ISSN 1002—9044

تارىم

4

1994

ISSN 1002-9044

04>

9 771002 904009

سەمىمىي غەمخورلۇق، دوستانە سۆھبەت

مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن ۋەيىۈەنجا-
ڭى تۆمۈر داۋامەت ئۈرۈمچىدىكى
بىر قىسىم يازغۇچىلار بىلەن كۆرۈ-
شۈپ، ئۇلار بىلەن دوستانە سۆھبەت-
لەشتى.

تۆمۈر داۋامەت «تارىم» ژۇرنىلىنى زوق بىلەن كۆرمەكتە.

تۆمۈر داۋامەت قەييۇم تۇردى، مۇھەممەت زۇنۇنلار بىلەن بىللە

تۆمۈر داۋامەت پېشقەدەم ئەدىب ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئىمىن تۇرسۇنلار بىلەن بىللە.

تۆمۈر داۋامەت بىر قىسىم كەسپىي يازغۇچىلار بىلەن بىللە.

تارىم

ئايلىق ئەدەبىي ژۇرنال

44-يىل نەشرى

4

1994

باش مۇھەررىر
مۇھەممەت شاۋۇدۇن
مۇئاۋىن باش مۇھەررىرلەر
ئارسلان، ئەنۋەر ئابدۇرېھىم

تەھرىر ھەيئەتلەر
(ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە)

ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئابدۇسالام توختى، ئابدۇرۇسۇل ئۆمەر، ئابدۇراخمان ئەبەي، ئارسلان، ئالىمجان ئىسمائىل، ئەنۋەر ئابدۇرېھىم، تۇرسۇنئاي ھۈسەيىن، خالىدە ئىسرائىل، زوردۇن سابىر، قەييۇم تۇردى، مۇھەممەت شاۋۇدۇن، مۇختەر مەخسۇت، ئوسمانجان ساۋۇت، ئىمىن تۇرسۇن.

بۇسانىدا

نەسرىي ئەسەرلەر

قەيسەر مجىت	مەڭگۈلۈك ياشلىق (ئەدەبىي ئاخبارات)	4
ياسنجان سادىق	ئىھ، سەھرا (ھېكايە)	15
جالالىدىن بەھرام	قۇدرەتلىك ئىلاھ (يوۋېست)	31
قاھار جىلىل	«ئولىمپىيە» رېستوراندا (ھېكايە)	68
مۇستاپا مەھەممەت	نەسرلەر	80

شېئىرلار

ئوسمانجان ساۋۇت	سەن چىققان چوققىلار قالمسۇن پەسلەپ	20
ئىمىن تۇرسۇن	رۇبائىي دەپ يازسام	24
ئابدۇكېرىم مەخسۇت	ئۆمۈر سەپىردە ئىنسان ئارمىنى	25
روزى سايىت	ئۈچ غەزەل	27
مەھەممەت روزى	ئاق قۇلارنىڭ تىللىرىدا نورۇزلۇق	29

ئۈمىد چېچەكلىرى (9)

(شېئىرلار)

مۇھەممەت كامال	ئىلھامغا باي كېچىلەر	60
ئابابەكرى توختى	تەلەي	63
ئەركىن داۋۇت	ئاپئاق نۇردا چاقنار يېشىللىق	63
نۇرشات مەتىلى	ئىككى شېئىر	65
غوجا مۇھەممەت قابىز	پەنجىرە يېنىدا ئۆزمەر تولۇن ئاي	65
ئەركىن سابىر	ھارۋا كېلەر توپىلىق يولدا	66

مەسەل ۋە ساتىرا

م. سادايى	كەمتۈك سۈرەتلەر (مەسەللەر)	82

ئەسەر ۋە باھا

ۋەلى كېرىم	باشلامچىنىڭ مۇۋەپپەقىيتى	[illegible]
پازىل قادىر	يازغۇچى ۋە ئۇنىڭ بۇرچى	[illegible]
مەھەممەتتۇرسۇن ئىلى	«ئەدەبىي ئىجادىيەت پرىنسىپلىرى» ناملىق كىتابتىكى مەنتىقسىزلىك ۋە مۇجمەللىكلەر	79

مۇھاكىمە ۋە تەقرىز

ۋۇرۇزىن	جۇڭگو ئەدەبىياتىغا مۇھتاج	116

بىزنىڭ ئەدىبلىرىمىز

يازغۇچى توختى ئايۇپ 121
ياش يازغۇچى غەيرەت ئابدۇللا 123

بىزنىڭ كلاسسىكلىرىمىز

مۇھەممەت سادىق قەشقەرى 125

تەرمە گۈللەر

ئايىمە ھەممەت ساھىپ .... تونۇردا (ھېكايە) 130
سەلەي قاسىم .... سەنمۇ شائىر بولامسەن (شېئىر) 137
ئابدۇخېلىل ئابدۇخېۋىر .... سىلەر ھايات كۆكىمدىكى ئاي (شېئىر) 137
ئابدۇساتتار ناسىرى .... ھەسەت (شېئىر) 138

چەت ئەل ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر

تۇرگېنىۋ .... ئورمان ۋە يايلاق (ھېكايە) 139

كۇرسانتلار ئەسەرلىرىدىن

ئابلىكىم ئابلىمىت .... ساداقەت (ھېكايە) 145
مەھەممەتجان ئوبۇل .... ئىمانسىز (ھېكايە) 147
مەھەممەتئىمىن ياقۇپ .... ئۇنتۇپ قېلىش (ھېكايە) 148
ئەخمەتجان ئىسمايىل، ئوسمانجان
مۇسا، چوپانى، غېنى روزى، ئىسكەن-
دەر بېشىر .... (شېئىرلار) 155

نەسىردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى

يەھيا سادىق .... لەتىپىلەر 158

ئەدەبىي ھايات ۋە ئۇچۇرلار

.... 159

*   *   *

رەسسام ۋە خەتتات: مەھەممەت ئايۇپ، ئابلىمىت ئابلىز

فەيسەر مجىت

مەڭگۈلۈك ياشلىق ①

(ئەدەبىي ئاخبارات)

ياخشى بولغىن مەيلى كىم بولساڭ...

تۈپ قارىغاي بولالمساڭمۇ،
تىك قىيادا قەددىنى كەرگەن.
مەيلى چاتقال بولسىمۇ بولغىن،
جىلغىلارغا گۈزەللىك بەرگەن.
ئەگەر چاتقال بولالمساڭمۇ،
تىرىش-تىرماش تەندە بولسا جان،
بولالايسەن بىر كۆنى ئىپار
يا كۆلدىكى ئەركىن بېلىجان.
ئەگەر قۇياش بولالمساڭمۇ،
يۇلتۇز بولغىن تۈندە نۇر چاچقان.
غەلىبە قىل ۋە ياكى مەغلۇب،

ياخشى ئىنسان بولغىن سەن ھامان.
بۇ ھاياتلىق دېڭىزىدا ئىبە،
بىز ھەممىمىز گوياكى ماتروس،
بولالمايدۇ ھەممە كاپىتان،
ئەمما،
ئادەم بولۇش كېرەك راۋرۇس.
ھەممە يەلەڭگە ئىش بار دۇنيادا،
بەزىگە كۆپ، بەزىلەرگە ئاز.
چىن ئىنسانلىق شەرىپى ئۈچۈن،
ياشايلى بىز ھامان ئالدىراش. ②

ئۆز ئىمكانىيىتىچە ياخشى بولۇش — ئىنسانىنىڭ ئۆز-ئۆزىنى چوڭقۇرراق تونۇپ يەتكەنلىكىنىڭ ئىپادىسى. سفىنكس③ تېپىشمىقىنىڭ ئىنسان سۆيىيكتىدىكى يېشىلمىسى. ئۇ ئىنساننى ئۆز ئىمكانىيىتىچە ياخشى بولۇشقا يېتەكلەيدۇ.

ئادەمنىڭ ئۆزى بىر سىرلىق تېپىشماق. ئىنسانىيەت ئەقلى تەپەككۇرگە تايىنىپ بىلىش دائىرىسىنى مىتاگىلاكتىكا سىستېمىسىغىچە كېڭەيتەلىگىنى بىلەن ئۆزى ھەققىدە يەنىلا ئىپتىدائىي بىلىش دائىرىسىدە تۇرماقتا.

مائارىپ ئەقلىي تەپەككۇرنى يۇقىرى كۆتۈرۈشنى مەقسەت قىلىشى كېرەك. چۈنكى ئەقلىي تەپەككۇرنىڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى ئىنسانىيەتنىڭ ئالەمنى ۋە ئىنساننى چۈشىنىشنى ئىلگىرى سۈرۈپ، جەمئىيەتنىڭ ئىجتىمائىي-ئىقتىسادىي، سىياسىي ۋە

① بۇ ئاپتورنىڭ شۇ ناملىق 2-پارچە ئەدەبىي ئاخباراتى.
② بۇ شېئىرنىڭ ئاپتورى دوگلاس ماللۇچ بولۇپ، ئاپتور ئۇنى ئىنگلىزچىدىن تەرجىمە قىلغان.
③ سفىنكس — يۇنان ئەپسانىلىرىدىكى شىر باشلىق ساھىبجامال.

مەدەنىيەت جەھەتتىكى تەرەققىياتىنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. ئەكسىچە بىر مىللەتنىڭ مائارىپىدا ئىجادىي يوشۇرۇن ئىقتىدارنى ئېچىش مەقسەت قىلىنمايدىكەن، ئۇنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىدىن ئۈمىد كۈتۈش تەس.

ئىجادىيلىق سۇبيېكتىنىڭ ئۆز-ئۆزىنى تەربىيىلىشى بىلەن ئوبيېكتىنىڭ تەربىيىلىنىشىنى ئاساس قىلىدۇ.

دېمەك، ئىجادىي قابىلىيىتى ئۇرغۇپ تۇرغان ئىجادىيەت سەمەرىلىرى بىلەن تونۇلغان كىشىلەر دەل مائارىپ ئارقىلىق ئۆز ئىمكانىيىتىچە ياخشى بولغان كىشىلەردۇر. ئۇلاردا ئۈمىدسىزلىك، پاسسىپلىق، ھۇرۇنلۇقتىن ئىبارەت ناچار پىسخىكا ۋە مەدەنىيەتسىزلىك، ياشلىق ھاياتىنى خازان قىلىپ، پۇرسەتنى قولدىن بېرىۋېتىدىغان نادانلىق بولمايدۇ. ئۇلار كىشىلىك ھاياتنىڭ ھەقىقىي غالىپلىرى بولۇپ ئۇلارنىڭ ۋەتەن، مىللەت ۋە ئىنسانىيەتنىڭ شان-شەرىپى، بەختى ۋە پاراۋانلىقى ئۈچۈن قوشقان تۆھپىلىرى، يەنى ئىجتىمائىي قىممىتى خۇددى ئېنېرگىيىنىڭ ئايلىنىش ۋە ساقلىنىش قانۇنىغا ئوخشاش مۇتلەقلىق سۈپىتىدە كىشىلەرنىڭ قەلبىدە ساقلىنىدۇ، ھەرگىز يوقالمايدۇ.

* * *

بۇ ھېكايە ئەمەس، بەلكى رېئاللىق ئىدى.

ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسىنىڭ ھەرىكەتلىنىش كۆنۈپكىسىنى بېسىشىم بىلەنلا ئۆزۈممۇ ھەيران قالدىم. سفىنكس تېپىشمىقىنىڭ پروگراممىلاشقان جاۋابى ئېكراندا كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇ بۇنى قاچانلاردا ماشىنىغا ساقلاتتىكىنە؟

سوئال نەزىرىم بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلدىم. ئۇنىڭ ئەقىل-پاراسەت نۇرلىرى چاقناپ تۇرغان كۆزلىرىدىن قانداقتۇر بىر خىل جاسارەتنىڭ شولىسىنى كۆرگەندەك بولدۇم.

جاسارەت دېمەك — بارلىق قىيىنچىلىقلارنى يەكسان قىلىش دېمەكتۇر. جاسارەت دېمەك — غايە ئۈچۈن پۈتۈن كۈچى بىلەن ئاتلىنىش دېمەكتۇر. قوللىرىم كۆنۈپكىنى سالماقلىق بىلەن باساتتى، ئېكراندا ئۇنىڭ تارىخى كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

ھەممىنى بېسىپ چۈشۈش — بۇ ئۇنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىلا تىكلىگەن كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى ئىدى. ئۇنىڭ باشقىلاردىن بېسىپ چۈشمەكچى بولغىنى ئىلىم-پەن ئىدى.

ئوقۇغۇچىلارغا نىسبەتەن 100 نومۇر ئەڭ يۇقىرى پەللە دەپ قارىلىدۇ. شۇڭا 100 نومۇر ئۆزىدە بىر خىل قانائەتنى يوشۇرۇپ ياتقان بولىدۇ. بىراق ئۇ 100 نومۇرنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللە ئىكەنلىكىدىن گۇمانلىنىپ قالدى. ئۇ ساددا قەلبى بىلەن ئويلاندى: نېمىشقا ئىزچىل 100 نومۇر بىلەن ئوقۇغانلار شۇنچە كۆپ، لېكىن نەتىجە ياراتقان ئىقتىساسلىقلار شۇنچە ئاز. دېمەك، 100 نومۇر ئەڭ يۇقىرى پەللە ئەمەس.

شۇنىڭ بىلەن ئۇ قانائەتنىڭ چەكلىمىلىكىدىن تېزلا قۇتۇلدى. ئۇنىڭ نەزىرىدە ئۇلۇغ كىشىلەر ھامان 100 نومۇر ئالغانلاردىن ئەمەس، بەلكى 100 نومۇردىن ھالقىپ ئۆگەنگۈچىلەردىن چىقاتتى.

ئەمەلىي ھەرىكەت بىلەن ئىلغار ئىدىيە بىرلەشسە، ئۇنىڭ يارىتىدىغىنى ئاددىيلا نەتىجە ئەمەس، بەلكى مۆجىزە بولىدۇ.

ھەممىنى بېسىپ چۈشۈش ئۈچۈن، دەپ ئويلايتتى ئۇ دائىم، — باشقا ساۋاقداشلىرىمدا بولمىغان ئالاھىدە بىر خىل قابىلىيەتكە ئىگە بولۇشۇم كېرەك. ئۇ پەۋقۇلئاددە تىرىشچان

بولۇپ، مەيلى ماقالە يېزىش مۇسابىقىسى بولسۇن ياكى ماتېماتىكا مۇسابىقىسى بولسۇن، ھامان «بىرىنچى نومۇرلۇق ئەرباب» ئىدى.

جاھىللىق — بىر خىل جاسارەتنىڭ ئىپادىسى. ئۇ شۇنداق «جاھىل» ئىدىكى، بىر ئىشنى باشلىسا ۋايىغا يەتكۈزمىگىچە قويۇۋەتمەيتتى. ئۇ ئوقۇتقۇچىنىڭ پەللىنى كۆرسىتىپ بېرىشىنى ساقلاپ تۇرمايتتى. بەلكى ئەڭ يۇقىرى پەللىنى ئۆزى ئىزلەيتتى. ئۇ دائىم ساۋاقداشلىرى ئويلىمىغان ئىشلارنى قىلىشقا ئامراق ئىدى. ئۇ كىچىكىدىن تارتىپلا دەرستىن سىرتقى ۋاقىتلاردا قوشۇمچە ماتېرىياللارنى كۆرۈش ئادىتىنى يېتىلدۈرگەنىدى. ئۇ چەت ئەل تىلى ئۆگىنىشنى ئۆزىنىڭ ئۆگىنىش پىلانىغا كىرگۈزگەنىدى. شۇڭا ئۇنىڭ ۋاقىتلىرى دائىم ئالدىراشلىق ئىچىدە ئۆتەتتى. ئۇ ئۆزىگە مۇناسىپ بىر يۈرۈش دەرسلىك پروگراممىسى تۈزۈپ شۇ بويىچە ئۆگەنىدى. ئۆگىنىش ئۈنۈمىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن ئۈنۈملۈك ئۆگىنىش ئۇسۇلى ئۈستىدە ئىزدەنىدى. ئۇ دەرس ئاڭلىغاندا، كىتاب ئوقۇغاندا دىققىتىنى يۈكسەك دەرىجىدە مەركەزلەشتۈرۈشنى، كېيىنكى مەزمۇنلارنى ئالدىن يەكۈنلەپ چىقىشنى، مۇستەقىل، چوڭقۇر ئىجادىي پىكىر قىلىشنى مەشىق قىلدى. مۇشۇ ئۇسۇل ئارقىلىق قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بىر مەۋسۇملۇك دەرسلەرنى ئالدىن ئۆگىنىپ بولۇپ، ئوقۇتقۇچىلىرىنى قايىل قىلدى ۋە بەزى دەرسلەردىن ئالدىن ئىمتىھان بېرىدىغان بولدى.

شۇنىڭ بىلەن ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ چېغىدىن باشلاپ كېسەل ۋە باشقا سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن دەرسكە كىرەلمەي قالغان ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئورنىدا ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە ساۋاقداشلىرىغا دەرسمۇ ئۆتۈپ قويىدىغان بولدى. ئۇ ساۋاقداشلىرىنىڭ نەزەرىدە «ھەم ئوقۇغۇچى، ھەم ئوقۇتقۇچى» ئىدى. ئۇ دەرسلەرنى ۋاقتىدا ئۆگىنىپ ماڭغاچقا، ئاساسلىق ۋاقتىنى ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىشكە سەرپ قىلاتتى. ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىغا ئىككى كۈن قالغان چاغدا بىخارامان ھالدا ئىنگلىز تىلى ئۆگىنىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن ساۋاقداشلىرى ئۇنىڭغا ھەيران قالدى. بىراق ئۇ 1987-يىلى ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدا ئۈرۈمچى شەھىرى بويىچە ئەڭ يۇقىرى نومۇر ئېلىپ، ئۆز ئارزۇسى بويىچە شىنجاڭ داشۆگە قوبۇل قىلىندى.

ئىنسانىيەتنىڭ ياشاش بوشلۇقى جەھەتتىكى رىقابىتى مەڭگۈ توختىمايدۇ. ئىلغار مىللەتلەرگە نىسبەتەن بۇ بوشلۇق بارغانسېرى كېڭەيسە، قالاق مىللەتلەرگە نىسبەتەن بۇ بوشلۇق شەكسىزكى نىسپىي مەنىدە تارىيىپ بارىدۇ.

شەخسمۇ شۇنداق بولىدۇ. تېز ئۆزگىرىۋاتقان جەمئىيەتنىڭ تۇرمۇش رىتىمىغا ماسلىشىش ئۈچۈن، زامانىۋى ئاڭ بولۇشى كېرەك. زامانىۋى ئاڭغا ئىگە ئادەملا ئۆز ئىمكانىيىتىچە ياخشى بولۇش پۇرسىتىنى يارىتالايدۇ، تەرەققىي قىلالايدۇ، تۇرمۇش ئۈستىدىن غالىپ كېلەلەيدۇ.

ئادەمنى ئەڭ بىچارە ھالغا چۈشۈرۈپ قويىدىغانمۇ، ئۇلۇغ ئورۇنغا چىقىرىدىغانمۇ يەنىلا ئادەمنىڭ ئۆزى.

ئۇنىڭ ئۆيى شىنجاڭ داشۆنىڭ ئىچىدە بولسىمۇ، لېكىن ئۇ شىنجاڭ داشۆگە باشقىلارغا ئوخشىمايدىغان بىر خىل ئىدىيە ۋە روھ بىلەن كىردى. ئۇنىڭ تەپەككۇر بوشلۇقلىرىدا مىسىر ئېھراملىرىغا ئويۇلغان «ئۆزۈڭنى تونۇ» دېگەن سۆزگە يېتەرلىك ئورۇن قويۇپ قويۇلغانىدى. شۇنداقتىمۇ تەسەۋۋۇر بىلەن رېئاللىق ئوتتۇرىسىدا كېلىشتۈرگىلى بولمايدىغان زىددىيەت كۆرۈلگەندە ئادەم تېڭىرقايدۇ، ئازابلىنىدۇ. ئۇ ئالىي مەكتەپ

تورمۇشىنىڭ ئۆز تەسەۋۋۇرىدىكىدەك ئەمەسلىكىنى ھېس قىلىپ تېڭىرقىدى، ئۈمىدسىزلەندى، بىراق ئۈمىدسىزلىك ئۇنىڭ ئۈچۈن ئۆتكۈنچى ئىدى. ئېگىلمەس-سۇنماس ئىرادىگە، قەيسەر خاراكتېرگە، مۇستەقىل كىشىلىك تورمۇش قارىشىغا ئىگە ئادەم مەيلى قانداق شارائىتتا بولمىسۇن، ئۆز خاسلىقىنى تەرەققىي قىلدۇرالايدۇ. ئۇ ئۆزىنى «شارائىتقا ماسلاشقۇچى» ئەمەس، بەلكى «شارائىتنى ئۆزگەرتكۈچى» دەپ قارايتتى. ئۇ ئۆزىنى چۈشىنەتتى، ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشىنى، ھازىرىنى چۈشىنەتتى ھەم كەلگۈسى ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزەتتى. ئۇ ئادەمنىڭ قىممىتىنىڭ ئۆزىنى بىلىشتە ئىكەنلىكىگە تېخىمۇ ئىشىنەتتى.

ئۆزىنى بىلىش — مەغلۇب بولماسلىقنىڭ ئالدىنقى شەرتى.

داشۆگە كىرگەندىن كېيىن ئۇنىڭ ئۆگىنىدىغان پەنلىرى كەسپلەشكەن بولغاچقا، ئۇ ئۆز كەسپىدە يۇقىرى پەللىگە چىقىش ئۈچۈن، ئۆزىگە تەلەپنى تېخىمۇ قاتتىق قويۇپ، زېھنىنى كەسپىي پەنلەرگە مەركەزلەشتۈرۈشكە باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە چەت ئەل تىلىنى بۇ مەقسەتلەرگە يېتىشتىكى ۋاستە دەپ قاراپ، خەنزۇ تىلىدىن ئالدىن ئىمتىھان بېرىپ ئۆتۈپ، خەنزۇ تىلى دەرسىنىڭ ئورنىغا خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىرلىكتە ئىنگلىز تىلى دەرسىگە قاتنىشىش ئۈچۈن ئىلتىماس سۇندى. ئوقۇتۇش باشقارمىسىنىڭ كاتىپى «ئىنگلىز تىلىدىن ئۆتەلمىگەنلەر خەنزۇ تىلىدىن ئۆتەلمىگەنلەر قاتارىدا بىر تەرەپ قىلىنىدۇ» دېگىنىدە، ئۇ قورقۇپ قالمىدى، بەلكى بېلىنى تېخىمۇ چىڭ باغلىدى. ئۇنىڭ ئىلتىماسى تەستىقلاندى. ئۇ خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىرلىكتە دەرس ئاڭلايدىغان بولدى.

ھەممىنى بېسىپ چۈشۈش ئىدىيىسى ئۇنى خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار بىلەن رىقابەتكە چاقىردى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ خەنزۇ ئوقۇغۇچىلاردىنمۇ كۆپ ماتېرىياللارنى كۆرۈپ بولدى ھەمدە بىرىنچى مەۋسۇمدە ئوتتۇرا ھال نەتىجە بىلەن ئىمتىھاندىن ئۆتتى، ئىككىنچى مەۋسۇمدىن باشلاپ سىنىپ بويىچە ئەڭ ئالدىنقى قاتارغا ئۆتتى، كەسپىي دەرسلەردىكى ئەلاچىلىقىنىمۇ قولدىن بەرمىدى. ئۇنىڭ ئۇتۇق بىلەن باسقان قەدىمى ئۇنىڭغا تېخىمۇ يۈكسەك غايە، شىجائەت ۋە جاسارەت ئاتا قىلدى.

* * *

— تاك، تاك، تاك.

— كىرىڭ، — دېدى ئوقۇتۇش باشقارمىسىنىڭ مەسئۇل خادىمى بېشىنى ئالدىدىكى قەغەزلەردىن كۆتۈرمەي. ئىشىك ئېچىلىپ ئىشخانىغا 20 — 21 ياشلار چامىسىدىكى بىر ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى كىرىپ كەلدى.

باشلىق بېشىنى كۆتۈرۈپ «نېمە ئىش» دېگەندەك ئۇنىڭغا قارىدى.

— بىر ئىشنى سوراپ باقاي دەپ كىرگەنىدىم، — دېدى ئۇ راۋان خەنزۇ تىلىدا، — ئىنگلىز تىلى كەسپىنىڭ دەرسلىرىنى ئۆگىنىپ ئىمتىھان بېرىپ ئۆتكەندىن كېيىن چەت ئەل تىلى فاكۇلتېتىنىڭ باكلاۋىرلىق ئۇنۋانىنى ئالغىلى بولامدۇ؟

باشلىق ھەيرانلىق ھېس قىلدى بولغاي، جاۋاب بېرىش ئورنىغا سوئال سورىدى:

— چەت ئەل تىلى فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىكەنسىز-دە؟

— ياق، فىزىكا فاكۇلتېتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى.

— ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوخشىمامسىز؟

— ياق تېخى، 4-يىللىقتا ئوقۇۋاتىمەن.

— دۆلەتلىك ئىنگلىز تىلى ئىمتىھانىغا قاتنىشىپ باققانمۇ؟
— قاتناشقان.
— تۆتىنچى دەرىجىلىكلەر ئىمتىھانىدىن ئۆتتىڭىزمۇ؟
— ئالتىنچى دەرىجىلىكلەر ئىمتىھانىدىن ئۆتتۇم.
— مۇنداق دەڭ، — باشلىق ئۇنىڭغا قىزىقىش بىلەن قاراپ سوئالىنى داۋاملاشتۇردى:
— سىز خەنزۇ سىنىپ ئوقۇغۇچىسى ئىكەنسىز-دە.
— ياق مىللىي سىنىپ ئوقۇغۇچىسى.
— تىل ئۆگىنىش كەسپىي دەرسلەرنى ئۆگىنىشىڭىزگە تەسىر يەتكۈزمىدىمۇ؟
— ياق، مەن ھەر خىل ئوقۇش موكاپاتى ئېلىپ ئوقۇدۇم.
— ئىنگلىز تىلىنى قانداق ئۆگەندىڭىز؟
— ئاساسىي ساۋاتنى ئۆزلىكىمدىن ئۆگەندىم. ئۇنىۋېرسىتېتقا كىرگەندىن كېيىن خەنزۇ ساۋاقداشلار بىلەن ئىنگلىز تىلى دەرسى ئاڭلىدىم.
باشلىق قايىللىق نەزىرى بىلەن بېشىنى لىڭشىتتى:
— ياخشى، ياخشى، ئوقۇغۇچىلىرىمىز سىزدەكلا تىرىشچان بولسا، مەكتىپىمىزدىن جەمئىيەتكە ياراملىق ئادەملەرنىڭ كۆپلەپ چىقىشىدىن ئۈمىد بار. ھازىر مەن ئالدىراش بىر ئىش بىلەن سىرتقا چىقماقچى بولۇپ تۇراتتىم. چۈشتىن كېيىن سۆزلەشسەك قانداق؟
— بولىدۇ.
شەيئىلەرگە باھا بەرگەندە ئومۇمىيلىقنى كۆرۈپ، خاسلىقنى كۆرمەسلىك نامۇۋاپىق يەكۈننى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

* * *

1989-يىلى دېكابىرنىڭ مەلۇم بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن. ئوقۇغۇچىلار پائالىيەت مەركىزى.
مەكتەپ ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى ئۆگىنىش بۆلۈمى بىلەن چەت ئەل تىلى فاكۇلتېتى ئىنگلىز تىلى كەسپىدىكى ساۋاقداشلار بىرلىكتە ئۇيۇشتۇرغان ئىنگلىز تىلى سۆزلىشىش بۇلۇڭى. پائالىيەت مەركىزى تىل ھەۋەسكارلىرى بىلەن تولغانىدى. ئۇلار بىرقانچە چەت ئەللىك ئوقۇتقۇچىنى چۆرىدەپ تېپىشماق، چۆچەك، ھېكايە ئېيتىشىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ دىققىتى چەت ئەللىك ئوقۇتقۇچىلار بىلەن ئىنگلىز تىلىدا سۆزلىشىۋاتقان ياش ئۇيغۇر يىگىتكە ئاغدۇرۇلدى.
— كەسپىڭىز ئىنگلىز تىلىمۇ؟ — بىر چەت ئەللىك ئوقۇتقۇچى سورىدى توساتتىن.
— ياق، كەسپىم ئىنگلىز تىلى ئەمەس، فىزىكا.
— مۇنداق دەڭ، ئىنگلىز تىلىدا ياخشى ئىكەنسىز.
— رەھمەت سىزگە.
ھەۋەسكارلارنىڭ دىققىتى ئۇنىڭغا مەركەزلەشتى.
— سىز قايسى ئالىي مەكتەپنىڭ ئىنگلىز تىلى كەسپىنى پۈتتۈرگەن؟
— مەن مۇشۇ مەكتەپتە ئوقۇيمەن.
— ئەجەپ بىر فاكۇلتېت تۇرۇپ كۆرمەپتىكەنمىزغۇ، قايسى يىللىقتا سىز؟
— مەن چەت ئەل تىلى فاكۇلتېتىدا ئەمەس، فىزىكا فاكۇلتېتىدا ئوقۇيمەن.
— ئىنگلىز تىلىدا ياخشى سۆزلەيدىكەنسىز.

ئەتراپتىكىلەر ئۇنىڭغا قىزىقىش ۋە گۇمان بىلەن قاراشتى. پەقەت ئۆزى بىلەن سېلىشتۇرما قىلغاندىلا ئادەملەردە مۇشۇنداق ھالەتلەر كۆرۈلىدۇ.

* * *

— قارا، ساڭا ياپونىيەدىن خەت كەپتۇ! ياپونىيەدە كىمىڭ بار ئىدى؟

— دوستۇم بار ئىدى. شۇنىڭدىن كەپتۇ.

— قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە ياپون تىلىنى ئۆگىنىپ ياپونىيىلىك دوست بىلەن خەت-ئالاقە قىلغۇدەك بولۇپ كەتتىم دېگىنە.

— بىر يىل ۋاقىتنى قىسقا دېگىلى بولامدۇ؟

— ۋويي، كەمتەرلىكىڭنى قارا سېنىڭ.

توغرا ئۇسۇل بىلەن ئىجتىھات قىلغان ئىشنىڭ ئۈنۈمى زور بولىدۇ.

* * *

غايە — ئۇلۇغ، غايە — قۇدرەتلىك.

ئۇلۇغۋار غايە ھامان ئۇنى ئىلھاملاندۇراتتى. ئۇ رومانتىزمچى ئەمەس، بەلكى رېئالىزمچى ئىدى. ئۆگىنىشتىكى ھەرقانداق رىقابەتكە خۇشاللىق بىلەن يۈزلىنەتتى. ئۇ خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار بىلەن بىرلىكتە ئىنگلىز تىلىدىن ئۈچىنچى دەرىجىلىك دەرسىنى ئۆگىنىپ بولۇپ، بىر سەكرەپلا ئالتىنچى دەرىجىلىك دەرسلىكنى ئاڭلاۋاتقانلار بىلەن دەرسكە قاتناشتى. دەرسكە قاتنىشىش جەريانىدا ئۇنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسى تېخىمۇ ئاشتى. چۈنكى ئۇ شۇ چاققىچە داشۆدە ئېچىلغان TOEFL (ئىنگلىز تىلىدىن خەلقئارالىق ئىمتىھان) ئىمتىھانىغا تەييارلىق قىلىش سىنىپىغا قاتنىشىپ سەۋىيە جەھەتتىن تېز ئىلگىرىلەشنى قولغا كەلتۈرگەنىدى. ئۇ بۇ ئىمتىھانغا قاتنىشىش بىلەن بىرلىكتە يەنە شۇ چاغلاردا مەكتەپتە بىرىنچى قېتىم ئېچىلغان ياپون تىلى كۇرسىغا قاتنىشىپ، ياپون تىلىنىمۇ ئۆگىنىشكە باشلىدى. ئۇنىڭ ئۆگىنىش سۈرئىتىنىڭ تېزلىكىنى كۆرگەن كۇرسانتلار ئۇنىڭغا ھەم ھەيران قالدى، ھەم قايىل بولدى. شۇ چاغلاردا ئۇ سىنىپنىڭ ئۆگىنىش ھەيئىتى ھەم فاكۇلتېت ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ ئۆگىنىش بۆلۈمى باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغانىدى. بىر ئادەمنىڭ بىرلا ۋاقىتتا بىرنەچچە خىل ئىشنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشى ئاسان ئەمەس. بىراق ئۇ جىددىي ھەم ئاۋارىچىلىقى كۆپ ئاشۇ ئىجتىمائىي خىزمەتلەرنىڭ ھۆددىسىدىن ياخشى چىقىپلا قالماستىن ئۆگىنىشتىكى ئەلاچىلىقنى ھەرگىز قولدىن بەرمىدى. شۇ يىلى مەكتەپ بويىچە ئىلغار ئوقۇغۇچىلار كادىرى، 3تە ياخشى ئوقۇغۇچى بولۇپ سايلىنىپ، خەلق ئوقۇش مۇكاپاتى ۋە كوجىما ياسۇنارى ئوقۇش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ياپون تىلىدىن پۇختا ئاساسقا ئىگە بولۇش بىلەن بىرلىكتە مەملىكەتلىك ئىنگلىز تىلى ئالتىنچى دەرىجىلىكلەر ئىمتىھانى (CET—6)دىنمۇ ئۆتۈپ، شىنجاڭ داشۆ تارىخىدا تۇنجى قېتىم بۇ ئىمتىھاندىن ئۆتكەن بىردىنبىر ئوقۇغۇچى بولۇپ قالدى. (شۇ قېتىمقى ئىمتىھاندا مەكتەپ بويىچە بىرمۇ خەنزۇ ئوقۇغۇچى ئۆتەلمىگەن ئەھۋالدا شۇلا ئۆتۈپ، مەكتەپ تارىخىدا رېكورت ياراتتى). شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ نامى تارقىلىشقا باشلىدى. بىر تۈركۈم ئوقۇغۇچىلار ئۇنىڭ يولىدىن مېڭىشقا باشلىدى. ئۇمۇ ساۋاقداشلىرىغا ئۆزىنىڭ ئۆگىنىش ئۇسۇللىرىنى، ئۆگىنىش تەجرىبىلىرىنى قالدۇرماي سۆزلەپ بەردى. بوش ۋاقىتلىرىدا كەسپىي دەرس ۋە ئىنگلىز تىللىرىدىن تەكرار قىلىپ بەردى.

ئۆزىنىڭ ئىچكى دۇنياسىنى كۆزىتىشكە، روھىي دۇنياسىنىڭ تەكچۈكلۈكىنى ساقلاشقا ماھىر ئادەم مېگە ۋە قەلبىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە ساقلانغان ئىلگىرىلەشكە، ئۆز ئىمكانىيىتىچە ياخشى بولۇشقا توسالغۇ بولۇۋاتقان نەرسىلەرگە توغرا باھا بېرەلەيدۇ. ئۇ ئۆزىگە توغرا باھا بەرگۈچىلا ئەمەس، بەلكى يەنە دادىل ئىسلاھاتچى ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئىدىيە ۋە ھەرىكەتتە دەۋرنىڭ ئارقىسىدا قېلىشىنى خالىمايتتى. بەلكى بۈركۈت كەبى غايە كەڭلىكلىرىگە قاراپ پەر قاقاتتى.

شان-شۆھرەت ئادەمنى ئالدايدۇ. بىراق ئۇ شان-شۆھرەت ئالدىدا مەغرۇرلىنىپ قالمىدى. بەلكى دەۋرنىڭ رىتىمىغا ماسلىشىش ئۈچۈن ئىلگىرىلەش يولىدا يەنىمۇ چوڭ قەدەم تاشلاپ ھازىرقى زامان پەن-تېخنىكىنىڭ سىمۋوللۇق نامايەندىسى بولغان ئېلېكترون مېگە تېخنىكا ساھەسىدە بۆسۈش ھاسىل قىلىشقا ئىرادە باغلىدى.

ئېلېكترون مېگە تېخنىكىسى شىنجاڭ ئۈچۈن يېڭى بىر ساھە بولغاچقا، دەرسلىكلەرنىڭ مەزمۇنى دۇنيا ئېلېكترون مېگە تەرەققىياتىنىڭ ئۈچقاندەك تېز سۈرئىتىگە ماسلىشىشتىن يىراق ئىدى. ئۇ بۇ ساھەدە ئۆزۈپ چىقىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن بۇ ساھەگە دائىر بىلىملەرنى ئۆزلىكىدىن ئۆگەندى. ئوقۇتقۇچىسىنىڭ ياپونىيىدە ئوقۇغان ۋاقتىدا توپلىغان ماتېرىياللىرىنى ئارىيەت ئېلىپ كۆرۈپ ئىگىلىدى. كېيىنكى قەدەمدە ئۇ فاكۇلتېتقا ۋە ھېسابلاش مەركىزىگە ئىلتىماس سۇنۇپ، ھېسابلاش ماشىنىسىنى ئىشلىتىش پۇرسىتىگە ئېرىشىشنى تەلەپ قىلدى. مۇبادا ئۇ زامانىۋى ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدا ئوقۇغان بولسا، زامانىۋى ياخشى ئوقۇتۇش شارائىتى ئۇنى بۇ قىيىنچىلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ، نۇرغۇن ئەگرى-توقاي جەريانلارنى بېسىش ۋە ۋاقىت ئىسراپچىلىقىدىن خالىي قىلغان بولاتتى. ئەمما ئۇ شارائىتنىڭ ناچارلىقىدىن ئاغرىنمىدى. ئاخىرى رەھبەرلىكنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ھېسابلاش مەركىزىدە بۇ پۇرسەتكە ئېرىشتى ھەمدە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ياردىمىدە تېز ئىلگىرىلەشكە باشلىدى. شۇ كۈنلەردە مەملىكەتلىك ئاتاقلىق ھېسابلاش ماشىنىسى مۇتەخەسسىسى ھۇشۇر ئىسلام مۇئەللىمنىڭ نەزەرى ئۇنىڭغا چۈشتى. ھۇشۇر مۇئەللىم ئۇنى مەملىكەتلىك 863-پەن-تەتقىقات تېمىسىنىڭ بىر تۈرى بولغان ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئاۋازىنى پەرق ئېتىش سىستېمىسىنى ئىشلەش گۇرۇپپىسىغا ئەزالىققا قوبۇل قىلدى.

ھۆرمەتلىك كىتابخان، بەلكىم سىز ئۇنىۋېرسىتېتنىڭ تولۇق كۇرسىنى پۈتتۈرمەي تۇرۇپلا دۆلەتلىك پەن-تەتقىقات تېمىسىنى ئىشلەش گۇرۇپپىسىنىڭ ئاساسلىق تەتقىقاتچىسىغا ئايلانغان بۇ ياشنىڭ كىملىكىنى بىلىشكە قىزىقىدىغانسىز؟

ئۇ شىنجاڭ داشۆ ئېلېكترون ئۇچۇر فاكۇلتېتىنىڭ ئاسپىرانتى دىلشات ھېزۇرۇللا بولىدۇ.

دىلشات مەزكۇر تەتقىقات گۇرۇپپىسىغا قاتناشقاندىن كېيىن ئۆزىنىڭ پەۋقۇلئاددە زور تىرىشچانلىقىغا تايىنىپ، ئالاھىدە ئىجادىي ئىقتىدارى بىلەن ھېسابلاش ماشىنىسىدا ئۇيغۇر تىلىنى ئاۋاز ئارقىلىق پەرقلەندۈرۈش سىستېمىسىنى ئىشلەشكە باشلىدى. ھەمدە ناھايىتى تېزلا زور نەتىجىگە ئېرىشتى. ئۇنىڭ ۋىرۇستىن مۇداپىئە كۆرۈش قورالى خاراكتېرلىك يۇمشاق دېتاللىرى، ھېسابلاش ماشىنىسىدىكى نۇقسانلارنى بىر تەرەپ قىلىش تېخنىكىلىرى جەمئىيەتكە تېز تارقىلىپ، زور تەسىر پەيدا قىلدى.

ھايات قىزىق، بەزىدە سېخىي، بەزىدە پىخسىق، بەزىدە ئۇ سېنىڭ ئالدىڭغا نۇرغۇن ئىمكانىيەتلەرنى قويىدۇ، لېكىن يەنە تاللاشتىن ئىبارەت چەكلىمىنىمۇ قوشۇپ قويىدۇ.

پۇل ھەرقانداق ئادەمنى ئۆزىگە قىزىقتۇرىدۇ. لېكىن ھەممىلا ئادەمنى ئۆزىنىڭ كەينىدىن ماڭغۇزالمايدۇ. ئۇنىڭ ئىلمىگە بولغان تەشنالىقى ماددىي ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئىستىكىدىن غالىب كەلدى.

زامانىۋى تېخنىكا — ھازىرقى زامان كارخانىلىرىنىڭ تۈۋرۈكى. ئۇنىڭ ئېلېكترون تېخنىكىسى جەھەتتىكى ئالاھىدە ئىقتىدارىغا قايىل بولغان ئاپتونوم رايونىمىزدىكى خېلى چوڭ شىركەتلەر ئۇنى يۇقىرى مائاش بىلەن ئۆزىدە ئىشلەشكە تەكلىپ قىلدى. بىراق ئۇ ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇش قارارىدىن ۋاز كېچەلمەيتتى. فاكۇلتېت ۋە مەكتەپ رەھبەرلىكى ئۇنىڭ ئەمەلىي قابىلىيىتى ۋە ئارزۇسىنى كۆزدە تۇتۇپ، ئۇنى ئېلېكترونلۇق مېخانىكا تېخنىكىسى بويىچە ئاسپىرانتلىقتا ئوقۇشقا ئىمتىھانسىز قوبۇل قىلدى. بۇ دىلشاتنىڭ تولۇق ئوتتۇرىنىڭ 3-يىللىقىدا كۈندىلىك خاتىرىسىگە يازغان «كىشىلىك ھايات ئادەمگە بىرلا قېتىم مەنسۇپ بولىدۇ. ھاياتىڭدا ئەھمىيەتلىكرەك بىر ئىش قىلمىساڭ ياشىغىنىڭنىڭ نېمە ئەھمىيىتى» دېگەن سۆزىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشى پۇرسەت بولدى. ئۇ گويا كۈچ ئۇلاپ يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىنىڭ كالتەكنى بىر پەللىدىن تاپشۇرۇۋېلىپ، تېخىمۇ يىراق پەللىنى كۆزلەپ ئۇچقاندەك كېتىۋاتقان ئىسپورتچىنىڭ ئۆزى ئىدى.

ھېسابلاش ماشىنىسى مەشغۇلاتى ئىنتايىن زېرىكىشلىك ئىش. ئادەتتىكى ئادەملەر ھېسابلاش ماشىنىسى ئالدىدا بىرەر سائەت ئولتۇرۇشقا چىدىيالمىغان بىلەن دىلشاتنىڭ بىر كۈنىنىڭ ئىچىدە 17 — 18 سائەتلەپ ئولتۇرغان، كېچىنى تاڭغا ئۇلاپ ئۆتكۈزگەن ۋاقىتلىرى ناھايىتى كۆپ.

بىر قېتىم بىر مۇھىم سىستېمىنى ئىشلەش ۋەزىپىسى دىلشاتقا تاپشۇرۇلدى. تېمىنىڭ قىيىنلىق دەرىجىسى يۇقىرى، ۋاقىت قىس، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ تېما يۇقىرى تېخنىكا تەلەپ قىلاتتى. ئالدىنقى كۈنى كېچە سائەت 2 گىچە ئىشلىگەن دىلشات بۈگۈنمۇ سەھەر يەتتە بىلەن ئۆيدىن چىقىپ كېتىپ، كەچ سائەت 11 دا ئۆيگە كىردى.

— بالام، ساڭا جان لازىممۇ-ئەمەسمۇ؟ — دېدى ئاپىسى ئۇنىڭ ياداپ كەتكەن چىرايى ۋە ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىگە مېھرىبانلىق بىلەن قاراپ، — ئىشمۇ بولسۇن، ئارام ئېلىشمۇ بولسۇن، ھەممىدىن سالامەتلىك مۇھىم. سالامەت بولغاندىلا، ھەممە نەرسە بولىدۇ. ئۆزۈڭنى ئاسراشنىمۇ بىلگىن.

— گېپىڭىزمۇ توغرا، ئاپا، بىراق مەندىن ئەنسىرىمە. مەن بۇنداق تۇرمۇشقا كۆنۈپ كەتكەن، — دېدى دىلشات خاتىرجەملىك بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ.

ئىجتىمائىيلىق — ئىنسان ماھىيىتىنىڭ يادروسى. ھەرقانداق ئادەم جەمئىيەتتىن ئايرىلالمايدۇ. كەسىپ ئېتىش كېرەككى، جەمئىيەت زىددىيەتلىك بولىدۇ. لېكىن زىددىيەتنىڭ ئۆزى ھەم قىيىنچىلىق ھەم مۇۋەپپەقىيەتنىڭ مەنبەسى. شۇنداقلا ئىستىقبال پارلاق، يول ئەگرى-توقاي. بۇ پەلسەپىۋى قائىدە ئىنتىلگۈچىلەرگە ئىلھام بېرىدۇ.

دىلشات كىشىلىك ھاياتنىڭ مەنىسىنى تېپىش ئارقىلىق ئۆز يولىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاش جەريانىدا نۇرغۇن قىيىنچىلىقلارغا، روھىي بېسىمغا ۋە پىسخىك توقۇنۇشلارغا دۇچ كەلدى. بۇ جەرياندا تەبىئەتنىڭ ناز بىلەن ئەركىلەشلىرى ئۇنى ئۆز قوينىغا تارتالمىدى. ئويۇن-تاماشا سورۇنلىرى ئۇنى قىزىقتۇرالمىدى. بەزىلەر ئۇنى «ئىنسان تەبىئىتى يوق، ئويناشنى، كۈلۈشنى بىلمەيدۇ. ئېسىت، ئۇنىڭ ياشلىقىغا...» دېيىشسە،

بەزىلەر ھەتتا «دىلشاتتەك بولۇپ قېلىشتىن خۇدا ساقلىسۇن» دېيىشتى.

كۆلكىلىك يېرى شۇكى، مۇشۇنداق دېگۈچىلەر مەڭگۇ دىلشات بولالمايتتى. بۇ خىل گەپ-سۆزلەر پەقەت ئۇلارنىڭ چىدىماسلىقى، كۆرەلمەسلىكىدىنلا بولۇۋاتاتتى، خالاس. ناھايىتى ئېنىقكى، بۇ ئاللىقاچان بىر سىستېمىغا ئايلىنىپ قالغان مەدەنىيەتسىزلىك ۋە قالاقلىقنىڭ بىر خىل «ئەنئەنىدارى» ئىدى.

مەسىلىنىڭ سەلبىي ھەم ئىجابىي تەرىپىدىن ئىلھام ئالالايدىغان ئادەملەرلا مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشەلەيدۇ. ئۇ بۇنداق گەپلەرنى ئاڭلىغاندا چېچىلمايتتى، بەلكى ئۇلارغا ئىچ ئاغرىتىش يۈزىسىدىنمىكىن «بىچارە ئەخمەقلەر» دەپلا قوياتتى. ھېسابلاش ماشىنىسىدا ئۇيغۇر تىلىنى ئاۋاز ئارقىلىق پەرقلەندۈرۈش سىستېمىسى ناھايىتى مۇرەككەپ بولۇپ، ئۇيغۇر تىلى تاۋۇشىنىڭ مۇرەككەپلىكى، ئۇيغۇر گىرامماتىكىسى قائىدىلىرىنىڭ مۇرەككەپلىكى، بوغۇملارنىڭ ئۆزگىرىشچانلىقى بۇ تەتقىقات تېمىسىنى ئىشلىگۈچىلەردىن كەڭ دائىرىلىك بىلىمگە ئىگە بولۇشنى تەلەپ قىلاتتى. ئۇ كىچىككىدىن باشلاپلا ھەرقايسى پەنلەرنى پۇختا ئۆگەنگەنلىكتىن، بۇ جەھەتتە تېزلا ئىلگىرىلەپ كۆپ قىيىنچىلىقلارنى سۇنئىي زېھىن تېخنىكىسى ئارقىلىق ھەل قىلدى. ئۇ ئۇيغۇر تىلى تاۋۇشلىرىنىڭ مۇرەككەپلىكىنى ھېسابلاش ماشىنىسى پەقەت گىرامماتىكىلىق تەھلىل ئېلىپ بارغاندىلا ئاندىن توغرا پەرق ئېتەلەيدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇ تۇنجى ھېسابلاش ماشىنىسىدا ئۇيغۇر تىلى گىرامماتىكا ئامبىرىنى قۇرۇشقا باشلىدى.

ئۇ كۆپ تىرىشچانلىقلارنى كۆرسىتىش ئارقىلىق كۆرسەتكىلى بولىدىغان سىستېمىنى (演示系统) ئىشلەپ پۈتتۈرۈپ، دەرھال ئىشلەتكىلى بولىدىغان سىستېمىنى ئىشلەشكە ئاتلاندى. ئۇ يەنە نۆۋەتتە ئۇيغۇرچە مەشغۇلات سىستېمىسى كەمچىل بولۇش ۋەزىيىتىنى كۆزدە تۇتۇپ، بىرنەچچە-ئاي كېچە-كۈندۈز جاپالىق تىرىشىش ئارقىلىق بۇ سىستېمىنى ئىشلەپ پۈتتۈردى. بۇ سىستېمىدا خەنزۇچە يۇمشاق دېتاللار، ھەتتا ساپ ئىنگلىزچە يۇمشاق دېتاللار ھېچقانداق ئۆزگەرتىش كىرگۈزمەيلا ئىنگلىزچە-خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە يېزىقلارنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. بۇ سىستېما بىۋاستە ئىكرانغا يېزىشنى بىر تەرەپ قىلالايدىغانلىقى ئۈچۈن ئىنگلىزچە ھالەتنى (英文环境) پۈتۈنلەي تەقلىد قىلالايدۇ. بۇ تېخنىكا خەنزۇچە سىستېمىلاردىمۇ تېخى يېقىندىلا ئەمەلگە ئاشقاندى. بۇ سىستېما يەنە ئۇيغۇر يېزىقىنى كىرگۈزۈشتىكى كۆپ خىل ئۇسۇلنى قوللىغان بولۇپ، بۇ ئۇسۇللارنى ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلەتكىلى بولىدۇ. ئۇ ئۆزلۈكىدىن خەت شەكلىنى تاللاش ئۇسۇلىدا ھازىر قوللىنىۋاتقان قائىدىلەرگە ئەمەل قىلغان ئاساستا يەنە بىر قەدەم ئىلگىرىلەپ يېڭى ئىقتىدارلارنى قوشتى، يەنى بېسىش ماشىنىسىدا باسقاندا ئوڭ تەرەپتىن كىرگۈزۈش ھاجەتسىز.

ئۇ يەنە ھازىرقى بار خەت بىر تەرەپ قىلىش سىستېمىلىرىنىڭ كۆپ خىل يېزىقنى بىر تەرەپ قىلىش جەھەتتىكى ئاجىزلىقلىرىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، جاپالىق تىرىشىش ئارقىلىق يېقىندا ئۇيغۇرچە، ئىنگلىزچە، خەنزۇچە بىر تەرەپ قىلىش سىستېمىسىنى تۈزۈپ چىقتى. بۇ سىستېما بارلىق يېزىقلارنى ئۆز يېزىقىنىڭ يېزىش قائىدىسىگە پۈتۈنلەي ئەمەل قىلىپ توغرا بىر تەرەپ قىلالايدىغان ئىقتىدارغا ئىگە، خەت كىرگۈزۈش كونۇپكىسىنى بېسىش قېتىم سانى ئازىيىپ ئىش ئۈنۈمىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە زور رولغا ئىگە. بەزى ئىملالارنى ئۆزى توغرىلىيالايدۇ ھەمدە ئوخشىمىغان يېزىقنى ئۆزى

پەرقلەندۈرەلەيدۇ. كۆپ خىل بەت ياساش سىستېمىلىرى بىلەن ئەركىن ئۆلىنالايدۇ. دېمەك، ئۇ تۈزگەن ھەربىر سىستېمىدا مانا مۇشۇنداق يېڭى بىر پىكىر، يېڭى بىر ئىلغار تېخنىكىنىڭ نامايەندىسى بار. ئۇ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى ئۆگىنىش بۆلۈمىنىڭ تەلىپىگە بىنائەن بۇلتۇر 3-ئايدا مەكتەپ تارىخىدا تۇنجى قېتىم «ئېلېكترون مېڭە تېخنىكىسى» بويىچە تەربىيىلەش كۇرسىغا دەرس ئۆتۈپ، بىر تۈركۈم ئاساسىي تېخنىكا بىلىملىرىگە ئىگە ئوقۇغۇچىلارنى تەربىيىلەپ، زور ئىجتىمائىي ئۈنۈم ھاسىل قىلدى.

مەن يېقىندا دىلشاتنىڭ ئائىلىسىنى زىيارەت قىلدىم. ئۇچلا پەرزەنتى ئالىي مەكتەپتە ئەلا نەتىجە بىلەن ئوقۇغان ۋە ئوقۇۋاتقان شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى فىزىكا فاكۇلتېتىنىڭ دوتسېنتى، ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر پارتىيە ئەزاسى ھېۋزۇللا ئاكا ماڭا مۇنۇلارنى سۆزلەپ بەردى:

— پەرزەنت تەربىيىلەشتە باللارنىڭ ئەتراپلىق ئۆسۈپ يېتىلىشىگە كۆڭۈل بۆلۈش كېرەك. كۆچەت يۇمران چاغدا ئەگرى ئۆسۈپ قالسا، تۈزلەپ قويسا تۈز ئۆسىدۇ. چوڭىيىپ دەرەخكە ئايلانغاندا، تۈزلىگىلى بولمايدۇ، بەلكى تۈزلەيمەن دەپ سۇندۇرۇپ قويۇش مۇمكىن. شۇڭا باللارنى كىچىكىدىن باشلاپ تەربىيىلەشكە ئەھمىيەت بېرىش كېرەك. بىز شۇنداق قىلدۇق.

مەجبۇرلاش — ياخشى ئۇسۇل ئەمەس، بىز باللارنى ئۆگىنىشكە مەجبۇرلىمىدۇق، بەلكى ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن ئۇلارنى ئىلىم ئۆگىنىشكە قىزىقتۇردۇق. مەسىلەن، رەسىملىك كىتابچە، ھېكايە كىتابچىلارنى ئېلىپ بېرىش، ھېكايە-چۆچەك، تېپىشماق ئېيتىپ بېرىش، ئۆگىنىش قىلىش ئۈچۈن ۋاقىت ۋە شارائىت ھازىرلاپ بېرىش قاتارلىقلار... بۇنىڭ بىلەن باللار ئىلىمگە قىزىقىدىغان بولۇپ يېتىلدى. قىزىقىش تەبىئىي ھالدا ئاڭلىقلىقنى يېتىلدۈردى. شۇڭا ئۇلار كىچىكىدىنلا ئاڭلىق ئۆگىنىشكە ئادەتلەندى ھەمدە ئۆگىنىشنى خۇشاللىق دەپ بىلىدىغان بولدى.

مەن مۇتەخەسسىس ھۇشۇر ئىسلام ئاكىنىڭ دىلشاتنى بالدۇر بايقاپ ئۇنى پەن-تېخنىكا بىلەن شۇغۇللىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغانلىقىنى ئاڭلىغانىدىم. شۇڭا دىلشات توغرىسىدا تەپسىلىيرەك ئەھۋال ئىگىلەش ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتۈم.

— ياخشى بوپتۇ، — دېدى ھۇشۇر مۇئەللىم قىزغىنلىق بىلەن مېنىڭ كېلىش مەقسىتىمنى ئۇققاندىن كېيىن، — دىلشاتتەك ئۆزىنى ئۇنتۇپ ئىلىم-پەنگە كىرىشىپ كەتكەنلەر ياشلارنىڭ ئىچىدە ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ. ئۇ كەسىپكە پىششىق، شۇنداقلا تىرىشچان ھەم ئۆتكۈر. ئۇنىڭ گەۋدىلىك ئالاھىدىلىكى يېڭى تېخنىكىلارنى ناھايىتى تېز ئۆگىنىپ ئۆزلەشتۈرۈۋالالايدۇ. بۇ ئەلۋەتتە بىزنىڭ ئېتىبار بېرىشىمىزگە ئەرزىيدۇ. جەمئىيەت ئىقتىسادلىق كىشىلەرگە مۇھتاج. شۇنداق بولغانىكەن، جەمئىيەت ئىقتىسادلىق ياشلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە كۆڭۈل بۆلۈشى كېرەك. مەن دىلشاتنى 1991-يىلى 10-ئايدىن باشلاپ دۆلەتنىڭ نۇقتىلىق پەن-تەتقىقات تېمىسىنىڭ بىر تۈرى بولغان «ئۇيغۇر تىلىنىڭ ئاۋازىنى پەرق ئېتىش سىستېمىسى» نى ئىشلەشكە قاتناشتۇرغانىدىم. بۇ جەرياندا ئۇ ھېيت-بايرام، كېچە-كۈندۈز دېمىدى. بىز ئىشلىگەن بۇ تېما يۇقىرى تېخنىكا تەلەپ قىلىدىغان تېما. دىلشات ھەقىقەتەن جاپا-مۇشەققەتكە چىدايدىغان يىگىت ئىكەن، ئۇ مېنىڭ ئۈمىدىمنى يەردە قويمىدى. ئۇ ھازىر مۇشۇ تەتقىقات

گۈرۈپپىمىزنىڭ ئەڭ ياش ۋە ئەڭ مۇھىم ئەزالىرىنىڭ بىرى.

— جەمئىيەت تەرەققىي قىلىۋاتىدۇ. ھازىرقى زامان جەمئىيىتىنىڭ تەرەققىياتى ئېلېكترون مېڭە تېخنىكىسى بىلەن زىچ باغلانغان. بىز ياشاۋاتقان بۇ زېمىن ئېچىلىش ئالدىدا تۇرماقتا. تارىخىي خاراكتېرلىك بۇ چوڭ ئېچىلىش بىزدىن ئەتراپلىق بىلىم ئىگىلەشنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇنداق ۋەزىيەتتە ئۆگەنمەي، بىخۇتلۇق قىلساق بولمايدۇ. بىزدە چوقۇم كەلگۈسىگە بولغان ئىشەنچ ۋە ئەمەلىيەت بولۇشى كېرەك، — دېدى دىلشات سۆھبەت ئارىلىقىدا ماڭا.

شۇنداق، ياۋروپا-ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقىغا جايلاشقان بۇ زېمىننىڭ ئېچىلىشى ۋە تەرەققىي قىلىشى — پەن-تېخنىكا خادىملىرىغا، ئىگىلىك باشقۇرغۇچىلارغا، قىسقىسى ھەر ساھە، ھەر كەسىپتىن يېتىشىپ چىققان ئىختىساسلىق خادىملارغا مۇھتاج.

ھۆرمەتلىك كىتابخان، شۇ تاپ مېنىڭ تەسەۋۋۇرۇم قەدىمىي يىپەك يولىدىن كېلىۋاتقان تۆگە قوڭغۇرىقىنىڭ ساداسى بىلەن ھەمدە يېڭىدىن ئېچىلىۋاتقان يىپەك يولىدىن كېلىۋاتقان جاز مۇزىكا ساداسى بىلەن كېسىشكەندە، تارىختا ئۆتكەن مىللىتىمىزنىڭ پەخىرلىك كىشىلىرى بىلەن ھازىر تىرىك ياشاۋاتقان، خەلقىمىزنىڭ بەخت-سائادىتى ئۈچۈن تىرىشۋاتقان، قان-تەر تۆكۈۋاتقان كىشلەرنىڭ ئوبرازى كۆز ئالدىمدىن ئۆتكەندە، قەلبىمدىن ئاجايىپ بىر تۇيغۇ ئۇرغۇپ چىقتى. بەلكىم بۇ مېنىڭ بىر غەزەلخان مىللەتنىڭ پەرزەنتى بولغانلىقىم ئۈچۈندۇر خالاس:

سەن ئادەملەر دېڭىزىدا بىر ئادەم،
بار ئالدىڭدا پارلاق ھايات ئۇيۇقى.
بار ھەم يەنە قوللىرىڭدا، ياشلىقنىڭ
جاسارىتى، ئېلىپ كەلگەن ئوتتۇقى.

سۇزۇۋالدىڭ بۇ دېڭىزدىن جاپادا
چۆكۈپ كەتكەن مايىكنى ئەجدادنىڭ.

تىكلەش كېرەك ئىلىم سۆيەر ئەۋلادلار
قۇربانى بوپ كەتمەي ھەسرەت-ھەسەتنىڭ.

ساڭا ئوخشاش ئۈمىد تۇغقان دوستلىرىم،
چولپان بولۇپ يانساق ھايات كۆكىدە.
ئەۋلاد غۇرۇر قىممىتىنى چۈشىنىپ،
يۈيۈناتتى ئەقىل، ۋىجدان كۆلىدە.

قەيسەر مىجىت 1970-يىلى ئاتۇشتا تۇغۇلغان. 1988-يىلى 7-ئايدا قىزىلسۇ ئوبلاستلىق 1-ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ شىنجاڭ داشۆ ئىگىلىك باشقۇرۇش فاكۇلتېتى خەلق ئىگىلىكىنى باشقۇرۇش كەسپىگە ئوقۇشقا كىرگەن. 1993-يىلى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، شۇ يىلى 9-ئايدىن باشلاپ مەزكۇر فاكۇلتېتتا سىياسىي ئىقتىساد ئىلمىي تاۋار ئىگىلىكى تەتقىقات يۆنىلىشى بويىچە ماگىستىر ئاسپىرانتلىقىدا ئوقۇۋاتىدۇ. ئاپتور ھازىرغا قەدەر گېزىت-ژۇرناللاردا 30 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر، نەسىر، ئوبزور ۋە ماقالە ئېلان قىلدى.

مەسئۇل مۇھەررىر سارەم ئىبراھىم

ياسنجان سادىق

ئپسه ، سهصرا

(هېكايه)

قۇياش ئاسماننىڭ ئوتتورىسىدا ئېسىلىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ يالقۇنى زېمىننى تونۇردەك قىزىتىۋەتكەنىدى، قارىماققا پۈتۈن يېرا چاڭقاپ هالىدىن كەتكەندەك كۆرۈنەتتى. ئەمما يېزىدا نورمال هايات داۋام قىلىۋاتاتتى.

ئەتراپى شاخ-شۇمبا بىلەن قاشالانغان بىر هويلىنىڭ ئىشىكى غىچىرلاپ ئېچىلدى. بەستلىك بىر يىگىت لىققىدە ئۆرۈك سېلىنغان كىچىككىنە يۇلغۇن سېۋەتنى كۆتۈرگىنىچە بۇلاق بېشىغا قاراپ ماڭدى. بۇلاق سۈيى مۇزدەك سوغۇق ئىدى. يىگىت سۇدىن ئوچۇملاپ ئىچتى. ئۇنىڭ مىس رەڭلىك چىرايى تەرلەپ پارقىراپ كەتكەن ئىدى، ۋۇجۇدىدىن كۈچ-جاسارەت ئۇرغۇپ تۇراتتى. ئۇ، تەشنالىقىنى قاندۇرغاندىن كېيىن سېۋەتنى بۇلاق سۈيىگە چىلاپ قويۇپ، ئۆرۈكنىڭ ئۈستىنى ياپقان يوپۇرماقلارنى پاكىز يۇدى. ئاندىن كېيىن ئۆرۈكلەرنىڭ ئۈستىنى يوپۇرماق بىلەن يېپىپ، مەهەللىنىڭ شەرقىدىكى بۇغدايلىققا قاراپ ماڭدى.

بۇغدايلىق ئورمىچىلار بىلەن قايناپ كەتكەنىدى. ئۇ تەرەپتىن بىر قىزنىڭ شوخ ناخشىسى ئاڭلاندى:

ئورما ئورىسەن كۈندە،
تالمامدۇ بىلەكلىرىڭ.
مەن يادىڭغا يەتكەندە،
كۆيەمدۇ يۈرەكلىرىڭ.

قىزنىڭ ناخشىسى يىگىتنىڭ يۈرىكىنى يايرىتىۋەتتى. ئۇ ئاۋازىنى قويۇۋېتىپ قىزنىڭ ناخشىسىغا جور بولدى:

ئورما ئورىدۇق ئېتىزدا،
ئالتىنچى ئايدا — تومۇزدا.
راست گېپىڭنى قىل يارىم،
بۇغدايلىقتا — ئېگىزدا.

يىگىت ناخشا ئېيتقاچ قىزنىڭ قېشىغا كەلدى. قىز بېشىنمۇ كۆتۈرمەي بۇغدايغا ئورغاق سالاتتى. ساغرىسىغا چۈشۈپ تۇرغان توم ئىككى تال چېچى سىلكىنەتتى. يىگىت قىزنىڭ بېشىدا بىردەم قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، ئۆزىنىڭ كەلگەنلىكىنى بىلدۈرۈپ يۆتەلدى. شۇ هامان قىز بۇغدايغا ئورغاق سېلىشتىن توختاپ، قىزىل ھىلىلە ياغلىقنا مەھكەم تېڭىۋالغان بېشىنى لىككىدە كۆتۈردى-دە، چىرايلىق بادام قاپاقلىرىنى سۈزدى:

— بېشىڭنى يەرسەن، ئىلاھىم.

— كىمنى دېدىڭ؟ — دېدى يىگىت شوخلۇق بىلەن.

— سېنى.

يىگىت گەدىنىنى قاشلاپ ھىجايدى.

— مېنى نېمىشقا تىللايسەن؟

قىز يىگىتكە زەردە بىلەن چەكچەيدى:

— راست گېپىڭنى قىل دەپ ھاڭراپ كەلمسەڭمۇ بولاتتى.

— توۋا، — دېدى يىگىت ئۇۋال بولغاندەك قىياپەتتە، — ساڭا جور بولۇپ ناخشا ئوقۇدۇمغۇ؟ شۇنىڭغىمۇ خاپا بولۇپ كېتەمسەن؟

— باشقىلار ناخشا ئوقۇغاندا زوۋانىڭ تۇتۇلۇپ قالغانمىدى؟ — دېدى قىز چىرايىنى تۈرۈپ، — مەن ناخشا ئوقۇساملا ئايىغىنى تارتىۋالىسەن، سەت كاركىراپ...

— خاپا بولمىغىن خۇمار، مەن ناماقۇل بولاي، — يىگىت شۇنداق دېگىنىچە ئوڭ قولىنى يۈرىكىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ قىزغا ئېگىلدى.

— ئۆتەپ بارە، سەت توڭكاي، — قىز شۇنداق دېگىنىچە ۋىلىققىدە كۈلۈۋەتتى.

— مە، ئۆرۈك يېگىن، — دېدى يىگىت قىزنىڭ چىرايىنىڭ ئېچىلغانلىقىنى كۆرۈپ، — بۇلاق سۈيىگە چىلاپ مۇزدەك قىلىپ ئەكەلدىم.

— رەھمەت، ئۆرۈك يېگۈسى بارلارغا ئاپىرىپ بەرگىن، — دېدى قىز چىرايىنى يەنە تۈرۈپ، — مەن سېنىڭ ئۆرۈكۈڭگە خۇشتار ئەمەس.

قىزنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ يىگىتنىڭ سېۋەت تۇتۇپ تۇرغان توم، قارامتۇل بىلەكلىرى تىترىدى. شوخلۇق بىلەن كۈلۈپ تۇرغان كۆزلىرىدە ئۈمىدسىزلىنىش، خورلۇق ئالامەتلىرى پەيدا بولدى. قىز يىگىتنىڭ بىچارە ھالىتىنى كۆرۈپ يەنە ۋىلىققىدە كۈلدى-دە، سېۋەتنى يىگىتنىڭ قولىدىن كاپپىدە ئالدى.

— ۋاي بىچارە، نازۇك غوجام، — دېدى قىز ئۆرۈكتىن بىر تالنى قولىغا ئېلىپ تۈرۈپ، — ئىككى ئېغىز چاقچاق قىلىپ قويسام قىل قالدىڭ-ھە ماڭا يىغلاپ بەرگىلى.

يىگىت يەنە ھىجايدى. چاققانلىق بىلەن قىزنىڭ ئورغىقىنى قولىغا ئالدى.

— سەن ئۆرۈك يېگەچ بىردەم ھاردۇق ئال. ئورمىنى مەن ئوراي.

— ئاۋارە بولما، — دېدى قىز قەتئىيلىك بىلەن، — ئۆزۈم ئورىمەن.

قىز سېۋەتنى يەرگە قويۇپ، قىر تۈۋىدىكى چىغىرتماقنىڭ دالدىسىغا ئوت-چۆپلەر بىلەن چۈمكەپ قويۇلغان كومزەكنى ئېلىپ يىگىتكە ئۇزاتتى.

— تۈنۈگۈن ئۇيۇتقان قېتىق، ئىچىۋالغىن، ئىسسىق ئۆتۈپ قالمايدۇ.

يىگىت كومزەكتىكى مۇزدەك قېتىقنى قوشۇقتا ئىچىشكە باشلىدى. ئۇلار بىرنەچچە مىنۇت جىمجىت ئولتۇرۇشتى. يىگىتنىڭ قوي كۆزلىرى قىزنىڭ ئاپئاپتا كۆيگەن قارامتۇل چىرايىغا، ئەتلەس كۆڭلەك ئىچىدىكى زىلۋا قامىتىگە تويماي تىكىلەتتى. قىز ئۆرۈكتىن ئون نەچچە تال يېگەندىن كېيىن، سېۋەتنى يوپۇرماقلار بىلەن چىرايلىق ئوراپ

يگتكە تەڭلدی:

— مەن بۇ بر سېۋەت ئۆرۈكنی يەپ بولالمغۇدەكمەن، باشقا ئۇرمچلارغا ئاپرىپ بەرگەچ سەنمۇ ئۆزۈڭنىڭ بۇغدييڭنی ئۇرۇپ تۈگتىۋال. هاۋا يەنە 4 — 5 كۈن مۇشۇنداق ئسسق بولۇپ بەرسە ئۇنجلەر جاڭ-جاڭ قۇرۇيدۇ. سوپىكڭدە خامنمنی تېپىپ بېرەرسەن.

— بۇغدايلرڭنمۇ مەن ئۇرۇپ بېرەي، — دېدی يگت يېلنغان هالدا.

— ئۆزۈڭنىڭكنچۇ؟

— ئانام بلەن دادام بار. سەن يالغۇز قېينلىپ قاپسەن. هاۋاخاچامنىڭ كېسلی ساقىيىپ بولالمدی. بەربر ساڭا ياردەملشىپ بېرەلمەيدۇ.

— ياق، ئاۋۋال ئۆزۈڭنىڭكنی ئۇر، تېز تۇتۇش قلمساڭ، باشاقلار تۆكۈلۈپ كېتىدۇ. مەن يېتشەلەيمەن. ئەخمەت تۈنۈگۈن كەچ ناهىيگە كەتتۇ، بۇگۈن بۇ يەرگە كەلسە ماڭا ياردەملشىدۇ.

قىز شۇنداق دېدی-دە، خجل بولۇپ بېشنی ئەگدی.

يگتنىڭ يۈرىكی هەرە چاققاندەك ئېچىشتی.

— بوپتۇ ئەمسە، — دېدی يگت پەس ئاۋازدا، ئۇنىڭ كۆزىگە غىللدە ياش كەلدی. ئاۋازی تترىدی، — ئۇرمنی ئۇرۇپ بولۇپ خەۋەر قىل. ئۇنجنی سوپەكتە توشۇپ، تېپىپ، سورۇپ بېرەي، ئەخمەت ئۇرما ئۇرىيالسمۇ خامان ئالالمايدۇ.

قۇياش ئاسماننىڭ دەل ئوتتۇرىسدا توختاپ قالغانىدی. ئۇ زېمنغا هېسابسز كۆپ ئسسقلق چاچاتتی...

قىز بۇگۈنمۇ تاڭ سۈزۈلۈشی بلەن تەڭلا ئۇرمىلققا چىققانىدی. مانا، چىڭقی چۈش بولدی. قۇياشنىڭ تەپتی تۈنۈگۈنكدىن قېلىشمايتتی. قىز بۇغدايلارغا غەيرەت بلەن ئۇرغاق سالاتتی. ئۇرغاق بىسی قۇياش نۇرىدا يالترايتتی. ساغرىسغا چۈشۈپ تۇرغان توم ئككی تال ئۆرمە چېچی زىلۋا قامتی بلەن تەڭ سلكنەتتی. ئۇ ئاش ۋاقتغىچە ناخشنی بولدی دېگىچە توۋلىدی. يېقىملق ئاۋازىدىن پۈتكۈل ئۇرمىلق جاراڭلاپ كەتتی. ئۇنىڭ يۈرىكی كۆكرىكىگە سىغمايتتی، ئۇ هارماي ناخشا ئېيتاتتی، ئۇرما ئۇراتتی. پات-پات مەهەللە ئىچىگە ئىنتىزارلق بلەن قارايتتی. ئەخمەتنىڭ ئۇرغاق كۆتۈرۈپ چىقىشنی، ناخشغا جور بولۇپ ئۇرما ئۇرۇشنی كۈتەتتی. كۈن چۈشتىن قېيىلغان بولسمۇ، تېخىچىلا ئەخمەتنىڭ سايىسمۇ كۆرۈنمىدی. بارا-بارا ئېيتقان ناخشلری ئۆزىگە مەنىسز تۇيۇلۇشقا باشلىدی. ئۇ ئۇسساپ كەتكەنلكنی بانا قىلىپ، ئەخمەتنىڭ ئاتا-ئانسی ئۇرما ئۇرۇۋاتقان ئېتىزلىققا باردی. ئېتىزلىقتا بر ئائىلىلك كىشلەرنىڭ هەممسی بار، پەقەت ئەخمەتلا يوق ئىدی.

خۇمار ئەتىگەن شۇنچە تاتلق خىياللار بلەن ئېتىز بېشغا چىققانىدی. خۇمار ئۇرما ناخشسنی جاراڭلق توۋلىسا، ئەخمەتمۇ ئۇرما ئۇرىغاچ ئۇنىڭ ناخشسغا جور بولسا، يۈرەك سىرلرىنی ناخشلری بلەن ئىزهار قىلىشسا... ئېه، نېمدېگەن ياخشی ئىدی-هە! ئەپسۇس، بۇگۈن ئۇنىڭ ناخشسغا هېچكىم جور بولمدی. مەخمۇتقا نېمە بولغاندۇ؟ ئۇ يۈز قىزنىڭ ئارىسدىنمۇ خۇمارنىڭ ئاۋازىنی پەرق ئېتەلەيتتىغۇ؟ خۇمارنىڭ ئاۋازىنی ئاڭلاش بلەن تەڭلا ئۇرنىدا تېپرلاپ تۇرالماي، ئۇنىڭ ناخشلرىغا جور بولاتتىغۇ، يۈرەك سىرلرىنی، ئارزۇ-تەلەپلرىنی ناخشا بلەن بايان قىلاتتىغۇ؟

خۇمار تۈنۈگۈن مەخمۇت بلەن ئۆرۈك يېگەن ئېتىزغا ئىختىيارسز نەزەر تاشلىدی، ئۇرمىچىلار چۈشلۈك تاماق يەۋېلىش،

بەللىرىنى تۈزلەپ ئارام ئېلىۋېلىش ئۈچۈن مەھەللە ئىچىگە قاراپ مېڭىشقا باشلىغانىدى.

— ئالمىخاچا، — دېدى خۇمار ئۆيىگە مېڭىش تەرەددۇتىنى قىلىۋاتقان ئايالغا قاراپ، — ئانامغا دەپ قويسىلا، ماڭا ئاش ئەكىلىمەن دەپ ئاۋارە بولمىسۇن، ماۋۇ ئېتىزنىڭ ئىككى سوللۇق يېرى قالدى، باشقا ئەچقۇۋېتىپلا تاماققا ئۆزۈم بارىمەن.

قىز شۇنداق دېدى-دە، يەنە ئورما ئورۇشقا كىرىشتى. ئورغاقنىڭ بىسى قوياش نۇرىدا يالتىرايتتى. كەينىدە بىر قولتۇق-بىر قولتۇقلۇق ئۈنچىلەر رەتلىك يىقىلاتتى. ئورغاقنىڭ شارتىلدىغان ئاۋازى خېلى بىر يەرگىچە ئاڭلىناتتى.

تۇيۇقسىز قىزنىڭ يۈرىكى سېلىپ كەتتى. ئۇ چۆچۈپ بېشىنى كۆتەردى-دە، ئۆزىگە ئاشىقانە تەلمۈرۈپ تۇرغان يىگىتكە قارىدى. يىگىت زامانىغا لايىق مودا كىيىملەرنى كىيگەن بولۇپ، ئۇنىڭ كۆپتۈرۈلگەن قوڭغۇر چاچلىرى قىزلارنىڭكىدەك ئاق، يومران چىرايىغا ھۆسن قوشۇپ تۇراتتى.

— ھارمىغىن. سالامەت كەلدىڭمۇ؟

قىز شۇنداق دېدى-دە، خىجىل بولۇپ پۇتىنىڭ ئۇچىغا قارىدى. بىر يىللىق ھىجراندىن كېيىنكى تۇنجى يۈز كۆرۈشۈش قىزنى ھاياجانلاندۇرۇپ، تارتىنچاق قىلىپ قويغانىدى.

— سەنمۇ سالامەت تۇردۇڭمۇ، خۇمار؟

قىز ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈپ، يىگىتنىڭ كۆزىگە تىكىلدى. ئۇماققىنە كۈلۈمسىرىدى. ۋۇجۇدىدىكى تارتىنىش، قورۇنۇش، ھودۇقۇش تۇيغۇلىرى ئاستا-ئاستا يوقالدى. قىز ئەتراپقا خۇدۇكسىرەپ قارىدى. ئەتراپتا بىرمۇ ئادەم يوق ئىدى.

ئۇلار قىردا يانمۇ-يان ئولتۇردى.

— ئاخشام كەلگەنىدىم، — دېدى يىگىت.

— خەۋىرىم بار، — دېدى قىز پىچىرلاپ.

— مەھەللىدە سېنى خېلى ئۇزاق ساقلىدىم. ئۆيگە يانمىدىڭ، ھەقىچان ئورما ئورۇۋاتىدىغۇ دەپ، ئۇدۇل مۇشۇ يەرگە كېلىشىم.

— يولۇڭغا ئەتىگەندىلا قارىغانىدىم، — دېدى قىز تارتىنىپقىنا.

— ئورنۇمدىن تۇرغۇم كەلمىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەتىگەندە ئورنۇمدىن تۇرسام مەنمۇ قولۇمغا ئورغاق ئېلىپ ئورمىلىققا چىقسام بولىدىكەن. شۇڭا بېشىمنى چۈمكەپ جىملا يېتىۋالغانىدىم، — يىگىت قىزنىڭ قاپىرىپ كەتكەن ئالقانلىرىنى مېھرى بىلەن سىلاپ تۇرۇپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى، — كىشىلەر سەھرانى قىيامەت دېسە نېمە دېگىنىكىن دەپتىكەنمەن. ئەمدى بىلدىم. بۈگۈندىن كېيىن سېنى ئورما ئورغۇزمايمەن، خىزمەت ئورنۇم مۇقىملاشقاندا غاچچىدە توي قىلىپ سېنى شەھەرگە ئەكىرىپ كېتىمەن.

يىگىتنىڭ بۇ سۆزلىرى قىزنى شېرىن تۇيغۇلار قاينىمىدىن تارتىپ چىقاردى. ئۇ يىگىتكە تىكلا قاراپ سورىدى:

— شەھەردە قالىمەن دەمسىنا؟

— ھەئە، — دېدى يىگىت مەغرۇرلۇق بىلەن، — ئۆتكەن يىلقى يازلىق تەتىلدە تاغام بىلەن بۇ ئىش توغرۇلۇق مەسلىھەتلەشكەن ئىدىم. تاغام مېنى شەھەرگە ئورۇنلاشتۇرماقچى بولغان. مەن ھازىر تاغام بىلەن كۆرۈشكىلى شەھەرگە كىرىمەن.

— سەن دېھقانچىلىق كەسپىدە ئوقۇغان ئىدىڭغۇ؟

— كەسپىمنى ئالماشتۇرىمەن، — يىگىت ھاياجانلىنىپ سۆزلەشكە باشلىدى، — سەھرايى قىيامەتتە ئىشلەش بىزنىڭ

پېشانىمىزگە پۈتۈلمىگەن بولغىيدى. بىلەمسەن خۇمار، شەھەر دېگەن قانداق گۈزەل!

— بولدى، سەن مېڭىۋەرگىن.

قىز قولىنى يىگىتنىڭ ئالقانلىرى ئارىسىدىن تارتىۋالدى.

— ئەمىسە مېنىڭ خۇش خەۋىرىمنى كۈتكىن، — دېدى يىگىت مېڭىشقا تەمشىلىپ.

— توختاپ تۇر ئەخمەت، — دېدى قىز قوپاللىق بىلەن. قىز ئەلەملىك تىناتتى، كۆزلىرىدە ئازاب، ھەسرەت، ئىچىنىش ئىپادىلىرى پەيدا بولغانىدى، — بىلىپ قوي، مەن ئەمدى سېنى كۈتەلمەيمەن. ھازىردىن باشلاپ ئىككىمىزنىڭ ئارىسى ئۈچۈق. سەنمۇ ئۆز يولۇڭغا مېڭىۋەر.

يىگىت قىزنىڭ سۆزلىرىدىن ھېچنېمىنى چۈشەنمەي تېڭىرقىدى، قىزاردى، كۆزلىرىنى قىزغا ھەيرانلىق بىلەن تىكتى:

— بۇ نېمە دېگىنىڭ. چاقچاق قىلىۋاتامدىغانسەن؟

— ياق، چاقچاق قىلمىدىم.

— ئەمىسە ساڭا ۋاپاسىزلىق قىلغان يېرىم بارمۇ؟

— ياق، ماڭا ۋاپاسىزلىق قىلمىدىڭ، — دېدى قىز تەمكىنلىك بىلەن، — بىراق يېزىمىزغا، بىزنى بېقىپ ئۆستۈرگەن ئانا سەھرايىمىزغا ۋاپاسىزلىق قىلدىڭ. بىلەمسەن ئەخمەت، ئاق مەھەللە بىزنىڭ ئانىمىز. ئانىسىغا ۋاپاسىزلىق قىلغان ئادەمگە مېنىڭ قەلبىمدە ئورۇن يوق.

يىگىت قىزغا بىر ھازا تىكىلىپ تۇردى. ئاغزىدىن ئىختىيارسىز «ئەخمەق» دېگەن سۆز چىقىپ كەتتى.

قىز پەرۋاسىزلىق بىلەن قولىغا ئورغاقنى ئالدى-دە، جان-جەھلى بىلەن ئورما ئورۇشقا باشلىدى. ئورغاق بىسى قۇياش نۇرىدا يالترايتتى. شارتىلدىغان ئاۋازلار يىراق-يىراقلارغا ئاڭلىناتتى. ساغرىسىغا چۈشۈپ تۇرغان توم ئىككى تال ئۆرۈمە چېچى زىلۋا قامىتى بىلەن تەڭ سىلكىنەتتى.

قۇياش ئاسمانىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا توختاپ، زېمىنغا ھېسابسىز ئالتۇن نۇرلارنى چاچاتتى.

خۇمار بۈگۈنمۇ تاڭ ئېتىشى بىلەن تەڭ ئورمىلىققا چىقتى. گەرچە ئۇ ناخشا ئېيتمىغان بولسىمۇ بۇغدايغا غەيرەت بىلەن ئورغاق سالاتتى. قۇياش نۇر چاچاتتى. ئورغاق بىسى يالترايتتى. قىزنىڭ چىرايىدا قايغۇ تۇمانلىرى يوق ئىدى.

ئۇ چۈشكە يېقىن ئۆيگە بېرىپ باغقا كىردى. شاختىن ئۆرۈكلەرنى زىدە قىلماي بىر-بىرلەپ ئۈزۈپ ئالدى. سېۋەتنىڭ ئۈستىنى ئۆرۈك يوپۇرماقلىرى بىلەن ياپتى. ئاندىن كېيىن بۇلاق بېشىغا بېرىپ، ئۆرۈكنى بۇلاق سۈيىگە چىلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن سېۋەتنى كۆتۈرۈپ بۇغدايلىققا قاراپ ماڭدى.

ئۇ مەخمۇتنىڭ قېشىغا يېتىپ كەلگەندە، مەخمۇت باش كۆتۈرمەي بۇغداي ئورۇۋاتاتتى.

— ساڭا ئۆرۈك ئەكەلدىم، — دېدى خۇمار، مەخمۇتنىڭ يېنىدا توختاپ.

يىگىت چۆچۈپ بېشىنى كۆتەردى-دە، قىزنىڭ جامالىغا ھەيرانلىق بىلەن قارىدى. غەمكىن كۆزلىرىدە بەخت نۇرلىرى بالقىدى.

— ھاڭۋېقىپ تۇرسەنغۇ؟ — دېدى قىز شوخلۇق بىلەن كۈلۈپ، — ئۆرۈك يە، بۇلاق سۈيىدە چايقاپ ئەكەلدىم.

قۇياش ئاسمانىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا توختاپ، زېمىنغا ھېسابسىز ئالتۇن نۇرلارنى چاچاتتى.

مەسئۇل مۇھەررىر روزىمەھەممەت جۇمە

ئوسمانجان ساۋۇت

سـن چىققان چوققىلار قالغسۇن بـسلـىپ

دوستۇمغا

سىنى بىر كۆرگىنىم بىر بايرام ماڭا،
بايرامدا ئۇنتۇلار ھەسرەتلەر تامام.
يۈرەكىنىڭ مۈلكىنى بەرگەن مەن ساڭا،
قەيەرگە سىغدۇ ئەمدى شۆھرەت-نام.

شۇنداق بىر نام-شۆھرەت قوغلاشماپتىمىز،
ئەپ ئىزدەپ، ئىلجىيىپ... ئىگىشىپ يەرگە..
سىھرلىك يوللارنى ئويلاشماپتىمىز،
پەرىشتە قارامتى سىھرلىك ئەرگە؟

تۇسىنى يوقاتتى تالاي نەرسىلەر،
تۇسىنى يوقاتتى تالاي ئۆلپەت ھەم.
چەمبەرگە پاتمدۇق، نىمە دىسە دەر
خالايىق، ئەسلىدە بىزدە كۆنۈش كەم.

كۆزنەكتە بىر يۇلتۇز چاقناپ تۇرىدۇ
دىلدىكى چوغلانغان ئارماننى سۆزلەپ.
بەزىلەر كەينىڭدىن خەنجەر ئۇرىدۇ،
كېلىمىز بىپەرۋا ئۈپۈقنى كۆزلەپ.

بىز گويا پىداكار گاھى چاغلاردا
ۋۇجۇدنى ئۇرتەيمىز، تىرىلىمىز ھەم،
قەلبىنىڭ تىمىغا چۈشكەن داغلارغا
سىنىڭ شۇمەنلىك كۈلكىلىرىڭ ئەم.

ۋاقىتنىڭ ئوقلىرى ئىتىلار ھەر دەم،
كىلىمىز ئىشقىلىپ يوللاردا ئامان.
قىيىنغا قارىغىن، قىيىندەك بەردەم
بىزدىكى بەرداش ۋە بىزدىكى ئارمان.

قورشاۋ

خىرىسلار قورشاۋى ئالار ئارىغا،
قاقشىدىم بىر ئەسنا ئاڭلىماي نەپەس.
تۇز چاچتى ھەسەتلەر گاھى يارىغا،
تەپتىدىن ئايرىلدى ئاپتاپتەك ھەۋەس.

رەڭگىنى يوقاتتى ئالەم شۇ ھامان،
ئالدىمدا شۇملۇقنىڭ ئوتلىرى يىنىپ.
كەتكەندەك بولىدۇ ئۆزگىرىپ شۇئان،
قويا شمۇ ئۆزىنىڭ سۆزىدىن تىنىپ.

يان-يانغا قارىدىم، دوست ۋە دۈشمىنىم
گوياكى بولغاندەك ھىمرلاش بىر سەپ.
دىمەك بۇ پۈتكىنىم، دىمەك ئۈچكىنىم،
روي بەرگەن ئىشلارغا تاڭ قالدىم ئەجەپ.

ئۈستۈرگەن مايسامنى ئورماقچى ئۇلار،
قوپارغان تىمىمنى ئۆرمەكچى ھەمدە.
ئۈستۈمدىن دەم بىرىپ ئۆتتى ئاق قۇلار،
ئادەملەر؟
نىمدەي؟ بەندىدە-بەندە!

سەن چىققان چوققىلار قالمسۇن پەسلەپ

چوققىلار باغرىدا تۇرسەن تەنھا،
باغرىڭدا لىپمۇلىپ يانغان ئىپتىخار.
قولۇڭنى سوزساڭلا يېتىدۇ ئايغا،
سىرىڭنى بۇلۇتقا قىلسەن ئىزھار.

قاردىن بەك چاقناپسەن نۇرلىنىپ تېخى،
بۇ ئاددىي ئاجۇندىن كېتىپ بەك يىراق.
سۆيسەممۇ مۆجىزە ئاشۇ قەددىڭنى
ئىزاھلاپ بېرەلمەي قالمەن بىراق.

تۆكۈلسە لېۋىڭدىن يېقىملىق سۆزلەر،
كۆن تۇرار ئۇلارنى جاۋاھىر ئەيلەپ.
يانىدۇ يۈكسەكتە تومەنىمىڭ كۆزلەر،
چۆشمەيدۇ زېمىنگە بوشلۇقتا لەيلەپ.

جىلغىدا قالدۇ چوڭقۇر ئىزلىرىم
ھەمدەم مەن پىچىرلاپ ئوقۇغان داستان.
قاناتلىق پەرىنى ياياق ئىزدىدىم،
چىدامىم چېكىگە يېتەلمەس ئاسمان.

خىياللار ئىچىگە شۇڭغۇپ مەن شۇندا،
سۆيگۈنىڭ پىرلىرىن قالمەن ئەسلەپ.
قوللىرىم قاناتقا ئايلاندى بۇندا،
سەن چىققان چوققىلار قالمسۇن پەسلەپ.

ئۈۋۋا 1

دىل شادلىققا تولغان بىر چاغدا،
تاملىرىڭغا چېچەك ياماشتى.
تۇرماقتىمەن چىمەنلىك باغدا،
گۈلگە باقتىم، كۆزۈم قاماشتى.

ئۆزۈم ئىزدەپ يۈرگەن پەرىشتە
چىقىپ كەلدى يورەك ئىچىدىن.
ئېپ چىقتى ئۇ مېنى ئەرشكە
ۋە ئايرىدى قارا كېچىدىن.

چۆمپەردىنى ئالدى يۈزىدىن
تۇنجى قېتىم ئالدىمدا ئالەم.
ئوت چېچىلدى ئىككى كۆزىدىن،
ياسىمەنگە دۇچ كەلدى لالەم.

بۇلۇتلارنى باغاشلاپ باقتىم،
دېڭىزلاردا يايرىدىم ئۈزۈپ.
نۇر يولىدا نۇر كەبى ئاقتىم،
لەھەل بىلەن جاۋاھىر سۈزۈپ.

ئۇلۇغ ئېچىل ئەمدى ئىشكىم،
كىرىپ كەلسۇن سۆيۈملۈك مېھمان.
«يۈرتۆرسۇن مەڭگۇ ئەجلىم①»
يىراقلاردا ئاشكارە — پىنھان.

ئۇلۇغ ئېچىل ئەمدى ئىشكىم،
كىرىپ كەلسۇن ئارزۇقان ئىنسان.
ئەجەل ئەمەس ھېچكىمگە ھېچكىم،
جان ئىچىدە چېچەكلىسۇن جان.

قىقنۇس

تاپتايىن قىياغا تامغان دەستە نۇر،
تاپتايىن قويۇلغان يارقىن مۇھەببەت.
تاپتايىن بېرىلگەن قالتىس بىر ئۆمۈر،
بەختىنىڭ بەختەك ئەلچىسى پەقەت.

ھېسابسىز جۇلالىق، قېنىق شوخ رەڭلەر،
پەرلەرنىڭ جىلۋىسى ئويناپدۇ گويا.
يۈز ئاچار ئالدىمدا دەھشەتلىك جەڭلەر،
كۆيمەكتە كۆل بولۇپ بىر كونا دۇنيا!

تاش بولۇپ باغلاندى ئەقدەم مېنىڭ،
ئۆت ئەمەس يۈرەككە،
يۈرەككە بەردەم.
جۇش ئۇرۇپ ياندۇ تومۇردا قېنىم
بۇ پارلاق بارلىقنى ئويلىسام ھەردەم.

① بىز شائىردىن

ئۆزەكسىز سايىلەر سۇندۇ قېرىپ،
يىلتىزسىز گىياھلار بەربىر سەرسان.
كۆرتەكلەر چىقىدۇ تاشلارنى يېرىپ،
تاغلاردەك غالىپتۇر ئىزگۈلۈك ھەرئان.

قۇۋۋەتسىز زەررىلەر ئۇچار كۆل بولۇپ،
رەڭگى يوق خىياللار غايىپ ھەر زامان.
پىداكار غايىلەر يانار گۈل بولۇپ،
نۇرلارنىڭ جاھانى ھامان بۇ جاھان.

تەڭ قىممەت ئالەمدە ئانا ۋە تۇپراق،
كونىراپ قالمايدۇ مەڭگۈگە يېڭى.
(ھەركىمگە ياقىدۇ ھەممىدىن خوپراق
ياشلىقنىڭ تەڭداشسىز، چىرايلىق تېڭى.)

ئاشۇنداق خىسلەتلەر پەيلەرگە سىڭىپ،
يارالدى بىر تەندە مىڭبىر كارامەت.
تىرىكلىك ھەمىشە ئۆلۈمنى يېڭىپ،
ئىزغىرىن ئورنىنى ئالدى ھارارەت.

ئاھ كۆركەم، ئاھ ئېسىل، ھىكمەت قىقنۇس،
ئىلھامغا چۆمكەيلا كېلىسەن مېنى.
ئاسمانلار بىپايان قانىتىڭ راۋرۇس،
ئايدىكى ئارچىلار كۆتىدۇ سېنى.

1993-يىل 12-ئاينىڭ 25-كۈنى

ئۇۋا 2

تاملىرىڭدا ھەسرەتلىرىم بار،
ھەممىدە ھاللىق، تۈگمەس ناخشام.
بىردە بولۇپ تەقدىرىمگە دار،
بىردە بولدۇڭ تاڭ، بىردە ئاخشام.

تۈڭلۈكۈمدىن كۆككە تەلمۈردۈم،
بەختىم بولماي چىقتى يۇلتۇزلار.
ئۇلۇغلارنى شىپى كەلتۈردۈم،
ئايلانمىدى تىلسىمغا ئىزلار.

بۇلۇڭلىرىم مۇز قاپاقسلەر،
كۈلكەڭ قېنى، راھىتىڭ قېنى؟
پىشكەللىككە بىر ساپاقسلەر
نېمە قىلماق ئىستەيسەن مېنى؟

ئىشكىلىرىم كىمگە ئېچىلدىڭ
ياۋىمىغمۇ ياكى ئۆزگىمۇ؟
قىسمەتلىرىم قانداق سېتىلدىڭ
دوردۇنگمۇ ياكى بوزگىمۇ؟

«مودېرنىزم» خىتابنامىسى

كونىدۇر بۇ زېمىن، كونىدۇر ۋەتەن،
كونىدۇر ئانا ھەم كونا مۇھەببەت.
كونىدۇر روھىمىز، كونىدۇر بۇ تەن،
كونىدۇر خۇدا ھەم كونا مۇھەممەت.

كونىدۇر تولۇن ئاي، كونىدۇر قۇياش،
كونىدۇر بۇلۇتلار، كونىدۇر ئاسمان.
كونىدۇر ئۇپۇقنى قىزىلغا بوياش،
دۇنيانى بەربىر كونىلىق باسقان.

كونىدۇر داغدام يول ھەمدە چىغىر يول،
كونىدۇر ئوق سىزلەش، پىكىر قىلىش ھەم.
مېڭىشمۇ، تۇرۇشمۇ، سىلكىنىشمۇ قول
ھەممىسى، ھەممىسى كونىلىقتا تەن.

كونىدۇر ھاۋامۇ، كونىدۇر سۇلار،
كونىدۇر يورۇقتا كۆز ئېچىپ ياشاش.
كونىدۇر تاغلارمۇ، كونىدۇر نۇرلار،
كونىدۇر كۆزلەرمۇ، كونىدۇر قاراش.

كونىدۇر ھەقىقەت، كونىدۇر ئالەم،
كونىدۇر خەلق ھەم كونىدۇر مىللەت.
كونىدۇر تۈرىلىش، كونىدۇر ئادەم،
كونىدۇر ھەممىسى... كونىلىق ئىللەت.

كونىدۇر تارىخ ھەم كونىدۇر ئەجداد،
كونىدۇر ئەقىدە، كونا تىلىمىز.
ئۆز ئۈچۈن ئۆلمەسلىك ئەمدى بول كاسات،
يېڭى بىز، ھەممىنى يېڭى قىلىمىز.

قاتارلىشىپ كېلىمىز

قاتارلىشىپ كېلىمىز، مەن يىغلىدىم
كۆز يېشىمنى كۆرمىدىڭ، كۆرمە جىنىم.
قىزغىنىشتىن بىر سۆزنى ئېيتىپ قالدىم،
رەنجىدىڭ سەن، ئايلانسۇن كۆلگە تېنىم.

قاتارلىشىپ كېلىمىز، مەن يىغلىدىم،
كۆز يېشىمنى كۆرمىدىڭ، كۆرمە جىنىم.
بىر سۆزۈمگە مىڭ تاغنى ئۆرۈۋەتتىڭ،
كەۋسەر ئەمەس سىز بولسۇن ئەمدى قېنىم.

قاتارلىشىپ كېلىمىز، مەن يىغلىدىم،
كۆز يېشىمنى كۆرمىدىڭ، كۆرمە جىنىم.
كىرىپ كەتتىڭ ئۆيۈڭگە دەھشەت، دەھشەت
يېرىم بولسۇن، بۇلۇڭ ھەم ئەمدى نېنىم.

قاتارلىشىپ كېلىمىز، مەن يىغلىدىم،
كۆز يېشىمنى كۆرمىدىڭ، كۆرمە جىنىم.
ھېچنېمىگە تۇرماسمىش ساڭا كېپىش،
يەرنى ئەمەس تارت ئەمدى گۆرنى تېنىم.

قۇياشقا تۇتاشقان سەن ماڭغان بۇ يول

قۇياشقا تۇتاشقان سەن ماڭغان بۇ يول،
قۇياشتىن تۇغۇلغان ئەي قۇياش ئوغلان.
ئەجدادلار ئەرۋاھى ساڭا قاراۋۇل
بېشىڭدا سايىۋەن ئەسرى شەرەپ-شان.

ھەر تۇننىڭ ئۆزگىچە يۈكى يەلكەڭدە
مۇدۇرمەي كېلىسەن مەنزىلدە پۈتۈن.
ئۇزغۇنلۇق ئايلاندى بەيگە بەلگەڭگە،
چەيلەندى ھەمىشە ئاياغتا تۈتۈن.

ياسەن، بارلىسەن ھەربىر زەررىدە،
يانالماس ئوقسلار نۇتەيدۇ ئاداب.
ھاياتقا تىگىشلىك ھەربىر يەللىگە
قۇياشنىڭ تۇغىنى تۇرسەن قاداپ.

ئۆزنىپ قويدۇ ئاناڭ بوخچاڭغا
قاچىلاپ سەھەرنىڭ يۇلتۇزلىرىنى.
تىلەيدۇ ئەگىرىدىن بەرگىن دەپ ساڭا
قەدىمي تاغلارنىڭ يىلتىزلىرىنى.

شۇنداق سەن تاغ يىلتىز، قۇياش يىلتىزسەن،
قۇرۇتماق ئىستىگەن كىم ئىكەن سېنى.
ئەرۋەشلەر ئەۋجىگە قىلمىدىڭ پىسەن،
يەنىلا ئىپتىخار چۇلغىدى مېنى.

ياش-يۇمران نۇتىسەن، يۇمران بەرگىڭگە
قونۇشنى ئىستەيدۇ باغرى مۇز شەبنەم. -
سەرۋىدەك ئازادە ئۆسكەن قەددىڭگە
چىرمالساق دېيىشەر چىگىلىكلەر ھەم.

ھەر دوقمۇش قولىدا جۇت بىلەن قۇت بار،
قۇت يار قول بېخىلدۇر، جۇت بار قول سېخى.
رىسقىڭنى ئالغىچە بېخىلدىن بىدار،
ئۆمرۈڭنى بەدەل قىپ بېرىسەن تېخى.

ئەتراپنى چۇمكەيدۇ قارىغۇ تۇمانلار
غەپلەتكە بول ئەرق قېنى ئۇچلا دەپ.
ئۆرۈلۈپ ئانىغا ياۋۇز شەيتانلار
باغرىغا باسىدۇ سېنى يەپىلەپ.

تۇنلەرنىڭ باغرىنى تىلغان چېقىندەك،
دەي-دەيلەر باغرىنى يېرىپ كېلىسەن.
دەۋرىگەن قۇدرەتلىك، ھەيۋەت ئېقىندەك،
لاۋا ۋە لاتقىنى سىيرىپ كېلىسەن.

بۈگۈننىڭ قولۇڭدا تۇرىدۇ رايىش،
ئەتىنىڭ تەقدىرى دېمەك ساڭا تەن.
مەن سېنى ئالىدىڭە قىلدىم نامايىش،
قۇياشقا ئايلاندى ئانا ۋە ۋەتەن.

قۇياشقا تۇتاشقان سەن ماڭغان بۇ يول
قۇياشتىن تۇغۇلغان ئەي قۇياش ئوغلان.
ئەجدادلار ئەرۋاھى ساڭا قاراۋۇل
بېشىڭدا سايىۋەن ئەسرى شەرەپ-شان.

1994-يىل 2-ئاي، ئۈرۈمچى

ئىمىن تۇرسۇن

رۇبائىي دەپ يازسام...

تەپ تارتماستىن دەيدۇ ئىنسان رىياكارى:
« مەن خەلقنىڭ خالىسانە خىزمەتكارى. »
رىياكارغا يالغۇز مىغىل ھەر مۇشكۇلدە،
چۈنكى بولماس ئۇ مۇھتاجنىڭ مەدەتكارى.

رىيا دېمەك مەنىدا شۇدۇر مىننەت بىلەن،
مىننەت ھامان قېرىندا شتۇر تۆھمەت بىلەن.
ئۆزگىنى ھەم ئۆزى كەبى چاغلايدىكەن
ساددا دىللار، شۇڭا ئۆتەر مېھنەت بىلەن.

ساددا دىللار، بىلسەڭ، ئەسلا نادان ئەمەس،
پەقەت ھەقدار سەھنىسدە تەدان ئەمەس؛
قۇرۇق سۆزدىن بولسىمۇ غەش دىلى، ئەمما
سۇ خەنچىلەر سورۇنىدا كاردان ئەمەس.

رىزقى نەسىب بۇ ئالەمگە تارالمىشدۇر،
ئالەم شۇڭا شەخسىيەتكە قارالمىشدۇر؛
نانىنى يەيدۇ ھەر كىم پەقەت ئۆز ئاغزىغا،
چۈنكى ئادەم شەخسىيەتتىن يارالمىشدۇر.

« بوۋام قالماق ئىكەن » دەيدۇ چالا موللا،
مىللىتىنىڭ كىم، دېسە، دەيدۇ خەلىلۇللاھ.
ئەجدادىنى بىلمىگەنلەر ئەۋلادىنى
بىلمەيدۇ ھەم بىلەلمەيدۇ، ۋادەرىخ-ئاھ!

غېرىب بولماق كىشى ئۈچۈن ئەيىب ئەمەس،
غۇربەتلىكتە راھەت ئاڭا نەسىپ ئەمەس.
ئىنسان ئارا كۈن كۆرسە گەر ئەمگەك بىلەن
ئالەم ئىچرە ھەرگىز غېرىب غايىپ ئەمەس.

بەزى ئىنسان بولغاي غېرىب ئۆز يۇرتىدا،
چۈنكى ھىممەت بولمىغاچقا ۋۇجۇدىدا.

« ئۈجمە پىش، ئاغزىمغا چۈش » دەپ، ياتسا كىم،
غېرىب تۇغۇل، بولغاي ھەقىر تۆت كوچىدا.

كىم يىغدى مال ئەل قاقشىتىپ نەس قولىغا،
خېرىدار دۇر مەلئۇن ئۇنىڭ جان-مېلىغا.
كىم تاپتى نام مىكرىدىن، بۇ يولدۇر ئاسان،
يۆلەكدا شدۇر زالىم، مەككار-پەس خىلىغا.

ئۆكۈز قوشتىن بوشانماستىن ئامان تاپماس،
ھامال يۈكتىن قۇتۇلماستىن ئارام تاپماس؛
ئۆكۈز — ھايۋان، ھامال — ئىنسان، پەرقى شۇدۇر،
لېكىن زامان زەپتارىدا بىر نام تاپماس.

بەك ئۆچەششە ئەگەر ئاغرىق جانىنى ئالۇر،
تۈتتۇۋەرسە قەرزىمۇ ئاخىر مالىنى ئالۇر.
ئاغرىققا بار ئىلاج، ئامال بار قەرزگىمۇ،
دىل ئازارى يوقالماستىن مەڭگۈ قالۇر.

ئوقۇپ يەركەن موللا، قاغا چوقۇپ يەركەن،
تېجمەللەر نەق خامانىنى سوقۇپ يەركەن.
تۆت ئۇنسۇردىن تۆرەلگەچكە ئادەمزات،
تۆت خىل بولۇپ بىر-بىرىنى يۇتۇپ يەركەن.

دېھقان يەردىن مېھنەت بىلەن بال ئۈندۈرسە،
مالچى قىردا كۆلپەت بىلەن مال ئۈندۈرسە،
ھالۋىنى يەر ھېچكىم، تاباق يەيدۇ يېتىم،
ئامال قانچە، قىسمەت شۇنداق دەپ كۆندۈرسە.

رۇبائىي، دەپ يازغانلىرىم قوشاق سۆزكەن،
ئوقۇغانلار دەيدۇ بۇنى ئۇششاق سۆزكەن.
قانداق قىلاي، ئۇلۇغ سۆزگە تىلىم ناقىس،
يارا نلىرىم بىنەۋا ھەم قاششاق-تۇزكەن.

1994 - يىل، ياۋار

ئابدۇكېرىم مەخسۇت

ئۆمۈر سەپىردە ئىنسان ئارمىنى

زېمىن تەسىدى

1

بەك شېرىن دەقىقە، شېرىن دەملەر ئۇ
كەڭ يورۇق جاھانغا تۇنجى كۆز ئاچماق.
سەبىيلىك چېغىدىن باشلاپ ئادەمنى
ئالدۇ باغرىغا مۇقەددەس تۇپراق.
ئانىنىڭ جىسمىدىن ئايرىلىپ بوۋاق،
كۆرىدۇ ئەڭ دەسلەپ يەردە ئۆزىنى.
قىسمەتلەر باشلىنار شۇ كۈندىن تارتىپ،
ھېكمەتلەر نۇر بولۇپ ئاچار كۆزىنى.

2

گۈل زېمىن كۆتۈرەر ئېلىپ بېشىغا،
قۇياشقا كۆرسىتىپ سېنى ۋە مېنى.
سۇبھىلەر، كۈندۈزلەر، رەڭدار پەسىللەر
شادلىققا چۆمدۈرەر ئىنسان دىلىنى.
چىمەنلەر تەلمۈرۈپ چىللار باغرىغا،
بۇلاقلار ئويغىتار قەلبىڭدە غۇرۇر.
بۇ زېمىن سۆيگۈسى ساڭا جان بېرىپ،
كۆتۈرەر يەلكىگە ئېلىپ بىر ئۆمۈر.

3

چىرايلىق تاغلار ھەم دىلبەر كېچىلەر
ئەللەيلەر ۋە كۈيلەر، قەدىرلەر سېنى.
نەتەلەپ تۇنجى رەت ئالغاندا قەدەم،
قەلبىڭگە تۆكۈلەر بۇ زېمىن مېھرى.
تۇيغۇلار ئىلكىدە سۆيگۈلەر دەريا،
سۆيگۈدىن تۇغۇلار ئەقىل ۋە چىدام.
شۇ تۇپراق بەختىگە تەقدىم ھەر نەپەس،
بۇ ئانا تۇپراقسىز ھاياتىڭ تامام.

4

قانچىلاپ چۆچەكلەر قالدى يوللاردا،
سەبىيلىك چېغىدىن ياشلىققا قەدەر.
قىيىندىن تاشقان بىر دەريادۇر ياشلىق،
سۆيگۈ سەھراسىغا ئەيلىگەن سەپەر.
ئاشىقلىق قىسمىتى سالار مىڭ سەۋدا،
سەۋدالىق چۆلىدە تاپقايسەن ئەقىل.
چاچلارغا ئاق كىرەر، كۈلەر نەۋرىلەر،
كۆز يۇمۇپ ئاچقۇچە ياشلىق ئۆتەر، بىل.

5

قۇتلۇق يىغىلار، مەسۇم كۈلكىلەر
زېمىنغا گۈل بولۇپ بېسىلغان قەدەم.
دىلكەش كۆكۈللەردە تاغلارنىڭ ئىشقى،
ئاتەش بېقىشلاردا نىيەتلەر ھەمدەم.
ياشلىقنىڭ غۇرۇرى، ياشلىق پۇرسىتى
ساداقەت بەتلەنگەن ئوق مىسال بىلسەڭ.
نە ئارمان جاسارەت تەختىدە كۈلۈپ،
زېمىن سۆيگۈسىدە ياشىساڭ، ئۆلسەڭ.

6

ئاق تاغلار قۇچاقلاپ سۆيەر زېمىننى،
ئاقباش چوققىلارنىڭ يۇيۇپ يۈزىنى.
ھەسەن-ھۆسەنلەرنىڭ نازلىق جىلۋىسى
زىلال بۇلاقلارنىڭ ئاچار كۆزىنى.
بۇ زېمىن ئىشقىدا گۈللەر، گىياھلار
باغرىنى چاك ئەيلەپ قىلدۇ خەندە.
نېچۈن يۈرىكىڭنى قاپلىماس يالقۇن
بۇ زېمىن باغرىدا كۈلگەن چىمەندە.

7

ئارمانلىق چۈشلەردىن جىلمىيىپ بەزەن،
ساداقەت جامىغا قۇيۇلغان مەيدەك؛
كۆزلەر قارىچۇقىدا جانان سۈرىتى،
ئارمانلار يەلكىسىگە ئارتىلغان تىلەك.
ھەممىسى، ھەممىسى بۇ زېمىن ئىشقى،
زېمىن كۈلكىلىرى ئۇلار جانغا جان.
ھاياتلىق قەۋمىگە بۇ قۇتلۇق زېمىن
باغرىنى ئەيلىگەن مۇقەددەس ماكان.

8

ئانا باغرى بەكمۇ ئىللىق دېيىشەر،
زېمىن باغرىدىن كەلگەن بۇ يالقۇن،
زېمىن بېشىدا ئىنسان قايغۇسى،
ئىنسان ئىستىكىدۇر بۆلۈشمەك پۈتۈن.

زېمىن دەۋاسىدىن تولغىنار زېمىن،
قانلار زەردابىدىن بۇلغىنار زېمىن.
لېكىن زېمىندا بولمىسا ئىنسان،
ئەلەمگە ئەبەدىي چۆلغىنار زېمىن.

9

ئالدانغان تۇيغۇلار، پارلاق سۆيگۈلەر
ھەممىسى، ھەممىسى بۇ زېمىن رىشتى.
كۈلپەتلەر، شادلىقلار، ئۆلۈم خەۋىرى
ھەممىسى، ھەممىسى بۇ زېمىن ئىشقى.
ۋىجدان ۋە غورۇرنىڭ بۈيۈك تەختىدىن
زېمىن سادىسىغا سالىمەن قۇلاق.
زېمىن سۆيگۈسىدە مۇشتۇمدەك يۈرەك
بولماقتا كۆي ئاقار تۈمەنمىڭ بۇلاق.

ئارمان لېرىكىسى

ئەجدادلار ئارمىنى، ئەۋلادلار غېمى
ئارتىلغان يەلكەمگە تىترەلگىنىمدە.
جۈرئەت تۇلپىرىغا مىنگەندى روھىم
تۈنجى رەت يۆگەككە يۆگەلگىنىمدە.
كۆرۈندى كۆزۈمگە تۈگىمەس يوللار
شۇ يورغا بۆشۈككە بۆلەنگىنىمدە.

ئارمانلار ئىلكىدە گۆگرىغاندا مەن،
ئالدىمدا يۈز ئاچتى پايانسىز چىمەن.
چىمەنلەر قوينىغا چىللاپ ھەر نەپەس
ئىنتىلىش قەلبىمنى ئەيلىدى ۋەتەن.
تەلپۈنۈش ھاياتقا بېغىشلار شادلىق،
ئارمانلار نامايەن تەلپۈنۈش بىلەن.

تەمتىلەپ ماڭغاندا يىقىلىپ بەزەن،
جاسارەت ئورنۇمدىن تۇرغۇزدى مېنى.
ئاتام ئېلىپ بەرگەن شۇ يۇمزەك سىمان
ئالدىمغا تاشلىدى دۇنيا سىرىنى.
ئانام كۈلكىسىدە كۆردۈم بىر ھېكمەت،
ئاتام كۆزلىرىدە تاڭلار ئارمىنى.

ھېكمەت ئاچقۇچىغا قول ئۇزارتماقتا
ئېلىپبە بېتىگە مېھرىمنى چاچتىم.

ھەرپتىن ھەرپكە كۆچكەندە كۆزۈم،
ئارمان شوتىسىدا كۆككە ياماشتىم.
گاھ پىكىر ۋادىسىدا ئەيلىسەم رەقس،
سىرلار بوسۇغىسىدا بەزەن ئاداشتىم.

كىتابقا باش قويۇپ تاڭلار ئاتقۇزدۇم،
تەپەككۇر قۇشلىرىم بولغاندا قىران.
تۇرمۇش رەڭدارلىقى ئەيلىدى مەپتۇن،
ھەر گىياھ قەلبىمگە ئوت سالغان جانان.
تەبىئەت تۇيغۇلار تارىنى چەكتى.
قانلاردا جۇش ئۇردى سۆيگۈ، ھاياجان.

دەريا ساھىللىرى رەڭدار، يوتىلار
سۆيگۈ چەشمىسىگە بولۇشتى ۋەتەن.
كۆزلەر قارىچۇقىدا يۇلتۇزلار پىنھان،
جانانلار سۈرىتى ئاھۇيى خوتەن.
سابالار ئۈركىگەك كەپتەر مىسالى،
قەدەملەر ئىلكىدە جىلمىيار چىمەن.

جەزىبىلىك سۈرەتلەر، رەڭدار كەشتىلەر
بىر ئاتەش سېپىپ كەتتى يۈرەكلىرىمگە.
قەلەمنى تۇتقۇزدى ئۇستاز ناۋايى
دېدى: يەت مۇشكۈلدە تىلەكلىرىڭگە.
مەپتۇنكار كۆزلىرىم باقتى ھاياتقا،
باش قويدۇم مومامنىڭ چۆچەكلىرىگە.

ئارمان كېمىسىگە تاشلانغان قەدەم
سالچىلار چۇقانىدا تىندى بىر مەھەل.
ئۈمىد ساماسىدا كۆرۈنگەن يۇلتۇز
دولقۇنلار ئەۋجىدىن تىڭلىدى غەزەل.
ئويغاندىم بىر ئېغىر چۈشتىن تولغىنىپ،
ئۆزۈمنى تونۇدۇم شۇ دەمدىلا مەن،

كېلىمەن قەلەمگە تايىنىپ ھارغىن،
چىغىر يوللار ئارا ئاتلاپ بەل، داۋان.
بۇ رەڭدار دۇنيانىڭ چەكسىز يولىدا
پىكىرلەر، سەزگۈلەر تىنچىماس كارۋان.
يېڭى يول ئېچىشتا تىرىشتىم دائىم،
ئەقلىم قۇچىقىدا چەملەنگەن ئارمان.

ئەللىك بەش داۋانغا يامىشىپ چىقتىم،
ئارمانلار ئارمانغا كەلدى ئۇلىنىپ.
ھەر ئارمان چېچەكلەپ مېۋە بەرگۈچە
ياشىدىم مىڭ ئۆلۈپ، مىڭبىر تىرىلىپ.
ۋاقىت چاقلىرىنىڭ ئاستىدىن تۇردۇم
ئارمان شوتىسىغا ھەر ئان تىۋىنىپ.

قانچىلىك ياشايمەن، قىلمەن ئىجاد،
بىلمەيمەن ۋە لېكىن ئىشەنچ زور مەندە.
قەغەز ھەم قەلىمىم سىرداشتۇر ماڭا
ئارمانلىق سەپەردە، جان بولسا تەندە.
بۇلبۇلدىن ئەۋلادقا قالمايدۇ دۇنيا،
بىر تاتلىق كۈي قالسا بەستۇر چىمەندە.

روزى سايىت

ئۈچ غەزەل

ھاياتنىڭ ئىمتىھانى جىق

ئۇزۇن ئالەم، ئۆمۈر قىسقا. ھاياتنىڭ ئىمتىھانى جىق،
ئاشۇ جىق ئىمتىھاننىڭ شەكلى ھەر خىل، بەلكى سانى جىق.
بىلەرمەن ئېيتىدۇ: تەلەي ئۆمۈردە يەتتە رەت كەلگەي،
قاچان، قانداق سۈرەتتە كەلمىكى مەخپىي نىھانى جىق.
بىلەرمەنلەر دېگەن بۇ گەپ كىتابنىڭ نەرىدە؟ ئەمما،
ئۆيۈمدە بىر كىتاب باركى رېئاللىقتىن نىشانى جىق.
ئۇنىڭ ماۋزۇسىغا «تۇرمۇش» ئىسىملىك خەت يېزىلغان چوڭ،
ئوقۇپ ئىخلاسىدا ھەر كىم كۆزەتسە يول راۋانى جىق:
ھالاللىق ھەممىدىن ئەلا، ئۆزۈڭنىڭ ئەجرىدىن نەپ كۈت،
تەمەنىڭ مېۋىسى ئاچچىق، ھوسۇلىدىن خازانى جىق.
يامانلىقتىن ھەزەر قىل، ياخشىلىق ئىنسانغا تاج-دۆلەت،
يامانىڭ قەستىدە بىرى، بەلەنىڭ مېھرىبانى جىق!...
كىتابنىڭ ھەر قۇرى شۇنداق ئېسىل ھېكمەتتە لىقلانغان،
ئۇنى تەھسىل ئېتىپ قىلدى ئەمەل كىم بەختى. شانى جىق.
ياران، قىل پۇختا تەييارلىق ھاياتنىڭ ئىمتىھانىغا،
ئۆمۈرنىڭ خامىنى بولسۇن ھوسۇللۇق — تۆھپە دانى جىق.
بۇ روزى ئۆتمىسە باشتىن قىلامتى شۇنچىلا تەشۋىش،
شۇڭا ئەشئاردا كان قازدى بېرەر نەۋرى باھانى جىق.

ئۆمۈردىن شۆھرىتىڭ باقى

— بىر مۇقامچىغا بېغىشلاپ

ئاۋازىڭدۇر كۆڭۈلنىڭ خۇش ھاۋا ئەنھارىسى مەجنۇن،
سېنىڭ چالغۇڭ مۇھەببەت رىشتىسى-دىلتارىسى مەجنۇن.

باياۋاندا كېيىكلەر يىغلىشۇرمىش ئاھلىرىڭ تاشسا،
لەبا-لەب باغرى قان گۈلدۇر يۈرەكىنىڭ پارىسى مەجنۇن.
داۋاسىزمىش ئەگەر تىغ ئۇرسا ھىجران ۋەسلى شەيداغا،
مۇقامىڭدۇر ۋىسال تەشنا جۇنۇنىڭ دارىسى مەجنۇن.
ئۇچار قۇش مەست بولۇپ قونغان ئىكەن تەمبۇرغا ئەۋۋەلدە،
سىنىڭ پەيزىڭ بىلەن باردۇر بۇنىڭ ھەم چارىسى مەجنۇن.
لىباسلانمىش جىمى روھى چۇقان بۇ تاشقى ئالەمدە،
كۈيىڭدە ئاقتى دىللار سۆھبىتى — ئىنزھارىسى مەجنۇن.
لاتاپەت، كۈي سىڭىپ كىرگەن قەلبكە سۆيگۈ پەرۋانە،
كۆرۈندى ئوت ئارا روھلاردا قۇت دىلدارىسى مەجنۇن.
ئايا دوستۇم ئۇنۇڭنى، كەلمىسۇن دەرد خوش زوۋانىڭغا،
زىلال كۈلسۇن، ھامان كۆيسۇن مۇقام ئەغيارىسى مەجنۇن.
مالاقەت يەتمىسۇن كۆڭلى كۈشادىڭ، شوخ تەرەننۇمغا،
شۇ قوش دەستە دۇتارنى كەسمىسۇن غەم ھارىسى مەجنۇن.
ناگاھان چۈشسە باشىڭغا مۇزەممەت تاغدىن بىر تاش،
ساقايغاي ئەل دۇئاسىدا بۇ زەخمە يارىسى مەجنۇن.
ئۇلۇغلۇق خاس مۇقاملارغا، ساڭا بەخشەندە مەشھۇرلۇق،
كامالەتتە يېتۈك سەن، يوق بۇنىڭ ئىنكارىسى مەجنۇن.
نەپەس-ئوت، دەيدۇ بۇ روزى، ئۆمۈردىن شۆھرىتىڭ باقى،
بولۇپ ئۆت ئەلگە ھەمدەم، بول مۇقامىڭ ۋارىسى مەجنۇن!

سۆيگۈ ئىنزھارى

ۋۇجۇدۇم ئوت، ۋىسالىڭ ئوت كۆرۈنگەچكە،
دىلىم خۇشنۇد بۇ ھالەتتىن سۆيۈنگەچكە.
مۇھەببەت گۈلشەنىم ھەر بارە پەرۋىشتە،
ئۆزۈڭ باغۋەن بولۇپ باغقا كۆيۈنگەچكە.
شۇڭا سۆيگۈم پەقەت سەنچۇن قۇچاق ئاچقاي،
دېسەڭ كۈندۈزدە كۈندۈز، كەچ دېسەڭ كەچكە.
ھارارەتلىك نىگاھىڭ تەكتى بىر ئامەت،
بى ھاجەت مەن بۇ ۋەجدىن قىشتىمۇ پەچكە.
ھامان ئىشقىڭنى مەيلىم ئىلكىدە تۇتقاي،
تۇرارسەن ئۆزۈكۈمدە ئايلىنىپ چەچكە.
نەچەچ، قاشتاش-گۆھەرسەن دىل خەزىنەمدە،
ماڭا سەندىن ۋاپا نۇرى تۆكۈلگەچكە.
پەقەت سەن بار، ئىشەن، يوق غەيرىگە تاۋىم،
ئىبزىش يوق يات «قەلەمقاش» زورلىسا «كەچ» كە...

مەھەممەت روزى

ئاق قۇلارنىڭ تىللىرىدا نورۇزلۇق

ناخشا ئاۋازى

ئېسىمدە يۇلتۇزلۇق كەچكۈز ئاخشىمى،
ھىلال ئاي ئۈستۈمدە ئۈزەتتى ئاستا.
قەلبىمنى تىترىتىپ كەپە ئىچىدىن
ئاقاتتى سېھىرلىك بىر مۇڭلۇق ناخشا:

ئۇنى كىم ئېيتقاندۇ بىلمەيمەن ئېنىق،
بىر ئاشىق ئىنساندۇر ياكى بىر غەمناك.
كۆيلىنەر ناخشىدا سۆيگۈ، ھىجران، يار،
ئاھاڭى يېقىملىق، غۇبارسىز ھەم پاك.

مەن ئاشۇ كەپىدە تۇردۇم نەچچە كۈن،
ھەر كەچتە شۇ ناخشا ئېيتىلار تەكرار.
بۇ سىرلىق ئالەمدە كۆڭۈللەر گىرە،
دۇتارنىڭ تارلىرى قىسمەتكە ئەسرار.

ئەللەيلەيدۇ زېمىن ئۇنى قۇچاقتا

تۆرىلىدۇ ھەم كېتىدۇ ئىنسانلار،
بۇ ئەزەلدىن قانۇنىيەت، ھەقىقەت.
ۋاقتى كەلسە زېمىن يۇتار ھەركىمنى،
قىلماس ئاڭا ئېتىرازمۇ كار پەقەت.

لېكىن ئۆلۈم ئوخشاش ئەمەس ھېچقاچان،
بۆلىنەر ئۇ تۈپتىن ئىككى قۇتۇپقا.
ئىككىسىنىڭ ئاسمان-زېمىن پەرقى بار،
ئايرىلغاندەك قاراڭغۇ-يورۇققا.

ئېلىنىدۇ مېھنەت قىلماي ئۆتكەنلەر
ئۆلمەي تۇرۇپ لەنەت تىككەن كېپەنگە.
يېرگىنىدۇ ئىنسان تۇگۇل زېمىنمۇ،
ئەجىلىدىن بۇنداق بۇرۇن ئۆلگەنگە.

ئىجاد قىلىپ ئۆلگەن بولسا كىم ئەگەر،
ياشار روھى تائەبەدىي دىللاردا.
تۇرار ئۇلار ئۇلۇغلىنىپ، يادلىنىپ،
كۈيلىنىدۇ داستان بولۇپ تىللاردا.

قەبرىسىنى ئالتۇن رەڭدە بېزىتەر
قۇياش ۋە ئاي ھەر كۈندۈزى، كېچىسى.
ئەللەيلەيدۇ زېمىن ئۇنى قۇچاقتا،
شۇ ئەللەيدە ئايان ئەلنىڭ سۆيگۈسى.

يولۇچى

تاغ-داۋانلار ئاشار يولۇچى،
ۋۇجۇدىدا سۇنماس جاسارەت.
قۇياش بولۇپ يانغان يۈرىكى
ئىنتىلىدۇ ئالغا داۋامەت.

مەيلى ياغسۇن شىددەتلىك يامغۇر،
چىقسۇن ياكى دەھشەتلىك بوران.
ئۇ ھەممىگە قىلماستىن پىسەنت،
ئىلگىرىلەيدۇ توختىماي ھامان.

ئاھ، بۇ يولنىڭ ئاخىرى نەدە؟
بۇنى بىلمەس ھېچقانداق ئادەم.
غايە ئۈچۈن يولۇچى ئەمما،
مەڭگۈ ئالغا تاشلايدۇ قەدەم.

سۈبھى

تاغ كەينىدىن چىقىپ زەر قۇياش،
نۇرلىرىنى ئاستى ياپراققا.
ئۇ گۈزەللىك ئىلاھى بولۇپ،
ئوتقاشتەك تۇس بەردى تۇپراققا.

مەجنۇن تاللار ئۇينايدۇ ئۇسسۇل،
كۆلدە ئەركىن ئۈزىدۇ بېلىق.
پاك ھاۋانى سۈمۈرۈپ بوۋاي،
قىرغاق بويلاپ ماڭىدۇ سىلىق.

چۇۋ - چۇۋلايدۇ كۆكتە تورغايلار،
تاڭ ساباسى ئۇچىدۇ غۇر - غۇر.
يايلاقلارغا ماڭغان پادىلار،
ئەتراپلارغا قارايدۇ مەغرۇر.

تەبىئەتنىڭ گۈلگۈن چېھرىدە
جىلۋىلىنەر گۈزەللىك رېڭى.
تاڭدەك سۆيگۈ ئېتىدۇ بەخش
ئانا يۇرتنىڭ ھەر سۇبھى تېڭى.

باغلار

باغلار بىزگە تاڭدىكى ئىما،
ئايان قىلمىش پۈتمەس ناۋانى.
قۇش سايىسى، سۇلار دائىما
يوشۇرغاندۇر بىر مۇئەممانى.

باغلار، قۇملار بەلكى تىلسىملار
ئالۋۇن كەبى تەۋرىنىپ يىغلار.
گۈگۈم ئارا يوچۇن ھەممە ياق،
تومۇرىدا نۇر ساقلار چىغلار.

نورۇز كۈيى

كۆردۈم بۈگۈن نورۇزدىكى چېچەكنى
ئۇچۇپ ئۆتكەن ھۆر ئاق قۇلار كۆزىدىن.
كۆمۈلىدۇ قىشنىڭ جىسمى لەھەتكە،
قوش قات ئايال تولغاق تۇتۇپ ئىڭرىسا،
تولغىنىدۇ زېمىن ئۇنىڭ ئۈنىدىن.

تامچىلايدۇ كۆك يۈزىدە ھىلالمۇ،
ھىجاق يۇلتۇز سېپىپ يۈرەر خۇشخەۋەر.
قوش قات ئايال يەڭگىپ قالدى چىرايلىق،
بوۋاي چۈشتى كۆك قەھرىدىن ساقاللىق
ئات قويىدۇ، ئەزان توۋلاپ تاڭ سەھەر.

تەبرىكلەيدۇ قەبرىلەرمۇ كۆز ئېچىپ،
ئۈزۈپ چىقار قەسرلەردىن خىياللار.
ئورمانلاردا ياپراقلارمۇ چاۋاكچى،
شادلىق يېشى تۆكۈپ يۈرەر قوشاقچى،
قۇت چېپىنى سۇندى ئەلگە سابالار.

يېڭى بوۋاق يىغىسمۇ يېڭى كۈي،
ئاق قۇلارنىڭ تىللىرىدا نورۇزلۇق.
چېچىلىدۇ قۇياشنىڭمۇ تەنتەنە،
تاغ ئۈچىدا بۈركۈت كۆككە يۈلقۇنار،
نورۇز كۈيى ئۇيۇقلارغا قونۇقلۇق.

جالالىدىن بەھرام

قۇدرەتلىك ئىلاھ

(پوۋېست)

بايلىق كىشىنى مەست قىلار.

١ بازار ئوت كەتكەندەكلا قىزىپ كەتكەن، مىلىچ مال دۇكانلىرى گويا بوياقچىلار مەھەللىسىنى ئەسلىتىدۇ، ئېسىۋېتىلگەن خىلمۇ خىل چەت ئەل ماللىرى كۆزنى چاقنىتىدۇ. گەزمالچىلار يېيىۋېتىلگەن نەپىس ماللارنى ماختاپ: «گېرمانىيە، ياپونىيە، تۈركىيە، ھىندىستان...» دېگەن ئىسىملارنى ئاغزىدا تولدۇرۇپ ئېلىپ «ھەقىقىي ساپ مال»، «كۆزىڭىز روشەنكەن، بىر قاراپلا بىلدىڭىز...»، «مال تونۇيدىغان ئادەم باشقا...» دېگەندەك گەپلەر بىلەن خېرىدارلارنى ئۆزىگە ئىشەندۈرمەكچى بولاتتى ۋە يەنە تەرلەپ-پىشىپ قايناپ كېتەتتى... شۇنداق، بىراۋنىڭ يانچۇقىدىكى پۇلنى سۇغۇرۇۋېلىش ئۇنچىۋالا ئاسان ئەمەستە!

بۇ مىلىچ مال دۇكانلىرىنىڭ ھەممىسىدە دېگۈدەك ياش چوكانلار سودا قىلاتتى. ئۇلار ئەتىگەندە دۇكانلىرىغا كىرىپ كەلگەندە گويا ئۇلارنى سىز ھېلىلا سەھنىدىن چۈشكەن ئارتىسلار، چولپانلار، كىيىم-كېچەك مودىلىرىمىكىن دەپ قالىسىز، ئۇلارنىڭ ئۇستىباشلىرىدىكى كىيىملەر مودا كىيىملەر بولۇپ، بۇ كىيىملەرنى يالغان كاسا، يالغان چاچ، سۈنئىي كۆكسىلەر تېخىمۇ كۆركەملەشتۈرۈۋەتكەنىدى.

قۇياش نۇرىنىڭ يارقىن قىزىتىشى بىلەن مىلىچ مال بازىرىمۇ بارغانسېرى شاۋقۇن-سۈرەنلىك، ۋاڭ-چۇڭلۇق تۈس ئالماقتا ئىدى. دۇكانلىرى بىر-بىرىگە قارىشىپ تۇرغان مىلىچ ماللار قاتارلىرىنىڭ قىستا-قىستاڭ يولىدىن ئېگىز بويى بىر ئادەم ئەلەڭ-سەلەڭ دەسسەپ كېلىۋاتاتتى. بۇ ئادەم مايلاشقان ياپيا يۈز، ئىككى ئېڭىكىدىكى مەڭزى گۆشى ئېقىپ كەتكەن جىرىس ناندەك ساڭگىلاپ قالغان، ساڭگىلاپ تۇرغان ئىككى قولى تۈگۈلۈك ھەم قوپال ئىدى. ئۇنىڭ غوجەك قېلىن قاشلىرى ئاستىدىكى چېقىر كۆزلىرىدىن سوغۇق نۇر چاقناپ تۇراتتى... مورە ۋە يەڭلىرىگە خورۇم تۇتۇلغان ئاستى بوغما چاپىنى، ئاق شىلەپىسى ئۇنىڭ مىس رەڭ چىرايىدىكى ئوتتۇرا ياشلىق سالاپىتىنى يوشۇرۇپ، بىر خىل مەنمەنلىك، مەنسىمەسلىك، ئۆزىگە تەمەننا قويۇشتەك ساختا ياشلىق غۇرۇرى بىلەن گىدىيىپ ماڭاتتى.

ئۇ يوغان قەدەملەر بىلەن بازار ئارىلاپ كېلەتتى. دۇكانلاردىكى چوكانلار ئۇنىڭغا

سالام-سائەت قىلىشاتتى. مەن سىنەندىن قالارمەنمۇ دېگەندەك ئىللىق چىراي ئېچىپ
ئېگىلىپ پوكلەتتى... ئۇ ھالىۋىنى تولا يەپ خام كېكىرىپ قالغان ئادەمدەك ھېچقايسىغا
پەرۋا قىلمايتتى، نەزەرمۇ سالمايتتى. ئەمما سۈرمە تارتقان قېلىن كىرپىكلىك، لەپپىدە
تاشلانغان كۆزلەرنى، لىككىدە ئېتىلغان قاغا پېيىدەك قاشلارنى، بىر چىرايلىق
ئىما-ئىشارىلەر بىلەن ئۈچلانغان قىزىل كالپۇكلارنى كۆرگىنىدە بىلىنەر-بىلىنمەس
كۈلۈمسىرەيتتى ياكى باش ئىغاتاتتى. بۇ ئادەم شۇ ماڭغىنىچە بازارنىڭ ئەڭ چېتىدىكى
كۆك دۇكان ئالدىدا توختىدى. دۇكان چىدىمساڭ ئۆلۈۋال، شېكەر چاچتى، ماڭا
قاراڭ، كۆز يېشى... دېگەندەك رەڭگارەڭ ماللار بىلەن لىق تولغان بولۇپ، ئوتتۇزلارنىڭ
قارىسىنى ئالغان ياش چوكان بولسا خۇددى نادىر-ئەتىۋارلىق گۈللەرگە قونغان گۈل
ھەرىسىدەك ماللار ئىچىدە كۆرۈنمەيلا قالغانىدى.

— سوداڭ قانداقراق؟ ئاق پىشماق، تاش پۇچاق!

— ۋۇي جامال بايۋەچچىغۇ!

ئايال قىزاردى ۋە دەماللىققا تەمتىرەپ قالدى. دەرۋەقە ئۇنىڭ ئىسمى ئاق پىشماق
بولماسلىقى مۇمكىن، لېكىن ئۇنى ئانىسى سۈت بىلەن ئېغىزلاندۇرۇپ، سۈت بىلەن
يۇغاندەكلا ئاق ئىدى. تاش پۇچاق دېگىنى بەلكىم چوكاننىڭ يەڭلىرىگە پاتماي،
تىرىسىدە ئېتىلىپ كېتىدىغاندەك تۇرغان بىلەكلىرى ۋە كۆڭلىكىنى تېشىپ چىققۇدەك
چىڭقىلىپ تۇرغان چىڭ كۆكسىلىرى ۋەجىدىن ئېيتىلغان بولسا كېرەك.

— دۇكانغا كىرسىلە، ناۋات سېلىپ چاي دەملەپ بېرەي، پېشانىلىرىدىن ھېلىقىدەك
پۈژژىدە تەر چىقسا، — ئايال سىرلىق ناز بىلەن كۈلۈمسىرىدى، — پاختىدەك يېنىكلەپلا قالىلا.

— بولدى قوي، دۇكاننى تاقا، ئامبارغا...

— نېمە، يېڭى مال كەلدىما؟

— شۇنداق، باش بۇرنىنى ساڭا بېرەي دەيمەن.

ئايال دۇكاننى تاقىدى، ئۇزاپ كېتىۋاتقان جامال بايۋەچچىنىڭ ئارقىسىدىن خۇددى
ئوقىدىن چىقىپ كەتكەن چاقتەك غىلدىرلاپ كېتىپ قالدى.

جامال بايۋەچچە ئامبار قورۇسىنىڭ ئىچىگە كىرىپ كەلگەندە ئايالمۇ ئۇنىڭغا
سوڭدۇشۇپلا كىرىپ كەلدى.

قۇيما بىتۈن بىلەن كۆتەرمە قىلىپ سېلىنغان ئامبارنىڭ تۆمۈر ئىشىكى ئىككى
يەردىن قۇلۇپلانغان بولۇپ، ئىشىك ئالدىدا ئىككى قاراۋۇل يىگىت تىك تۇراتتى. ئۇلار
جامال بايۋەچچىنى كۆرۈش بىلەن يىراقتىنلا يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ غەرە كۈلكىلىرى ئارقىلىق
خۇشامەت سالىمىنى چېكىدىن ئاشۇرۇپ بەجا كەلتۈرۈشتى ۋە ئايلىنىپ پىرقىراپ نېمە
قىلارىنى بىلمەي ئالقانلىرىنى ئۇۋۇلاشتى. گەدەنلىرىنى سىيلاشتى...

— ئىشىكنى ئاچ، مال كۆرىمىز...

— خوش، خوش...

— بىركىمنى كىرگۈزمە، — دېدى بايۋەچچە ئاق پىشماق، تاش پۇچاقنى ئامبارغا
كىرگۈزىۋېتىپ.

— خوش، خوش، ھەددى ئەمەس، ھەددى ئەمەس.

ئامبار ئىچى ھەر خىل تامغا، خىلمۇ خىل ماركا ۋە خەتلەر بېسىلغان تاي-تاي
ماللار، يەشىكلەر، سۇلياۋ تاغارلار بىلەن تولغان بولۇپ، تار قىستاڭ ئارىلىق يوللار

بىلەن تەستە ماڭغىلى بولاتتى. نەم تارتماسلىق ئۈچۈن پاكار سېمونت سۇپا ئۈستىگە تىزىلغان بۇ ماللاردىن ئاچچىق دورىنىڭ ھىدى كېلەتتى.

جامال بايۋەچچە بىرنەچچە ئارىلىقتىن ئۆتۈپ ئايرىم قويۇپ قويغان بىر تاي مالنىڭ ئۈستىدە ئولتۇردى ۋە ئايالنىڭ ساغرىسىدىن تارتىپ پۇت ئارىلىقىغا ئەگرىپ تىزلىرى بىلەن قىستى، شۇندىن كېيىن ئايالنىڭ يوپكىسىنىڭ توگمىلىرىنى بىر-بىردىن يېشىپ، ئىلغىقنى سۇغۇرۇپ چىقاردى-دە، يوپكىنى بىر تاي مالنىڭ ئۈستىگە تاشلىدى...

— مالنى كۆرمەيمىزمۇ؟ — دېدى ئايال قىزىرىپ.

— ئاۋۋال سېنىڭ مېلىڭنى كۆرۈشۈم كېرەك...

جامال بايۋەچچە شارتلا قىلىپ ئايالنىڭ ئىچ كىيىمنى سىيرىپ چۈشۈرۈۋەتتى... ئاق پىشماق، تاش پۇچاقنىڭ ئۆزىنىڭ نام-ئەمالىغا لايىق ھەممە دۇنياسى مانا مەن دەپ ئايان بولدى. ئۇ يىرىك ئالقانىنىڭ ھوزۇرىدىن تىترەپ، ئىختىيارسىز ھالدا ئاستا-ئاستا بايۋەچچىنىڭ قوچىقىغا قىڭغايدى...

— بازاردا ئەڭ قىس بولۇۋاتقان «سۇ پەرىسى»، — دېدى بايۋەچچە ئورنىدىن تۇرۇۋېتىپ، — بۇنى تېخى ھېچقايسى دۇكانغا بەرمىدىم.

— مۇشۇ بىر تايلىما، — دېدى ئايال چۇۋۇلغان چاچلىرىنى تۈزەشتۈرۈۋېتىپ.

— ئون قولۇڭنى بىر يوللا ئاغزىڭغا سالساڭ جاۋغىيىڭ يىرتىلىپ كېتىدۇ.

— باھاسى يەنە ئۆتكەنكىدەك بولامدۇ؟

— قاچان مەن سېنىڭ يانپىشىڭنى كۆك توپىدا قويغان. بىردەم ساقلا.

جامال بايۋەچچە تاي ماللارنى ئايرىلاپ چىقىپ كەتتى. ئۇ قاراۋۇل باللارغا بىر تاي مالنى يەتكۈزۈپ بېرىشنى تاپىلاپ، ئۆزى ھېچنېمە كۆرمىگەندەك لوڭ-لوڭ دەسسەپ رەستىگە چىقتى.

مانا بۇ جامال بايۋەچچە. كۆك تاماكا يايمىكەشلىكىدىن قاسساپلىققا، قاسساپلىقتىن كاۋاپچىلىققا، كاۋاپچىلىقتىن بىر يوللا گىلەم سودىسىغا يۈزلىنىپ، بۈگۈنكى مىليونېر بايغا ئايلاندى. ئۇ ھازىر گۇاڭجۇ، شېنجېنلارغا ئانچە قىزىقمايدۇ. ئوتتۇرا ئاسىيا بازارلىرىنى پايخان قىلىۋېتىپ، نەچچە شىركەتنى قورۇپ كۆڭلى تىنغان بۇ بايۋەچچە ياۋروپا، ئەرەب بازارلىرىغا يۈزلىنىۋاتىدۇ. مۇشۇ مىلىچ ماللار بازىرىدىكى 50 تىن ئارتۇق دۇكان ئۇنىڭ ئالقىنىدىكى تەييار ئاش. پۇل سۇ سايىغا ئاققاندەك ئۇنىڭ يانچۇقىغا ئاقىدۇ... ئۇ ئالىي مەكتەپكە كىرەلمىگەن، ئىشسىز قالغان 200 دەك قىز-چوكاننى ئورۇنلاشتۇردى. ئۇلار دۇكانلىرىدا كۈندە ۋارقىراپ-جارقىراپ، تەرلەپ-پىشىپ مال ساتىدۇ. بىرقانچە چايارمىنى ئىچكىرىگە قاتناپ پويىزنىڭ نەچچە ۋاگوننى كۆتۈرۈۋالغان. مال كەلدىمۇ خىزمەتچىلىرى ماشىنىلارغا بېسىپ يۇرتقا يولغا سالىدۇ. خوجايىنىنىڭ كۆتمەك قويۇق قاشلىرىنىڭ تۈرۈلۈشىدىن ئەندىككەن شوپۇرلار ماللارنى ئۆز قاراسىدا يەتكۈزۈش ئۈچۈن كېچىنى-كۈندۈزگە ئۇلاپ يولغا چىقىدۇ. يۇرتقا بارا-بارماي سودىگەرلەر خۇددى پىلە غازاڭ يېگەندەك بۇ ماللارنى قورۇغداپ قويۇشىدۇ. جامال بايۋەچچە بولسا، ھۆججەت بىلەن مال ئالغانلارغا قىممەت، نەق پۇلغا ئالغانلارغا پەرقلىق بەرگەچكە، كۆپىنچىسى نەق پۇلغا ئېلىشقا تىرىشىدۇ. ھۆججەتكە مال ئالغانلارنىڭمۇ كېچىسى كۆزىدىن ئۇيقۇ قاچىدۇ. چۈنكى قارارلاشقان پەيتتە پۇلنى يەتكۈزمىسە ھۆججەتتىكى پۇل بۆرە كۈچۈكلىگەندەك كۈچۈكلەپ كۆپىيىپ بارىدۇ. ئەلۋەتتە ئۆسۈم ئېلىش قانۇنلۇقتە. شۇڭا

جامال بايۋەچچە بۇ ھۇججەتلەرنى كىشلەرنىڭ جىنىنى سىتىۋالغاندەك بىخەتەر ساندۇقتا مەھكەم ساقلايدۇ...

جامال بايۋەچچە تاتلىق خىياللار ئىلكىدە يەنە بىرنەچچە دۇكاننى پىيادە ئايلاندى-دە، تۆت كوچا ئېغىزىغا سېلىنىۋاتقان ئالتە قەۋەتلىك مېھمانخانىغا ھەۋەس بىلەن قارىدى. ئۇ شۇندىلا يول چېتىدە تۇرغان سۇت رەڭ كىچىك ماشىنىنى كۆرۈپ ئەتىگەندە توختىتىپ قويغان كىچىك ماشىنىسىنى ئېسىگە ئالدى. مىجەزى يوق، ناشتىسىز ماشىنا ھەيدەپ چىققان شوپۇر كابىنكىدا مۈگدەپ قالغاندى. خوجايىنىنىڭ قوپال ئاۋازىدىن چۆچۈپ ئويغانغان شوپۇرنىڭ چىرايىغا زورىغا كۈلكە ياماشتى.

— خوش، نەگە ھەيدەي؟

— ئىشخانىغا.

*　　　*　　　*

دۈشمەن سىرىنى دۈشمەنگە بىلدۈرمەس.

ماشىنا ئىشخانا پەلەمپىيى ئالدىدا توختىدى. جامال بايۋەچچە ئالتە پەلەمپەيلىك كۆتۈرۈپ سېلىنغان تۆت ئەتراپى گۈللۈك ئەينەكلىك ئىشخانىسىغا قارىدى. ھەپتىدە بىر قېتىم ئالماشتۇرۇلۇپ تۇرىدىغان دېرىزىدىكى ھاۋارەڭ پەردىلەر يېنىك تەۋرىنىپ تۇراتتى. شۇ ئەسنادا چىرايىدىن كۈلكە كەتمەيدىغان 50 ياشلار چامىسىدىكى ئىشخانا خادىمى يۈگۈرۈپ چىقىپ بايۋەچچىگە سالام قىلدى ۋە:

— بايۋەچچە، ئامراق سىڭلىرى ئۆزلىرىنى ساقلىغىلى نىكەم، خېنىم ھازىر ئىشخانىدا، — دېدى.

— ئوقتوم، ماڭ چاي دەملە، ھېلقى يۇراقلىقتىن بولسۇن.

ئۇ قىممەت باھالىق بولغار سافالار، چاي رەڭلىك ئەينەك شىرەلەر، يىلتىزسىمان ئۈچ پۇتلۇق گۈلدان جاھازىلار ۋە تەشتەك گۈللەر بىلەن بېزەلگەن ئىشخانىسىغا كىرگىنىدە سىڭلىسى ئۇنىڭغا قاراپمۇ قويماي چىرايىدىن قار-بوران ياغدۇرۇپ سافادا ئولتۇراتتى. جامال بايۋەچچە سىڭلىسىنىڭ ئەلپازىنى كۆرۈپ ئۇنى ئادەتتىكىدەك مۈرىسىدىن يېنىك قۇچاقلاپ، پېشانىسىگە سۆيۈپ ئارسلانچىقىم دەپ ئەركىلىتىپ قويۇشتىن يالتايدى، چۈنكى ئۇ سىڭلىسىنىڭ قوقاستىكى قوماچتەك مىجەزىنى ئوبدان بىلەتتى. خۇيلانغان چاغلىرىدا ھېچ يۈز خاتىرە قىلماي سىلكىۋېتەتتى. ئاغزىغا كەلگەننى دەيتتى. لېكىن بايۋەچچە بۇ بىر تۇغقان قېرىنداشنىڭ ھەممە ئېغىرلىقىنى كۆتۈرۈشكە تەييار ئىدى. ئۇلار ئەسلىدە بەش تۇغقان قېرىنداش بولۇپ، ھازىر ئىككىسىلا قالدى. ئاتا-ئانىسىنىڭ تەۋەررۇكى، يادىكارى، گۆھىرى، ئەڭ ئاخىرقى تاغار قېقىندىسى بولغان بۇ سىڭلىسىنى ئۇ بويىدىن چوشۇرمەي چوڭ قىلغانىدى. ئۇنىڭ بۇ سىڭلىسى شەھەرلىك باسما زاۋۇتىدا ئىشلەيتتى. جامال بايۋەچچە قانچە قىلىپمۇ ئۇنى ئۆزىنىڭ يېنىغا تارتالمىدى. كاتىپلىققا تەكلىپ قىلىپ باقتى، گەزمال دۇكىنىنى سايە قىلىپ كۆردى، لېكىن بۇ تەرسا قىز: «ياق دېدىم ياق. كىشلەرنى ئالداپ، يالۋۇرۇپ يىگەن نېنىم داشقال بولۇپ گېلىمدىن ئۆتمەيدۇ» دەپ ئۆز گېپىدە چىڭ تۇرىۋالدى. ھەتتا ئۇنى مەلۇم شىركەتكە باشلىق قىلىپ ئەۋەتمەكچىمۇ بولدى. لېكىن سىڭلىسى «ياق، مەن مۇنداق ئاياغ ئۇچى كۆرۈنمەس جاڭگالنى ياقتۇرمايمەن» دەپ دىمىقىنى قاقتى. نېمە ئامال،

بۇمۇ بەلكىم ئۇنىڭ مەكتەپتە يوقتۇرۇۋالغان مىجەزى بولسا كېرەك، دەپ ئويلىدى ئاكىسى. مانا ئەمدىلىكتە بولسا قانداقتۇر ئۆزىنىڭ ئاكىسىدەك بىر يازغۇچىنى ياخشى كۆرۈپ قېلىپ، ئۇنىڭ ئىشقىدا ئوت-كاۋاپ بولۇپ، ساراڭ بولاي دېدى. بەزى ئاياللارنىڭ غەلىتە مىجەزىگە بايۋەچچىنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى. ئەرلەر كىچىك، ياشلىرىنى تاللىسا، ئۇلار ئوتتۇرا ياشلىق، ئۆزىنى توختىتالايدىغانلارنى ياخشى كۆرۈشىدۇ. تېخى ھېس-تۇيغۇسى پىشىپ يېتىلگەن، مۇھەببىتى شېرىن، ئىرادىسى چىڭ دەپ ئۆزلىرىنى ئالدىشىدۇ. تۇۋا ھېلىقى رومانىنىڭ دېگىنى غەلىتە نەرسىكەن-دە...

— مۇ دەپ مۆرەپمۇ قويمايسەنغۇ؟! — ۋارقىرىدى قىز تاماكا چېكىپ ئولتۇرغان ئاكىسىغا قاراپ.

— ھە، ھېلىقى يازغۇچى بىلەن ئىشلىرىڭ قانداق بولدى؟ ئۈمىد بارمۇ؟

— مېنىڭ چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى، — قىز ئاچچىق بىلەن ئېغىر تىنىدى، — بۈگۈن ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىنى ئاقارتىشقا ياردەملەشتىم، ئىككىسىنىڭ بىر-بىرىگە ئۇنسىز قاراشلىرى ئالەمچە مەنە، كۆڭۈلمىسرەشلىرى چەكسىز مېھرى-مۇھەببەت بولىقى. بىر-بىرىگە قىلغان خىتاپلىرى، يېنىك چاقچاقلىرى — ئىككى دۇنيا لەززىتىگە تەڭ قىلمايدىغان بايلىق، خۇدا ئادەم بالىسى ئەنە شۇنداق قاراشلار، ئەنە شۇنداق كۆڭۈلمىسرەشلەرنىڭ قۇربانى بولۇپ كەتسە كاشكى...

بۇ قىز يەنە نېمىلەرنىدۇ دېمەكچى ئىدى، لېكىن خادىم پەتنۇستا چاي كۆتۈرۈپ كىردى. جامال بايۋەچچە ئۇنىڭغا چىقىپ كېتىش ئىشارىسى قىلدى. ئۆزى سىركايىلارغا چاي قۇيدى، ھورى چىقىپ تۇرغان بىر سىركاي چاينى سىڭلىسىنىڭ ئالدىغا قويۇپ قەندالدىن بىر كاللەك سۇزۇك ناۋاتنى قېزىق چايغا سېلىپ قويدى.

جامال بايۋەچچە ئۈچۈن سىڭلىسىنىڭ ھېسسىياتقا تولغان سۆزلىرى گويا ئېشەكنىڭ بېشىدىن تىللا تۆكۈۋەتسە سامانچە كۆرمىگەندەكلا بىر ئىش بولدى.

— سېنىزە، سېنى، مەن ساڭا قانچىلاپ دېدىم، بولدى قىل، ئۈمىدىڭنى ئۈز، ئۇ ئاداش ھېلىقى گاچا خوتۇننى ئالماقچى بولسا ئالۋەرسۇن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ سەندىن 13 ياش چوڭ ھەم بىر قىزىمۇ بار، نېمانچە قىلسەڭكىن تاڭ، قەلبىڭنىڭ ئۈچىغا قاراپ جان باقىدىغان بىر قەلەندەرگە...

— سېنىڭ نەزەرىڭدە قۇدرەتلىك ئىلاھىڭ پۇللا باز، بىلىپ قوي، پۇلغا سېتىۋالغىلى بولمايدىغان نى-نى نەرسىلەر بار، مەن ئۇنىڭ پۇلىنى، يېشىنى ئويلاپ باققىنىم يوق، بىلەمسەن؟

— شۇنى ئېيتىپ قوياي، پۇلى يوق يىگىت ئەمەن پۇرايدۇ، پۇل بار يەردە سەن تەلپۈنگەن بەختمۇ بار. پۇل بولسا يۈز-ئابرۇيۇڭ، شان-شەۋكىتىڭ بولىدۇ. بۇ دۇنيادا غەمسىز-ئازارسىز جەننەت لەززىتىنى سۈرىسەن...

— بولدى قىل!

قىز دەھشەت چىرقىراپ ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. ئۇنىڭ چىرقىراق ئاۋازىدىن نېپىز پەردىلەر ھىلپىرلاپ، دېرىزە كۆزنەكلىرى دىرىلدەپ كەتتى. ئاكا-سىڭىل بىر-بىرىنىڭ كۆزلىرىگە شۇنداق دەھشەت تىكىلدىكى، خۇددى كۆز قارىچۇقلىرى ھېلىلا ئېقىپ چۈشىدىغاندەك پولتىيىپ پارقىراپ كەتتى. لېكىن جامال بايۋەچچە ئېغىرلىق قىلىپ سىڭلىسىنىڭ مۈرىسىدىن ئاستا سىلاپ ئولتۇرغۇزدى ۋە قاتلانما ئورۇندۇقنى سۈرۈپ

ئۇنىڭغا روبىرو ئولتۇردى.
— قارا سىڭلىم، ئۆزۈڭنى بۇنچىلىك قىينىغۇچە ئۇنىڭ بىلەن يۈز-تۇرانە سۆزلىشىپ كۆرسەڭ بولمامدۇ؟ چۈنكى... چۈنكى ھە... ھە... نىمە دېسەم بولار، — بايۋەچچە قايىل قىلارلىق سۆز تاپماقچى بولغاندەك ئەتراپىغا قارىدى، — ھە توغرا، بۇمۇ سودىغا ئوخشاش رىقابەت... سەن دوستۇڭغا قارىغاندا ھەم چىرايلىق، ھەم ياش. دوستۇڭ بەلكىم 34 ياشلاردا، سەن بولساڭ ئەمدىلا 30 نىڭ قارىسىنى ئالدىڭ. ئۇ بىر ئەرلىك بولغان جۇۋان، سەن دېگەن قىز بالىدە، ھەرقانداق كور خېرىدار شىلاپ بولسىمۇ ساختا، جىق مال ئىكەنلىكىنى بىلىدىغۇ؟!
— مۇھەببەت ئالدىدا يېڭى كۆڭۈل، كونا كۆڭۈل، جا كۆڭۈل، جىق كۆڭۈل دەيدىغان نەرسە مەۋجۇت ئەمەس، ئاكا، — دېدى ئۇ بېشىنى سىلكىپ، — بۇنى قانداقمۇ سودىدىكى رىقابەتكە ئوخشاتقىلى بولسۇن. سۆزلىشىش مەسىلىسىگە كەلسەك بۇنىڭدىن ئۈمىد يوق، ئۇلار بىر-بىرىنى بەكمۇ ياخشى كۆرۈشىدۇ...
— ئەمىسە نىمە قىل دەيسەن، مەن ساڭا نىمە قىلىپ بەرسەم بولىدۇ؟
سىڭىل يالتىدە ئاكىسىغا قارىدى، ئۇنىڭ كۈتۈپ تۇرغىنى نەق مۇشۇ سوئال ئىدى. بۇ ئاكا-سىڭىل ئوتتۇرىسىدا ئەزەلدىن پەدىشەپ، ھايا-نومۇس دېگەن نەرسە يوق ئىدى. يەڭگىسى بىلەن چاچلىشىپ، ياقىلىشىپ چىقىشالماي كېلىۋاتقان بۇ قىز ئۆزۈن يىللاردىن بېرى ئاكىسىغا قىز-چوكانلارنى تونۇشتۇرۇش، قولغا چۈشۈرەلمىگەنلىرىنى ئالداپ ئەكىلىپ بېرىش ئارقىلىق يەڭگىسىدىن ئۆچ ئېلىشنىڭ لەززىتىنى سۈرەتتى... ئەمدى بېشىغا كۈن چۈشكەندە ئالقانىدەك سايە بولالمامدىكىنا؟!
— مەن ساڭا قانداق ياخشىلىقلارنى قىلغان بولسام، — دېدى قىز مۈرىلىرىنى يېپىپ تۇرغان بۇدرە قوڭۇر چاچلىرىنى ئارقىسىغا تاشلاپ، — شۇنىڭ يۈزىدىن بىرىنى بولسىمۇ قايتۇر دەيمەن...
جامال بايۋەچچە تۇنجۇقۇپلا كەتتى.
— كۆڭلۈڭدىكىنى ئېيت، مېنىڭ قانداق ياردىمىم كېرەك؟
— ئۇلار ئۆگۈنلۈككە خەت ئېلىش ئۈچۈن ئىش بېجىرىش ئورنىغا بارىدۇ.
— شۇنداق تېزمۇ؟
— ئاھ خۇدا قانداق قىلارمەن، بىرەر ئاسان ئۆلۈم بارمىدۇ؟
— بۇنداق بولمىغۇر خىياللاردا بولما، بۇ قانچىلىك ئىشلار ئىدى. ئاكاڭ ھايات ئىكەن بەخت سېنىڭ ئالقىنىڭدا...
— ئاكا! — قىز بۇقۇلداپ يىغلاپ ئاكىسىنىڭ بويىنىغا ئېسىلدى.
سىڭلىسىنى قۇچاقلاپ تۇرغان جامال بايۋەچچىنىڭ كۆزلىرى قىسىلدى. بۇرۇتلۇق كالپۇكلىرى چىڭ يۇمۇلدى. چۈنكى كۆڭلىدىن ناھايىتى سىرلىق ۋە نازۇك بىر پىلان تېزلىپ ئۆتمەكتە ئىدى. ئۇ مەست بولۇپ قالغاندا، سودىدا ئامىتى كەلگەندە ئۆزى ئىچىدە قوللىرىنى شىلتىپ، ئاغزىدىن كۆپۈك قايىنتىپ سۆزلەپ كېتەتتى. سىڭلىسى ئۇنىڭ پۇل دېگەن قۇدرەتلىك ئىلاھ، ئاتالمىش تامسەن قۇدرەتلىك ئىلاھ، ئۇ يىراقنى يېقىن، يوقنى بار، خارابنى يۈزلۈك، گاچىنى سۆزلۈك قىلىدۇ، نى-نى ئەربابلارنىڭ قاتتىق بويىنىنى پىلىكتەك يۇمشىتالايدۇ، ئۇ ھەتتا ئەڭ غورۇرلۇق، ۋىجدانلىق ئەرنىڭمۇ، ئايالنىڭمۇ قەلبىنى سېتىۋالالايدۇ، دېگەن سۆزلىرىگە بەزىدە چىن كۆڭلىدىن ئىشىنىپمۇ

قالاتتى، ئۇ بۈگۈن بۇ يەرگە يەنىلا شۇ ئامالسىزلىقتىن قۇدرەتلىك ئىلاھنىڭ قۇدرىتىگە سۆيۈنۈپ كەلگەنىدى.

— ئاكا، جېنىم ئاكا، سەن پۇل دېگەن ھەممىنى قىلىشقا قادىر، پەقەت كۆن بىلەن ئانىنى قوينۇڭغا سېلىپ بېرەلمىگىنى بىلەن قالغان مەۋجۇداتنىڭ ھەممىسىنى ئالقىنىڭغا سېلىپ بېرىدۇ دېگەن نەمەسمىدىڭ؟!

— مەن ھېلىمۇ شۇنداق قارايمەن، — جامال بايۋەچچە ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى، — پۇل دېگەن قۇدرەتلىك ئىلاھ، ئۇ سېنى كۆك قەرىدە ئوينىتالايدۇ، دېڭىز تېگىدىكى ئۈنچە-مارجانلارنى بوينۇڭغا ئاستۇرالايدۇ. قارا، — دېدى ئۇ قىزنىڭ بويندىكى بىرلىيانت بۇلاپكىنى تۇتۇپ، — مانا بۇ بېلىق قارنىدىن ئېلىنغان گۆھەر! نەچچە تۈمەن پۇلغا كەلگەنلىكىنى بىلەمسەن؟ مانا بۇ مەرۋايىتلارچۇ، — جامال بايۋەچچە سىڭلىسىنىڭ بويندىكى مەرۋايىتلارنى سىلىدى، — دېڭىز قەرىدە قولۇلىنىڭ قارنىدا يېتىلگەن جىك ئۈنچە-مارجانلار... بۇ سېنىڭ بوينۇڭغا قانداقلارچە چىقىپ قالدى؟

— قۇدرەتلىك ئىلاھنىڭ كۈچى!

— ھەببەللى، سەنمۇ بېشىڭغا كۈن چۈشكەندە پۇلنىڭ قۇدرەتلىك ئىلاھ ئىكەنلىكىگە ئىشىنىدىكەنسەن!

جامال بايۋەچچە قەۋەتلا خۇشال بولۇپ كەتتى. ئۇ بۈگۈن سىڭلىسىنى يەڭدى. كەلتۈرگەن مىساللىرى قايىل قىلارلىق بولغانلىقىدىن مەمنۇن بولدى.

— ئاكا، ئەمسە مېنىڭ ئىشىمچۇ، ئۇلار...

جامال بايۋەچچە ئۇچۇق دېرىزىدىن كۆكىرىپ تۇرغان كۆچەتلەرگە، ئەۋرىشىم سۇمبۇللارغا تىكىلگىنىچە ئۇزۇنغىچە زوۋان سۈرمەي جىمىپ كەتتى. چۈنكى ئۇنىڭ دىققىتىنى كۆچەتلىك ئىچىدە دانلاۋاتقان چار خوراز بىلەن سۇلەتلىك بىر مىكيانىنىڭ ھەرىكىتى ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالغانىدى. جامال بايۋەچچە ئۇلارغا قاراپ مىيىقىدا ئاچچىقىنا كۈلدى ۋە ئېغىز يەيدۇ، يۈز ئويىلىدۇ، دېگەننى كۆڭلىدىن ئۆتكۈزدى.

— گەپ قىلمايسەنغۇ ئاكا؟ سەن زادى...

— ئۇلارنى ئۆگۈنلۈككە خەت ئېلىشقا بارىدۇ، دېدىڭما؟

— شۇنداق...

— قۇدرەتلىك ئىلاھ ئۈچۈن، — جامال بايۋەچچىنىڭ غەزىپى يۈزىگە تەپتى، — بىر سائەتمۇ بىر يىلغا تەڭ، خۇش خەۋەرنى كۈت. قۇدرەتلىك ئىلاھ سېنىڭ ئاشۇ بەختىڭنى تۇپ يىلتىزلىرى بىلەن قومۇرۇپ ئېتىكىڭگە تاشلاپ بېرىدۇ...

* * *

يېتىمنىڭ ئاغزى ئاشقا يەتكەندە بۇرنى قاناپتۇ.

يولدا پېچىرلىشىپ چاقچاقلىشىپ، يېڭى ئۆيىي ھەققىدىكى پىلانلىرىنى سۆزلىشىپ بىر-بىرىگە ھەر خىل ئىسىملارنى قويۇشۇپ كۈلۈشۈپ كەلگەن بۇ بولغۇسى ئەر-خوتۇن ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا كەلگەندە بىر ئاز جىددىيلىشىپ قالدى. ئەر ئايالنىڭ زىلۋا قەددىنىڭ بىر ئاز تىترەۋاتقانلىقىنى، يۈزىنىڭ قىزارغانلىقىنى كۆرۈپ، ئۆزىمۇ سەل دىمىققاندەك بولدى. ئۇلار قېنى سىز ئاۋۋال، سىز... دېيىشىپ ئىشخانىغا كىرىپ كېلىشتى.

ئىش بېجىرگۈچى بولسا كېرەك، كىرپىكلىرىگىچە ئالتۇندەك ساپسېرىق غوللۇق بىر ئايال ئۈستەل ئۈستىدە كۈدە ئادالاۋاتاتتى. ئۇ كىرگەنلەرگە لەپپىدە قاراپ قويۇپ پاكىزلانغان كۈدىلەرنى بىر ماتېرىيال ئۈستىگە سايلاپ قويدى. ساغرىپ قالغان كېرەكسىز قولاقلىرىنى ئەخلەتلىرى بىلەنلا ئۈستەل ئاستىغا چۈشۈرۈۋەتتى.

— ھە، كېلىپ قاپسىلەر.

— بىز... — ئەر قىزىرىپ ئورنىدىن تۇردى، — مانا بۇ بىزنىڭ تونۇشتۇرۇشىمىز، خەت ئالغىلى كەلگەنىدۇق.

ئىش بېجىرگۈچى ئايال تونۇشتۇرۇشتىكى بىلالىدىن زەپەر، خالمىھرە رەھىم دېگەن ئىسىملارنى كۆرۈش بىلەنلا چىرايى بۇلۇتتەك تۇتۇلدى. ئۇ تونۇشتۇرۇشقا قايتا كۆز يۈگۈرتۈپ چىققاندىن كېيىن:

— دوختۇر خېتى قېنى؟ — دەپ سورىدى.

— مانا، — بىلالىدىن خاتىرە دەپتەر قېتىدىن ئىككى پارچە قەغەزنى سۇندى.

— بۇ بولمايدۇ، — دېدى ئايال ۋە بىردىنلا ساپسېرىق چىرايى ھال رەڭ تۈستە قىزاردى، — بۇ دېگەن ئىدارەڭلەرنىڭ ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ بەدىنىنى تەكشۈرتكەن چاغدىكى قەغىزى. توي قىلىدىغانلار قايتىدىن ئۆزىنى تەكشۈرتىدۇ.

— بۇ ئومۇميۈزلۈك بەدەن تەكشۈرتۈشكە تېخى ئىككى ئاي بولمىدىمۇ؟!

— بولمايدۇ دېدىم. بولمايدۇ. ھازىر ئىش بېجىرىش ئورنى كۆرسىتىپ بەرگەن دوختۇرخانىغا بېرىپ ئۆزۈڭلەرنى تەكشۈرتۈپ ئاندىن كېلىڭلار.

بىلالىدىن بىلەن خالمىھرە ئىشخانىدىن سۇلتۇيۇپ قايتىپ چىقتى. بولۇپمۇ نومۇسى كۈچلۈك، يۈزى تۆۋەن خالمىھرە بۇنداق غەلىتە تەكشۈرۈشلەردىن بىزار ئىدى.

— ئۆتكەن ھەپتىدىلا بىزنىڭ زاۋۇتتىن ئىككىيلەن مۇشۇ قەغەز ئارقىلىق توي خېتى ئالغان تۇرسا، ئەجەب بىزگە كەلگەندە...

— بوپتۇلا، تەكشۈرتسەك تەكشۈرتمەمدۇق.

بىر سىپائەتكە سوزۇلغان ھەر خىل تەكشۈرۈشلەردىن كېيىن ھەر ئىككىلىسى قايتىپ چىقىشتى. شەلپەردەك قىزىرىپ كەتكەن خالمىھرە بىلالىدىن ئولتۇرغان ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ نەتىجىنى كۈتتى. بۇ ئارىلىقتا سېستىرا بىلالىدىننى چاقىرىپ ئوكۇل بۆلۈمىگە ئېلىپ كىرىپ كەتتى. ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي بىلىكىدىكى ئوكۇل يىڭنىسى ئورنىنى ئۇۋۇلاپ قايتىپ چىقتى.

— قان ئالغان ئوخشىمامدۇ؟ — دېدى خالمىھرە بىلالىدىننىڭ بىلىكىنى سىلاپ.

— بايا ئالغان، يەنە ئالدىغۇ!

— سىلەر چۈشتىن كېيىن كېلىڭلار، — دېدى ئات يۈزلۈك، تەرى سۆرۈن ئورۇق دوختۇر، — نەتىجىسى چۈشتىن كېيىن چىقىدۇ.

— چۈش بولاي دەپ قاپتۇ، — دېدى بىلالىدىن سائەتكە قاراپ، — بىرەر ئاشخانىدا تاماق يەپ بازار ئايلىنامدۇق؟

— ئۆي جاھازىلىرى ماگىزىنىغا كىرىپ كۆرۈپ چىقايلى.

ئۇلار بىر كىچىك ئاشخانىدا تاماقلانغاندىن كېيىن يەر ئاستى ئۆي جاھازىلىرى ماگىزىنىغا كىرىپ ئۆي جاھازىلىرىنى كۆردى. بىر-بىرىدىن نەپىس ئىشلەنگەن ئەينەكلىك ئىشكاپلار، گىرىم ئۈستەللىرى، تاماق شىرەلىرى، كرېسلولار ئۇلارنى مەھلىيا قىلدى.

بولۇپمۇ يەرگە سېلىنىدىغان رەڭدار سىدام گىلەملەر ئىنتايىن چىرايلىق ئىدى. ئۇلار جاھازىلاردىن قايسىلىرىنى ئېلىش، مېھمانخانىنى قانداق ياساش، نېمىلەرنى قەيەرلەرگە قويۇش، يەرگە قىزىل سىدام گىلەم سېلىش، بىرنەچچە يالغۇز كىشىلىك كرېسلو، چاي رەڭلىك ئەينەك چاي شىرەسى ئېلىش قاتارلىق ئۆي غېمىنى سۆزلەشتى. ھەتتا ئۆي تېمىغا كۆركەم مەنزىرە رەسىمىدىن بىرنى ئېسىشتىن تارتىپ قانداق رەڭلىك جاھازىلار، پەردىلەر ئۆينى ئاچىدۇ، ھازىر مودا بولۇۋاتقىنى ئاچ رەڭلىك جاھازىلار، چۈنكى قېنىق رەڭلىكلىرى ئۆينى تار كۆرسىتىپ قويىدۇ، دېگەندەك مەسلىھەتلەرنىمۇ قىلىشتى.

— ئۆزىمىزنىڭ ھۇجرىسىنىمۇ ئۇيلىنىپ كۆرگەنسىز، — دېدى بىلالىدىن چىقىشىپ.

خالمىھرە ھۇپپىدە قىزىرىپ شارتلا ئۆرۈلدى. بىلالىدىن ئۇنىڭ يوتىسىدا سوپلاپ تۇرغان يوغان بىر ئۆرۈم قاپقارا، پارقىراق چېچىنى كۆرۈش بىلەن قايسىدۇر بىر شائىرنىڭ «ئۆزۈڭ بىر قىز، چېچىڭ بىر قىز» دېگەن شېئىرىنى ئەسلىدى.

ئۇلار ماگىزىندىن كۆزى قىيمىغان ھالدا چىقىشتى. چۈنكى سائەتمۇ توشۇپ قالاي دېگەنىدى. خالمىھرە بىلالىدىن بىلەن كۆڭۈل سۆزلىرىنى ئېيتقان كۈندىن باشلاپ ئۆي تەييارلىقىغا چۈشكەنىدى. ئۇ ھەر ئايلىق مائاشىغا، بانكىغا قويغان ۋە دوستلىرى بىلەن نۆۋەتلىشىپ ئالىدىغان كامپانىيە پۇللىرىغا دېرىزە پەردىلەر، كرېسلو ياپقۇچلىرى، كىر ئالغۇ، گىلەم قاتارلىق ئۆي سەرەمجانلىرىنى ئېلىپ تەييارلىق قىلىپ قويغانىدى.

ئۇلار گەپ بىلەن دوختۇرخانا ئالدىغىمۇ كېلىپ قالدى. خالمىھرە بىلالىدىنغا قارىدى ۋە يۈرىكىنى تۇتتى. چۈنكى ھەر ئىككىسىنىڭ يۈرىكى ئۆزىگە ئاڭلانغاندەك سوقۇۋاتاتتى. تەكشۈرۈش بۆلۈمىنىڭ ئالدىدىكى ئۇزۇن ئورۇندۇقتا بىر جۈپ قىز يىگىت ئولتۇراتتى. بىلالىدىن بىلەن خالمىھرەمۇ ئۇلارنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى.

بىر چاغدا ئىككىنچى قەۋەت پەلەمپىيىدىن چۈشۈپ كەلگەن تەرى سۇرۇن دوختۇر خالمىھرەنىڭ ئالدىدا توختىدى ۋە ئۇنى ئىشخانىغا ئېلىپ كىرىپ كەتتى. ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي خالمىھرەنىڭ ۋارقىرىغان ۋە يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. بىلالىدىن ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىك تۈۋىگە كەلدى.

— ياق، ياق دوختۇر ئۇ ئۇنداق كېسەل ئەمەس، مەن سىز دېگەندەك قىلالمايمەن! ئۇنىڭدىن ئايرىلىش ماڭا ئۆلۈم بىلەن باراۋەر... سىز... سىز... يالغان ئېيتىۋاتىسىز...

— ئۆزىڭىزنى بېسىۋېلىڭ، — دېدى دوختۇر خىرقىراق ئاۋازدا، — سىز ياش ھاياتىڭىزنى ئويلاڭ، ئۇنىڭ كېسىلى ئۆتكۈر يۇقۇملۇق ۋە ئاخىرقى باسقۇچقا قەدەم قويغان... ھاياتىمۇ...

— ياق دوختۇر... ۋاي خۇدا... سىز نېمىلەرنى دەۋاتىسىز... ياق... ياق... سىز ساراڭ بوپسىز... ئۇنىڭسىز مېنىڭ ياش ھاياتىمنىڭ نېمە مەنىسى...

— سىز بۇندىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشسىڭىز قەتئىي بولمايدۇ، ئەڭ ياخشىسى بۇ يەرگە كۈندە كېلىپ مۇداۋىيە ئوكۇلى ئۇردۇرۇڭ. چۈنكى B تىپلىق جىگەر ياللۇغى ئۆتكۈر يۇقۇملۇق...

— ئەگەر ئۇنىڭ كېسىلى ماڭا يۇققان بولسا بۇمۇ ياخشى... مەن... مەن... ئۇنىڭ بىلەن بىللە كېتىمەن... ئاھ خۇدا، ئاھ خۇدا...

تاقىتى چېكىدىن ئاشقان بىلالىدىن تەكشۈرۈش بۆلۈمىگە ئۇسۇپلا كىردى. خالمىھرە

يىغلىغىنىچە ئۇنىڭ باغرىغا تاشلاندى.
بۆلۈم ئىچى بىر پەس جىمجىتلىققا چۆمدى.

* * *

كۆڭۈل قاچىسى تولمىسا، كۆزدىن ياش تۆكۈلمەس.

يىغلاپ قاپاقلىرى ئىششىپ كەتكەن خالمىھرە ئۆيگە ھېچكىمنى كىرگۈزمەي تورۇسقا تىكىلگىنىچە كۆز قارىچۇقلىرى قېتىپ قالغانىدى. ھېچنېمىنى ئاڭقىرالماي، سېزەلمەي ھەتتا نېمە ئىش يۈز بەرگەنلىكىنىمۇ ئېسىگە ئالالماي قانداقتۇر بىر ئازاب ئىچىدە تولغىناتتى. يەنە قانداقتۇر بىر نادامەت بىلەن ئاھ ئۇراتتى. لېكىن ئۇ بۇ ئەسەبىيلىك گىرداۋىدىن بىردەملىكلا خالاس بولغىنىدا، ئۇنىڭ قۇلىقىدا دوختۇرنىڭ: «سىز ئىلمىي ئادەم، ئەلۋەتتە بۇنىڭغا توغرا قارايسىز... ئەگەر سىز ئىنسانىي بۇرچۇمنى ئادا قىلمەن دېسىڭىز، بۇ خانىمنى يېنىڭىزغا يولاتماڭ، چۈنكى كېسەلىڭىز B تىپلىق يۇقۇملۇق جىگەر ياللۇغى...» دېگەن سۆزلىرى قايتىدىن ئەكس سادا بېرەتتى. بۇ سادا ئارقا-ئارقىدىن شۇنداق تېز تەكرارلىناتتىكى، خالمىھرە قۇلىقىنى ئېتىۋېلىپ «ياق، ياق، ياق!» دەپ ۋارقىرايتتى.

ئىنسان ئۆز بەدىنىگە چىققان مەرەزگە كۆنۈپ قالغىنىدەك شەپە بىلەن كەلگەن ھەرقانداق زەربىگە بەرداشلىق بېرەلەيدۇ. لېكىن شەپىسىز كەلگەن كىچىككىنە كۆڭۈلسىزلىك ئۇنى ھاڭدىن تاشلىۋەتكەندەك، بىردىنلا ئەسەبىيلىك قايناملىرىغا سۆرەيدۇ. خالمىھرە ئەنە شۇنداق پاجىئەگە دۇچ كەلدى.

— خالمىھرە، ئىشىكنى ئاچ بۇ مەن، گۈلشات!

گۈلشات؟ ئۇ كىمدۇ؟ ئىشىكنى نېمانچە قاتتىق ئۇرىدۇ؟ خالمىھرە ھېچ نەرسىنى ئېسىگە ئالالمىدى. لېكىن ئىشىك قاتتىق ئۇرۇلماقتا ئىدى.

— ئىشىكنى ئاچ، مەن دوستۇڭ گۈلشات، بىلال ئاكامنىڭ قېشىدىن كەلدىم، ئاڭلاۋاتامسەن بىلال ئاكامنىڭ قېشىدىن!

— بىلال!؟...

خالمىھرە ئالمان-تالمان ئورنىدىن تۇردى ۋە كۆزى قاراڭغۇلىشىپ سەنتۈرۈلۈپ كەتتى، لېكىن ئۇ ئىشىك ئىلغىقىنى ئېچىۋەتتى.

— گۈلشات، جېنىم دوستۇم!

خالمىھرە گۈلشاتنى قۇچاقلىغىنىچە ئۈن سېلىپ يىغلىۋەتتى. گۈلشات خالمىھرەنى يۆلەپ كارىۋاتقا ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن ئۆزى قاتلانما ئورۇندۇقنى ئالدىغا سۈرۈپ ئۇنىڭغا روبىرو ئولتۇردى ۋە دوستىنىڭ خۇددى قوۋزۇقى سويۇۋېلىنغان چوكانتال نوتىسىدەك ئاقىرىپ كەتكەن چىرايىغا، قىزىرىپ ئولتۇرۇشقان چوڭ كۆزلىرىگە، تال-تال قىيىلغان قاشلىرىغا، دەممۇ دەم نەملىشىپ بىر-بىرىگە گىرەلىشىپ كەتكەن كىرپىكلىرىگە، سولغۇن ھۆسنىگە، ئەدىناسى بىر كۈن ئىچىدىلا تونۇغۇسىز ھالغا كەلگەن رۇخسارىغا قاراپ داڭقېتىپ تۇرۇپلا قالدى.

— ھەممە ئىشنى ئاڭلىدىم، — دېدى گۈلشات ئېغىر خورسىنىپ، — ئەمدى قانداق قىلاي دەيسەن؟

— ئۇنىڭدىن ئايرىلالمايمەن، بىلەمسەن ئايرىلالمايمەن... — خالمىھرە دېرىزىدىن

كۆرۈنۈپ تۇرغان يېشىل ياپراقنا تىكىلگىنىچە سۆزلەۋاتاتتى، — مەن سولغان، قۇرىغان بىر ياپراق ئىدىم، ئۇ مېنى يېشىل ھايات گۈلشىنىگە باشلاپ كىردى. ھەسرەت-نادامەت، تىل-ھاقارەت، خورلۇق ئىچىدە ئۆتكەن تارىمىدىكى تۆت يىللىق ھاياتىم مېنى ھاياتتىن بەزدۈردى... تۇرمۇشتىن سەسكەندىم، ئادەملەرنى كۆرەر كۆزۈم يوق ئىدى. ھەممە-ھەممىدىن ئۈمىدىم ئۈزۈلدى... شۇڭا شەھەرگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىنكى 13 يىللىق يالغۇزچىلىق ھاياتىمدا، ئېھتىمال 13 ئېغىز گەپ قىلمىغاندۇرمەن... چۈنكى ئۈمىدسىزگە ھايات دوزاخ دېگەن گەپ بار، لېكىن بىلال ماڭا سۆزلەشنى، كۈلۈشنى، خوشال بولۇشنى، قىسقىسى، ھايات ۋە تۇرمۇشنى سۆيۈشنى ئۆگەتتى... ئاخىرى مەن ھايات ۋە تۇرمۇشقا قايتىپ كەلدىم. ھايات ئۈنچىۋالا رەھىمسىز ئەمەسكەن، ئەگەر ئۇنى ئادەملەر قانچە بېزىسە، ئۇ شۇنچە تاتلىق، شۇنچە گۈزەل، شۇنچە يېقىملىق بولۇپ كېتىدىكەن. مەن ھاياتنىڭ قەدرىگە يېتىپ، ئۇنىڭ ئابىھاياتى بولاقلىرىغا قول سوزۇۋاتقان پەيتلىرىمدە تەقدىرنىڭ بۇنداق رەھىمسىز قىسمەتلىرىگە دۇچ كېلىشىمنى ئويلىمىغان ئىكەنمەن، مەن بىلالنى قەلبىم خاتىرلىرىدىن ھەرگىز ئۆچۈرۈۋېتەلمەيمەن...

ئىككى دوست جىمىپ كەتتى. پەقەت ئېغىر تىنىقلارلا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. گۈلشات بولسا يەرگە قارىغىنىچە تېگى كۆرۈنمەس خىيال قويۇنلىرىدا پىرقىرىماقتا ئىدى.

— لېكىن ئۇنىڭ كېسىلى ئېغىر تۇرسا... مەن سېنىڭدىن ئەنسىرەيمەن...

— ئۇنىڭسىز ماڭا ھاياتنىڭ نېمە كېرىكى؟! ياق، ياق! مەن ئاخىرقى قورقۇنچلۇق پاجىئەنى ئويلىماي، ماڭا تىنچقىنا گۆر ياخشى...

— بۇنداق گەپلەرنى قىلما، — دېدى گۈلشات ئېغىر سۇكۇتتىن باش كۆتۈرۈپ، — سىلەر بىرەر ئامالىنى قىلىشنى ئويلىنىپ كۆردۈڭلارمۇ؟!

— ئەتە ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىغا بارماقچى...

— ئۇبدان ئويلاپسىلەر، — دېدى گۈلشات سائەتكە لەپپىدە كۆز تاشلاپ، — بىلالكاممۇ شۇنداق دېگەندەك قىلدى...

— ئۇ... ئۇ... نېمىلەرنى دېدى، ئۇ زادى قانداقراق؟ — خالمىھرە گۈلشاتنىڭ قولىنى تۇتتى، — تېز ئېيتقىنا؟

— ئۇ ئۆزىنىڭ كېسىلىنىڭ ساڭا يۇقۇشىدىن ئەنسىرەيدىكەن...

— مەن يۇقۇشىنى تىلەيمەن.

— بولدى شۇملۇق تىلىمە، ئەتە ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىدىكى ئۇ دوختۇرنى ئىزدەيلى، ئۇ يۇقۇملۇق جىگەر كېسەللىرى مۇتەخەسسىسى. مەن بىلالكامغىمۇ دەپ قويدۇم. ئەمسە مەن قايتاي.

گۈلشات سائەتكە يەنە بىر قارىۋېتىپ ئورنىدىن تۇردى. ئۇنىڭ ئالدىراۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى.

گۈلشات چىقىپ كەتتى. خالمىھرەنىڭ تاتارغان چىرايىغا مىسكىنلىك، ھەسرەت-نادامەت تورلىرى قايتا يېيىلدى...

17 ياشلىق خالمىھرەنىڭ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ چىققان يىللىرى شەھەرلىك پارتكوم شۇجىسى رەھمۇپنىڭ قاراڭغۇ يەرلىك زېي تۇرمىلەردە ئاي-كۈنلەرنى پەرق ئېتەلمەي ياتقان چاغلىرىغا توغرا كەلدى.

ئاي قاراڭغۇسى. شەھەرلىك پارتكوم قورۇسىنى سۈرلۈك جىمجىتلىق باسقانىدى. ئورۇق، تېنى ئاجىز بىر قىز تۈن نىسپىدە يالىڭاياغ شىپىلداپ يەرلىك تۈرمىنىڭ ئارقىسىغا كەلدى. ئۇ تىمسىقلاپ يۈرۈپ ئەينەك پارچىلىرى پاتۇرۇلغان تام ئۈستىگە يامىشىپ چىقتى، تامدىن تۈرمە ئىچىگە سىيرىلگەن چاغدا ئۇنىڭ ئالقان، بارماقلىرى ئېچىشىپ بىردەمدىلا شىلىملىشىپ كەتتى. تۈرمە ئىچىگە نەچچە يىللىق ئەخلەت دۆۋىلەنگەنلىكى ئۈچۈن تام بىلەن تەڭلا تۇراتتى. قىز قىيىنالمايلا تۆمۈر رىشاتكىلانغان تۆگلۈكنى تاپتى ۋە يامىشىپ چىقىپ قاپقاراڭغۇ كامېر ئىچىگە قاراپ ئاستا تۋۋلىدى:

— دادا... دادا... بۇ... بۇ... مەن...

— خالمىھرە قىزىم! سىز... سىز...؟

— مەن... مەن... — خالمىھرە ئۈن سېلىپ يىغلىۋەتتى، — سىز بىلەن خوشلاشقىلى كەلدىم...

— خوشلاشقىلى؟

— ھەئە، مەن... مەن... قايتا تەربىيە ئالغىلى تارىمغا...

— تارىمغا؟ يىغلىماڭ قىزىم... بەردەم بولۇڭ!

ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدا ئاجايىپ قەھرىمانلىقلارنى كۆرسىتىپ، ھەرەمباغ، لياڭزى بېشى، قوماندانلىق شتابىنى ئېلىش جەڭلىرىدە نۇرغۇن دوستلىرىنى ئۆز قولى بىلەن ئۆزىتىپ، قان كەچكەن، گومىنداڭ ئەسىرلىرىنى يالاپ تا ماناسقىچە ئېلىپ كېلىپ، ئەسىر ئالماشتۇرۇش كۆرەشلىرىنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن بۇ قاتتىق سۆڭەك جەڭچى ئۆز سوتىقىغا كەتكەن قىزىنى يىغلىماڭ، بەردەم بولۇڭ، دەۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن كۆز جىيەكلىرى قىزىرىپ، سۇپسۈزۈك سۇ پەردىسى كۆز قارىچۇقلىرىنى سۇۋارى قاپلىدى.

— جېنىم دادا... قولىڭىزنى بېرىڭ، مەن... قولىڭىزنى سۆيۈپ، كۆزلىرىمگە بىر سۈرتۈۋالاي...

چوڭقۇر تۈرمىدىن كۆتۈرۈلگەن قول، خالمىھرەنىڭ ئۇزاتقان قوللىرىغا يەتمىدى. پەقەت بۇ ۋەھىيمىلىك، لېكىن ھەسرەتلىك ئۇچرىشىشتىن يالداما بولۇپ، نازۇك بارماقلاردىن ساقىغان بىر تامچە قان رەھىمسىزلىكنىڭ ئالقىنىغا چۈشتى.

بىچارە ئاپىسىنى قان يىغلىتىپ خالمىھرە تارىمغا كەتتى. ئۇ، ھەر ھالدا شەھەردىكى شوئار ئاۋازلىرىنى، رەھىمسىز كۆرەش قىلىنىشلارنى، گۈمبۈرلىگەن ۋەھىيمىلىك دۇمباق ئاۋازلىرىنى، ئاغزى-بۇرنى قانغا بويىلىپ سازايى قىلىنىۋاتقان بىچارىلەرنى كۆرمەيدىغان بولدۇم، ئۇلار ئارقىدا — شەھەرنىڭ ئاشۇ قايناق ھاياتىدا قالدى، دەپ ئويلىغانىدى. لېكىن ئۇلار چۈشكەن دېھقانچىلىق مەيدانىدىمۇ يەنە شۇ بىلىكىگە قىزىل بەلگە تاقىغان ئالىقاناتلار، ئۈچ قىرلىق كالتەك تۇتۇۋېلىپ ئالەمدە ئۆزىنى ھېچكىمگە تەڭ قىلمايدىغان چالا كۆرەڭلەر بار ئىكەن...

ئالتە قىز بىر ياتاققا سىغدۇرۇلدى. ئەتىگەندە مەيدان كىچىك ئەترىتىنىڭ باشلىقى سىم بۇرۇت ئالغاي (مەيداندىكىلەر ئۇنى ئالا كۆز، دەپ ئاتىشاتتى) ئۇلارنى ئىشقا ئېلىپ چىقاتتى ۋە ۋەزىپىنى تاپشۇرۇۋېتىپ يوقىلاتتى. بىر كۈن كەچكىچە يۇلغۇن، قامقاق، ئازغان-تىكەنلەرنى قومۇرۇپ بىر يەرگە دۆۋىلەپ ئوت قويۇپ يەر ئېچىۋاتقان بۇ قىزلار كۈن ئولتۇرۇپ تارىم ئاسمىنىنى قىپقىزىل شەپەق قاپلىغاندا يۈزلىرى قارا-قۇرا، قوللىرى قاپارغان، پۇت-قوللىرىدا مىسقالچە ماغدۇر قالمىغان ھالدا ياتاقلىرىغا

قايتىپ كېلىشەتتى. ئۇلار كېلىپ بەشىنچى كۈنى قىزلار ئىشتىن قايتىپ ياتاققا كىرگىنىدە خالمىھەرەنىڭ كارىۋات بېشىدا «قارا گېزەندە كۈچۈكى خالمىھەرە رەھىم» دېگەن خەت يېزىلغان بىر ئاق لاتا ئېسىقلىق تۇراتتى. بۇ خەتنى كۆرگەن قىزلار خالمىھەرەگە غىل-پال قارىغىنىچە كارىۋىتىغا كېتىشتى.

خالمىھەرە دادىسىنىڭ دۈمبىسىگە چاپلانغان بۇ ئاق كېپەننىڭ ئەمدىلىكتە ئۆزىنىڭ كارىۋىتىغا ئېسىلىشىنى زادىلا ئويلىمىغانىدى. شۇنىڭغا قارىغاندا، بۇ يەردىمۇ ئۇنىڭغا تىنچ ھايات يوق ئوخشايدۇ. دەرۋەقە ئۇ بىر يىلغا يېتەر-يەتمەي كىچىك ئەترەت، چوڭ ئەترەت بويىچە ئوتتۇرىغا تارتىپ چىقىرىلىپ ساۋالدى. بۇنىڭغا يەنىلا ئاچكۆز، قوپال «ئالا كۆز» سەۋەبچى بولاتتى. خۇددى قادىلىپ قارساڭ سۈتىنىمۇ قارا تېپىلار، دېگەندەك كۆرەكنىڭ دەستىسىنى قەستەن سۇندۇرۇۋەتتى، كەتمەننىڭ بىسىنى تاشقا ئۇرۇپ بۇزغۇنچىلىق قىلدى، يالغاندىن كېسەل بولۇۋېلىپ ئىشقا چىقمىدى... دېگەندەك تۈگىمەس-پۈتمەس قارىلار چاپلىنىۋەردى. ئۇنىڭدىن دوستلىرى يىراقلاشتى، ھەتتا ئالقاندەك چاقىرىق قەغىزىنىڭ ئوت پىراقىدا يېنىۋاتقان بۇ قىزلار ئۆز كۆمىچىگىلا چوغ تارتىپ شەپقەتسىزلىك قىلىشتىن يانمىدى...

بىر كۈنى مەيدان كۇلۇبىدا كىنو قويۇلدى، قىزلارنىڭ ھەممىسى كېتىشتى، ئوت-كاۋاپ بولۇپ قىزىپ كەتكەن خالمىھەرە ياتاقتا يېتىپ قالدى. ئۇ قىزىتمىسىنىڭ ئازابىدا تولغىنىپ ئۇخلىيالماي تۇرغىنىدا يوغان، ئېغىر بىر گەۋدە ئۇنى بېسىۋالدى... خالمىھەرە دەھشەتلىك چىرقىرىۋەتتى. ئەزەلدىنلا غىچىرلاپ تۇرغان بۇ ئەبجەق كارىۋات غاراس قىلدى-دە، ئۆي بۇلۇڭىدا بىر قوچاق ياغاچقا ئايلاندى. ئېغىر گەۋدە قېچىپ چىقىپ كەتتى. ئەمما ئۇنىڭ ئالا كۆزلىرىنى كۆرۈپ قالغان خالمىھەرە يۈزىنى تۇتقىنىچە يىغلىۋەتتى، ئەتىسى سەھەر مەيدان شۇجىسىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئەھۋالنى ئېيتتى. لېكىن چۈشتىن كېيىن مەيدانغا ئەزالار يىغىلىپ، «ئىنقىلابىي ئاكتىپلارغا قارا چاپلاپ، سىنىپىي ئۆچ ئالغان گېزەندە كۈچۈكى» نى كۈرەش قىلدى. يومران چىۋىقنى قۇشقاچمۇ ئېگىدۇ، دېگەن گەپ بار، سىنىپىي چەك-چېگرىنى ئاجراتقان ئۇنىڭ دوستلىرى، ئارقىغا قارىتىپ نەيزە ئۇرۇپ، خىزمەت كۆرسەتتى.

تارىم ئاسمىنىغا پات-پات پەيدا بولىدىغان بۇلۇتلاردەك كۈن-ئايلار بىر-بىرىنى قوغلىشىپ، ئۈچ يىل ئۆتۈپ كەتتى. چاقىرىق قەغىزى كەلگەن قىزلار ئىلگىرى-ئاخىر بۇ يەردىن غايىب بولۇشتى. لېكىن خالمىھەرە سەھەر قوپۇپ، كەچ يېتىپ ئېغىر ئەمگەك، خورلۇق قوينىدا پىشماقتا ئىدى. شۇنىسى ئۇ باشقىلا بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالدى... ئۇنىڭغا ياخشى گەپمۇ، يامان گەپمۇ، ئىللىق چىرايمۇ، سوغۇق تەلەتمۇ بەرىبىر ئىدى، ئۇ پەقەت گەپ قىلمايتتى، شۇڭا مەيداندا ئۇنى «مۈرمەس»، «زىلۋا گاچا» دېگەندەك ناملار بىلەن تەرىپلەشەتتى، ھەتتا بەزى دېھقانلار بىرەر قاچا ئۆي تامىقى سۇنۇپ بەرسە، ئۇ رەھمەتمۇ دېمەي، ئۈن-تىنسىزلا ئالاتتى ۋە كەچ تەرەپتە پاكىز يۇيۇلغان قاچا ئىچىگە بەش مولۇق پۇلدىن بىرنى سېلىپ قايتۇرۇپ بېرەتتى-دە، بوسۇغىدىلا چوڭقۇر سالامدىن بىرنى قىلىپ، ئۇلار ھەرقانچە تۇتقىنى بىلەنمۇ ئارقىغا قارىمۇ قويماي قايتىپ كېتەتتى. بۇنداق تاماق سۇنىدىغانلار ئىچىدە باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىمى ئاسىمنىڭ ئانىسى كۆپرەك كېلەتتى. بەزىدە ئاسىم مۇئەللىممۇ تارتىنىپ قورۇنۇپ تاماق ئەكىلەتتى. خالمىھەرە تامىقىنى يەپ، قاچىنى يۇيۇپ بولغىچە ئۇ

دۇدۇقلاپ، قىزىرىپ-تاتىرىپ نىمىلەرنىدۇر دەيتتى، لېكىن خالمىھرە ھېچ ئىپادە بىلىنمەيدىغان چىرايى بىلەن ئولتۇرۇپ ئاڭلايتتى...

خالمىھرە بېشىغا كەلگەن تەقدىرنىڭ بۇ تەتۈر قىسمەتلىرىنى بىردەم بولسىمۇ ئۇنتاي دەمدىكىن تاڭ، ئۇنىڭ ئىچىزدىن كەلگۈسى كەلمەيتتى، ئەزالار كەتكەن، كەڭ ئىچىزلار خالىي قالغاندا قىزىرىپ كەتكەن ئاسمانغا قارايتتى، يىراقتىن شەپە بىرئۋاتقان تارىم دەرياسىنىڭ شاۋقۇنىنى تىڭشايتتى، قەدىمى شاخاراپ كەتكەن قىرى ئورمانلىقتا تىكىلەتتى. دەرد-ئەلەم، غەزەپ-نەپرىتىنى ئىچىگە يۇتۇپ، يۈرىكى جاراھەتلەنگەن ناتىۋان قىز ھاياتىدىكى پاجىئەلەر ئۈستىدە خىيال سۈرەتتى. تارىم دەريا ۋادىسىدا ئۇنى يەنە قانداق قىسمەتلەر كۈتۈپ تۇرغانلىقىنى بىلمەكچى بولغاندەك ياشقا تولغان كۆزلىرى بىلەن يىراقلارغا نەزەر تاشلايتتى. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەتراپتىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىلا ئازاب رېڭىدە بويالغاندەك ئىدى. بۇنداق غېرىبلىق باسقان كۈنلەردە ئۇ، ئاسىم مۇئەللىمنىڭ يېقىلساڭ تۇخۇمۇ دەسسەپ-

ئۆتىدۇ، يالغۇز ئادەم جەننەتتىمۇ جۇدەيدۇ، سىزگە بىر قولداش لازىم، دېگەن سۆزلىرىنى يادىغا ئالاتتى. ئۇنى دېمىسىمۇ يالغۇز ياتاقنى بېشىغا كىيىپ ئۆيىنىڭ بىر بۇلۇڭىدا موك يېتىپ، موك قويۇۋاتقان خالمىھرە بەزىدە ئۆزىدىن ئەنسىرەپمۇ قالاتتى. بولۇپمۇ ئالا كۆز شاللىقتا قاقىقان قوزۇقتەك قاپقارا ئاراش چىشلىرىنى كۆرسىتىپ ھىجىيىپ ياتاقتىن ئايلىنىپ كېتەلمىگەن، قوناقلىقلارنى چۆگىلەپ قالغان كۈنلىرى ئەدىيالنى ئېلىپ پىنھان يۇلغۇنلۇقلار، چاتقاللار ئارىسىدا ياۋا تۇشقان، كىرپىلەرگە ھەمراھ بولۇپ تۈنىگەن كۈنلىرى ئازمۇ؟!

تەقدىر-پىشانە شۇنداق شور نېمىكەن، خازانلار تىللا تۆكۈلگەندەك چۈشۈۋاتقان كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئۈچ يىلدىن بېرى ئېچىلمىغان ئېغىزدىن «مەيلى» دېگەن بىر ئېغىز جاۋاب چىقىشى بىلەن ئاسىم مۇئەللىم ئىككى دۇنيا شادلىقىغا تېگىشمەيدىغان بەختكە چۆمدى. خالمىھرە نە مۇھەببەتنى، نە نەپرەتنى يوق بىر يىگىتكە ئۆزىنى تاپشۇردى. ئاسىمغا ئۇنىڭ ھېسسىياتسىز، مۇزدەك بەدىنىلا نېسىپ بولدى، خالاس.

كۈنلار تاشنى تاياقتا تاڭغىلى بولماس، دېگەنىكەن، ئاسىم بىلەن خالمىھرە بىر

ئايمۇ ئوبدان ئۆتەلمىدى. قېيىن ئانا قېيىن ئانىلىق ھۆكمىنى يۈرگۈزۈشكە باشلىدى، ئاسىم ئانىسىنىڭ سىزىغان سىزىقىدىن چىقماي ئەرلىك ھوقۇقىنى پەش قىلىپ، ئۇنى مىدىرلىيالمايدىغان ئىسكەنجىگە ئېلىپ قويدى. نەچچە يىللىق تارتقان خورلۇق، يېگىدىن قوشۇلغان تۇرمۇش بېسىمى خالىپەرەنى يىقىتتى. ئۇ شەھەردە ئىككى ئاي دوختۇرخانىدا يېتىپ قايتىپ كەلگەندە ئاسىم بىر جۇۋان بىلەن چىقىشىۋالغانىدى. ئۇلار جېدەل-ماجىراسىزلا ئاجراشتى.

خالىپەرە ئاجرىشىپ ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي دادىسى رەھمۇپنىڭ خىزمىتى ئەسلىگە كېلىپ، شەھەرلىك پارتكوم دادىسىنىڭ سوتقىغا كەتكەن خالىپەرەنى قايتۇرۇپ كېتىپ، شەھەرلىك باسما زاۋۇتىغا ئورۇنلاشتۇردى.

* * *

ھايات گۈل، مۇھەببەت ئۇنىڭ شىرنىسى.

گېزۈگۈ

خالىپەرە باسما زاۋۇتقا كېلىپ شوخ، تېتىك، كۈلۈپلا تۇرىدىغان 17 ياشلىق گۈلشات بىلەن بىر سېختا ئىشلىدى. گۈلشات ھەممە نەرسە توغرىلىق سۆزلەيتتى، كۈلەتتى، ئۆزىنىڭ سوئالىغا ئۆزى جاۋاب بېرەتتى، خالىپەرەدىن ھېچ سادا چىقمىغاندىن كېيىن ئۇنى غىدىقلايتتى. خالىپەرەمۇ زاۋۇتتا ھېچكىمگە يېقىنلاشمىغىنى بىلەن گۈلشاتنى ياقتۇراتتى. مانا شۇنداق كۆل سۆيىدەك تىنۇشسىز ھايات 12 يىل داۋاملاشتى. بەزى ئاياللار ئەرگە تەگسە ئېچىلىپ قالىدۇ، دېگەن خىيال بىلەن توي چېيىغا بارىمىز، پالانىنى يوقلايمىز دېگەن باھانىدا ئۇنى ئەرلەرگە ئۇچراشتۇرۇپمۇ كۆردى، بۇ ئىشلارنىڭ تېگىگە يەتكەن خالىپەرە ئۇلارغا شۇنداق غەزەپ بىلەن قارىدىكى، ئۇلارنىڭ ئۇنى ئېچىگە چۈشۈپ كەتتى. كېيىنچە ئۇلار بۇ خېنىمنىڭ ئەركەك جىنى بار، دېيىشسە، بەزىلەر بىرەر ئەيىبى بولمىسا، ئەرلەرگە بۇنچە ئۆچ بولارمىدى، دېيىشىپ پەسكويىغا چۈشۈشتى. بۇ ئىش توغرىلىق ئاتا-ئانىسى نەچچە يىللاپ نەسىھەت قىلىپ، تەنبىھ بېرىپمۇ زېرىكتى. خالىپەرە ئۇنىسىز ياش تۆكۈپ، باش ئىرغىتىشتىن باشقىنى بىلمىدى. لېكىن ئۇنىڭ ئۆمۈر بويى تەنھا ئۆتمەن؛ ئادەملەرگە يېقىن يولىمايمەن، دېگەن قەسەملىرىنى كىچىككىنە بىر ۋەقە بۇزۇۋەتتى. بىر كۈنى رەھمۇپ ناھايىتى خۇشال، كەيپى چاغ ھالدا ئۆيگە كىردى-دە، سۆزلەپ كەتتى:

— مەن بۈگۈن تويدا بىلالىدىن زەپەر بىلەن ھەمداستىخان بولۇپ قالدىم. پاھ، پاھ، ئادەم بولار، بۇنداق ئوت يۈرەك بولماس. ئۇنىڭ چاقچاقلىرى، يۇمۇرلىرى سورۇندىكىلەرنى كۈلدۈرۈپ يىقىتىپ قويدى. ئۆزىمۇ ئىنتايىن دىلكەش يىگىتكەن، بىز ئىككىمىز ئايرىم پاراڭلاشتۇق، ھەممە جەھەتتىن كۆز قاراشلىرىمىز بىردەك چىقتى.

— ھەي ئاقباش، — دېدى ئايخان ئانا كۆزەينىكىنى سۈرتۈۋېتىپ، — ئاشۇنداق ياش يوپۇرماق باللار بىلەن خى-خى، خا-خا دېيىشىپ ھەزىللىشىپ ئولتۇرۇشقا ئۇيالمىدىڭلارما؟

— ھەي مەزلۇم، نېمىلەر دەۋاتىسەن، ئۇ دېگەن 40 لارغا كىرگەن بىر يازغۇچى، — دېدى رەھمۇپ ئايالىغا يۈزلىنىپ، — ھە راست، مەن ئۇنى ئەتە چۈشكە تاماققا تەكلىپ قىلىپ قويدۇم، ئوخشىتىپ بىر لەغمەن قىلىڭلار.

— تاماققا تەكلىپ قىلدىم؟

— مەن ئۇنىڭدىن تاپالماي يۈرگەن بىر كىتابنى سورىغاندىم، شۇنى ئەكىلىپ بەرمەكچى.

— ئۇم ئوخشاتتى بۇ ئاقباش، ئەسسالامۇئەلەيكۇم دەپ بولغۇچە بەش تەڭگەمنى بېرىۋەت بوپتۇ-دە.

ئىچكىرىكى ئۆيدە چاچ تاراۋاتقان خالمىھرە دادىسىنىڭ گەپلىرىنى پۈتۈن بەدىنى قۇلاققا ئايلانغاندەك ئاڭلاۋاتاتتى. ئۇزۇن يىللار كۆلۈشنى ئۇنتۇپ قالغان بۇ مىسكىن چىراي پۇسۇققىدە كۈلۈۋەتتى.

خالمىھرە ئادەتتە توي-تۆكۈن، ئولتۇرۇش، ۋېچىر دېگەنلەرگە بارمايتتى. بىر ئاي ئىلگىرى گۈلشاتنىڭ چىك تۇرۇۋېلىشى بىلەن ئۇنىڭ زاۋۇتتا ئەڭ يېقىن ئۆتىدىغان سىرداش دوستى مەرىيەمنىڭ ئۆي چېيىغا باردى. مەرىيەمنىڭ يولدىشى بىر نەشرىياتتا مۇھەررىر بولۇپ، ئۇنىڭمۇ دوستلىرى كەلگەنىدى. ئاجايىپ كۆركەم ياسالغان مېھمانخانا ئەر-ئايال مېھمانلار بىلەن لىق تولغانىدى. ئەرلەر ئاق زەمزەمنى، ئاياللار قىزىل شەربەتنى ئىچىشتى. ئەزەلدىنلا بۇنداق سورۇنلارنى كۆرمىگەن خالمىھرە مىجەزىم يوق دەپ كەتمەكچىمۇ بولدى، لېكىن قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكەنىدى. شۇڭا ئۇ گۈلشاتنى ساقلاپ ياندىكى كىچىك ئۆيدە ئولتۇردى. ئولتۇرۇش بارغانسېرى قىزىپ كەتتى. كۈلكە-چاقچاق ئۈزۈلمەيتتى. بولۇپمۇ بىلالدىن زەپەرنىڭ چاقچاق، يۇمۇرلىرى ئۆينى چاڭ كەلتۈرۈۋەتتى. ئۇ چاقچاقنى ناھايىتى ئەپچىللىك بىلەن ئارقا-ئارقىدىن ئۇلىماقتا ئىدى. خالمىھرە ئاجايىپ قىزىق يۇمۇرلار تەسىرىدىن ئىختىيارسىز كۈلەتتى.

— توۋا، — دېدى ئۇ پىچىرلاپ، — دۇنيادا بۇنداق ئىشلارمۇ باركەن-ھە، ئاجايىپ قىزىق، كۆڭۈللۈك بولىدىكىنا.

— قېنى بىلال، قېيۇم، بىر پەردە ساز ئاڭلايلى، — دېدى مەرىيەمنىڭ ئېرى تەمبۇرنى بىلالدىنغا سۇنۇپ، — خانىملىرىمىز كۈلۈپ ھېق تۇتۇپ كەتتى. سانجىق تۇرۇپ قالمىسۇن يەنە.

بىلالدىن تەمبۇرنى، يەنە بىرەيلەن دۇتارنى ئالدى، ئۇلار سازلارنىڭ قۇلاقلىرىنى ئالدى-ئارقىغا بۇراپ، بىر ھازا ھەپىلىشىپ تەڭكەش قىلدى.

— ئاغىنىلەر، زېرىكتۇرۇپ قويدۇق-ھە، — دېدى بىلالدىن كۈلۈپ، — ئۇرۇس غوجام ئاتىكەن چاتىكەن، ئۇيغۇي غوجام ئاتىكەن قۇلىقى بىلەن قاتىكەن، بولدى-دە.

يەرلىك شىۋىدە قىلىنغان بۇ چاقچاقتىن ئۆي ئىچىدە قىقاس-چۇقان كۆتۈرۈلدى. خالمىھرەمۇ ئىختىيارسىز ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي كۈلۈۋەتتى. ئۆي جىمىدى، مۇڭلۇق، يېنىك كۆچۈنۈشلەر بىلەن باشلانغان ئاھاڭلار كىشىلەر قەلبىنى سېھرىلەندۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ھايات كەچمىشلىرىنى ئېسىگە سالدى:

ئۆمرۈڭنى خۇش ئۆتكۈزگىن،
سەن زىكرى خۇدا بىلەن.

خالمىھرەنىڭ چىرايىدىكى بايىقى شادلىق بىردىنلا ئۆچۈپ، ئۇنىڭ ئورنىنى ئاجايىپ مىسكىنلىك، غېرىبلىق تۇمانلىرى قاپلىدى. «ئۆمرۈڭنى خۇش ئۆتكۈزگىن» ئۇنىڭ لەۋلىرى ئۇمچەيدى، كۆز چاناقلىرى سۇزۇك شەبنەمدىن يالتىرىدى. قەلبىنىڭ چوڭقۇر، پىنھان بۇلاقلىرىدىن ھەسرەتلىك ندا كەلدى. ئاھ خۇدا مۇمكىنمۇ؟!

جان كەتسە ئېزىز تەندىن
قايتىپ كېلىشى نەدىن؟

خالمىھرەنىڭ بېشى مەيدىسىگە ئېگىلدى. ئۇنىسىز تۆكۈلۈۋاتقان ياش ئۇنىڭ تولغان، چىرايلىق كۆكسىنى ھۆللىمەكتە ئىدى.

بۈگۈنكى كېچە خالمىھرەنىڭ قەلب ئابىدىسىگە ئۆچمەس بولۇپ ئويۇلدى. ھايات ئۇنىڭچىۋالامۇ رەھىمسىز، ئازابلىقمۇ ئەمەسكەن، ئەسلىدە ئۇ ناھايىتى ئاددىيلا نەرسىكەن، ئۇنى مۇرەككەپلەشتۈرۈۋەتكەن، بۇزۇۋەتكەنلەر يەنىلا ئادەملەر ئىكەن.

باش باھارنىڭ ئاچچىق شامىلى خالمىھرەنىڭ يۈزلىرىنى چاققىنى بىلەن قەلبىنى لەرزىگە سېلىپ قويىدى. گۈلشات توختىماي سۆزلەپ كېلەتتى. خالمىھرە بىلالىدىن زەپەرنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇغان. بولۇپمۇ ئۇنىڭ رومانىدىكى تەرجىمھال سەھىپىلىرى ئۆزىنىڭ ئازابلىق كەچمىشلىرىگە تولغان ياشلىقىنى ئەسلەتكەنىدى. ئاپتورنىڭ ياشلىقى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دەۋرىدە بىرنەچچە قېتىملىق سۈرگۈن، تەقىپ ھەم قاراڭغۇ تۈرمىلەردە ئۆتكەنىكەن. بەزىدە كىشى قىسمەتنىڭ تەگسىزلىكىگە ھەيرانمۇ قالىدۇ، شۇڭقار پاشىغا ئېلىنىپ، دېگەندەك ئادەمنىڭ ئەسكىسىدىن تەقدىر، قىسمەتمۇ قاچىدىغان ئوخشايدۇ. مانا گۈلشاتنىڭ ئېيتىشىغا قارىغاندا، بىلالىدىن ھازىر تۈرمۈش سەرسانلىقىدا ياشاۋېتىپتۇ. ئالتۇن زىبۇ-زىننەتلەر ماگىزىنىدا ئىشلەيدىغان ئايالى نورغۇن پۇلغا خىيانەت قىلىپ، خىزمەتتىن ھەيدىلىپ كوچا چېڭداپ يۈرگەن جۇدۇنلۇق كۈنلەرنىڭ بىرىدە بىلالىدىن كاماندۇرۇپكىغا چىقىش ئۈچۈن ئايرودرومغا كەتكەن، لېكىن ئۇ يېرىم كۈن ساقلاپ ئايروپىلان ئۈچمىغان، ئاخىرى ھاۋا تۇمانلىق دەپ يولۇچىلارنى قايتۇرغان. بىلالىدىن كەچلەپ ئۆيىگە قايتىپ كەلگەندە ئايالى بىر ئالتۇن سودىگىرى بىلەن ھۇجرىدا مەلەق ھالدا ياتقان... بىلالىدىن قولىغا پالتا ئېلىپ ھەر ئىككىلىسىنى چانىۋەتمەكچى بولغان، لېكىن ئىپلاسلارنىڭ قېنى بىلەن ئۆزىنىڭ پاك تېنىنى بوياشنى خالىمىغان. ئەتىسى بىلالىدىن ئاجرىشىپ كېتىشنى ئېيتىپ، ئىدارىسىغا كەتكەندە ئايالى ئائىلىسىدە بىر چوكا قالدۇرماي تۆت تام ئىچىگە 12 ياشلىق قىزىنى سولاپ قويۇپ كېتىپ قالغان. شۇڭا بىر يىل ئىلگىرى ئايالى بىلەن ئاجرىشىپلا قىزىنى يۇرتىدىكى ئاپىسىنىڭ قېشىغا ئاپىرىۋەتكەن.

ئۆي چېيىدىن قايتىپ ئىشىك ئالدىغا كەلگەندە گۈلشات خالمىھرە بىلەن چېقىشىپ بىلالىدىننى ئۇنىڭغا سايە قىلغانىدى...

ھەم شېرىن ھەم قىرتاق ئەسلىمىلەر ئىلكىدە كۆزى ياشقا تولغان خالمىھرە چېچىنى تاراپ بولۇپ، چىرايلىق كىيىنىپ چوڭ ئۆيگە چىقتى.

— ئاپا سومكىنى بېرىڭ، ئىشتىن يانغاندا گۆش ئالغاچ كېلەي.

— گۆش؟! — ئايخان ھەدە خۇددى كۈندۈزدە يۇلتۇز كۆرگەندەك يۇقىرى گرادۇسلۇق ئەينەكلىكى بىلەن قىزىغا سىنچىلاپ قارىدى.

— ئەتە مېھمان كېلىدۇ، دېدىڭلارغۇ؟!

— پاھ، پاھ خۇدايا تۇۋا، توخۇ جىرىم غاجاپتۇ، كەڭ يوللارنى تويغا ساقلىغاندەك؛ تام تۇۋى، چەت ياقىلاردىن ئىشقا بېرىپ-كېلىپ يۈرگەن قىزىمنىڭ بۈگۈن گۆشكە، يەنە كېلىپ ئادەملەر توپلاشقان بازارغا بارغۇسى كېلىپ قاپتا...

— مەزلۇم تولا قارا قاغىدەك قاقىلداۋەرمەي، — دېدى رەھمۇپ خالمېھرەنىڭ قىزىرىپ كەتكەنلىكىنى كۆرۈپ، — ماقۇل دېمەمسىلە.

— ھىم ماقۇلە، بىلىپ قويسىلا ئاقىۋاش، ئۆزلىرى لىڭشۇ بولغان 10 يىلدىن بىرى ئاشۇ قارا قاغا سىلىنى پاختىدا چوغ ساقلىغاندەك ئاسراپ كېلىۋاتىدۇ...

— ھا... ھا... ھا... لىڭشۇ ئەمەس لىشۇ، بىلەمسەن لىشۇ.

خالمېھرە ئۇنىجى قېتىم ئاۋازلىق كۈلۈۋەتتى-دە، يۈگۈرۈپ چىقىپ كەتتى. بۇ قوشماق دىلكەش ئەر-خوتۇنلار قىزىنىڭ ئارقىسىدىن بىر ھازا قاراپ، خۇددى كېلىشىۋالغاندەك تەڭلا كۈلۈۋەتتى.

ياشا مۇھەببەت! سېنىڭ زەررە نۇرۇڭ ئىلتىپات كۆرسەتسە، زېمىستان باھارغا ئايلانغۇسى! كەچ كۈزدە تۆكۈلگەن زەپىران ياپراقلار تىللاغا ئۆزگەرگۈسى! ئەگەر سەن كۆككە بېقىپ چىراي ئاچساڭ — يۇلتۇزلار ئۇنچە-دۇر بولۇپ زېمىنغا تۆكۈلگۈسى! سەن بولغانلىقىڭ ئۈچۈنلا بۇ جاپا-مۇشەققەتلىك، مېھنەتلىك دۇنيا كۆڭۈللۈك، دېڭىز قەھرىدىكى گۆھەرلەرمۇ نۇرلۇق ۋە جۇلالىق. زەررە مۇھەببەت ئۈچقۇنى ئۇنىڭ قەلبىگە شېرىن ئەنسىزلىك سېلىپ قويىۋىدى، بۇ دۇنيا ئۇنىڭغا شۇنچە چىرايلىق، ماتانەتلىك كۆرۈنمەكتە...

ئۇزۇندىن بىرى ئۆي تامقى يېمىگەن بىلالدىن بىر تەخسە لەغمەننى ئىشتىھا بىلەن يېدى. ئايخان ھەدە ئۇنى قانچە زورلاپ باقتى. لېكىن ئۇ ئۇزۇر سورىدى. كىچىككىنە تەخسىدىكى لەغمەننى تېخىچىلا يېيەلمەي ئولتۇرغان خالمېھرە بىلالدىننىڭ تەخسىنى ئېلىپ ئاش سۈيى ئېلىپ كىردى ۋە ئىززەت-ئىكرام بىلەن بىلالدىننىڭ قولىغا سۇندى. خالمېھرە دەممۇ دەم قىزىرىپ يەردىن ئۇستۇن قارىمايتتى. دەسلەپتىلا ئۇ تامقنى ئاشخانىدا يېمەكچى بولغانىدى، ئايخان ھەدە ئاچچىقلىنىۋىدى، قىزىرىپ-تاتىرىپ ئارانلا شىرە ئالدىغا كەلدى.

— يەنە ئازىراق يېسىڭىز بولاتتى، — دېدى ئايخان ھەدە مېھماندوستلۇق بىلەن، — ئوخشىمىغان ئوخشايدۇ.

— لەغمەن ئوبدان بوپتۇ، ئۇزۇن بوپتىكەن ئۆي تامقى يېمىگىلى، تاماققا ئۇستىكەنلا.

— بۈگۈن قىزىم خالمېھرە ئىشتىن بۇرۇنلا كېلىپ تاماقنى ئۆزى ئەتتى.

— شۇنداقمۇ، — دېدى بىلالدىن قۇلاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتكەن خالمېھرەگە قاراپ، — ئايال كىشىنىڭ گۈزەللىكى ئۆي ئىشىدا بىلىنىدۇ، دەپ كونىلار بىكار ئېيتمىغان.

تاماق يېيىلىپ، داستىخان يىغىشتۇرۇلغاندىن كېيىن بىلالدىن رەھمەت ئېيتىپ ئورنىدىن تۇردى، رەھمۇپ خېلى چىڭ تۇتقان بولسىمۇ، ئالدىراش ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ ئۇزۇر سورىدى.

— رەھمۇپكا، — دېدى بىلالدىن خالمېھرەگە لەپپىدە قارىۋېلىپ، — «مىسىر قىزى» نى ئوقۇپ بولغۇچە مەن سىلى دېگەن كىتابنى ئەكىلىپ بېرىمەن.

— سىزنى ئاۋارە قىلىدىغان بولدۇق، — دېدى ئايخان ھەدە، — چالىم كىتاب ئوقۇيدۇ، مەن تىڭشايمەن. كىتاب دېگەنمىغۇ يېرىم دىدار نېمىكەن، ئىككىمىز بىللە يىغلاپ، بىللە كۈلۈپ بۇ كۈنلەرنى شۇنداق ئۆتكۈزىمىز.

— مەن تولىمۇ خۇشالمەن. ھەممىلا ئەر-ئايال ھەرقايسىلىرىدەك ئۆتسە جەننەت

راھىتى دېگەن شۇ ئەمەسمۇ، نېمە قىلدىڭ ئۇ دۇنيادىكى نىسىي جەننەتنى...

— بەللى، بەللى، — كۈلۈۋەتتى رەھىمۇپ، — كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلدىڭىز...

بىلالىدىن ئىككىنچى قېتىم بىر ھەپتە ئۆتكەندە كەلدى. خالىمبەرە ئىشىكنى ئېچىش بىلەنلا قىزىرىپ كەتتى. چۈنكى ئۇ بۈگۈن كېلە، ئەتە كېلە، دېگەن ئۈمىدتە بۇ بىر ھەپتىنى ساناپ ئۆتكۈزۈپ ئۈمىدى ئۈزۈلگەنىدى. بىلالىدىننىڭ يەكشەنبە، يەنە كېلىپ ئاپىسى نەزىرگە چىقىپ كەتكەن، دادىسى ئۇخلاپ قالغاندا كېلىشى ئۇنى تېخىمۇ ھودۇقتۇرۇۋەتتى.

— دادام ئۇخلاپ قالدى، ئويغىتايمۇ؟

— يا، ياق، — دېدى بىلالىدىن ئاستا ئاۋازدا، — ئۇخلىۋالسۇن.

خالىمبەرە مېھمانخانا شىرەسىگە تاتلىق-تۈرۈملەرنى تىزدى ۋە چاي ئېلىپ كىردى. ئۇنىڭ ھەرىكەتلىرى زادىلا قولاشمايتتى. بەزىدە قولغا ئالغان نەرسىنى قەيەرگە قويۇشىنىمۇ بىلمەيتتى. ئۇ ئورۇندۇقنى بوسۇغا يېنىغىلا قويۇپ قول قوشتۇرۇپ جىملا ئولتۇردى. بىلالىدىنمۇ قىزىق چايدىن ئوتلىغاچ ئۆزى ئېلىپ كەلگەن كىتابنى ۋاراقلاپ ئۇ يەر-بۇ يەرلىرىنى كۆردى. ئۆينىڭ ئىچىنى گويا گۆرىستان جىمجىتلىقى باسقانىدى. بىلالىدىن كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا خالىمبەرەگە قاراپ قوياتتى. خالىمبەرەمۇ تېخى يېرىملاشمىغان چېيىنى تولدۇرۇپ ئۆز ئورنىغا قايتىپ كېلەتتى.

— ئېتىڭىز نېمە؟ — دېدى بىلالىدىن تاقىتى تۈگەپ.

— خالىمبەرە!

— سىز گەپ قىلالايدىكەنسىز-ھە؟!

— مېنى گاچا دېگەنمىدىڭىز؟

— يا... ياق، پەقەت ھىم... — بىلالىدىن قوللىرىدا نېمىلەرنىدۇر ئىشارىلىگەندەك قىلدى، — تېخى تىلى چىقمىغان ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىغان.

— ئوخشاش ئەمەسمۇ؟!

— نەدىكى ئوخشاش بولسۇن، گاچا دېگەن گاچا، تىلى چىقمىدى دېگەن گەپ كېيىن چىقىدۇ دېگەن گەپ. ئۆتكەندە تىلىڭىز چىقمىغانىدى، مانا بۇ ھەپتە چىقىپتىغۇ، شۇنداقلا گەپتە.

— مېنى... مېنى زاڭلىق قىلماڭ، بۇرۇن مېنى باشقىلار شۇنداق دەپ مەسخىرە قىلاتتى.

بىلالىدىن خالىمبەرەنىڭ ئۈمچىيىپ تۇرغان لەۋلىرىگە، ئىپپەت-نومۇس مۇجەسسەملەنگەن غەمكىن چىرايىغا، بىرەر قېتىم تىكىلىپ قارىيالمايۋاتقان ئۇياتچان تۇرقىغا قاراپ ئىچى ئاغرىپ قالدى.

— نەدە ئىشلەيسىز؟

— شەھەرلىك باسمىخانىدا.

— مەن باسمىخانىغا بېرىپ تۇرىمەن، لېكىن سىزنى كۆرمەپتىكەنمەن.

— مەن سىزنى كۆرگەن، — خالىمبەرەنىڭ چىرايى ۋىللىدە ئېچىلىپ كۈلۈمسىرىشى بىلەن ئاپئاق سەدەپتەك چىشلىرى كۆرۈندى.

— نەدە؟

— مەرييەمنىڭ ئۆي چېيىدا، — خالمېھرە بىلالىدىنغا لەپپىدە قارىدى-دە، كۆزىنى ئەپقاچتى.

— مەن ئۇ يەردە سىزنى كۆرمىدىمغۇ؟

— مەن كىچىك ئۆيدە ئىدىم.

— نېمىشقا ئەمدى؟

— مەن... مەن... ئۇنداق يەرلەرگە بېرىپ ئادەتلەنمىگەن.

بىلالىدىننىڭ ئۈنى ئىچىگە چۈشۈپ كەتتى. چۈنكى ئۇنىڭ كۆڭلىگە ھاياتىدا بىرەر ئېغىر زەربىگە دۇچ كەلمىگەن ئادەم بۇنداق چۈشكۈنلۈك تورلىرىغا چىرمىلىپ، مىسكىنلىك ئىچىدە ئازابلانمايدۇ، دېگەن ئوي كېلىشى بىلەن ئۇنىڭ يۈرىكى شۇۋ قىلىپ ئېرىپ كەتكەندەك بىئارام بولۇپ كەتتى. بەلكىم ئۇنىڭ ئېرى زالىم ئادەم بولۇشى مۇمكىن ياكى بولمىسا ئېرىنىڭ بەزى ئىشلىرىنى سېزىپ قېلىپ كۈندەشلىك ئوتىدا ئۆرتىنىۋاتامدۇ تېخى...

— يولدىشىڭىز نەدە ئىشلەيدۇ؟ — بىلالىدىننىڭ نەپەسى بوغۇلغاندەك بولدى. خالمېھرەنىڭ يەرگە باققىنىچە بېشىنى ئېغىتىشىنى ئۇ نېمىدەپ چۈشىنىشنى بىلەلمىدى.

— ئاراڭلاردا بىرەر كۆڭۈلسىزلىك بولغانمىدى؟

— ئېسىمدە قالماپتۇ! لېكىن مەن 12 يىلدىن بېرى سىز دېگەندەك گاچا بولۇپ ياشاپ كېلىۋاتىمەن، تۇۋا، بۈگۈن مەن ھاردۇقۇم چىققۇدەك سۆزلىۋالدىم...

— بۇ گەپچە يولدىشىڭىز يوق ئىكەندە؟ — بىلالىدىننىڭ بوغىزىغا نېمىدۇر تۇرۇپ قالغاندەك قاقىلىپ كەتتى. خالمېھرەنىڭ «شۇنداق» دېگەندەك باش لىڭشىتىشى بىلەن نېمە ئۈچۈندۇر ئۆزىنىڭ ئۈستىدىن ئېغىر بىر يۈك بىردىنلا چۈشۈپ كەتكەندەك ئۇھ دەپ قويدى.

— گەپ بىلەن بولۇپ چېيىڭىز سوۋۇپ كەتتى، يەڭگۈشلۈۋېتەي.

خالمېھرە چىقىپ كېتىۋاتقاندا بىلالىدىن ئۇنىڭ يوتىلىرىدا سويلاپ تۇرغان ئۇزۇن بىر ئۆرۈم چاچلىرىغا نەزەر تاشلىدى. ئۇ پەتنۇستا چاي كۆتۈرۈپ كىردى. شۇنداق، ئۇنىڭ چىنار نوتىسىدەك سىماسى بەرنا ئىدى...

بىلالىدىن ئۇستىلىق بىلەن گەپكە سېلىپ، خالمېھرەنىڭ خورلۇقتا ئۆتكەن ياشلىقىدىن خەۋەر تاپتى. ئۇ ئاڭلىغانسېرى ئۆزىنىڭ پاجىئەلىك ياشلىقى كۆز ئالدىدىن تىزىلىپ ئۆتمەكتە ئىدى، لېكىن ئايخان ھەدىنىڭ تاراقلاپ كىرىپ كېلىشى، رەھمۇينىڭ ئويغىنىشى بىلەن بۇ ئىككى دەردمەن بىر-بىرىگە كۆزى قىيمىغان ھالدا ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى.

خالمېھرە بىلەن بولغان شۇ سۆھبەتتىن قەلبى ئۆرتەنگەن بىلالىدىننىڭ گېلىدىن تاماق ئۆتمىدى، ئۇ گويا يۈرەك بېغىغا تارازا نېشى ئېسىپ قويغاندەك بۇ ئۆيدىن ئۇزاپ چىقتى. لېكىن بىلالىدىن جىددىي ئىشلەۋاتقان بىر ئەسىرىنى پۈتتۈرۈش بىلەن بولۇپ كېتىپ بۇ ئۆيگە ۋاقتىدا كېلەلمىدى. خالمېھرە ئىشقا ماڭغاندا تاقەتسىزلىنەتتى، قايتقاندا جىددىيلىشەتتى. ئۆيگە كىرىپلا مېھمانخانىنى يوقلايتتى ۋە بىردىنلا لەسسىدە بوشىشىپ كېتەتتى. بۇرۇنلاردا ئۆيدە تېلېفون بارلىقىنى ۋە ئۇنىڭ جىرىڭلاشلىرىنىمۇ يادىغا ئالمايتتى، مانا ئەمدى تېلېفون جىرىڭ قىلغان ھامان تۇرۇپكىنى قولىغا ئالاتتى. ھەتتا دادىسىنىڭ ئوقۇۋاتقان كىتابىنى ئوغرىلىقچە ۋاراقلاپ، قاتلانغان بېتىنى كۆرگەن ھامان يۈرىكى سىقىلاتتى. ئۇنىڭ بۇ ھەرىكەتلىرى چېچەن ئانىسىنىڭ نەزىرىدىن چەتتە قالمايتتى؛ كۆڭلىگە چىگىش تۈگۈنلەر چىگىلىۋاتقان ئانا بىر كۈنى ئەتىگەندە رەھمۇيقا:

— ھەي ىىزنىڭ ئادەم، كالا ھارۋىسىدا توشقان قوغلىغاندەك بۇ كىتابنى قاچان ئوقۇپ تۈگىتىسلەر، پاتراق تۈگىتىپ بىلالدىن ئەپەندىگە تېلىپۇن بەرسەڭلار، بۇنىڭدىن قىزنىڭ ئەكىلىپ بەرسە بولمامدۇ، — دېدى.

— كىتاب دېگەننى گاچىنى ئىت قوغلىغاندەك ئوقۇسا مەزىسى بولامدۇ؟ ئۇنىڭ مېغىزىنى چېقىپ ئوقۇغۇلۇق.

— لىكىلداپ قالغان تۆت چىشىدا مېغىزنى چاقمىش تېخى، — دېدى ئايخان ھەدە كۈلۈپ، — ئەمسە بۈگۈن چۈشتە مەن رەيھان كۆكى سېلىپ چۆچۈرە ئېتىمەن، تاماقتا چاقىرىپ قويساڭلار قانداق؟

— بۇ گېپىڭلا بولدۇ مەزلۇم، ھەي، ھەي كاللاڭلار غوچچىدە چېچەكلەپ كەتكەن ئەقىل.

خالىپھەرە ئىشتىن بالدۇر قايتىپ ئاپىسىغا چۆچۈرە تۈگۈشۈپ بەردى. ئانا سىنچى كۆزلىرى بىلەن قىزىنى كۆزىتىپ ئولتۇراتتى، خالىپھەرەمۇ پات-پات ئىشىككە قاراپ قوياتتى.

— قىزىم، — دېدى ئانا قوشۇققا قىيما ئېلىپ، — سېنىڭ نەزەرىڭدىنغۇ دۇنيادا ياخشى ئادەم يوق، بىلالدىن ئەپەندى ئۆزى كىچىك پېئىل، يوغانلىقى يوق، تۈزۈكلا كۆرۈنىدىغۇ؟!

— شۇنداقتەك قىلىدۇ... — خالىپھەرە قىزىرىپ كەتتى.

بىلالدىن كېلىش بىلەن ئۆينىڭ ئىچى قىزغىن كەيپىياتقا تولدى. ئۇ رەھمۇيىنىڭ چاقچاقلىرىغا تۈز كۆڭۈللۈك بىلەن جاۋاب قايتۇردى. ئۆزىمۇ بىرنەچچە ئېغىز قىزىق گەپلەر بىلەن ئۆيدىكىلەرنى كۈلدۈردى. تاماق يېيىلىپ بولغاندا خالىپھەرە ھۇجرىسىغا چىقىپ كەتتى. ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي ئايخان ھەدە ئۆيگە كىرىپ:

— خالىپھەرە خەنزۇچە ئۆگىنىۋاتاتتى، ھازىر ئۇ بىرنەچچە قىيىن گەپلەرنى تاپالماي تومپاي كىتابلارنى ئاختۇرۇۋاتىدۇ، سىز ياردەم قىلىپ قويسىڭىز بوپتىكەن، — دېدى بىلالدىنغا.

بىلالدىن چىقىپ خالىپھەرەنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ بىرلىكتە لۇغەت كۆردى، بەزى خەتلەرنى ئۆزى يېزىپ بەردى. لېكىن ئۇ خالىپھەرەنىڭ خەنزۇچە خېتىگە قاراپ ھەيران قالدى. خەتلەر ئىنتايىن رەتلىك، چىرايلىق، توغرا يېزىلغانىدى.

— خالىپھەرە، — دېدى بىلالدىن قەلەمنى قويۇپ، — ئۆتكەندە سىز بىلەن سۆزلەشكەندىن بېرى سىزنىڭ كەچۈرمىشلىرىڭىز بىر دەقىقىمۇ كۆز ئالدىمدىن كەتمىدى. سىز بىلەن قايتا پاراڭلىشىشقا شۇنچە تەقەززا بولدۇم.

— يالغانچى، — دېدى خالىپھەرە ناھايىتى ئاستا، — بۈگۈن سىز كەلمىگىلى 23 كۈن بولدى. ئەگەر چاقىرمىسا يەنە كەلمەيتىڭىز...

— 23 كۈن؟!

— شۇنداق، توپتوغرا 23 كۈن، — خالىپھەرە چوڭقۇر تىندى.

— بۈگۈن شەنبە، كەچتە بالدۇرراق ئىشتىن چۈشۈپ باغچا ئالدىغا كېلەلەمسىز؟ پاراڭلىشىمىز...

— كەچ قالسام، ئاپام بىلەن دادامنىڭ يۈزىگە قانداق قارايمەن؟

— ئىدارىدا نۆۋەتچىلىك قىلىمەن، دېسىڭىز بولمىدىمۇ؟

— يالغان ئېيتامدىم؟
— ئازراق يالغان ئېيتقانغا نېمە بولىدۇ، مەنمۇ خېلى-خېلى نەرسىلەرنى توقۇيمەنغۇ؟
خالمېھرە كۈلۈۋەتتى:
— ئەمىسە مەن ساقلايمەن.
بىلالىدىن باغچا ئالدىغا كەلگەندە بارغانسېرى قىزىرىۋاتقان قۇياش باغچىدا قەد كېرىپ تۇرغان ئېگىز شەمشات دەرەخلىرىنىڭ ئارقىسىغا يوشۇرۇنغانىدى. قىزىرىپ تەرلەپ كەتكەن خالمېھرەمۇ يېتىپ كەلدى. بىلالىدىن ئۇنىڭ بەرنا سىماسىغا تويماي قاراپ قالدى. قارىغانسېرى ئۆز كۆزلىرىگە ئىشەنمەيتتى...
يۇملاق ئاق يۈزگە ھۆسن قوشۇپ، قۇندۇزدەك پارقىراپ تۇرغان ئۇزۇن قاپقارا چاچلار، مەيدە ۋە ئېتەكلەردىكى كالۋۇتۇن يېپىلىق نەقىشلىرى ئاخىرقى قۇياش نۇرىدا قىزغۇچ يالىلداپ، تەبىئەت ئاتا قىلغان زىلۋا بەدەننى زىبالاشتۇرغان ھاۋا رەڭ كۆڭلەك يېنىك يەلپۈنۈپ، يۇمران ئېگەكلىرىنى، كىچىك لەۋلىرىنى، سۈزۈك مەرمەردەك ھال رەڭ مەڭزىلىرىنى سۆيۈپ ھىلپىرلاپ تۇرغان نېپىز ئاق شارپا، ئەدناسى ھۆسنى كامالىغا يەتكەن ئۇياتچان بىر مەسۇمە بىلالىدىننىڭ ئالدىدا تارتىنىپ-قورۇنۇپ تۇراتتى.
ئۇلار كۈن ئولتۇرۇپ شەپەق قىزارغىچە باغلارنى ئارىلىدى. ئاخىرى بۆك مەجنۇن تاللار ئۆز قوينىغا ئالغان پىنھان راۋاق ئورۇندۇقىدا يانمۇ يان ئولتۇرۇشتى. بىلالىدىن تىنماي سۆزلەيتتى. قوپاللىق بولسىمۇ يۇمۇرلارنى قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەيتتى. بەزىدە خالمېھرەنى قەستەن جىلە قىلىپ سۆزلەتتى. تۇرۇپلا تراگېدىيە تۈسىنى ئالغان چەت ئەل رومانلىرىنىڭ ۋەقەلىرىنى بەدەنلىرىنى تىترەتكۈدەك سىرلىق قىلىپ سۆزلەپ ھاياجانغا سالسا، تۇرۇپلا كومېدىيىلىك مۇھەببەت ھېكايىلىرىنى سۆزلەش ئارقىلىق ئۇنى كۈلدۈرەتتى...
— مەن سىزنىڭ رومانىڭىزدىكى تەرجىمھالىڭىزنى ئوقۇغان، سىز شۇنچە كۈلپەتلەرنى باشتىن كەچۈرۈپسىز، ئەمما كۈلۈپلا ئۆتىدىكەنسىز، سىزنىڭ چىرايىڭىز بەئەينى ئېچىلغان تۇرغان بىر كىتاب...
— ھەي خالمېھرە، خالمېھرە، بۇ دۇنيانىڭ رەنجىگۈچىلىكى بارمۇ؟ بىز بۇ دۇنياغا كېلىپ-كېتەر مېھمانمىز، يىغلاپ ئۆتسەڭمۇ، كۈلۈپ ئۆتسەڭمۇ بەرىبىر... شۇڭا شائىرلار يەر شارىنى خوش خۇيلار چۆگىلىيدۇ، دەپ بىكار ئېيتمىغان.
خالمېھرەنىڭ بېشى تۆۋەن بولدى ۋە ئېغىر خورسىندى.
بىلالىدىن بىلەن خالمېھرە ئىككىنچى قېتىم 1-ماي كۈنى باغچىدا ئۇچراشتى. خالمېھرە ۋەدىسى بويىچە گۈلشاتنى ئېلىپ كەلگەنىدى. ئۇلار يەيدىغان نەرسىلەرنى، سوغۇق ئىچىملىكلەرنى ئېلىپ پىنھان ئورمان ئىچىگە كىرىپ ئەدىيالنى يايدى. كۈلكە-چاقچاق، ئۆتكەن-كەچكەننى سۆزلەپ يېرىم كۈن كۆڭۈللۈك ئۆتتى. ئەمما خالمېھرە يەنىلا ئېچىلىپ-يېيىلىپ ئولتۇرالمايتتى. چۈنكى ئۇ ئەرلەر بىلەن بىللە ئولتۇرۇش، سىرتتا بىر نەرسىلەرنى يېيىش-ئىچىش ئەخلاقسىزلىق، ھاياسىزلىق، دەپ قارايتتى. شۇڭا تونۇش-بىلىشلەر كۆرۈپ قالمىغىدى دېگەندەك ئوغرىلىقچە ئەتراپقا قاراپ قوياتتى. شۇنداقلا بىلالىدىن بىلەن بولىدىغان كۆڭۈللۈك سۆھبەتلەردىن كۆز قىيالمايتتى. ئۆيىدىكىلەرگە داۋاملىق يالغان ئېيتىشقا جۈرئىتى تېخىمۇ يار بەرمەيتتى. بۇنى سەزگەن گۈلشات بىز دوستىمىزنىڭ ۋىجىرىغا كەتتۇق، قاتار چايغا بارىمىز دېگەندەك باھانىلەر

ئارقىلىق خالمىھرەنى ئېلىپ چىقىپ بىلالىدىنغا تاپشۇراتتى. كېيىنچە ئۇ خالمىھرەنىڭ بىر ئېغىز سۆزىنى، ئىككىلىك خېتىنى ئېلىپ، ھەتتا بىلالىدىنىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ئۇزۇندىن-ئۇزۇن سۆزلىشىپ كېتىدىغان، ئۇنىڭغا تاماق ئېتىپ بېرىدىغان ھالغا يېتىپ، بېرىپ كېلىش كۈندىن-كۈنگە قويۇقلاشماقتا ئىدى.

بىلالىدىن كېيىنچە تۇرمۇشتىن بەزگەن، روھسىز، ئۈمىدسىز خالمىھرەنى تېخىمۇ كۆپرەك سۆزلىتىش، كۈلدۈرۈش، قەلبىگە شادلىق نۇرىنى چېچىش ئارقىلىق ھاياتىدىكى ھەسرەتكە تولغان ئۆتمۈشىنى ئۇنتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، «قايپىلىك جاۋاب قايتۇرۇش»، كىم ئۇنتۇرۇپ قويسا بۇرنىنى چىمداش ئويۇنىنى چىقاردى. دەسلەپتە خالمىھرە ئۇنىمىغان بولسىمۇ، كېيىنچە ئۆزىمۇ قىزىقىپ قالدى. بىر يەكشەنبە ئۇلار كىنوغا كىرىشتى. بۇ سۆيگۈ رومانلىرىدا تەسۋىرلىنىدىغان «ئاق كېچە» ئىدى. ئۇلار كىنودىن چىقىپ خىلۋەت سالقىن كوچىلارنى ئايلاندى. ئارامبەخش غۇر-غۇر شامال ئۇلارنىڭ چاچلىرىنى يېنىك توزۇتۇپ، ئۇرغۇپ تۇرغان سۆيگۈ قانلىرىنى لەرزىگە سالاتتى، قىزىق پاراڭ بىلەن شەھەر سىرتىدىكى مەجنۇن تاللار قاپلىغان «سۆگەت كۆل»گە كېلىپ قالغىنىنى بىلمەيلا قالدى. كۆلدىن پاقىلارنىڭ كۇركىراشلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. چوڭ يولدىن بىرەر-يېرىم يولۇچىلار، ئېشەك ھارۋىلىرى ئۆتۈپ قالاتتى. بىر-بىرىدىن بوي تالاشقان شەھەر بىنالىرى ئايدىڭدا گىگانت ئادەمدەك ھەيۋەتلىك قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. بىلالىدىنغا تۈنمۇ تېگىپ قالغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بۈگۈنكى كەچكى سەيلە ئىنتايىن كۆڭۈللۈك ئۆتتى.

— قاراڭ، — دېدى خالمىھرە ئېگىز بىنانى كۆرسىتىپ، — ئاۋۇ كۆرۈنگەن يېزا ئىگىلىك بانكىسى!

— بايا كىنودا پارتلاپ كەتكىنى گومىنداڭنىڭ تانكىسى، — دېدى بىلالىدىن ئويۇننى باشلاپ.

— زۇكام بولغان ئوخشايسىز، خويمۇ چىقتى بۇرنىڭىزنىڭ ماڭقىسى.

ئۇلار تەڭلا كۈلۈشۈپ كەتتى.

— جاۋاب قايتۇرالمىدىڭىز، قۇلىقىڭىزنى سوزۇپ، بۇرنىڭىزنى چىمدايمەن، — دېدى خالمىھرە كۈلۈپ.

— توختاڭ ھىم، توغرا، ئەجەبمۇ يارىشىپتۇ كۆڭلىكىڭىزنىڭ ياقىسى.

— تارتىشىپ قاپتۇ ئاۋۇ خېنىمنىڭ كۆڭلىكىنىڭ ئارقىسى، — دېدى خالمىھرە ئاستا شىۋىرلاپ، يولدا كېتىۋاتقان چوكاننى ئىشارە قىلىپ.

— تولا كوكىراپ پاڭ قىلدى سۆگەت كۆلىنىڭ پاقىسى.

— يوللارنى بۇزۇۋەتكەن مايماق ئېشەكنىڭ تاقىسى.

ئۇلار يەنە كۈلۈشۈپ كەتتى. بىلالىدىن ھازىر جاۋاب بولالمىدى. خالمىھرە ئۇنىڭ بۇرنىنى چىمدىماقچى بولدى. لېكىن بىلالىدىن ئۆزىچىلا كۈلۈۋەتتى:

— بۇدرۇقتىنا ئوغلىمىز بولدۇ، ئۇ بىلالنىڭ ساقىسى.

— قېلىن، بېزەڭ، ھاياسىز، — خالمىھرە شارتلا يۈزىنى ئېتىۋالدى.

— بەللى جاۋاب بېرەلمىسىڭىز ئادەم تىللايدىكەنسىزدە؟ بۇ چىمدىماسلىق...

بىلالىدىن مەجنۇنتال غولىنى قۇچاقلاپ تەتۈر قارىۋالغان خالمىھرەنىڭ مۈرىلىرىنى ئاستا سىلىدى ۋە قۇلىقىغا پىچىرلاپ دېگۈدەك شېئىر ئوقۇدى:

خالمېھرەخان نېمانچىلا گېپىڭىز سوغۇق،
سوغۇق گەپىڭنىڭ دەستىدىن بوپ قالدىم پوقاق.
كۆزلىرىمدىن ياش تۆكۈلدى گويا كى يامغۇر،
ئالتىنچى ئايدا ئېرىمىگەن توڭلىغان چامغۇر.

— مەن توڭلىغان چامغۇر ئەمەس، — دېدى خالمېھرە تومشۇقىنى ئۈچلاپ.
— بوپتۇ، ئېرىگەن چامغۇر.
— ياق.
— ئۇنداقتا كۆكلىگەن چامغۇر.
— ياق.
— ئۇنداق بولسا شىپالىق چامغۇر.
— چامغۇرمۇ شىپالىق بولامدىكىن؟!
— ئىشەنمەمسىز، مەن كىچىك ۋاقتىمدا ئۆپكەمگە سوغۇق تەگكۈزۈۋېلىپ چامغۇر يەپ ساقايغان. شۇڭا ئاتا-بوۋىلىرىمىز چامغۇر قىرىق خىل كېسەلگە شىپا، دەپ بىكار ئېيتمىغان.
— ئەمسە بازاردىن بىر تاغار چامغۇر ئېلىڭ، مەن سىزگە چامغۇر شورپىسى قىلىپ بېرەي، — خالمېھرە كۈلۈۋەتتى.
— بازاردىن ئېلىش كەتمەيدۇ. مانا مۇشۇ يەردە بار.
— قېنى؟
— مانا، — دېدى بىلالدىن خالمېھرەنى ئىشارە قىلىپ، — مانا شىپالىق ئاق چامغۇر ئالدىمدا تۇرۇپتۇ.

خالمېھرە قىزاردى. ئۇ ئۆزىنىمۇ بىلمىگەن ھالدا بىلالدىننىڭ كۆكسىگە باش قويدى...

بىلالدىن بىلەن خالمېھرەنىڭ ئۇچرىشىشلىرى بىر يىلغا يەتمەيلا خالمېھرە باشقىلا ئادەمگە ئۆزگىرىپ قېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ بۇرۇنقى ھەممىلا نەرسىگە بىپەرۋا قارايدىغان، بىر ئېغىز گەپ قىلماي ئۈن-تىنسىز كۈن ئۆتكۈزىدىغان، ھەتتا ئاتا-ئانىسىغىمۇ سوغۇق نەزەر باقىدىغان مۇز چىرايى خۇددى باھار ئاپتىپىغا دۇچ كەلگەندەك ئېرىپ، ئۇنىڭ ئورنىنى ئاجايىپ ئۈز چېچەكلەر قاپلىماقتا ئىدى. ئۇ كۈلەتتى، قاچىلارنى غۇچۇرلىتىپ يۇياتتى... دادىسى بىلەن ئېچىلىپ-يېيىلىپ سۆزلىشەتتى، ھەرىكەتلىرى چاققان، ھەتتا بەزىدە غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپمۇ قوياتتى.

— تۇۋا خۇدايىم، — دەيتتى ئايخان ھەدە ياقىسىنى تۇتۇپ، — بۇ بالا خۇددى زېمىستان قىشتىن ئامان-ئېسەن ئەتىيازغا ئۇلىشىۋالغان ئوغلاقنىڭ ئۆزىلا بولدىغۇ.
— ھەي مەزلۇم، شۇنىڭغا ئەقلىڭلار يەتمىدىما، — دېيتتى رەھمۇپ كۈلۈپ، — بۇ شائىر، يازغۇچى دېگەن خەق مىڭ يىللىق قار ئاستىدا قالغان سوغۇق تاشنىمۇ بىر كۇپلېت شېئىر، بىر ئېغىز سۆزى بىلەن ئىللىتىپ گەپ قىلدۇرىدىغان خەق...
— خۇدايىم شۇنداق بولسۇنلا كاشكى. ئاخىرىنى خەيرلىك قىلسۇن!

بىلالدىن ئۇنىڭغا ھايات بەخش ئەتتى. ھاياتنىڭ قىزىقى — شادلىق، مۇھەببەت، تۇرمۇش ئاتا قىلدى. خالمېھرە ئابىھايات بۇلاقلىرىغا ئەمدىلا قول ئۇزىتىۋاتقان بىر پەيتتە، بىلالدىندىن ئايرىلىشتەك تەقدىرنىڭ رەھىمسىز قىسمەتلىرىگە دۇچ كەلدى.

خالمىھرە قوش ياستۇققا يۆلىنىپ سېكۇنت-دەقىقىلەرنى ساناپ، قاراڭغۇ ھۇجرىسىدا ئولتۇرىدۇ. ئۇ بىردىنبىر ئۈمىدىنى — ئەتىدىن كۈتمەكتە. ئاھ شەھەرلىك دوختۇرخانا. بەخت شادلىقىنى ئاتا قىلساڭمۇ، ئازاب ئوتىچىدا قىينىساڭمۇ پەقەت سېنىڭ ھىممىتىڭ. سەن خالىس قولۇڭنى ئۇزارت. بىر جاننى. ياق. يۈرىكى جاراھەت داغلىرى بىلەن قاپلانغان ئىككى جاننى قۇتقاز...

سەھەرگە يېقىن خالمىھرەنىڭ نەملەشكەن كىرپىكلىرى جۈپلىنىپ، شېرىن ئۇيقۇ ئۇنى ئۆز قوينىغا ئالدى. ئەمما ئۇ چەكسىز تۇمان قاپلىغان ئورمان ئىچىدە قايمۇقۇپ، تەمتىرەپ يۈرەتتى. ئاجايىپ شاخاراپ كەتكەن ئىپتىدائىي ئورمانلىق، تىكەنلىك-چاتقاللار ئۇنىڭ يولىنى توسۇيتتى. يىرتقۇچلارنىڭ ھۇۋلىغان، چىرقىرىغان ئاۋازلىرى كېلەتتى. تورۇپلا ئۇ قېلىن ئازغانلار ئارىسىدا چىغىر يوللارنى بايقايتتى. تۇمان، تۇمان، يەنە تۇمان. ئاياغ ئۇچى يوق جاڭگال، نە يوللار كۆرۈنگەي، نە كۆك ئاسمان... ئۇ ۋارقىرىدى، سادا ئاڭلانمىدى. زەئىپ ئىڭرىدى، بىرەر پاناھ ھالىڭ ئىچۇك دېمىدى... ئۇنىڭ مادارى قۇرىدى ۋە ئاستا-ئاستا يىقىلدى. لېكىن كۈتۈلمىگەندە غايىبتىن ۋەھىي كەلدى. قولىڭىزنى بېرىڭ! خالمىھرە ئىنتايىن تەمەنلىك بىلەن قولىنى سۇندى... بۇ قول ئۇنى ياپپېشىل، كۆكۈلمە يىدانلىق، نادىر-ئەتىۋارلىق گۈللەر ئېچىلغان، قۇشلار ناۋاسى ياڭرىغان بوستانلىققا ئېلىپ چىقتى. خالمىھرەنىڭ ئالدىدا جەندىسى ھۇشۇقلىرىغىچە يېپىپ تۇرغان بىر دەرۋىش تۇراتتى. ئۇنىڭ كۆلاسىدىن چىقىپ تۇرغان چاڭگا چاچلىرى مۈرىلىرىنى يېپىۋالغان، چىگىش ساقاللىرى مەيدىسىدىن ئاشقان بولۇپ، كۆزلىرى ئىللىق مېھىر بىلەن كۈلۈپ تۇراتتى.

— ئاھ، سىز بىلالغۇ؟ نېمە ئۈچۈن بالدۇرراق كەلمىدىڭىز؟ مەن كۆپ قايمۇقتۇم. نۇرغۇن ئازاب چەكتىم...

— بىلمەن، ھايات شۇ، تۇرمۇش شۇ، ئۇنىڭدىن يول تېپىپ ماڭالىغانلار غالىبلار.

— ئاھ بىلال، سىز ئۇتلۇق مۇھەببىتىڭىز بىلەن ماڭا ھايات زوقىنى بەخش ئەتتىڭىز.

— بىلەمسىز ئەقىللىق مەھبۇبەم، مەن سىز توغرۇلۇق بىر داستان يازدىم. ئەمما ماۋزۇسىنى قويالمىدىم...

— ئۇنىڭ ماۋزۇسى «تىرىلگەن مۇردا» بولسۇن...

بىردىنلا جاھان قاراڭغۇلىشىپ، بوستانلىقنى قارا قۇيۇن قاپلىدى. گۈللەر خازان بولدى، بوستانلىق پايخانغا ئايلاندى. ئاجايىپ دەھشەتلىك كۈلكە ئاۋازىدىن كائىنات لەرزىگە كەلدى.

— ھا... ھا... ھا... ھا... خا... خا... خا...

مەھكەم قۇچاقلىشىپ تۇرغان بىلالدىن بىلەن خالمىھرەنىڭ بېشىدا مۇئەللەق بىر قۇيۇن پىرقىرىماقتا ئىدى. قۇيۇن ئىچىدە ئاجايىپ يوغان ئادەم باشلىق بىر قۇش قانات قېقىپ كۈلەتتى. قۇشنىڭ چاچلىرى يەردە سۆرىلەتتى، قانات قاقىقانسېرى پەيلىرى سوزۇلۇپ يەرگە تىللا بولۇپ تۆكۈلمەكتە ئىدى.

— ھەي بەختى قارا، — دېدى ئادەم باشلىق قۇش خالمىھرەگە قاراپ، — قۇيىقىڭدىكى بۇ ئادەمنى ماڭا بېرىۋەت. باش ئىگىتما، بىلمىما! ياۋاش بول.

— رەھىم قىلىڭ، بۇنى ئېلىپ كەتسىڭىز مېنىمۇ بىللە ئېلىپ كېتىڭ، مېنى ئازابقا قويماڭ.

— ھا... ھا... ھا... ئازابقا قويماڭ! خا... خا... خا... بۇ دۇنيا جاپا-مۇشەققەت، ئازاب ئۈستىگە قۇرۇلغاندۇر، شادلىق بولسا ئۆتكۈنچىدۇر. قويۇۋەت ئۇنى، قويۇۋەت دېدىم. ئەمىسە قۇدرەتلىك ئىلاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆر! — قۇيۇن شىددەتلىك پىرقىراپ يەر يۈزىنى يالىدى. قۇش دەھشەتلىك چىرقىراپ قانات قاقتى. پەيلىرى توزۇپ تىللالار جىرىڭلاپ يەرگە تۆكۈلدى. تىللا چۈشكەنلىكى يېرىدە يىلان، چايان، دۆگە ئۆزگىرىپ خالمىھرە بىلەن بىلالىدىنغا ياماشتى. خالمىھرە بىر چاغدا قول سوزۇپ تەنھا ھالدا پايخان ئىچىدە قالدى. ئۇ بار ئاۋازى بىلەن ئەسەبىيلەرچە ۋارقىرىماقتا ئىدى:

— ئاھ قۇدرەتلىك ئىلاھ! بىلالىمنى بەر! بە...لال... — ۋارقىرىماقتا ئىدى.

— خال...

بىلالىدىن قۇيۇن ئىچىدە بىر لەيلەپ، بىر يەرگە چۈشۈپ ۋارقىرىماقتا ئىدى.

— خالمىھرە...

— بىلال... ياق... — خالمىھرە يىقىلىپ قوپۇپ قوغلىماقتا ئىدى، — بىلال! ئا... — خالمىھرە ھاڭغا چۈشۈپ كەتتى...

— قىزىم... — دەھشەتلىك چىرقىرىغان ئاۋازدىن مەڭدەپ قالغان ئايخان ھەدە ئۆيگە ئېتىلىپ كىردى-دە، كارىۋاتتىن يىقىلىپ چۈشكەن خالمىھرەنى يۆلىدى.

— ئاپا، جېنىم ئاپا كەتمەڭ! — خالمىھرە ئاپىسىنى چىڭ قۇچاقلىدى...

* * *

پىتنە-پاسات بەتلەكلىك مىلتىقتىن يامان.

شەھەرلىك دوختۇرخانىنىڭ يۇقۇملۇق كېسەللىكلىرى بىناسى بەجايىكى سىرلىق تۇرمە ئىدى. سىرتتىن ھېچقانداق ئادەم كىرەلمەيتتى، كېسەللەرنىڭمۇ سىرتقا چىقىشىغا بولمايتتى. بىنانىڭ ئەتراپى كېسەللەر دەم ئالىدىغان كۆچەتلىك باغچا بولۇپ، باغچىنىڭ ئەتراپى ئېگىز تاملار بىلەن قورشىلىپ تۇراتتى. لېكىن باغچا ئىچىدىكى سېرىق بىنانىڭ تار بالكونلىرىدا دەم ئېلىپ ئولتۇرغان بىمارلارنى كۆرگىلى بولاتتى.

بىلالىدىننىڭ 4-قەۋەت 7-ئۆيدە يېتىۋاتقىنىغا ئىككى ھەپتىدىن ئاشتى. ئۇنى خالمىھرە، گۈلشاتلار تەكشۈرتكەنىدىن كېيىن، بىرىنچى قېتىم قويۇلغان دىئاگنوز يەنىلا كۈچكە ئىگە بولۇپ قالدى. گۈلشات يۈگۈرۈپ يۈرۈپ ھەممە رەسمىيەتلەرنى بېجىرىپ بەردى. بولۇپمۇ قان تەكشۈرۈش بۆلۈمىدىكى قىز بىلەن تونۇشلۇقى بولسا كېرەك، قان تەكشۈرۈش نەتىجىسىمۇ كۆپ ھايال بولمايلا چىقتى. بىلالىدىننىڭ B تىپلىق جىگەر ياللۇغى ئىكەنلىكى ئىسپاتلاندى. تۇ دوختۇر ئۇنى ئايرىم ئۆيگە ئورۇنلاشتۇردى. دوختۇر پات-پات كىرىپ تەكشۈرۈپ تۇراتتى. ئۇنى-بۇنى سورايتتى. ئۇ يەر-بۇ يەرلىرىنى مۇجۇيتتى. كىشىلەر بىلەن ئۇچرىشىشنى چەكلەيتتى. بۇ چاققىچە ئۆزىدە ھېچقانداق كېسەل ئالامىتىنى سەزمىگەن بىلالىدىن بىر كۈنى تۇ دوختۇرنى توتۇۋالدى:

— سىز مېنىڭ كېسەلىمنى خەتەرلىك، ئېغىر دەپ جەزملەشتۈردىڭىز، — دېدى بىلالىدىن چىرايى تاتارغان ھالدا، — لېكىن مەنمۇ بۇ كېسەللىككە ئائىت ماتېرىياللارنى كۆرگەن، ئالايلۇق، كېسەللىك ئەۋج ئالغاندا تېرە ۋە كۆز ئېقى سارغىيىدۇ، بەدەن قىچىشىدۇ، جىگەر ۋە تال چوڭىيىدۇ، سۈيدۈكى قىزىرىپ پىۋا ياكى ئاچچىق چاي رەڭگىدە بولىدۇ، دەپ كۆرسىتىلگەن، لېكىن بۇنداق ئالامەتلەرنىڭ ھېچقايسىسى مەندە بولمىسا.

— توختاڭ، — ئۇ دوختۇرنىڭ بۇرۇن ئۇچىدا ئۇششاق تەر تامچىلىرى پەيدا بولدى. — بەزەن كېسەللىك خېلى ۋاقىتقىچە بەلگىسىز بولۇپ، بىمارنىڭ تېرىسى ۋە كۆز ئېقى سارغايماسلىقى مۇمكىن، پەقەت چاڭقاپ تۇرىدۇ. بۇ ئىنتايىن خەۋپلىك. ئۇزۇن ۋاقىت داۋالانمىسا، ئېغىر ئاقىۋەتلەر يۈز بېرىشى مۇقەررەر...

— لېكىن مەن ھەرگىز چاڭقىمايمەن.

— ئاڭلىسام سىز ئىنتايىن قاتتىق ئىشلەيدىكەنسىز، بۇنداق ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا كىرىشىپ قىلىش بىمارنى ھېس-تۇيغۇ جەھەتتە ئالداپ، نە ئاغرىقنى، نە چاڭقاشنى ھېس قىلالمايدۇ.

— سىز ئۇزۇن ۋاقىت داۋالانمىسا بولمايدۇ دېدىڭىز، — بىلالىدىننىڭ چىرايى ئۆڭدى، — بۇنى قانداق چۈشەندۈرىسىز؟

— كېسەل ۋە ۋىرۇس بىمارنىڭ قېنىدا ناھايىتى ئۇزۇن ساقلىنىدۇ. بۇنداق كېسەل ۋە ۋىرۇس توشۇغۇچى پەۋقۇلئاددە ياشاپ قالدى دېگەندىمۇ قارشى تەرەپنى 10 يىلدىن كېيىنمۇ يۇقۇملاندۇرىدۇ...

— پەۋقۇلئاددە ياشاپ قالدى دېگەندىمۇ؟ رەھمەت دوختۇر، مەن ئارام ئالاي.

بىلالىدىن شۇندىن باشلاپ بالكونغا چىقماس بولدى. ئۇ كۈندە نەچچە قېتىم كېلىۋاتقان خالمىھرە بىلەن شۇ پەردە تۇرۇپ ۋارقىراپ گەپلىشەتتى. خالمىھرە كۆرۈشەلمىگەنسىرى كوچىتىلىك باغ تېمىنىڭ ئارقىسىدا كۈنلەپ-كۈنلەپ ساقلايدىغان بولدى. بىلالىدىن بولسا، يالغۇز ياتاقتا تۈرلۈك-تۈمەن خىياللار تېغى ئاستىدا ئېزىلەتتى. دۇنيادا ئۆلمەيدىغان كىم بار، يا بالدۇر، يا كېيىن ھەممىمىز كېتىمىز. ئۇ ئۆزىنىڭ يېزىپ پۈتتۈرەلمىگەن ئەسەرلىرىنى، بۇندىن كېيىنكى پىلانلىرىنى ئويلىغاندا يۈرىكى ئېچىشاتتى. مانا ئەمدى ۋاقىت ئۇنىڭ ئۈچۈن ئانا سۈتىدىنمۇ تۈتىيا بىلىنمەكتە. بىلالىدىننى ئەڭ قاتتىق ئازابلاۋاتقىنى خالمىھرەنىڭ تەقدىرى ئىدى، ئۇ بۇ زەربىگە بەرداشلىق بېرەلمەيدۇ. ئەزەلدىنلا دىلى سۇنۇق، بۇ بەختى قارىنىڭ تۇخۇمىدىن ئەمدىلا چىقىپ كۆك ئاسمانغا، قۇياش نۇرىغا قارىغان يۇمران چۈجىدەك كۆزى ئېچىلىپ ھاياتقا قەدەم ئېلىشى بىلەن تەقدىرنىڭ بۇنداق جۇدۇنىغا دۇچ كېلىشىنى كىم ئويلىغان!

تۇرۇۋسقا قادىلىپ ياتقان بىلالىدىننىڭ يادىغا بىر ئىش كەلدى بولغاي، كارىۋاتتىن سەكرەپ تۇردى-دە، ماتېرىيال پوپكىسىنىڭ ئىچ يانچۇقىدىن ئىككى پارچە خەتنى سۇغۇرۇۋالدى. مانا بۇ ئىككى ئاي ئىچىدە ئىشلىك يوچۇقىدىن بىلالىدىننىڭ ئۆيىگە كىرگۈزۈلگەن نامسىز خەتلەر ئىدى. بۇ خەتلەردە خالمىھرە باشتىن-ئاخىر ھاقارەتلەنگەن بولۇپ، زەھەرلىك بىر سۇيىقەست مانا مەن دەپ چىقىپ تۇراتتى.

«خالمىھرەنى، 13 يىل ئەر ئالماي ئولتۇرۇپ قېلىشى بۇ بىر تەسادىپىيلىقمۇ؟ ياق، ئەر چىقمىدى ئەمەس چىقتى، پېنسىيەگە چىقىش ئالدىدا تۇرغان قېرى ئىشچىلار، كوچا رەستىلىرىدە كونا چەملەرگە تۇكۇرۇپ مۇكچىيىپ ئولتۇرغان ياماقچى-موزدۇزلاردىن خېرىدارلىق قىلغانلارمۇ بار. لېكىن ئۇلار خالمىھرە بىلەن بىرەر ئاي ئۆچرىشىپلا تېنى يورايدىكەن، دەپ يالتايدى (بۇرۇنقى ئېرىمۇ شۇ سەۋەبتىن قويۇۋەتكەنىكەن). بۇ بايقۇشقا ئاخىرى ئۆزى كادىر بولسىمۇ، خوتۇن بىدىكىدىن بىرى خېرىدارلىق قىلدى. ئەر غېمىدا سېرسان بولۇپ يۈرگەن بۇ بىچارە ئۆزىنىڭ ئار-نومۇسىنى يەرگە ئۇرۇپ ئۇنىڭ بوسۇغىسىدىن كەتمىگەن ئىتتەك ئۆيىگە بېرىۋالدى، ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي

ھېلىقى خوتۇن بىدىكىمۇ خالمىھرەنى 〈 يولىڭىز بولسۇن 〉 دېدى. ئەمما خالمىھرە كېسەل بولۇپ قالدىم دەپ بىر ئاي ئىشقا كەلمەي دوختۇرخانىدا ھېلىقى بىدىكىنىڭ تۇتۇپ قويغان 〈 چوچۇرە 〉 سىنى ئالدۇرۇۋەتتى...»

بىلالىدىن بۇ ئىپلاس سەھىپىلەردىن سەسكەندى. ئىككىنچى نامسىز خەتتە ھۇجۇم بىلالىدىنغا قارىتىلغانىدى:

«مەن سىزنى غۇرۇرلۇق، ۋىجدانلىق بىر يازغۇچى دەپ غايىبانە ھۆرمەت قىلاتتىم، لېكىن سىز يۈزۈمگە تۈكۈرسە قۇرۇپ قالىدۇ، دەيدىغان غۇرۇرسىز ئادەمكەنسىز، نۇرغۇن خوتۇنلارنىڭ پاسكىنا ۋېرۇسلىرىنى ئۆز قېنىغا سىڭدۈرگەن بىر ئەركەك ھايۋاننىڭ قوچىقىغا يېرگەنمەي، كۆڭلى كۆتۈرۈپ ئۆزىنى ئاتقان بىر خوتۇننى ئۆمۈر ھەمراھلىقىغا تاللاپ ئۇنى 〈 مەھبۇبەم 〉 دەپ يۈرۈشىڭىز سىزنىڭ كۆڭلىڭىزنىڭ نەقەدەر پەس ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. سىز ھازىر يۇندا ئەۋرىزىگە چۈشۈپ كەتتىڭىز...»

بىلالىدىن خەتنىڭ ئاخىرىنى داۋاملاشتۇرالمىدى. خەتنى قاتلاپ پوپكىغا سېلىۋەتتى. ئۇ، بۇ خەتلەر خالمىھرەگە يېقىن ياكى ئۇنىڭ پېيىگە چۈشۈپ يۈرگەن بىرەر ئايالنىڭ ئويناۋاتقان ئويۇنى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدى. بۇ ئەبلەخ بۇ ئارقىلىق نېمىگە يەتمەكچى؟! مەقسىتى نېمە؟ بۇ بىر سىر ئىدى. شۇڭا بىلالىدىن خەتلەرنى خالمىھرەگە كۆرسىتىپ كىمنىڭ يوچۇركىسى ئىكەنلىكىنى ئېنىقلىماقچىمۇ بولدى، لېكىن ئۇنىڭ ئەمدىلا باش كۆتۈرۈۋاتقان نازۇك گىياھنى قايتا خازان قىلىشقا كۆڭلى ئۇنىمىدى. توغرا، گۈلشاتقا كۆرسىتىپ باقسام بولماسمىدى، بۇ ئەجەب ئەقلىمگە كەلمەپتا...

خەتلەرنىڭ تەسىرى ۋە تۈۋسىز خىياللارنىڭ بېسىمى بىلەن بېشى ئېغىرلىشىپ كەتكەن بىلالىدىن ھاۋالىنىپ كېلىش ئۈچۈن سىرتقا ماڭدى. ئۇ ئۇزۇن يىل كېسەل تارتقان ئادەمدەك. ئەلەڭ-سەلەڭ سەنتۈرۈلەتتى، پەلەمپەيلەردىن ئارانلا قەدەم ئالاتتى. كۆچەتلىك باغنىڭ ئورۇندۇقلىرىدا بىمارلار دەم ئېلىپ ئولتۇراتتى، بەزىلىرى كىتاب-ژۇرنال كۆرۈۋاتاتتى. بىلالىدىن بىنا ئارقىسىغا ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ ئىككى كىشىلىك ئورۇندۇقتا يالغۇز ئولتۇرغان گۈلشاتنى كۆرۈپ قالدى. ئۇ بىمارلار كىيىمى بىلەن ئىدى.

— ۋوي، سىز بۇ يەردە نېمە قىلىسىز؟

— مەن... مەنمۇ جىگەر كېسەلى بولۇپ قېلىپ...

— نېمە؟

— سىزنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۈچىنچى كۈنى بېقىنىم سانجىپ، ئۆزۈم قىزىپ، قەي قىلىپ بىر كېچە ياتالمىدىم. ساقىيىپ قالارمەن، دەپ بىرنەچچە كۈن ئۆيدە دورا يېدىم، ئاخىرى بولالماي دوختۇرخانىغا كەلسەم، ئۇلار سىزگە باشقىلاردىن يۇقۇپتۇ، دەيدۇ...

گۈلشات ئالقانلىرىدا يۈزىنى يېپىپ يىغلىۋەتتى. بىلالىدىن ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئۆزىگە كۆپ ياردەملەرنى قىلغان بۇ قىزنىڭ ھالىغا ئېچىندى بولغاي، ئۇنىڭ دولىسىنى سىلىدى ۋە تەسەللى بەردى:

— يىغلىماڭ، سىز تېخى ياش ئەمەسمۇ، تېز ساقىيىپ كېتىسىز...

— بىلال ئاكا! — گۈلشات بىلالىدىننىڭ باغرىغا تاشلىنىپ ئۈن سېلىپ يىغلىۋەتتى.

بىلالىدىننىڭ يۈرىكى بىردىنلا خىجالەتچىلىك ئىسكەنجىسىدە قالدى. چۈنكى گۈلشاتنىڭ چىرايىدىن، سۆزىنىڭ ئورامىدىن سىزنىڭ كېسەلىڭىز ماڭا يۇقتى، دېگەن مەنە چىقىپ تۇراتتى. ئۇنداقتا بىلالىدىننىڭ كېسەلى شۇنچە يۇقۇملۇق، ئېغىرمىدۇ؟! دوختۇرنىڭ «خەتەرلىك» دېگەن سۆزى ئەجەل خەۋىرى ئوخشىمامدۇ؟! ئۇنداقتا خالمىھرە بىلەن... شۇنداق تۈگىدى. ھەممە تۈگىدى...

— سىز كىرگىلى نەچچە كۈن بولدى؟ نېمە ئۈچۈن مېنى ئىزدىمىدىڭىز؟

— مەن كىرگىلى بىر ھەپتە بولدى، لېكىن بىر قىزىپ، بىر سوۋۇپ ھېچيەرگە چىقالمىدىم، كۆڭلۈمنى بىئارام... سىز خالمىھرە بىلەن كۆرۈشۈپ تۇردىڭىزمۇ؟

— بۇ چاقىچە بالكون ئارقىلىق پاراڭلىشاتتۇق، ئۈچ كۈن بولدى بالكونغىمۇ چىقمىدىم. لېكىن دېرىزىدىن ئۇنىڭ چۈشتە، كەچتە، ھەتتا گۇگۇملاردا ئارقا ھويلىدا تۇرغانلىقىنى كۆرىمەن. بەزىدە كېچىلەردە ئۇنىڭ: «بىلال» دەپ چاقىرغان ئاۋازىمۇ قۇلىقىمغا كىرىپ قالىدۇ...

— نېمە ئۈچۈن چىقمىدىڭىز؟

دوختۇرنىڭ پەۋقۇلئاددە ياشاپ قالدى دېگەندىمۇ... دېگەن سۆزى بىلالدىننىڭ يۈرىكىگە ئوتلۇق خەنجەردەك قادالدى.

— ئۆزۈمدىن ئۈمىدىم ئۈزۈلدى!

— ھازىر ئىككىمىزنىڭ تەقدىرى بىر بولۇپ قالدى.

— سىز بۇ يەرگە كىرىشتىن بۇرۇن خالمىھرە بىلەن كۆرۈشكەنسىز، ئۇنىڭ ئەھۋالى قانداق، ئاغرىپ قالمىغاندۇ؟

— ياق، — دېدى گۈلشات بىر ھازا جىمىپ كېتىپ، — دەسلەپتە بىر-ئىككى كۈن يىغلىغان بولدى، ھازىر بۇرۇنقىدەكلا ئىشلەپ يۈرىدۇ.

— سىزنىڭ بۇ يەردە يېتىپ قالغىنىڭىزنى ئۇ بىلەمدۇ؟

— ئۇنى بىئارام قىلماي دېدىم.

بىلالدىن بىلەن گۈلشات بۇ تەسادىپىي ئۇچرىشىشتىن كېيىن ھەر كۈنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش تۈگەپ، ئوكوللار سېلىنىپ، دورىلىرىنى ئىچىپ بولغاندىن كېيىن كۆچە تىلكىتە ئۇچرىشىپ پاراڭلىشىدىغان بولدى. گۈلشاتنىڭ خالمىھرە توغرىلىق بىر ئىككى كۈن يىغلىغان بولدى، ھازىر بۇرۇنقىدەك ئىشلەپ يۈرىدۇ، دېگەن سۆزى بىلالدىننىڭ يۈرىكىنى يىڭنە سانچىغاندەك ئاغرىتقان بولسىمۇ، يەنىلا كۆڭلىدە گۈلشاتنى ئاقلايتتى. بىر ياش ئۈچۈن ئۆلۈمنى كۈتۈپ يېتىش ئاسانمۇ؟!

بىلالدىن بۈگۈن باغقا چىقىش ئالدىدا تۇيۇقسىزلا نامسىز خەتلەرنى ئېسىگە ئالدى. ئۇ كۆڭلىدە گۈلشاتقا كۆرسىتىپ باقسام خەت كىمنىڭ ئىكەنلىكىنى تونۇپ قالسا ئەجەب ئەمەس، دەپ ئويلىدى-دە، خەتلەرنى يانچۇقىغا سالدى. ئۇ باغقا چىققىنىدا گۈلشات بىمارلار كىيىمىنى كىيىۋالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇبدانلا گىرىم قىلىۋالغان ئىدى. ئۇنىڭدىن مەزىلىك يۈز مېيى دىماغقا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى.

— گۈلشات، — دېدى بىلالدىن ئۇنىڭ يېنىغا ئولتۇرۇۋېتىپ، — مەن سىزگە بىر نەرسە كۆرسەتمەكچىمەن، لېكىن قەتئىي مەخپىي تۇتۇشقا ۋەدە بېرىڭ.

— شۇنچە مۇھىم نەرسىمىدى؟

بىلالدىن خەتلەرنى ئېلىپ گۈلشاتنىڭ قولىغا تۇتقۇزدى. گۈلشات خەتلەرنى ئېلىش بىلەن قولى تىترىدى، چىرايىمۇ ئاقىرىپ كەتتى ۋە يالتىدە بىلالدىنغا قارىۋالدى.

— نېمە بولدىڭىز، بىر يېرىڭىز ئاغرىۋاتامدۇ؟

— شۇنداق، بېقىنىم...

گۈلشات خەتلەرنى دىمىققان ھالدا كۆرۈپ چىقتى ۋە چىرايىنى غەلىتىلا پۈرۈشتۈرۈپ دىمىقىنى قاقتى.

— بۇ قانداق خوتۇننىڭ قىلغان قىلىقىدۇ، خالمىھرە كۆردىمۇ؟

— مەسىلە مۇشۇ يەردە، ئۇنىڭغا كۆرسىتىشكە ھەرگىز بولمايدۇ، ئۇنىڭ تېنى ئاجىز، بۇ زەربىنى كۆتۈرەلمەيدۇ.

(ئاخىرى 115-بەتتە)

مەھەممەت كامال (خۇشخۇي)

ئىلھامغا باي كېچىلەر

ئۈمىدلىك ياش شائىر مەھەممەت كامال 1959-يىلى گۇما ناھىيىسىنىڭ كۆكتېرەك يېزىسىدا تۇغۇلغان. 1988-يىلى خوتەن مائارىپ ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن. ھازىر گۇما ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىدە ئىشلەيدۇ. ئۇ 1983-يىلى «خوتەن گېزىتى»گە بېسىلغان «ھايات ئۈنچىلىرى» ناملىق تۇنجى شېئىرى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت سېپىگە كىرىپ كەلگەن. ھازىرغىچە 350 پارچىدىن ئارتۇق شېئىر، ھېكايە، نەسىر، ئىلمىي نەزەرىيىۋى ماقالىلىرى ئېلان قىلىندى.

تۆۋەندە بىز ئۇنىڭ يېقىنقى، ئەمما بەلگىلىك ئۆزگىچىلىككە ئىگە بولغان بىر نەچچە شېئىرىنى تونۇشتۇرىمىز.

قۇياشتىن تۇغۇلدۇم، يەردە تۇغۇلدۇم

قۇياشتىن تۇغۇلدۇم، يەردە تۇغۇلدۇم،
خانەمنى يورۇتتۇم نۇر بىلەن ئىللىق.
ۋۇجۇدۇم چاقناتقان كۈمۈش رەڭ نۇردىن،
ياسالدى زېمىندە باھار-يېشىللىق.

قۇياشتىن تۇغۇلدۇم، يەردە تۇغۇلدۇم،
ئالەمگە توختاۋسىز نۇرلار تاراتتىم.
دۇنيانى قاپلىدى ئاپئاق ئايدىڭلىق،
چولپاننى ھەسەتتىن يەرگە قاراتتىم.

قۇياشتىن تۇغۇلدۇم، يەردە تۇغۇلدۇم،
ئەتىرنىڭ چېھرىگە مەن بەردىم ئاقلىق.
نىبىمنىڭ ئۈننىنى نۇردا يۇغۇردۇم،
جاي ئالدى قەلبىمنىڭ تۆرىدىن پاكلىق.

قۇياشتىن تۇغۇلدۇم، يەردە تۇغۇلدۇم،
ھەر دەقىق نۇر بىلەن بىر گەۋدە بولدۇم.
مەن كىرگەن كېچىلەر نۇرغا تويۇندى،
ئەرگە خاس ئەقىلگە، قۇدرەتكە تولدۇم.

قۇياشتىن تۇغۇلدۇم، يەردە تۇغۇلدۇم،
نۇر بىلەن تۇپراقتۇر ئىنساننىڭ جېنى.
كۆز يۇمسام جىسمىمنى يۇيۇپ نۇر بىلەن،
تۆرەلگەن تۇپراققا بېرىڭلار مېنى...

تۇغراق ناخشىسى

چاچلىرىمنى يەلپۈتسە شامال
ۋۇجۇدۇمنى تومۇز كۆيدۈرەر.
تۇپراق ماڭا ئىچىپ ھۆر جامال،
چىن دىلىدىن سۆيەر، سۆيدۈرەر.

چاچلىرىمنى يەلپۈتسە شامال،
بوران چاچار كۆزۈمگە توپا.
يىقىتىشقا قىلالماس ئامال،
قوم توزىڭى چېھرىمگە ئۇپا.

چاچلىرىمنى يەلپۈتسە شامال،
قار-مۇز تۆكەر تەلۋە زىمىستان.
ياشاپ كەلدىم مەغرۇر-بىمالال،
بارخان قوينى ماڭا گۈلستان.

ئىلھامغا باي كېچىلەر

ئادا قىلىپ زەڭگەر قۇياش سېمىنا،
كەتتى سىڭىپ ھالسىزلىقتا ئۇيۇقتا.
باش كۆتۈردى كۈمۈش رەڭلىك تولۇن ئاي،
ئورالغاندا زېمىن قارا يوپۇقتا.

ئورالغاندا زېمىن قارا يوپۇقتا،
ئۈيقۇ سۈرەپ چۈككەن ھەممە ياستۇقتا.
بىراق قونتان ئاتار شائىر ئىلھامى،
مىسرالىرى بەرپا قىلىپ تىنك چوقتا.

مېھرى ئىللىق، ئىلھامغا باي كېچىلەر،
شائىر قەددى قوينۇڭلاردا پۈكۈلەر.
جىمجىتلىقتىن ھوزۇر ئېلىپ ھەر كېچە،
مەزمۇنغا باي يېڭى داستان پۈتۈلەر.

سەھرادا نۇر تۆكەر ياپيۇزلار تال-تال

مەن سەھرانىڭ ئاددىي بالىسى،
نۇر چاچمايدۇ چىرايىم بال-يال.
كۆڭلۈمنىڭ يوق زىنھار ئالىسى،
ئەمەن پۇرار قىر ۋە دالىسى،
نۇر تۆكىدۇ ياپيۇزلار تال-تال.

مەن سەھرانىڭ ئاددىي بالىسى
ئاتار ئۇندا باشقىچە ھەر تاڭ.
ئاق بۇلۇتتەك قويلار پادىسى،
قايماق بىرەر سېغىن كالىسى،
ئىللىتىدۇ ئۆيىمىزنى كاڭ.

ئىللىتىدۇ ئۆيىمىزنى كاڭ،
شەھەردىنمۇ قالماس چالىسى.
بولار ئەڭلىك چىرايىمغا چاڭ،
يۇرتنى گۈللەش ھەركىمدىكى ئاڭ،
مەن سەھرانىڭ ئاددىي بالىسى.

بەخت ھېسسى دىلنى ئورايدۇ،
دېھقانىنىڭ يوق يامان يالىسى.
ئۇچراشقانلار نەھۋال سورايدۇ،
ھەر تىنىقتىن نەتىر پۇرايدۇ
شامال ئۆتمەس دوستلار ئارىسى.

ھەممىگە تەڭ ئوخشاش قارايدۇ،
كولمايدۇ خەندەك ئورىسى.
مەيىن شامال چاچنى تارايدۇ،
يىگىتلىرى ئىشقا يارايدۇ،
ۋاپالىقتۇر مەشۇق-جۇرىسى.

قىزلار نازلىق، نومۇسچان كېلەر،
ھەر بېتىشى ئىشق دورىسى.
كۆز بېقىشنى ئار-نومۇس بىلەر،
يىگىتكە ئامانلىق تىلەر،
باغ تېمىنىڭ بولماس شورىسى.

مەشرەپ دېسە پەرۋانە بولۇپ،
كېلەر موماي، بوۋاي-تولىسى.
قايتىشىدۇ شادلىقتا تولۇپ،
چېلىشمىغىن، تاشلايدۇ يولۇپ،
گاڭدىن پۈتكەن ئۇلار دولىسى.

تاقىمايدۇ ئىشىكنى زىنھار،
بولمىغاچقا ئالا-ئوغرىسى.
زىمىستانمۇ خۇددى نەۋ باھار،
بىر-بىرىگە مۇھەببەت ياغار،
بۇ جايدا بار ئىشنىڭ توغرىسى.

مەن سەھرانىڭ ئاددىي بالىسى.
قەلبىمنىڭ يوق زىنھار ئالىسى.

يامغۇر لېرىكىسى

ئۇرۇلساڭ قەلبىمنىڭ كۆزنەكلىرىگە،
ئاچىمەن روھلارغا قۇچىقىمنى كەڭ.

گۈلباغقا ھۆكۈمران مۆڭلۈق كۈيلەردىن
قانلىرىم دەريادەك ئاقار ئۇرۇپ لەڭ.

چېھرىگە تەبەسسۇم قوندۇرۇپ گۈللەر،
تۈنەيدۇ تۈن بويى بۇلبۇل پېيىدە.
بىخەۋەر ئۇ ئاشىق ئۇيقۇغا چۆكۈپ،
چۈشەكەر باغنىڭ بىر خىلۋەت يېرىدە.

تامچىلار تامچىشتىن تولدۇرۇپ قەدەھ،
ئوكيانىدا تاشقىنلاپ قىرغاقنى تېشەر.
دەشتلەر لېۋىنى بويىغان قاسراق،
تۆكۈلەر، يۈلغۇنلار شوينا-يىپ ئېشەر.

بىر شەپە كېلىدۇ لايغا مىلىنىپ،
ئۆتەڭنىڭ ئۆيىگە ئۇمىد بەخش ئېتىپ.
سارايۋەن بۇ كېچە لال-مەستخۇش پېتى.
شىپاگىدا جۆيلۈيدۇ بېيت-قوشاق قېتىپ.

تاشلانماي بېلىقچى سايىسى كۆلگە،
بېلىقلار ساماغا دەسسەشتە ھارغىن.
بولۇپتۇ تىنچلىق زەمزىمى يامغۇر،
قەيەرنى خالىساڭ مەرھەمەت، بارغىن...

باغ تېمىڭنى بويلايمەن

باغ تېمىڭنى بويلايمەن ھەر كەچ،
ۋىسالىڭنى ئويلايمەن ھەر كەچ.
ئىشقىڭ چاچقان ئىپار ھىدلارنى
پۇراپ-پۇراپ تويمايمەن ھەر كەچ.

باغ تېمىڭنى ئايلانسام ھەر كەچ،
ئىشق سەۋداسى سايلانسام ھەر كەچ.
بويناق قاۋاپ بەرگەندە شەپە،
ئاتاڭ چىقسا، پايلانسام ھەر كەچ.

باغ تېمىڭنى ئايلانسام ھەر كەچ،
ئىشق سەۋداسى سايلانسام ھەر كەچ.
«گۈل ئوغرىسى» بولۇپ ئاتىقىم،
يېسەم توقماق «ۋاي»لانسام ھەر كەچ.

كېيىك كەبى ھۈركەمسەن، ھەر كەچ؟
مېھرى-ۋاپا تۆكەمسەن ھەر كەچ؟
مەندىن ئېلىپ سىناق-ئىمتىھان،
دىل قېتىڭغا پۈكەمسەن، ھەر كەچ؟

مەن نامىڭنى يادلىغان ئاخشام

مەن نامىڭنى يادلىغان ئاخشام،
ئاۋازىمنى ئۇچۇردى شامال.
تىنىقىمدىن ئاتەش چاچقان شام،
يورۇتقاندۇ قەلبىڭ ئايجامال.

ئاۋازىمنى ئۇچۇردى شامال،
سايە سالغان بىغەم توغراققا.
بولدى قەلبىم توۋا ئەجەب لال،
چۆككىنىمدە بىر جۈپ بولاققا.

سايە سالغان بىغەم توغراقتا
ياشىرىپتۇ بىر نوتا يەككە.
ۋىسال قوچۇش بەكمۇ يىراقتا
سەن قەلبىمدە يىگانە مەككە.

سىزىۋالدىم سۈرىتىڭنى قەلبىمگە

ئىنتىلەتتىم، ئىنتىلەتتى يۈرىكىڭ،
دېمەيتتىڭ سەن، مەنمۇ ساڭا دېمەيتتىم.
قىرغاق تامان يەتمىگەچكە ۋىسالىڭ
ئىشەنچىم بار، چۆكۈشتىن غەم يېمەيتتىم.

چىقتى بوران يېرىم يولدا گۈركىرەپ،
نە قىسمەت بۇ، بولدى قېيىق ۋەيرانە.
كەلدى شۇئان دەريا بويلاپ بېلىقچى،
توۋا دېدى: تۇرۇپ قالدى ھەيرانە.

چىقتىم ئۈزۈپ جان ھەلقۇمغا يەتكەندە،
لېكىن ئىشقىڭ يوپۇرماقلار تۆكمىدى.
غەرق بولدۇڭ قېيىق بىلەن قوشۇلۇپ،
قالدى چېھرىڭ ئالبومىمدا (چۆكمىدى).

گۈللىگەندە باغدا ئۆرۈك ھەر قېتىم،
سۆيگۈمىزنىڭ چۆللىرىدە چاڭقايسەن.
سىز ئۇالدىم سۇرىتىڭنى قەلبىمگە
كۆرمە ئۇنى (كۆرسەڭ ئۆكسۈپ يىغلايسەن).

يامغۇر ياغقان ئاخشام

دېرىزەڭنى چەككەن شاد ئاخشام
ئۈززۈلمەيدۇ، ئۈززۈلمەس ئەبەد.
يامغۇر ياغقان ھېلىقى ئاخشام
ئۇنتۇلمايدۇ ئۇنتۇلماس پەقەت.

ئۇنتۇلمايدۇ، ئۇنتۇلماس پەقەت،
شۇ ئاخشامقى سۆيۈشىڭ دىلدار.
چاڭقاش بىلەن ئۆتەرمەن قەۋەت.
كۈتۈپ سەندىن سۆيگۈ ھەم دىدار.

ئەقىدەمنى قالدۇردۇم ساڭا،
دىلى ئۆيۈڭگە بولسۇن دەپ چىراغ.
خەت يازمايسەن كەلگىن دەپ ماڭا،
بارالمايمەن ئەشۇشتە بىراق.

دېرىزەڭنى چەككەن لىرىكام
ئەتسۇن سېنى ۋاپاغا مايىل.
كەتسۇن غۇلاپ ئارىمىزدىن تام،
بولسۇن سۆيگۈ نالەمى قايىل...

ئابابەكرى توختى

تەلەي

تەلەي دېگەن نەدە، ھېچكىم بىلمەيدۇ،
بىراق ھېچكىم ئۇندىن ئۈمىد ئۈزمەيدۇ.
مەيلى گاداي، شاھ بولسىمۇ ئۆمرىدە
كۆپرەك تەلەي كېلىشىنى كۆزلەيدۇ.

تەلەي دېگەن نەدە، ھېچكىم بىلمەيدۇ،
تۇرسا ياندا بايقىمايدۇ، سەزمەيدۇ.
سەزمىگەننىڭ تەلىيى شۇ- تىرىكلىك،
بۇندىن ئارتۇق تەلەي ئاڭا كەلمەيدۇ.

ئەركىن داۋۇت

ئاپئاق نۇردا چاقنار يېشىللىق

ھەر تەرەپكە يامرىدى خۇش ھىد

1

ئاسمانمۇ ئاق، ئۈستى بېشىم ئاق،
ئۆتتى كۈنۈم ئاقلىق ئىچىدە.
كۆيلىرىمنى تۆكتىم نەچچە رەت،
ئاق نۇر تاراپ تۇرغان كېچىدە.

كەڭ زېمىن ھەم سەبىي قەلبىمنى،
ئاق سۆيگۈسى ئەيلىدى ماكان.
كۈلدى شەپەق، ئاقلىق ئۈستىگە
چېچىلغاندەك بولدى گويا قان...

2

خەير ئاقلىق، خەير كۈمۈش قار،
ۋۇجۇدۇڭدىن كۆردۈم يېشىللىق.
باغاشلىدى ئېرىقنى شوخ سۇ،
بۇ مەنزىرە تۇيۇلدى ئىللىق.

سۆيدى تاغنى، سۆيدى دالانى،
سۆيدى مېنى ئۇماق يېشىل نۇر.
خىيال بىلەن تولغان ئېڭىمدا
ئۆركەشلىدى كۆكلەمگە غۇرۇر.

3

ئۈمىدلەندىم، ئۈمىد قۇياشى
پېشانەمدە يارقىن چاقنىدى.
يولۇقسىمۇ مۆلدۈر، بورانغا،
قىزىقلىقنى دائىم ساقلىدى.

قارالقتىن يىراقتۇر كۆڭلۈم،
مەن ئاشۇنداق ئاق كۆڭۈل ئادەم.
ھەر تەرەپكە يامرىسۇن خۇش ھىد
ئاقلىق بىلەن ياشنىسۇن ئالەم.

ھېرىۋەتمە كەلسە خېرىدار

ئۆمۈچۈكتىن ئۆگەنگەنمۇ سەن،
تور توقۇشنى، كەشتە تىكىشنى.
تام ياقىلاپ ئاگان-ئاگاندا
دېرىزىنى يىپىنك چېكىشنى.
لىرىكىنى غىدىقلاپ قويۇپ،
ئۈن-تىنسىزلا ئاستا كېتىشنى.

قولۇڭ ئەپلىك، ھەرىكىتىڭ سىلىق،
توقۇپسەن تور ھەممىنى تەقلەپ.
كىيىندۈرۈپ گۈلنى، بۇركۈتنى،
يوق نەرسىنى تۇرسەن سەيلەپ.
مەيىت ئەيلەيدۇ دىلنى تۇيۇشىڭ
قولىقىمنىڭ تۇۋىدە لەيلەپ.

تورنى ئەمەس توقۇپسەن مېنى،
يىپلىرىڭغا بەستىمنى قېتىپ.
ھېرىۋەتمە كەلسە خېرىدار
ئاشۇ تورنى ھەرگىزمۇ سېتىپ.
ئايان بولدى چۈشۈمدە، تەقدىر
ئىككىمىزنى قوشۇپتۇ چېتىپ.

بوۋا

كۆپنى كۆردۈڭ كۆپنى بىلدىڭ ھەم،
چۆچەككىنى ئاڭلايچۇ يەنە.
ئۆرغىتىدۇ شادلىق، غۇرۇرنى
داۋاملىشىپ بارسا ئەنئەنە.
سېھرىي كۈچكە بايسەن ئەزەلدىن،
جۈپ كۆزۈڭدىن بىلىنەر يەنە.

نېمىدېگەن شېرىن بالىلىق،
سەنمۇ ئۇنى ئۆتكۈزگەن باشتىن.
ھەۋەسلىنىپ يېشىل كۆيلەرگە،
تۈت قولاقنى ئىزدىگەن قاشتىن.
چاڭ كەلتۈرۈپ توپىلىق يولنى،
ئۆت چىقىرىپ ئويىنغان تاشتىن.

چۆچەكلىرىڭ قىزىقتى قىزىق،
قەدەمدىلا ئۆچرايتتى توشقان.
سۈزۈك سۇلۇق ساپ ھاۋالىق جاي
قوزغار ئىدى مەندە ھاياجان.
بۆرە-تۈلكە جاجىسىنى يەپ،
دوستلار ئىناق ياشايتتى ئامان.

دىققىتىمنى ئۇغرىلاپ قولان،
ئاستاغىنە قاچاتتى يىراق.
ئاينى بېسىپ سۆتتەك باغرىغا،
ۋىلىق-ۋىلىق كۆلەتتى بۇلاق.
ئىچى تارلىق دەستىدىن يىراۋ
قوتۇر بېسىپ بولاتتى ئاۋاق.

ئېسىڭدىدۇر قېرى تېرەكنىڭ
شاخلىرىغا چىقىۋالغىنىم.
ئاق قوشقاچنىڭ بەش تۇخۇمىنى
چاڭگىسىدىن تېپىۋالغىنىم.
ئۆيگە قايتقىن، دېسەڭ ئۇنىماي
تېپچەكلەپ يىتۇۋالغىنىم.

•

مۆكۈشمىلىپ بولۇق چۆپلۈككە،
ھاۋشىغىنىم كۆچۈكنى دوراپ.
رەڭگە تىكنى ئېلىپ قولۇمغا،
تورۇلغۇنى يۈرگىنىم ئۇۋلاپ.

كۆتكىنىمدەك بولغاندا ھەر ئىش،
سەكرىگىنىم خۇشلۇقتا تاقلاپ.

تىنك چوققىنى سۆيگەن قەدىرلەپ
ماموق قارغا ئوخشايدۇ چېچەك.

نەقىش بولۇپ ئويۇلغان كۆركەم
يۈرىكىمگە ئۆچمەس ھېكمىتىك.
كۆز ئوڭۇمدا خىزىردەك قامەت،
تەكرارلىنار تىلىمدا ئىتىك.

نۇرشات مەمتىلى

ئىككى شېئىر

بۇمۇ بىر قىسمەت

ياز پەسلى.
يويۇرماقلار
چاۋاك بىلەن قارشى ئالار شامالنى،
كۆز
شامالار
نەمۇ نەگە قوغلاپ يۈرەر خازاننى.

سەھەر

ئاقىرىپ ئېچىلار ئويۇقنىڭ كۆزى،
كېلىدۇ بىر ئادەم ئىلدام يۈگۈرۈپ.
جەينامازى ئۈستىگە يۈكۈنگەن ئانا،
سۈرتىدۇ يېشىنى تىزلا ئۆلگۈرۈپ.

كىمنىدۇر ساقلىغان شۇ تەنھا يۇلتۇز،
كېتىدۇ قىيالماي جايىدىن ئاستا.
خورازمۇ باشلايدۇ چىللاشنى مەغرۇر،
گۈلزاردا بۇلبۇللار ياڭرىتار ناخشا.

بىر دەستە نۇر تۇتۇپ كېلەر بىر ئادەم
تاغلارغا، باغلارغا بىر تەكشى بېقىپ.
بىر شۇنى كۈتۈپلا تۈنىگەن شەبنەم،
نۇر ئىچرە ئاستالا كېتىدۇ ئېرىپ.

شامالار چالىلا يۇيۇپ يۈزىنى،
ئويقۇلۇق باغلارغا تاشلايدۇ قەدەم.
يېقىنلاپ كېلىدۇ نۇرنى كۆتۈرۈپ،
بىر ئادەم، بىر سەھەر، بىر يېڭى قەدەم.

غوجا مۇھەممەت قابىز

پەنجىرە يېنىدا ئۈزەر تولۇن ئاي

ئاي بىلەن كۈن كۈندەشمۇ؟

تاشلىسام ھەر سۈبھى ئويۇقتا نەزەر،
چىقار كۈن چېڭقىلىپ ئوت شارى ئوخشاش.
كەچلىكى شەپەق رەڭ ئالغاندا زېمىن،
ئاي پەيدا بولىدۇ مەڭزىدە ئوتقاش.

نە سەۋەب پاتسا كۈن چىقىدىكەن ئاي،
ئوخلىتىپ ئاينى ھەم ئويغىنار قۇياش.

چىققانمۇ ئارىدا كۈندەشلىك بەختى،
يا ئىكەن بىرسىنىڭ چوقۇم باغرى تاش.

بىلمىدىم قوينى كەڭ ئالەم نە ئۈچۈن
ئاي كۈننى باغرىغا سىغدۇرالماس تەڭ.
غەرقىمەن خىيالنىڭ كۆلىگە شۇ دەم،
ئويۇقتا كۆز ئۈزمەي سالغىنىمچە زەڭ.

جۇپ-جۇپ

تىرىكلىك ئالىمى ئىچرە جىمى جانلىق ئۆتەر جۇپ-جۇپ،
بۇ قىسمەتنى مۇھەببەت قىسسىسى ھەر ئان پۈتەر جۇپ-جۇپ.

بىرى ئاتلانسا جەڭگاھقا، قالار بىرسى تىلەپ نۇسرەت،
ئەگەر كەلسە زەپەر بىرلە، ئۇنى قۇتلاپ سۆيەر، جۇپ-جۇپ.

كېلىپ قىسمەت يۇتۇپ قاينام ۋە يا ئۇكلەنسە ئاتەشتە،
بېرى پەرۋانىدەك ئوتقا كىرىپ جاندىن كېچەر، جۇپ-جۇپ.

جاسارەت قولۋىتى بولغاي چېلىش-جەڭلەردە قۇت-سۆيگۈ.
ئاشۇ قولۋاق يېرىپ ئۆپقۇن ھامان غالىب كېلەر، جۇپ-جۇپ.

ئاتام ئادەم ھاۋا بىرلە بىنا قىلغان بۇ جۇپلۇكنى،
غۇلاپ چۈشسە قاچان جۇپلۇك شۇئان ئالەم يۇتەر، جۇپ-جۇپ.

ئەركىن سابىر

ھارۋا كېلەر توپىلىق يولدا

تاپالمسام ئەگەر ئۆزۈمنى

ئۆتتى ئۆمرۈم دەريادەك ئېقىپ،
قامەت تىلەپ ھەيۋەت تاغلاردىن.
سەپىرىمدە يۇردۇم تەمتىرەپ،
ئۇزلۇق سوراپ چىمەن باغلاردىن.

نەدىن بىلەي بۇنىڭ ھەممىسى
بولۇپ چىقتى بىھۇدە بىر ئىش.
ئىزلىرىمنى قويدۇم يىتتۇرۇپ،
پەسىل قوغلاپ يېتىپ كەلدى قىش.

قالدىم تونەپ دالا قوينىدا
ۋۇجۇدۇمدا تىترەك بىر تۇيغۇ.
ئازايماقتا ئوتلۇق ھېسلىرىم،
نەي چالماقتا قەلبىمدە قايغۇ.

پىچىرلايدۇ ئاسماندا يۇلتۇز،
غىچىرلايدۇ ئاستىمدىكى قار.
مۇڭلىنىمەن خىلۋەتتە تەنها،
نېچۈك ھالىڭ دېگىلى كىم بار؟

ئويلىنىمەن بېنىش-بېنىشلاپ،
ئۆتكەن ئۆمۈر ھەسرىتى دىلدا.
قامەت تىلەپ ئېگىز تاغلاردىن،
قالدى ئىزىم قايسى ساھىلدا؟

تاڭلا بىر كۈن ئويغىنىپ بۇندا،
تاپسام دەيمەن قايتا ئۆزۈمنى،
تاپالمسام ئۆزۈمنى ئەگەر،
نەۋرەم قانداق تاپسۇن ئىزىمنى!؟

ئارمان

باللىقتا قالدى ئويۇن ئوينالمىغان،
ياشلىقمدا قالدى ناخشام ئېيتالمىغان.
ئاھ، ھەممىنىڭ ۋاقتى ئۆتتى، تاڭلا-ئەتە،
بۇ كۆڭلەردىن قالار يەنە قانداق ئارمان؟!

كۆرۈپ قاتار سەپ تۈزۈشكەن تۇرنىلارنى،
ئەسكە ئېلىپ قالدىم ئۆتكەن شۇ يىللارنى.
يەنە قانچە قېتىم ئۆتەر بۇ تۇرنىلار،
قانچە قېتىم كۆتەر باغلار بۇلبۇللارنى؟

تۈزنىگلى بولسا توزۇپ كەتكەن گۈلنى،
گۈلگە پۈركەر ئىدۇق ھايات چۆللىرىنى.
ئويلاپ كۆرسەم ئارمىنىكەن بۇمۇ دىلنىڭ،
كېتەركەنمىز پۈتكۈزمەي دىل ئارمىنىنى.

خىزىرنىڭ نەسلى

ئېتىزلارنى يۈرەر ئارىلاپ،
يۈشقاقلىرى تۈرۈلگەن دېھقان.
ماڭلىيىدا يول-يول قورۇقلار
ئۆمۈر سۈرۈك مېھنەت ئىز سالغان.

قەدىرلەيلى دېھقاننى دوستلار،
بىزگە ناننى بەرگەن شۇ نەسلى.
يامان بولار كەمستىش، خورلاش،
چۈنكى ئۇدۇر خىزىرنىڭ نەسلى.

ئۆتكەن كۆڭلەر كارتىنىسى

توپىلىق يول كېلەر كۆتۈرۈپ
ھارۋىكەشنى، ئۇيقۇسىنى ھەم.
كونا ئاھاڭ يۈرەر نوقۇشلاپ،
ھارۋىكەشنىڭ بېشىدا بىغەم.

ئات تۈيىقى چۈشكەن ئىزلاردىن
كۆتۈرۈلەر توپىدا غەۋغا.
ھارۋىكەشنىڭ چۈشىدە تۈشەك،
قىردا ئوتلار چۈشەيدۇ دەريا.

كېلەر چاقلار ئىڭاڭلاپ، غىڭشىپ،
ساداسىدىن نامايەن پىراق.
كەلدى ئەگرى يوللارنى بېسىپ،
بارار يېرى ۋە بەلكىم يىراق.

كۆرۈندۇ يىراقتا تاغلار
ياپياشلىغان سىياق گىرىمسەن.
چوققىلارنى باغاشلار بۇلۇت،
تاغلار بىلەن بولغاندەك بىر تەن.

كېلەر ئاشۇ ياقتىن پەرىزات،
يەلپۈگۈچتە سۇلارنى سېپىپ.
كەتتى قويۇپ يەلپۈگۈچنى،
ھارۋىكەشنىڭ ئۈستىگە يېپىپ.

بۇ كارتىنا ئۆتكەن كۆڭلەرنىڭ
ئەسلىمىسى — يىراقتا قالغان.
كەلمىسۇن ئۇ يەنە قايتىلاپ،
بۈگۈن ھەممە يېڭى تۈس ئالغان.

قاھار جېلىل

«ئولىمپىيە» رېستورانىدا

(ھېكايە)

شەھىرىمىزدە ئاجايىپ-غارايىپ ناملاردىكى رېستوران-مەيخانىلار ئالاھىدە كۆپىيىپ كەتتى. ئىككى-ئۈچ قېتىم ئاغىنىلەر بىلەن شۇنداق رېستورانلاردا غىزالىنىپ باقتۇق. ھەيھات، ھەر قېتىمدا ھەممىمىزنىڭ يانچۇقلىرى تامام قۇرۇقدالدى. شۇنىڭدىن كېيىن ھەممىمىز «ھالىمىزغا بېقىپ ھال تارتقىنىمىز تۈزۈككەن» دېيىشتۇق. ئۇنداق رېستورانلار بىزدەك ھەر ئايدا ئىككى-ئۈچ يۈز سوم مائاش ئالىدىغان كىشىلەرگە لايىق كەلمەيدىكەن. ئۇ يەرلەرنى كۈندە مىڭ سوملاپ پايدا ئېلىۋاتقان تىجارەتچىلەر بىلەن ئومۇم ھېسابىغا كۆتۈلىدىغان ئامەتلىك ئەربابلارغا قالدۇرۇپ ئۆزىمىزنىڭ ئاددىي غىزالىرىمىزغا شۈكرى قىلساق بولغۇدەك.

بىراق بىزدە «بارمايمەن دېگەن تۈگمەنگە يەتتە قېتىم بېرىپتۇ» دەيدىغان گەپ بارغۇ. بىر يەكشەنبە كۈنى «ئولىمپىيە» ① ناملىق رېستورانغا يەنە بېرىشىمغا توغرا كەلدى. شۇ كۈنى كوچىدا كېتىۋېتىپ، ئوتتۇرا مەكتەپتە بىر سىنىپتا ئوقۇغان ئۈچ ساۋاقدىشىم بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم. ئۇلاردىن بىرى ئوقۇتقۇچى ئەسقەر، يەنە بىرى C نازارىتىدە ئىشلەيدىغان كېرەم، ئۈچىنچىسى ھۆكۈمەت ئىگىلىكىدىكى قايسىبىر شىركەتنىڭ مۇئاۋىن دىرېكتورى دولقۇن ئىدى. ئەسقەر ۋە كېرەملەر بىلەن پات-پاتلا كۆرۈشۈپ تۇراتتىم. بىراق دولقۇننى كۆرمىگىنىمگە بىر يىلدىن ئېشىپ قالغانىدى. ئاغىنىلەرنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇنىڭ كۆپ ۋاقتى ئىچكىرى ئۆلكىلەردە ئۆتەرمىش، بىر يىل ئىلگىرى چەت ئەلدىمۇ بىر شۆبە شىركەت ئېچىپتىكەن، ئۇ يەرگىمۇ پات-پات چىقىپ تۇرارمىش.

— ھەببەللى! — دېدى دولقۇن مەن بىلەن كۆرۈشۈۋېتىپ، — كىمنىڭ گېپىنى قىلسا، شۇ ھازىر بولۇپتۇ دېگەندەك، سەن كىتاب موللىسىمۇ بىلگەندەكلا ئالدىمىزدا پەيدا بولدۇڭ. بايا سېنى قانداق تاپارمىز دەپ بېشىمىزنى قاتۇرۇپ تۇراتتۇق.

— نېمە، بىرەر مۇھىم ئىش بارمىدى؟

— «ئولىمپىيە» رېستورانىدا بىر مەززە قىلايلى، دەپ تۇرغان، — دېدى ئەسقەر.

---

① ئولىمپىيە — يۇنان رىۋايەتلىرىدىكى ئەپسانىۋى خۇدالار ياشايدىغان تاغ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ تېنىم بىر شۈركەن-
دى. يېنىمدا 10 نەچچە سوملا بار ئىدى.
يەيدىغاننى يەپ، ئىچىدىغاننى ئىچىپ
بولۇپ، خەقنىڭ ئالدىدا مەندە شۇنچىلىكلا
بارىكەن، دېيىشنى راۋا كۆرمەيتتىم. ئۇلار
بىلەن ئۇچرىشىپ قالغىنىمغا پۇشايمان قىلدىم
ۋە دەرھال خوشلىشىشنىڭ قازىنىنى ئاستىم:
— ئاغىنىلەر كەچۈرۈڭلار، شۇ تاپتا
مەن بىر تۇغقىنىمىزنىڭ ئۆيىگە ناھايىتى
ئالدىراش بىر ئىش بىلەن...
— بولدى، بولدى، — گېپىمنىڭ بېلىگە
تەپتى دولقۇن، — تۇغقىنىڭگە كەچتە
بىر ئۇلارسەن، بۇگۈن قەدىناس ئاغىنىلەر
تېپىشىپ قاپتۇق، تازا يەپ-ئىچىپ پۇخادىن
چىققۇدەك كۆڭۈل ئاچمىساق بولمايدۇ.
خاتىرجەم بول، مەن مېھمان قىلىمەن.
ئۇنىڭ سۆزى تەكلىپتىن كۆرە بۇيرۇققا
بەكرەك ئوخشايتتى. ئازراق ھەيران
بولدۇم: ئۆز ۋاقتىدا مۇنۇ ئۈچىمىزنىڭ يېقىن
ئۆتكىنىمىز راست، ھازىرمۇ شۇنداق
ئۆتۈۋاتىمىز. بىراق دولقۇن بىز بىلەن ئانچە
چىقىشالمايتتى. ھازىر ئەجەب قەدىناسلار
دەپ كەتتىغۇ.
مەن يەنە تىرەجەپ باقتىم:
— بىراق ئاداش، تۇغقىنىم شۇ تاپتا
مېنى ئۆيىدە كۈتۈپ ئولتۇرىدۇ. مەسىلە-
ھەتلىشىدىغان...
— بولدى، بولدى. تۇغقىنىڭ ھېچيەرگە
كەتمەيدۇ، مەن بولسام ئەتە-ئۆگۈن
چەت ئەلگە مېڭىپ كېتىمەن. بۇگۈن
سەن موللامنى ئاران تاپتۇق، ھەرگىز
قويۇۋەتمەيمىز، توغرا دېدىممۇ ئاغىنىلەر؟
ئەسقەر بىلەن كېرەممۇ ئۇنىڭ پىكرىنى
قۇۋۋەتلەشتى. قۇتۇلۇشقا كۆزۈم يەتمەي
ئامالسىز باشقا بىر تەكلىپنى ئېيتتىم:
— شۇ رېستوران دېگەنلەرگە زادى
مەيلىم قالمىدى. گۈلدۈرى بار، يامغۇرى
يوق، دېگەندەك بىر ئىش بولىدىكەن.
مېنىڭچە، ئۆزىمىزنىڭ مىللىي ئاشپۇزۇللىرىمىز-
دىن بىرىگە...

دولقۇن بۇ قېتىممۇ گېپىمنى ئاخىرىغا
يەتكۈزۈشكە يول قويمىدى:
— قويغىنا ئۇنداق ئاشپۇزۇللىرىڭنى!
قاچان قارىساڭ ئاشۇ لەغمەن، پولۇ، مانتا
دېگەنلەر، ئۇستەل-ئورۇندۇقلىرىنىڭمۇ
تايىنى يوق، تاماق يەپ بولغۇچە ئۇستىبې-
شىڭ تەردىن ھۆل بولۇپ كېتىدۇ، يەنە
تېخى ھاراق-شاراب ئىچىشكىمۇ يول قويۇش-
مايدۇ. بولدى، ئەمدى يەنە گەپنى
سوزۇپ ئولتۇرمايلى. تاكسى توستۇم
ئەمسە.
— بوپتۇ، ماقۇل دېگىنە ئەمدى، —
دېدى كېرەم كۈلۈپ تۇرۇپ.
شۇ ئارىدا بىر پىكاپ يېنىمىزغا كېلىپ
توختىدى ۋە بىزنى ئۇدۇل «ئولىمپىيە» نىڭ
ئالدىغا ئەكېلىپ قويدى. دولقۇن يانچۇقىدىن
بىر باغلام پۇل چىقىرىپ، 50 سوملۇقتىن
بىرنى شوپۇرغا تۇتقۇزدى ۋە ئۇنىڭ پۇل
قايتۇرماقچى بولغانلىقىنى سېزىپ:
— قايتۇرماڭ! — دەپ سول قولىنى
شىلتىپ قويدى.
شوپۇرنىڭ چىرايى شۇ ھامان خۇددى
ياغ سالغان سۈيۈقئاشنىڭ يۈزىدەك پارقىراپ
كەتتى-دە، ئالدىراپ تېنەپ پەسكە
چۈشتى ۋە ئارقا تەرەپتىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ،
دولقۇن تەرەپتىكى ئىشىكنى ئېچىپ بەردى.
— خوجايىن، مەرھەمەت! — دېدى
ئۇ ئېھتىرام بىلەن ھىجىيىپ.
دولقۇن پىكاپتىن ئالدىرىماي چۈشتى
ۋە گويا كۆرۈپ قويۇڭلار، دېگەندەك بىزگە
قاراپ كۈلۈپ قويدى.
رېستوران تاماقخانىسى ئىككىنچى
قەۋەتتە ئىكەن. بىز مەخسۇس فورما
كىيگەن ئىككى نەپەر كۈتكۈچى قىزنىڭ
يول باشلىشىدا دېرىزە يېنىدىكى بىر
ئۈستەلگە كېلىپ جايلاشتۇق. ئۈستەلنىڭ
ئوتتۇرىسىدىكى ۋازىغا سېلىنغان رەڭگارەڭ
گۈللەر خۇش پۇراق چېچىپ تۇرۇپتۇ. بۇلۇڭ
تەرەپتىن پەس ئاۋازدا ئاللىقانداق لىرىك
كۈيگە چېلىنىۋاتقان رويال ئاۋازى ئاڭلىنىۋاتىدۇ.

كۆتكۈچى قىزلار كاستۇملىرىمىزنى سالدۇرۇپ ياندا تۇرغان كىيىم ئاسقۇچقا ئىلىپ قويدى. ئاندىن بىرى گۈللۈك چەينەكتىن پىيالىلەرگە خۇش پۇراق چاي قۇيۇشقا تۇتۇندى. يەنە بىرى ئېھتىرام بىلەن سورىدى:

ــ ھۆرمەتلىك مېھمانلار، نېمىلەرنى بۇيرۇشلىكىن؟

ــ خانقىز، ــ دولقۇن ئەترگە چىلانغان ئايىاق لۇڭگە بىلەن يۈز-قوللىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى، ــ رېستورانىڭلاردا بار بولغان ئەڭ ئېسىل تاماق ۋە ئەڭ ياخشى ئىچىملىكلەردىن كەلتۈرۈڭ. ھە، ئەسكەرتىپ قوياي، «ناپالئون» (1) ئۇنتۇلۇپ قالمىسۇن جۇمۇ!

ئۇ قىز يېنىككىنە تەبەسسۇم قىلىپ قويۇپ يېنىمىزدىن كېتىپ قالدى. يەنە بىرى تىك تۇرغان ھالدا يېنىمىزدا تۇرىۋەردى. كىيىملىرى زىلۋا بەستىگە زەپمۇ ياراشقان بۇ گۈزەل قىزنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكى باياتىنلا مەلۇم بولغانىدى. ئۇنىڭ چىرايى ماڭا تونۇشتەك بىلىندى. لېكىن نەدە كۆرگەنلىكىمنى دەماللىققا ئېسىمگە كەلتۈرەلىدىم. بىرىگە ئوخشاتتىممىكىن-يا؟

دولقۇن يانچۇقىدىن «مارلىبورو» ماركىلىق تاماكىدىن بىر قاپ چىقىرىپ، ئاغزىنى شارتلا قىلىپ يىرتتى-دە، ھەممىمىزگە بىر تالدىن تۇتۇپ، ئۆزىمۇ بىرىنى لېۋىگە قىستۇردى، ئاندىن ئالتۇن رەڭ ھەل بېرىلگەن چاقماقنى يېقىپ ئاۋۋال ئۆزىنىڭكىنى تۇتاشتۇردى، كېيىن بىزگە تەڭلىدى.

ــ تازا پەيزى قىلىدىغان جايلاردە بۇنداق رېستورانلار! ــ دېدى ئۇ گەۋدىسىنى ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە تاشلاپ، ــ بىراق، يەنىلا مەن كۆرگەن بەزى رېستورانلارغا يەتمەيدۇ.

قارىغاندا بۇ ئالىجوقنىڭ كۆرمىگەنى يېرى قالمىغان ئوخشايدۇ.

ــ ئاغىنىلەر، ئۇچىلىڭلار ئالىي مەكتەپ پۈتتۈرگەن زىيالىيلار، ــ گېپىنى داۋاملاشتۇردى دولقۇن، ئاغزىدىن كۆككۈش ئىس چىقىرىپ تۇرۇپ، ــ قېنى ئېيتىپ بېقىڭلارا، ئادەم دېگەن بۇ دۇنيادا نېمىنى دەپ ياشايدۇ؟

بىز گويا ھەيران قالغاندەك بولۇپ بىر-بىرىمىزگە تەڭلا قاراشتۇق. ئەسقەر ئەزەلدىن مۇنازىرىلىشىشكە ئامراق يىگىت ئىدى.

ــ قېنى، ئالدى بىلەن ئۆزۈڭ جاۋاب بېرىپ باققىنا، بىر ئاڭلاپ باقايلى، ــ دېدى ئۇ دولقۇنغا كۈلۈپ قاراپ.

ــ ماقۇل، ئاڭلاڭلار ئەمىسە، ــ دولقۇن مەغرۇرلۇق بىلەن كۈلۈپ قويدى، ــ مەن سىلەرگە ئېيتسام، ئادەم دېگەن بۇ دۇنيادا ئىلاجى بار كۆپرەك پۇل تېپىش، راھەت-پاراغەت كۆرۈش ئۈچۈن ياشايدۇ...

ــ سېنىڭچە بولغاندا، ــ ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى ئەسقەر، ــ كۆپرەك پۇل تاپالمايۋاتقان، تۇرمۇشنى تەستە ئۆتكۈزىۋاتقان مىليونلاپ كىشىلەر بۇ دۇنيا بىلەن خوشلىشىشى كېرەككەندە؟

ــ توختا، قىزىشما! سەن كاساپەت بۇرۇنمۇ مۇشۇنداق ئىدىڭ، ھەتتا مۇئەللىملەرنىڭ سۆزلىرىدىنمۇ پۇتاق چىقىراتتىڭ. شۇ مىجەزىڭ ھازىرمۇ قالماپتۇ. مەن ساڭا ئېيتسام، ھەممە ئادەمنىڭ بايا مەن ئېيتقان مەقسەتكە يېتەلىشى مۇمكىن ئەمەس، ئەلۋەتتە، كىمكى پەم-پاراسەتلىك بولسا، رىقابەتتە ئۇتۇپ چىقالىسا، شۇ ئېرىشەلەيدۇ. لېكىن ھەممىسىنىڭ مۇددىئاسى بىر، مەسىلەن، سېنى ئالساق، ھازىر سىلەردەك زىيالىيلار ئۈچۈن ئۇنىۋان دېگەن بىر ئىش چىقتى. سېنىڭمۇ كېچە-كۈندۈز چوڭراق ئۇنىۋانغا ئېرىشەم دەپ ئويلايدىغانلىقىڭ ماڭا بەش قولدەك ئايان. چۈنكى ئۇنىۋانىڭ ئۆسسە قولۇڭغا تېگىدىغان پۇلمۇ كۆپىيىدۇ-دە!

(1) «ناپالئون» ــ فرانسىيىنىڭ داڭلىق ھاراقلىرىدىن بىرى.

ئەسقەرمۇ بوش كەلمەي ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرىلىشىپ كەتتى، كىرەم بولسا، دەم ئۇنى، دەم بۇنى قوللاپ ئولتۇردى. مەن ئارىلاشماي تاماكامنى چەككىنىمچە ئەتراپقا سەپسالدىم. تاماقخانىدا خېرىدارلار كۆپ ئەمەس ئىدى. ھەر خىل مىللەتتىن بولغان ياش ۋە چىرايلىق كۈتكۈچى قىزلار سىپايىلىق بىلەن ئۇلارنى كۈتمەكتە. غۇنچە بوي بىر قىز بىر قېتىم مېھمانلار بىلەن رومكا سوقۇشتۇرۇپمۇ قويدى.

نېمىشقىدۇر قەدىمكى يۇنان ئەپسانىلىرى ئىختىيارسىز ئېسىمگە چۈشۈپ قالدى. ئۇلاردا ھېكايە قىلىنىشىچە، پۈتۈن ئادىمىزات، ئاسمان-زېمىن، دېڭىز-ئوكيان، تاغ-دەريالارنىڭ تەقدىرىنى ئۆز ئىلكىدە تۇتۇپ تۇرغان زېۋۇس باشلىق ئەر-ئايال خۇدالارنىڭ ئوردىسى ئولىمپىيە ناملىق تاغدا ئىكەن. ئۇلار كۆپ ۋاقتىنى گاھ ئۇرۇش قىلىش، گاھ ياراشتۇرۇش، گاھ بەخت، گاھ بالايى-ئاپەت كەلتۈرۈش مەقسىتىدە تەرەپ-تەرەپلەردە ئالدىراش ئۆتكۈزىدىكەن، بەزىدە ئوردىغا جەم بولۇپ، قانغۇچە يەپ-ئىچىپ ئازا كۆڭۈل ئاچىدىكەن. ئاندىن يەنە ئۆز ئىشلىرىغا ماڭىدىكەن. مانا ھازىر ماۋۇ «ئولىمپىيە» دىمۇ بىر توپ ئادەملەر كۆڭۈل ئاچماقتا. بۇلارنىڭ بىر مۇنچىسىنىڭ مۇنۇ دولقۇنغا ئوخشاش ئىمتىيازلىق ئادەملەر ئىكەنلىكىدە شەك يوق. بۇلارنىڭمۇ ئادەتتىكى چاغلىرى ناھايىتى ئالدىراش ئۆتسە كېرەك. كىملەرنىدۇ يىغلىتىپ، كىملەرنىدۇ كۈلدۈرۈپ يۈرىدىغاندۇ بۇلار. بۈگۈن بۇلار بۇ يەرگە ھاردۇق چىقىرىش-كۆڭۈل ئېچىش ئۈچۈن يىغىلىپتۇ. ئەتە-ئۆگۈن خۇددى ماۋۇ دولقۇندەك نەلەرگىدۇ جۆنەپ كېتىشەر. يەنە ئاشۇ يىغلىتىش، كۈلدۈرۈشلەر باشلىنىپ كېتەر...

مەن بۇ رېستورانغا نېمە ئۈچۈن «ئولىمپىيە» دەپ نام بېرىلگەنلىكىنىڭ مەنىسىنى چۈشەنگەندەك بولدۇم، بۇنى ئويلاپ تاپقان ئادەم ھەقىقەتەن ئەقىللىقكەن. ھەمراھلىرىمغا قارىسام، مۇنازىرە تېخى تۈگىمەپتۇ. سۆزمەن ئەسقەر دولقۇننى تەمتىرىتىپ قويۇپتۇ.

— ئاغىنىلەر، بولدى قىلىڭلار، — دېدىم مەن ئۇلارنىڭ تالاش-تارتىشلىرىدىن زېرىكىپ، — بۈگۈن ئاران تېپىشتۇق، كۆڭۈللۈكرەك گەپلەرنى قىلىشىپ ئولتۇرمايلىمۇ.

— شۇ ئەمەسمۇ، — دەرھال گېپىمنى ئارتتۇرۇۋالدى كىرەم، — كېلىڭلار، دوستلۇق ھەققىدە سۆزلىشەيلى، كۈلكە-چاقچاق قىلايلى، بۇخادىن چىققۇچە كۆڭۈل ئاچايلى.

دولقۇنمۇ ئەسقەردىن قۇتۇلالماي تۇرغان بولسا كېرەك:

— ھەببەللى، ئىككىڭلار گەپنىڭ پوسكاللىسىنى ئېيتتىڭلار، — دېدى دەررۇ جانلىنىپ، — دېگەن بىلەن ئىككىڭلارنىڭ كاللىسى سىنىپتىكى ھەممەيلەندىن بەكرەك ئىشلەيتتى. شۇڭا بىكارغا بىرىڭلار سىنىپ باشلىقى، بىرىڭلار ئۆگىنىش باشلىقى بولمىغان-دە، مانا ھازىرمۇ ئولتۇرۇشىمىزنى ئىزغا سالدىڭلار.

— كىرەم يېقىندا بۆلۈم باشلىقى بولدى دېگىنە، — يەنە لوقما سالدى ئەسقەر.

— شۇنداقمۇ؟ ئەمىسە بۈگۈن سېنى ئوبدان تەبرىكلىسەك بولغىدەك ئاغىنە، بىزنىڭ سەن ئىشلەيدىغان ئىدارىغا بەزىدە ھاجىتىمىز چۈشۈپ قالىدۇ. ئالدىڭغا بېرىپ قالساق ئوك كۆزۈڭدە قاراپ قويارسەن-ھە!

— ئەلۋەتتە شۇنداق بولمايچۇ، — دەپ قويدى كىرەم.

شۇ ئارىدا بىزگە تەييارلانغان نازۇ-نېمەتلەر ئارقا-ئارقىدىن كەلگىلى تۇردى. بىردەمدە ئۈستەلنىڭ ئۈستى مەن كۆرگەن ۋە كۆرمىگەن ئاجايىپ-غارايىپ غىزالار ۋە ئىچىملىكلەر بىلەن تولۇپ كەتتى. تەخسىلەرگە تۈجۈپىلەپ تىزىلغان بەزى غىزالارنى يېمەكلىك دېگەندىن كۆرە، بىر خىل سەنئەت بۇيۇمى دېسىمۇ

بولاتتى. ئۇستىلارنىڭ چىۋەر قوللىرىدا ياسالغان بۇ «توز»، «قۇشقاچ»، «قوزىچاق» لارنى نېمىشقىدۇر ئاغزىمىزغا سېلىپ چايناشلا ئەمەس ھەتتا چوكىلار بىلەن قىسىپ پارچىلاشقىمۇ كۆڭلۈم تارتماي قالدى. بىراق دولقۇن تۇنجى ھۇجۇمنى «توز» نىڭ تولىمۇ گۈزەل بېشىنى قىسىپ ئۈزۈۋېلىشتىن باشلىدى.

— شېنجېن، گۇاڭجۇلاردىكى رېستورانلارنىڭكىگە سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. ھەر ھالدا، خېلى ئوخشىتىپتۇ، — دېدى ئۇ «توز» نىڭ بېشىنى چايناپ تۇرۇپ، — مەن سىلەرگە ئېيتسام ئاغىنىلەر ئۇ يەرلەردىكى غىزالارنى چۈشۈڭلەردىمۇ كۆرۈپ باقمىغانسىلەر تايىنلىق، ھەي... مەن شۇ يەرلەردە چېغىمدا بىر بارساڭلار-دى، تازا ئويناتتىم-دە! مەن سىلەرگە ئېيتسام ئاغىنىلەر، ئۇ يەرلەردىكى تاماقلار ئالدىدا بىزنىڭ ھېلىقى پولۇ، مانتا دېگەنلىرىمىزنىڭ تىلغا ئالغۇچىلىكىمۇ يوق.

غۇژژىدە ئاچچىقىم كەلدى.

— قارىغاندا سەن ئۈچۈن بىزنىڭ بۇ تۇغۇلۇپ ئۆسكەن يۇرتىمىزمۇ ھېچنەرسىگە ئەرزىمەس بولۇپ قالغان ئوخشىمامدۇ؟ — دەپ تەنە قىلدىم.

دولقۇن كەتكۈزۈپ قويغانلىقىنى سېزىپ، ئاغزىدىكى گۆشنى ئالمان-تالمان يۇتۇۋەتتى-دە، چاقچاققا يۆلەپ قۇتۇلماقچى بولدى:

— ھا... ھا... ھا! سەنمۇ بىر چوقۇۋالدىڭدە، مەن دېمەكچى...

شۇ پەيتتە كۈتكۈچى قىزنىڭ:

— مەرھەمەت! — دېگەن يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى. ئۇ بىر بوتۇلكا «ناپالئون» نى قەدەھلەرگە يېرىم-يېرىمدىن قۇيۇپ، بىزنىڭ ئالدىمىزغا تىزىشقا باشلىغان ئىدى.

— قېنى ئاغىنىلەر، بىرىنچى رومكىنى بۈگۈنكى جەم بولغانلىقىمىزنىڭ شەرىپى ئۈچۈن كۆتۈرەيلى، — دېدى دولقۇن پاراڭنىڭ تېمىسىنى يۆتكەپ، — بۇندىن كېيىنمۇ مۇشۇنداق جەم بولۇشلار پات-پات بولۇپ تۇرغاي.

قەدەھلەر جىرىڭلاپ، چىرايلارغا يەنە كۈلكە يۈگەردى. كۈتكۈچى قىز يېنىمىزدىن كەتمەي قەدەھلەرنى ئۈزلۈكسىز تولدۇرۇپ تۇردى. بىز دوستلۇق ئۈچۈن، سالامەتلىك ئۈچۈن، دولقۇننىڭ تېخىمۇ ئۆرلىشى ئۈچۈن، كىرەمنىڭ پات ئارىدا باشقارما باشلىقى، كېيىنرەك نازىر بولۇشى ئۈچۈن قەدەھ كۆتۈرۈشتۇق. پەقەت ئەسقەر بىلەن مەن ئۈچۈنلا مەخسۇس قەدەھ كۆتۈرۈلمىدى. نېمە دېگۈلۈك، قەدەھ دېگەن بىرەر ئالاھىدە ئىش ئۈچۈن كۆتۈرۈلىدۇ. بىر ئوقۇتقۇچى بىلەن بىر مۇھەررىر دېگەندە نېمە ئالاھىدىلىك بار ئىدى. كىشىلەرنى مەنسەپ ۋە بايلىق بويىچە تۈرگە ئايرىش مودا بولىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە بىزدەكلەر قاتارنىڭ ئاخىرقى تەرەپلىرىگە تىزىلىمىز. باي ئاغىنىمىزنىڭ سېخىيلىقى بىلەن مۇشۇنداق ھەشەمەتلىك يەپ-ئىچىشكە داخىل بولالىغىنىمىزغا شۈكرى قىلساق بولىدۇ.

لېكىن مەن بىردىنلا دولقۇننىڭ ئۆتمۈشى ھەققىدە ئويلاپ قالدىم. بىز ئۇنىڭ بىلەن تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققان يىلى سىنىپداش بولغانىدۇق. ئاڭلىشىمىزچە، ئۇ تولۇقسىزنى تۆت يىلدا تۈگەتكەنىكەن. تولۇقنىڭ بىرىنچى يىللىقىدىمۇ سىنىپ كۆچەلمەپتۇ. كېيىنكى ئۈچ يىلدىمۇ ئەڭ ئاخىرىدىن سانىغاندا بىرىنچى ئورۇندا تۇرۇپ كەلدى ۋە دادىسىنىڭ ئارىلىشىشى بىلەن ئاران دىپلومغا ئېرىشتى. ئۇ مۇئەللىملەرنىڭ تەنقىد-تەنبىھلىرىگە پىسەنتمۇ قىلمايتتى. «ئەجەبمۇ زېرىكتىم مۇشۇ ئوقۇش دېگەندىن، — دەيتتى ئۇ پات-پاتلا، — بىزنىڭ ئۆيدىكى جوھۇت بوۋايدىن قورقمىسام مەكتەپ دېگەندە بىر كۈنمۇ تۇرمايتتىم.»

ئۇنىڭ «بوۋاي» دېگىنى دادىسى ئىدى. ئاڭلىشىمىزچە ئۇ ئادەم خېلى چوڭ

باشلىق ئىكەن. شۇ كىشىنىڭ يۈزىنى دېمىگەن بولسا مەكتەپمۇ ئاللىقاچان دولقۇننىڭ كەشىنى توغرىلاپ قويار ئىكەن. مانا مۇشۇنداق بىر نان قېپى بوگۈنكى كۈندە خېلى كاتتا ئامەتكە ئېرىشىپتۇ. پۇلنىمۇ غازاڭدەك خەجلەيدىكەن. قوللىرىدا ئالتۇن ئۈزۈك، كىيىۋالغىنى ئەڭ يېڭى مودىدىكى قىممەت باھالىق كىيىملەر. ھەقىقەتەن ئامەتى كەپتۇ بۇنىڭ. بىراق، قانداق قىلىپ مۇشۇ ھالغا يېتىشتىكىن؟ ھېلىقى «جوھۇت بوۋاي» يۆلەشتۈرۈپ مۇشۇنداق پەللىگە چىقىرىپ قويغانمىدۇ يا؟ بۇ ئاغىنە ئۆز ۋاقتىدىمۇ بىزنى ئانچە كۆزگە ئىلىپ كەتمەيتتى، بوگۈن قانداق بولۇپ بىزنى مۇشۇنداق ھەشەمەتلىك رېستوراندا مېھمان قىلغۇسى كېلىپ قالدىكىن؟

— ئەينى ۋاقىتتا سىنىپتىكى ئەڭ قالاق ئوقۇغۇچى ئىدىم، — دولقۇن خۇددى شۇ تاپتىكى خىياللىرىمنى بىلىۋالغاندەك گەپنى ئۆز ئۈستىگە يۆتكىدى، — مەن سىلەرگە ئېيتسام، بەزى باللار مەكتەپتە ياخشى ئوقۇغىنى بىلەن جەمئىيەتتە تۈزۈك يول تاپالمايدۇ. ئەكسىچە ناچار ئوقۇغان باللار ئىچىدىنمۇ نى-نى ئىشلارنى قىلالايدىغانلار چىقىدۇ. ئىشقىلىپ، ئوقۇش دېگەن ئۇنچىۋالا چوقۇنۇپ كېتىدىغان نەرسە ئەمەس، سېنى جەمئىيەتتە يۆلەيدىغانلارنىڭ بولۇش-بولماسلىقى ئەڭ مۇھىم. مانا ئۆزۈمنى مىسالغا ئالسام، ئالىي مەكتەپ دېگەننىڭ دەرۋازىسىدىن كىرىپ باققىنىممۇ يوق. ئەمما چەت ئەلدىمۇ شۆبىسى بولغان كاتتا بىر شىركەتنى ئويناپ يۈرۈپ باشقۇرىۋاتىمەن. سىلەر بىلەن ئۇچرىشىپ مۇڭداشمىغىلى ئىككى-ئۈچ يىل بولۇپ قاپتۇ. مېنى نەلەردە تەمتىرەپ يۈرۈيدىغاندۇ دەپمۇ ئويلىغان بولغىيدىڭلار، شۇڭا بوگۈن بىر مۇڭدىشايلى دېدىم.

بايىقى سوئاللىرىمغا جاۋاب چىقتى. گەرچە دولقۇن گەپنى ئانچە كونكرېت ئېيتمىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ «جوھۇت بوۋاي» دەك يۆلەنچۈكلىرىگە تايىنىپ بوگۈنكى كۈنگە ئېرىشكەنلىكىنى، شۇنداقلا بوگۈن بىزگە ئۆزىنى بىر كۆرسىتىپ قويۇش ئۈچۈن مۇشۇنداق سېخىيلىق قىلىۋاتقانلىقىنى چۈشەندىم.

بايىقىشىمچە، دولقۇن غىزاغا ئۆزىنى ئانچە ئۇرۇپ كەتمىدى، ئەمما ھاراق دېگەننى ئۈزلۈكسىز ئىچىپ تۇردى. ئاغزى بولسا سۆزدىن بېسىقمىدى، ئۆزى بارغان جايلار، ئاڭلىغان ياكى قاتناشقان ئويۇن-تاماشىلار، خىزمەتتىكى نەتىجىلىرى توغرىسىدا توختىماي سۆزلەپ ئولتۇردى. ئۇ ئىلاجى بار قىزىقچىلىق قىلىشقا، سۆزلىرى ئارىسىغا ھەر خىل لەتىپە، يۇمۇرلارنى قىستۇرۇشقا تىرىشاتتى ۋە شۇنداق چاغلاردا ئالدى بىلەن ئۆزى قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتەتتى. ئەمما يەنىلا تۇرۇپ-تۇرۇپ ئىمتىيازلىقلارغا خاس كىبىر كۆرستىش ۋە ماختىنىشتىن خالىي بولالمايتتى. ئۇ يەنە بەزىدە كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرۇپ كۈتكۈچى قىزدىن نېمىلەرنىدۇ سورايتتى. ئۆز قاراشلىرىنى ئۇنىڭغىمۇ تەستىقلىتىشقا ئۇرۇناتتى. مۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭ قىزارغان كۆزلىرى بىر خىل شەھۋەتخورلۇق ۋە ھاياسىزلىق بىلەن ئۇچقۇندايتتى. قىز بولسا كۆپىنچە تېز ۋە قىسقا جاۋابلارنى بېرەتتى، بەزىدە چاي ياكى ھاراق قۇيغان بولۇۋېلىپ ئۆزىنى گەپتىن قاچۇراتتى.

كۈتكۈچى قىز بولسا بىزگە ئىلتىپات كۆرستىشكە تىرىشاتتى، چىرايىدىن تەبەسسۇم كەتمەيتتى، ھەرىكەتلىرى بەكمۇ سىپايە ۋە يېقىشلىق ئىدى. گەپنى ئاز ۋە بەكمۇ ئورۇنلۇق قىلاتتى. بەزىدە ئۇنىڭ گۈلدەك چىرايىدا تۇرۇپ-تۇرۇپ ئاللىقانداق بىر خىل مۇڭ-قايغۇ ياكى تەڭقىسلىققا ئوخشاپراق كېتىدىغان ئالامەتنىڭ لىپ قىلىپ پەيدا بولۇپ، يەنە تېزلا يوقاپ كېتىدىغانلىقىنىمۇ سېزىپ قالدىم. ئۇنىڭ بىرەر

دەردى بار ئوخشىمامدۇ، دېگەن سوئال بىر قانچە قېتىم خىيالىمغا كىرىپ چىقتى. بىر چاغدا ئۇ بىر ئىش بىلەن بىزدىن ئەپۇ سوراپ بىردەمگە يېنىمىزدىن كەتتى.

— كاساپەت تۇمۇچۇقنەك چىرايلىقكەن! — دېدى دولقۇن تىلىنى چاكىلدىتىپ، ئۇ خېلىلا كەيىپ بولۇپ قالغان ئىدى.

— راست دەيسەن، — دەررۇ قوشۇمچە قىلدى ئەسقەر، — سەھنىگە ياكى كىنوغا لايىق قىزكەندۇق، كۈتكۈچىلىككە زايا كېتىپتۇ ئۇ.

— ھەي، بۇ نېمە دېگىنىڭ؟ — دولقۇن قىزىشقان ھالدا سۆزنى يەنە تارتىۋالدى، — ئاڭلىسام، ھازىر بەزى كىنو، ناخشا چولپانلىرىمۇ ئارىلاپ-ئارىلاپ رېستورانلاردا كۈتكۈچىلىك قىلىدىغان، ناخشا ئېيتىدىغان بولۇشۇپتۇ. نېمىشقا دېسەڭ، مۇنداق يەرلەردە پۇلنى كۆپرەك تاپقىلى بولىدۇ. خېرىدارلارنىڭ خۇشلۇقى تۇتۇپ كەتكەندە ئۇلارغا ئايرىم چاي پۇلى بېرىدۇ دېگىنە، يەنە تېخى ئۇلار بەزىدە خېرىدارلار بىللە ئولتۇرۇپ پۇلسىز تاماق يەپ، بىر-ئىككى رومكا ئىچىپمۇ قويىدۇ.

— ماڭغىنە، كۈتكۈچىلەرگە خىزمەت ۋاقتىدا ھاراق ئىچىشكە يول قويۇلمايدىغاندۇ.

— بارە، سېنىڭ كاللاڭ تېخىچە ئازاد بولماپتۇ. خېرىدارلار بىللەن بىللە ئولتۇرۇپ مەخسۇس ھاراق ئىچىشىپ بېرىدىغان قىزلارمۇ بار تېخى.

— ئۇنى مەنمۇ ئاڭلىغان، ئەمما ئۇلار مەخسۇس شۇ ئىش ئۈچۈنلا ياللانغانلارمىش، ماۋۇ قىز ئۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ-دە، بۇلار مەست بولۇپ قالسا، قانداق مۇلازىمەت قىلالايدۇ، ياق، مېنىڭچە، بۇلار ئۈچۈن ئايرىم بەلگىلىمە بارغۇ دەيمەن.

— ھەي، نادانكەنسەن، ھازىرقى كۈندە چوڭراق ئىش چىقىرىپ قويمىسىلا بەلگىلىمە دېگەننى كىم سۈرۈشتۈرۈپ ئولتۇراتتى دەيسەن، مەن ساڭا ئېيتسام، كۈتكۈچى قىزلار ئۈچۈن ئەڭ چوڭ بەلگىلىمە كۆپرەك خېرىدار جەلپ قىلىش، رېستوراننىڭ كىرىمىنى ئاشۇرۇش.

— مۇنۇ قىزمۇ كۆپرەك پۇل تېپىشنى كۆزلەپ كۈتكۈچى بولغانمىدۇ؟ — گويا ئۆز-ئۆزى بىلەن سۆزلەشكەندەك بولۇپ سورىدى ئەسقەر يەنە.

— ئەلۋەتتە شۇنداق، — دولقۇن كېسىپلا ئېيتتى.

كېرەممۇ خېلىلا تەڭشىلىپ قالغانىدى.

— ئاغىنىلەر، ئۇ ھېلى كەلگەندە بىز بىلەن بىرەر رومكا سوقۇشتۇرۇشقا تەكلىپ قىلمايلىمۇ؟ — دېدى ئۇ بىردىنلا ھەجەپ تۇرۇپ.

— يارايسەن! — دولقۇن ئۇنىڭ مۈرىسىگە ئۇرۇپ قويدى.

— ئۇنى زورلىمايلى ئاغىنىلەر، — دېدىم مەن نېمىشقىدۇر بۇ تەكلىپنى مۇۋاپىق كۆرمەي، — مېنىڭچە، ئۇ ھاراق ئىچىدىغاندەك تۇرمايدۇ. تەڭلىكتە قويمايلى ئۇنى.

— ۋاي، قويساڭچۇ بۇرادەر! — دولقۇن قولىنى بىر شىلتەپ قويدى، — سەن ھازىرقى ياشلارنى چۈشەنمەيدىكەنسەن. بۇ قىزمۇ رومكىنى بىرلا كۆتۈرۈشتە قۇرۇقداپ قويمىسا ھېساب ئەمەس.

راست شۇنداقمۇ بولۇپ قالارمۇ، دېگەن پىكىر مېڭەمدىن لىپ قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى. بىراق ئۇنىڭ بايىقى ھالىتىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ يەنىلا ئىشەنمىدىم.

— مۇبادا ئىچمىسىچۇ؟

— قۇلىقىنى سايالدا كېسىپ بېرەي.

— نېمانچە قىلىپ كېتىسەن، — دېدى كېرەم ماڭا تەنبىھ بەرگەن قىياپەتتە، — يا ئۇ سېنىڭ بىرەر تۇغقىنىڭمىدى؟ ئىچسە ئىچمەمدۇ.

ئەسقەرمۇ بۇ دورەم بىتەرەپ يول تۇتتى.

— قېنى بولمىسا تەكلىپ قىلىپ كۆرەيلى، ئىچسە ئىچەر، بولمىسا قالار.

مەن ھېچنېمە دېيەلمەي قالدىم.

مۇبادا ئۇ راستىنلا بىرەر رومكا بولسىمۇ ئىچىدىغان چىقىپ قالسا، سۇنى كۆرمەي تۇرۇپ ئاياغ سالغاندەك بىر ئىش بولۇپ قالامدۇ؟

— ئىختىيارىڭلار، — دېدىم ئاخىرى.

خۇددى دېيىشىپ قويغاندەكلا دەل شۇ چاغدا كۈتكۈچى قىز ئالدىراپ يېتىپ كەلدى-دە، كۈلۈمسىرەپ:

— كەچۈرۈڭلار، يېنىڭلاردا بىللە بولالمىدىم، — دەپ ئەپۇ سورىدى ۋە بوتۇلكىنى قولىغا ئېلىپ، ئالدىمىزدىكى بوش تۇرغان قەدەھلەرگە هاراق قۇيۇشقا تۇتۇندى.

— كېرەك يوق خانقىز، — دېدى دولقۇن كۈلۈپ تۇرۇپ، — بىراق بىر تەلىپىمىز بار.

قىزنىڭ قەلەمقاشلىرى بىر كۆتۈرۈلۈپ، يەنە جايىغا چۈشتى.

— ئېيتىڭلار، ئورۇندايمەن، — دېدى ئۇ ئەدەب بىلەن.

— ماۋۇ رومكىنىمۇ قويۇڭ، سىز بىلەن بىرگە ئىچكۈمىز بار.

دەررۇ قىزغا قارىدىم. كۆڭلۈمدىن رەت قىلغايسەن ئىلاھىم، دېگەن پىكىر كەچتى. ئىشقىلىپ بۇ قىز توغرىسىدىكى قارىشىمدا خاتالىشىشنى خالىمايتتىم.

قىز ۋىللىدە قىزاردى ۋە تەڭلىكتە قالغان قىياپەتتە:

— كەچۈرۈشىڭلارنى سورايمەن، مەن زادى ئىچىپ باقمىغان، — دېدى.

خۇداغا شۈكرى! تازا قېنىپ نەپەس ئالدىم ۋە قانداقكەن، دېگەن مەنىدە دولقۇنغا قاراپ قويدۇم. ئۇمۇ ماڭا گويا ئالدىرىماي تۇر، دېگەندەك كۈلۈپ قويدى-دە، يەنە قىزغا بۇرۇلدى:

— تەكەللۇپ قىلماڭ، خانقىز، مەن ئوبدان بىلىمەن، مۇنداق رېستورانلاردا كۈتكۈچىلىك قىلىدىغانلار ئىچىدە ئىچمەيدىغىنى يوق.

كېرەممۇ ئۇنىڭغا ياردەملىشىشكە ئالدىرىدى:

— سىڭلىم، باشقىچە ئويلاپ قالماڭ، بىزگە ئوبدان خىزمەت قىلدىڭىز، شۇڭا بىرەر رومكا هاراقنى بىللە ئىچىپ مىننەتدارلىقىمىزنى بىلدۈرەيلى، دەپ ئويلاشتۇق. ئارتۇق زورلىمايمىز، پەقەت بىر رومكىلا ئىچسىڭىز بولدى.

— ماۋۇ قىزىلدىن ئىچىڭ بولمىسا، — ئۇنىڭغا ئۇلاپلا سۆز قىستۇردى ئەسقەر.

قىزنىڭ رەڭگى قىزىلگۈل رەڭگىگە كىردى. ئارىلاشقۇم كەلدى-يۇ، لېكىن بايىقى ۋەدەمنى ئەسلەپ، ئۆزۈمنى بېسىۋالدىم.

— كۆڭلۈڭلەرگە رەھمەت، — دېدى قىز ھەر بىرىمىزگە بىر-بىرلەپ قاراپ، — مەن ھەرقانداق هاراقنى ئاغزىمغا ئېلىپ باقمىغان، ئەپۇ قىلساڭلار.

— پىۋىدىنمۇ ئىچەرسىز؟ — ئۇنىڭ سۆزى تۈگىشىگىلا ئادىتى بويىچە ئالدىراپ قوشۇق سالدى ئەسقەر.

— ئۇنىمۇ ئىچمەيمەن، — قىز كۈلۈپ تۇرۇپ، ئەمما تەمكىنلىك بىلەن جاۋاب بەردى.

ئەمدى بۇ بىمەنە ئويۇن ئاياغلاشتىمۇ دەپ ئويلىۋېدىم، خاتالىشىپتىمەن. دولقۇننىڭ يېڭىلگەنلىكىگە تەن بەرگۈسى كەلمىگەن بولسا كېرەك، شۇندىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن قىز ئوتتۇرىسىدا مۇنداق سوئال جاۋابلار بولۇپ ئۆتتى:

— خانقىز، سىزدىن سوراپ باقاي، هاراق ئىچىش قانۇنغا خىلاپمۇ؟

— ياق.

— ئەخلاققا زىت كېلەمدۇ؟

— ئۇنداقمۇ دېگىلى بولمايدۇ.

— ھەببەللى، ئەمىسە، بىزنىڭ بىرەر رومكا بولسىمۇ بىللە هاراق ئىچەيلى دېگەن تەلىپىمىزنى نېمىشقا رەت قىلىسىز؟

— هاراق ئىچىش-ئىچمەسلىك ھەركىمنىڭ ئىختىيارىدىكى ئىش، ئۇنىڭغا بىراۋنى زورلىغىلى بولمايدۇ. لېكىن سىلەر خېرىدار بولغىنىڭلار ئۈچۈن قايتا-قايتا ئەپۇ سورىدىم.

دولقۇن بۇ قېتىم دەماللىققا گەپ

تاپالماي گەۋدىسىنى ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە تاشلىدى-دە، تاماكا تۇتاشتۇردى.

— مەن تېخى سىزنى مۇكاپاتلىماقچىدىم، — دېدى ئۇ يەنە ئىخلاسى قايتقاندەك بولۇپ، — ئەمما سىز...

— دولقۇن! — ئۇشتۇمتۇت ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلدى ئەسقەر، — ئەمدى بولدى قىل، بىز يېڭىلدۇق.

كېرەممۇ ئۇنى قۇۋۋەتلىدى:

— شۇنداق، ئەمدى بۇ قىزنى خىجىل قىلىۋەرمەيلى.

دولقۇننىڭ چىرايى سەل ئۆزگەرگەندەك بولدى. ئۇنى ئەمدى توقۇمنى قارنىغا ئالارمىكىن، بۇ قىزغا بىھۇدە ئازار بېرەرمىكىن، دەپ ئويلىۋىدىم، لېكىن ئەھۋال ئۇنداق بولمىدى.

— ھا... ھا... ھا! — بىردىنلا كۈلۈۋەتتى ئۇ، — راست، بىز يېڭىلدۇق، شۇنچە قىلىپمۇ ئۇنى گەپكە كىرگۈزەلمىدۇق، بەك قەيسەركەن بۇ خانقىز، قول قويدۇم، قول قويدۇم.

راستىنى ئېيتسام، ئۇنى مۇنداق تېز ئۆزگىرەر، يېڭىلگەنلىكىنى مۇنداق ئوچۇق-يورۇقلۇق بىلەن تەن ئالار، دەپ خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمىگەن. شۇڭا سەل ھەيران بولماي تۇرالمىدىم. بەلكىم ئۇ ھازىر راست سۆزلىگەندۇر ۋە بەلكىم خىجىلچىلىقىنى يوشۇرۇش ئۈچۈن ساختا ئىپادە كۆرسەتكەندۇر. مەيلى، نېمىلا بولمىسۇن ئۇ يېڭىلگەنلىككە تەن بەردى. ئەڭ مۇھىمى، كۈتكۈچى قىز بىر تەڭلىكتىن قۇتۇلدى. ئىشقىلىپ، بۇ دورەم دولقۇندىن خېلى رازى بولۇپ قالدىم.

مەن يەنە كۈتكۈچى قىزغا قارىدىم. ئۇنىڭ چىرايىدا بايىقىدەكلا يېقىملىق تەبەسسۇم جىلۋە قىلىپ تۇرۇپتۇ.

— سىڭلىم، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا، — باياتىن بېرى ئۆرىلا تۇردىڭىز. پۇتلىرىڭىز تېلىپ كەتكەندۇ، ماۋۇ ئورۇندۇقتا بىر پەس ئولتۇرۇڭ.

— راست، ئولتۇرۇڭ خانقىز، — ئالدىراپ گېپىمنى تارتىۋالدى دولقۇن، — قورقماڭ، ئەمدى ھاراق ئىچىشكە زورلىمايمىز.

قىز بۇ دورەم تارتىنمايلا تەكلىپنى قوبۇل قىلدى.

— سىڭلىم، — ئەسقەر قىزغا مۇراجىئەت قىلدى، — بۇ رېستورانغا يېقىندا ئورۇنلاشتىڭىزمۇ؟

— ئىككى ئايدىن سەل ئاشتى.

— بۇ ئىشمۇ بوپتۇ، كۈتكۈچىلىكمۇ ئوخشاشلا شەرەپلىك خىزمەت، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇنداق ئورۇنلارنىڭ مۇكاپاتىمۇ يۇقىرى بولارمىش.

قىزنىڭ چىرايىدا قىزىللىق ئارىلاش كۈلۈمسىرەش پەيدا بولدى.

— مەن ئەسلى تىببىي تېخنىكۇمنى پۈتتۈرگەنىدىم. لېكىن بۇ شەھەردىن خىزمەت تاپالمىدىم. ئۆيدە ئىككى يېرىم يىل ساقلاپ ئولتۇرۇپ، ئاخىرى مۇشۇ ئىشقا ئورۇنلاشتىم، — دېدى ئۇ.

ئېسىمگە كەلدى، ئۇنى بۇرۇن قەيەردە كۆرگەنلىكىم ئاخىرى ئېسىمگە كەلدى! ئۈچ يىل بۇرۇن جىددىي خاراكتېرلىق سوقۇر ئۈچەي كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ دوختۇرخانىدا ئوپېراتسىيە قىلدۇرغانىدىم. شۇ چاغدا پالاتىدا 5 — 6 نەپەر پراكتىكانت قىز بولىدىغان، ئۇلار كېسەللەرگە بەكمۇ قىزغىن مۇئامىلە قىلاتتى. ماۋۇ كۈتكۈچى قىز شۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرىنىغۇ. ئىسمىنىمۇ بىلەتتىم. بىراق ئۇنتۇپ قاپتىمەن. ئەستا، نېمە بولغىيدى؟... تاپتىم!

— نۇرىمانغۇ سىز؟ — دېدىم ئۇنىڭغا قاراپ، — مېنى تونۇدىڭىزمۇ؟

قىز چىرايىمغا ئوبدان بىر سەپسېلىپ قاراپ، خىجىللىق بىلەن كۈلۈمسىرىدى:

— نەدىدۇ كۆرگەندەك قىلىمەن. بىراق ئېنىق ئېسىمگە كەلتۈرەلمىدىم.

— X دوختۇرخانىسىنىڭ تاشقى كېسەللەر بۆلۈمىدە پراكتىكا قىلغان ۋاقتىڭىزنى ئەسلەپ كۆرۈڭا، ئۇ يەردە سوقۇر ئۈچەيى

ئوپېراتسىيە قىلىنغان بىر مۇھەررىر ئېسىڭىزگە كەلدىمۇ؟ ھەتتا ئوپېراتسىيە جەريانىدا سىز بېشىمدا تۇرۇپ مېنى گەپكە سالغان.

قىز بىر پەس قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ئويلاندى-دە، بىردىنلا:

— ئېسىمگە كەلدى، ئېسىمگە كەلدى، نىزام ئاكامكەنسىزغۇ! — دېدى كىچىك باللاردەك شادلىنىپ، ئاندىن خىجىل بولغان ھالدا قوشۇپ قويدى، — تونالماي قاپتىمەن، ئەپۇ قىلىڭ.

— ياھ، كونا تونۇشلار چىقىپ قالدىغۇ بۇلار، — كۈلۈپ تۇرۇپ گەپنى تارتىۋالدى دولقۇن، — نىزام، سەن ھارامزادىنىڭ بايا بۇ خانقىزنى ھىمايە قىلىپ كېتىشىڭ بىكار ئەمەسكەن-دە!

مەن ئاغىنىلىرىمگە نۇرىمان بىلەن قانداق تونۇشقانلىقىمنى بىرقۇر سۆزلەپ بېرىپ، ئاخىرىدا نۇرىمانغا مۇنداق دېدىم:

— مەن تېخى سىزنى ئاللىقاچان چوڭ دوختۇرخانىلارنىڭ بىرىدە ئىشلەۋاتقاندۇر، دەپ ئويلاپتىمەن.

— ماڭا ئۇنداق ئامەت نېسىپ بولمىدى، — نۇرىمان غەمكىن ھالدا كۈلۈمسىرەپ قويدى.

— بۇ قانداق گەپ؟ — دەررۇ قىزىشتى ئەسقەر، — ئۇ يىللىرى ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنى نەدىن كەلگەن بولسا شۇ يەرگە تەقسىم قىلاتتى، سىزنى نېمە دەپ تەقسىم قىلمىدى؟

— مېنىمۇ مۇشۇ شەھەرگە تەقسىم قىلغان، لېكىن دوختۇرخانىلاردىن ماڭا ئورۇن چىقمىدى.

قارىغاندا نۇرىماننىڭ تەقدىرى كېرەمنىڭمۇ دىققىتىنى تارتقان ئوخشايدۇ:

— مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلار بىلەن سۆزلىشىپ كۆرمىدىڭىزمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇ.

— سۆزلەشتىم، بەزىلەرنىڭ ئالدىغا ھەتتا بىر نەچچە قېتىم باردىم. ۋەدە بېرىشتى-يۇ، لېكىن نەتىجىسى كۆرۈلمىدى. كېيىن بارمايلا قويدۇم.

ئارىنى بىر پەس سۈكۈت باستى.

— ۋاقتىنچە بولسىمۇ باشقا ۋىلايەتلەرگە بېرىپ تۇرسىڭىز بوپتىكەن، — يەنە جىملىقنى بۇزدى ئەسقەر، — كېيىنچەرەك يۆتكىلىۋالاردىڭىز.

نۇرىمان بىر ئۇلۇغ-كىچىك تىنىپ قويدى.

— شۇنداق قىلسامغۇ بولاتتى. بىراق دادام مەن تېخنىكومدا ئوقۇۋاتقان چاغدىلا ئۆلۈپ كەتكەن. ئىككى بالىنىڭ چوڭى مەن. ئاپاممۇ كېسەلچان بولۇپ قالدى. ئۇنى توققۇز ياشلىق ئىنىم بىلەن تاشلاپ قويالمىدىم.

— ئاپىڭىز خىزمەت قىلامدۇ؟

— H ئىدارىدە تازىلىق ئىشچىسى.

ئەھۋال ئايان بولدى. بىچارە نۇرىمان تۆۋەن قاتلامغا مەنسۇپ ئائىلىدە ئېچىلغان گۈل ئىكەن.

— سىلەرگە بايا كۆپ ئوقۇغاننىڭ ئانچە ئەھمىيىتى يوق، مۇھىمى جەمئىيەتتە كۈچلۈك قوللىغۇچىڭىزنىڭ بار-يوقلىقى، دەپ ئېيتتىمغۇ، — دولقۇن تاماكىسىنى ئوتاشتۇرۇۋېلىپ گەپ باشلىدى، — قاراڭلار، بۇ خانقىز ئون نەچچە يىل ئوقۇپ، ئاخىرى يەنىلا كۆتەكچى بولۇپ قاپتۇ...

— ياق، مەسىلە ئوقۇشنىڭ ئەھمىيىتى يوقلىقىدا ئەمەس! — دەررۇ ئۇنىڭغا قارشى چىقتى ئەسقەر.

شۇنىڭ بىلەن ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا يەنە مۇنازىرە باشلىنىپ كەتتى. كېرەم بولسا بايىقىدەك گاھ ئۇنى، گاھ بۇنى قوللاپ ئولتۇردى. مەن ئۇلارنىڭ مۇنازىرىسىگە ئارىلاشماي نۇرىماندىن سورىدىم:

— بۇ يەردە ئىشلەۋېرىشنى ئويلامسىز ياكى ئۆز كەسپىڭىزنى قىلغۇڭىز بارمۇ؟

— دوختۇر بولۇش باللىق چېغىمدىلا كۆڭلۈمگە ئورناشقان ئارزۇ، — دېدى نۇرىمان پەرىشانلىق بىلەن، — مۇشۇ كۈنلەردە كېچىلىرىمۇ ئۆزۈمنى دوختۇر بولۇپ چۈشەيمەن.

ئەمدى گەپ قىلمىدىم. ئەمما

كۆڭلۈمدە بىر قارارغا كېلىپ قويدۇم: نۇرىمان چوقۇم بۇ ئارزۇسىغا يېتىشى كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن پۈتۈن كۈچۈم بىلەن ياردەملىشىمەن. باشلىقلارنىڭ، ھەتتا چوڭ باشلىقلارنىڭ ئالدىغىچە بارىمەن، ئۇنىڭدىنمۇ نەتىجە چىقمىسا خەلقنىڭ مەتبۇئاتىغا مۇراجىئەت قىلىمەن!

— بولدى، بولدى. ئەمدى سەن بىردەم جىم ئولتۇر، نىزام بىلەن قىلىشىدىغان مۇھىم گېپىم بار! — دولقۇننىڭ ئۈنلۈك ئاۋازى يەنە خىيالىمنى بۆلدى.

قارىغاندا بۇ قىممەتلىك مۇنازىرىدە ئەسقەر ئۇتتۇپ چىققان ئوخشايدۇ، مەغرۇرلانغان ھالدا كۈلۈپ تۇرۇپتۇ.

— ئاداش، سەن بىلەن قىلىشىدىغان مۇھىم بىر مەسلىھەت بار ئىدى، — دېدى دولقۇن ماڭا بىر تال تاماكا ئۇزىتىۋېتىپ، — گېزىتلەرگە قارىسام، بىزنىڭكىگە ئوخشاش شىركەتلەرنى تونۇشتۇرىدىغان ماقالىلەر پات-پات بېسىلىپ تۇرىدىكەن. سېنىڭ گېزىتىڭدە بىزنىڭ شىركەت توغرۇلۇقمۇ بىرەر پارچە ماقالە ئېلان قىلىنسىكەن، دەپ ئويلاپ قالدۇق. ئەڭ ياخشىسى، ماقالىنى ئۆزۈڭ يازساڭ...

— ھە، ئەمدى گېزىتكە چىققۇڭ كەپ قاپتۇ-دە، — ھېجىيىپ تۇرۇپ سۆز قىستۇردى ئەسقەر.

— سەن بىردەم قوشۇق سالماي تۇرغىنا! — دولقۇن ئۇنىڭغا نارازىلىق بىلەن قاراپ قويدى.

— نېمە بوپتۇ، باشقىلار ھەققىدىمۇ يېزىشىۋاتىدىغۇ، — دېدى كېرەم ئۇنىڭ تەرىپىنى ئالغاندەك بولۇپ.

بۈگۈنكى مېھماندارچىلىقنىڭ يەنە بىر مۇددىئاسى ئاشكارىلاندى. باياتىن بېرى دولقۇننىڭ نېمە ئۈچۈن ماڭا بەكرەك ئىلتىپات كۆرسەتكەنلىكىنى مانا ئەمدىلا چۈشەندىم. ئەسلىدە ئۇ مەندە ياخشى تەسىرات پەيدا قىلىشنى كۆڭلىگە پۈككەن ئىكەن-دە، لېكىن پرىنسىپ جەھەتتىن ئېيتقاندا، ئۇنىڭ بۇ تەكلىپىنى خاتا دېگىلى بولمايتتى.

— ئورۇنلۇق مەسلىھەتكەن، — دېدىم مېيىغىمدا كۈلۈپ، — لېكىن ئالدى بىلەن شىركىتىڭلارنىڭ ئەھۋالى بىلەن تونۇشۇپ چىقىشقا توغرا كېلىدۇ.

— يېزىشقا تېگىشلىك ئىشلار سامانداك تولا دېگىنە بىزدە.

— راست، سەن دېگەندەك بولسا، ماقالە ئويۇشتۇرساق بولىدۇ. لېكىن ھازىرلا چوقۇم شۇنداق قىلايلى دەپ ۋەدە بېرەلمەيمەن. باشلىقلار بىلەن سۆزلىشىپ كۆرەي.

— سېنىمۇ ئوبدان رازى قىلىمىز ئاداش، — دولقۇن تېخىمۇ ئىچكىرىلىدى، — ئەڭ ياخشىسى نېمىلەرنى يېزىش ھەققىدە ئەتە-ئۆگۈننىڭ ئىچىدە سۆزلەشسەك ئوبدان بولاتتى. نېمىشقا دېسەڭ، بىر نەچچە كۈندىن كېيىن چەت ئەلگە مېڭىپ كېتىمەن.

ئۇنىڭ مەقسىتى تولۇق ئايان بولدى: مېنىڭ قولۇم ئارقىلىق مەتبۇئاتتا ماختانماقچى، يەنە كېلىپ شىركىتى ئەمەس، ئۆزى! ياق، ئالدىمدا ئولتۇرغان بۇ ساۋاقدىشىم ھەرگىزمۇ ئەينى يىللاردىكى نانقېپى قۇلاق كەسكە ئوخشىمايدىكەن. ۋاقىتنىڭ ھىيلە-مىكىر بىلەن يۇغۇرۇلغان سىرلىق ھۇجرىلىرى ئۇنى خېلى مول قىلىپ يېتىشتۈرۈپتۇ.

ئۇنىڭغا قاتتىقراق بىر گەپ قىلغۇم كەلدى-يۇ، ئويلىنىپ كۆرۈپ يەنە ئۆزۈمنى بېسىۋالدىم. خەقنىڭ ئاش-تۇزىنى يەپتىمەن، داستىخان ئۈستىدىلا سەن-پەن دېيىشسەم ياخشى بولمىغۇدەك. بىراق ئۇنىڭ ساختا شان-شەرەپكە ئېرىشىشى ئۈچۈن شوتا بولۇپ بەرگۈممۇ يوق. شۇڭا ئەمدى تەلەپپۇزۇمدىكى بىزارلىق ۋە سوغۇقلۇقنى يوشۇرۇپ قالالمىدىم:

— مېنى رازى قىلىشىڭنىڭ ھاجىتى يوق. مۇھىمى مۇشتىرىلار رازى بولۇشى كېرەك.

دولقۇن كە يىپىياتىمدىكى ئۆزگىرىشنى سەزمىدىمۇ ياكى سەزسىمۇ چاندۇرماسلىققا تىرىشتىمۇ، ئە يتاۋۇر تېزلا ئىپادە بىلدۇرىۋەتتى:

ـــ رازى بولىدۇ، نېمشقا رازى بولماي- دىكەن! ئىسلاھات دولقۇنىدا غولاچ تاشلاپ ئۈزۈۋاتقان تۇرساق!

ھەي... ئۇنىڭدىن ئۇغايلىقچە قۇتۇلغىلى بولمىغۇدەك. بايا ئۇنىڭ مېھمان قىلىمەن دېگەن تەكلىپىنى نېمشقا چىڭ تۇرۇپ رەت قىلمىغان بولغىيدىم؟

ـــ تەكلىپىڭنى باش مۇھەررىرگە يەتكۈ- زەي، ـــ دېدىم ئاخىرى بۇ بىمەنە سۆھبەتنى تېزرەك ئاخىرلاشتۇرۇش ئۈچۈن، ـــ بىراق ماقالىنى مېنىڭ يېزىشىم ناتايىن...

ـــ نېمىشقا؟ ـــ سۆزۈمنى بۆلدى دولقۇن.

ـــ چۈنكى ئۇ مۇخبىرلارنىڭ ئىشى، مەن بولسام مۇھەررىر.

دولقۇن ماڭا بىر پەس ئۈنسىز تىكىلىپ ئولتۇرۇپ كەتتى. ئاندىن چىرايى تۈرۈلگەن پېتى تاماكا تۇتاشتۇرۇپ ئارقا-ئارقىدىن ئىككى-ئۈچنى شورىۋەتتى-دە، بۇگۈن مۇشۇ يەردە ئولتۇرغاندىن بۇيان ماڭا تۇنجى قېتىم تەنە قىلدى:

ـــ چۈشەندىم. مېنىڭ توغرامدا گېزىتىڭگە بىرەر نەرسە يېزىشنى خالىمايدىكەن- سەن. شۇنچە قىلغان مېھماندارچىلىقىمىنىڭمۇ قىلچە يۈزى بولماپتۇ. خەير، بوپتۇ. سەنسىزمۇ بىر ئىش قىلارمىز.

ـــ دولقۇن، ـــ دېدىم ئۇنىڭغا تەنە ئارىلاش كۈلۈمسىرەپ، ـــ مېھمان قىلغىنىڭ ئۈچۈن رەھمەت. لېكىن بىزدە ئېلىپ-بەر، دېگەن گەپ بار، ساڭا قۇرۇق رەھمەت ئېيتساممۇ بولماس. ئەتە كەچتە ئىشتىن چۈشكەندە مۇشۇ يەردە يەنە بىر قېتىم جەم بولايلى. مەن سىلەرنى مېھمان قىلىمەن.

بۇ تەكلىپىم ھەدېگەندىلا ئۇچەيلەننى ھاڭ-تاڭ قالدۇردى. ئۇلار ئاۋۋال ماڭا، كېيىن بىر-بىرىگە قاراشتى. ئاندىن نېمىلەرنىدۇ دېيىشكىلى تۇردى.

ـــ سىلەر يەنە ئولتۇرىمىز دېسەڭلار مەيلى. ئەمدى ماڭا رۇخسەت قىلىڭلار، ـــ مەن ئورنۇمدىن تۇردۇم.

ئەسقەر بىلەن كېرەممۇ ئورنىدىن تۇرۇشتى. دولقۇن بولسا باتنىغان قىياپەتتە ئولتۇرىۋەردى.

ـــ ئالدىرىما نىزام، ـــ دېدى ئەسقەر مېنى يەنە ئولتۇرۇشقا ئۈندەپ، ـــ بايىقى تەكلىپىڭنى ئويدانراق ئويلىشىپ كۆرەيلى

ـــ گېپىم-گەپ، ئەمسە شۇنداق بولسۇن! ـــ ئاندىن نۇرىمانغا بۇرۇلدۇم ۋە قەتئىي ئىشەنچ بىلەن ئۇنىڭغا مۇنداق دېدىم، ـــ سىڭلىم ئۈمىدۋار بولۇڭ، ئارزۇيۇڭىزغا چوقۇم يېتىسىز!

نۇرىمان مېنى چوڭقۇر مىننەتدارلىق ئىلكىدە ئۇزىتىپ قالدى.

مەسئۇل مۇھەررىر روزىمەھەممەت جۇمە

مۇستاپا مۇھەممەت

نەسرلەر

سۆيگۈ

نەۋرەم قولىقىمغا ۋارقىراپ سۆزلەيدۇ، ئاران ئاڭلايمەن. قۇياش ۋاللىداپ نۇر چاچىدۇ، ئاران كۆرىمەن، پۇتلىرىم پالەچتەك سۆرۈلىدۇ، ئاران يۈرىمەن، ياستۇققا باش قويىمەن، ئۇيقۇم كەلمەيدۇ. بۇ كۈنلەردە مەن ئۈچۈن تۈنمۇ تۈن، كۈنمۇ تۈن، بىراق...

يۈزلىرى زەپىراندەك سارغايغان، قەددى تالدەك ئېگىلگەن، كۆزىنىڭ نۇرى خىرەلەشكەن، قەدىمى قىسقارغان، قولاقلىرى پاڭقاي بولغان مېھرىلىك مەھبۇبەم قەلب ئاسمىنىمدا تولۇن ئايدەك، كۆڭۈل گۈلزارىمدا جۇلالاپ ئېچىلغان ئەتىرگۈلدەك، سوۋۇنغان باغرىمغا گۈلخاندەك، ۋۇجۇدۇمغا دەرماندەك، ئارمانلىرىمغا غەمخان ۋە شاپائەت كەلتۈرگەنىسىدۇر.

شۇڭا، يۈرىكىم يايراپ، تىنىقلىرىم باھارنىڭ خۇش بۇي ھىدىدىن ھۇزۇر ئالىدۇ، مېھرىم دەرياسى ئېگىز تاغ چوققىلىرىنى ئەگىپ ئۆتۈپ، شاۋقۇنلۇق دولقۇنلىرى بىلەن ئۆركەش ياساپ، مەھبۇبەمنىڭ بىپايان ئېكىنزارلىقىغا قۇيۇلىدۇ.

ئېكىنزارلاردا كۆرىمەن، بۇ يەردىكى بەرق ئۇرۇپ ئېچىلغان گۈللەر بەرگىدە سۆيگۈنىڭ ساماۋى تامچىسى ئاپئاق مەرۋايىت كەبى يالتىراپ تۇرغان، ياپيېشىل يوپۇرماقلار تېنىدە ئۇزاق ھاياتلىقىمىزدا يۈرەكلەرگە سىڭىپ قالغان رەڭلەرنىڭ سىماسى جىلۋىلىنىپ تۇرغان، مېھرىلىك قۇياش نۇرى گۈللەر بەرگىدە، يوپۇرماقلاردا زەرلىك لىباس سىياقىدا ھاسىل بولۇپ كۆز قاماشتۇرۇپ تۇرغان. مانا ئۇلار ھاياتلىقىمىزنىڭ روشەن سىماسى.

ھاياتلىق — تەرىپلەپ بولغۇسىز لاتاپەت، سىرلىرىغا يېتىپ بولمىغىدەك سۆيگۈ، مۇھەببەت.

ئۇزاق ھاياتلىق سەپىرىدە مەن مەھبۇبەمگە، ئۇ ماڭا ئېجىل بولۇپ ياشىدۇق. ئىككىمىز ھاياتلىق سەپىرىدە ھالاۋەت ئاپقۇرىنىڭ ئىككى يېنىدا بەھۇزۇر غىزالاندۇق. كۈلپەت ئوچاقلىرىدا تەڭ كۆيۈپ، جىسمىمىزدىن ئىمارەت، مېھرىمىزدىن باغ ياساپ، پەرزەنتلەر سەپىرىگە تۆگە، جىلغىلارغا كۆۋرۈك بولۇپ بەردۇق. ياشلىقىمىز ئۇلاردا قالدى. بىز تەبىئەتتىن يېڭى ئىنئام ئالدۇق...

بەللىرىم سىرقىراپ، دىمىم سىقىلىپ، بىئاراملىق ھېس قىلىشقا باشلىدىم. مەھبۇبەم

مىڭبىر غەيرەت بىلەن ياستۇق تۇۋىگە كېلىپ يەلپۈشكە باشلىدى. مەن ئۇنىڭ ئىللىق مېھرىنى سەيىر ئەتكەچ، ئۇنىڭ يېقىملىق جامالىغا تەلپۈندىم:

ئۇن سەككىز ياشلىق نازىنىن قىز–بۇلاقتەك بىر جۈپ كۆز، ھىلىلدەك سۈزۈك لەۋ، شەپەقتەك يۈز، سەرۋىدەك قامەت، باھار شامالىرىدەك ئىللىقلىق، ئاتەشتەك ھارارەت، ئاپتاپتەك يېقىملىق سۆيگۈ.

باھار تۈيغۈسى

كائىنات رەڭدار لىباسلارغا ئورىنىپ، چېچەكلەرنىڭ خۇش بۇي ھىدى دىماغلارغا ئۇرىلىدىغان، نەغمىچى قۇشلار شاخلار ئۈستىدە سەكرەشكىنىچە چۇرۇقلىشىپ سايرىشىپ، ئېتىزلىرىنى ئۇسا قىلىشنى باشلىغان دېھقانلارغا جۆر بولۇۋاتقان، ئېرىقلاردا ئەگىز سۇلار قىرغاقلاردىكى ئەمدىلا ئۈچ تارتىپ چىقىشقا باشلىغان قىياقلارنىڭ بەرگىنى ھارارەتلىك لەۋلىرى بىلەن سۆيۈپ ئۆتۈشكە باشلىغان، دىللاردا ئۆزگىچە بىر سۆيگۈ ھېسلىرى ئويغىنىپ زىمىستان سوغۇقتىن ئۆيلەرگە بەنت بولۇپ قالغان جانلار كائىناتقا، يېڭى كېلىنچەكتەك يېتىرقاش ئىچىدە نازلىق تولغىنىۋاتقان تەبىئەتكە تەلپۈنۈشكە باشلىغان چاغ – باھار.

بىراق، ھىجرانلىق كۆڭۈل سەتھىگە ۋىسال تامچىسى ھەدىيە قىلغۇچى – نازاكەتلىك باھار پەسلى كائىنات ئانىنىڭ تولغاقسىز تۇغۇلىدىغان زىبالىق قىزى ئەمەس.

باھار – قۇياش ئاتلىق پىداكارنىڭ ھارارەتلىك نۇر زۇلپىقارى بىلەن زىمىستان سوغۇقىنىڭ توسۇن ئېتىنىڭ ئۇچقۇر قاناتلىرىنى پارە-پارە قىلىپ، زېمىنغا رودىپايدەك چاپلاشقان سوغۇق گەۋدىسىنى تېرى-پېرەن قىلىپ، ئېرىتىپ، زېمىننى مېھرىلىك سۆيگۈسى بىلەن مەھكەم باغاش ئەتكەندىن كېيىن، دەھشەتلىك بورانلارنىڭ چوققىلارنى تەۋرىتىپ، گىياھلارنىڭ بېلىنى ئېگىپ، بىپايان ئاسماندا يولۋاستەك قۇترىغان بۇلۇتلارنى قوغلاپ سۈرۈپ، قۇياشنىڭ سۆيگۈدىن سۈزۈلگەن شىپالىق نۇرىنى زېمىن ئانىنىڭ تەبەسسۇم يېغىپ تۇرغان ماڭلايلىرىغا تەقدىم قىلىدىغان پىداكارانە ئەمگەكلىرىدىن كېيىن، ۋاقىت ئىلاھى كونا يىلنى ھىجران قەترىسىدىن ھاسىل بولغان ئارمان شارابلىرى بىلەن ئۇزىتىپ، يېڭى بىر يىلنى غايىۋى ئارزۇلاردىن ھاسىل بولغان گۈلگۈن شارابلار بىلەن قۇتلۇقلاپ، غەيرەت ۋە ئۈمىد قولىۋاقلىرىنىڭ ھاياتلىق دولقۇنلىرىدا ئۈركەشلىشىگە، ھايات سۆيگۈسى ئىچىدە ئىلگىرىلىشىگە جۆر بولىۋاتقان، تەبىئەت ۋە زېمىنىنىڭ ئاشىقى – دېھقانلار، تۈن ئۇيقۇسىدا شېرىن چۈشلىرىنى كۆرۈۋېتىپ، چۆچۈپ ئويغىنىپ، بىپايان ئېتىزلىقتا ئالماستەك يالتىراپ ياتقان ئاخىرقى قارلارنى ئېغىر دەسسەپ، چېھرىدە قۇياشنىڭ ياقۇت رەڭ رۇخسارى جىلۋىلەنگەندىن كېيىن، نازلىق باھارنىڭ شېرىن ۋىسال چەشمىسى يۈرەك دىۋارلىرىغا سېپىلىپ، ۋۇجۇدىدا سۆيگۈنىڭ نازۇك پەدىلىرى رىتىملىق ئالمىشىپ، ياڭراق كۈي ھاسىل قىلغاندىن كېيىن، بىپايان داللاردىكى نوتا سىمۋوللار لېۋىگە سۇ يۈگرەپ، يېشىللىق رەناسىدىن ھامىلدار بولۇپ، قاتتىق تەۋرىگەنلىرىدىن كېيىن كېلىدىغان نازلىق جانان!

مەسئۇل مۇھەررىر **كامىل تۇرسۇن**

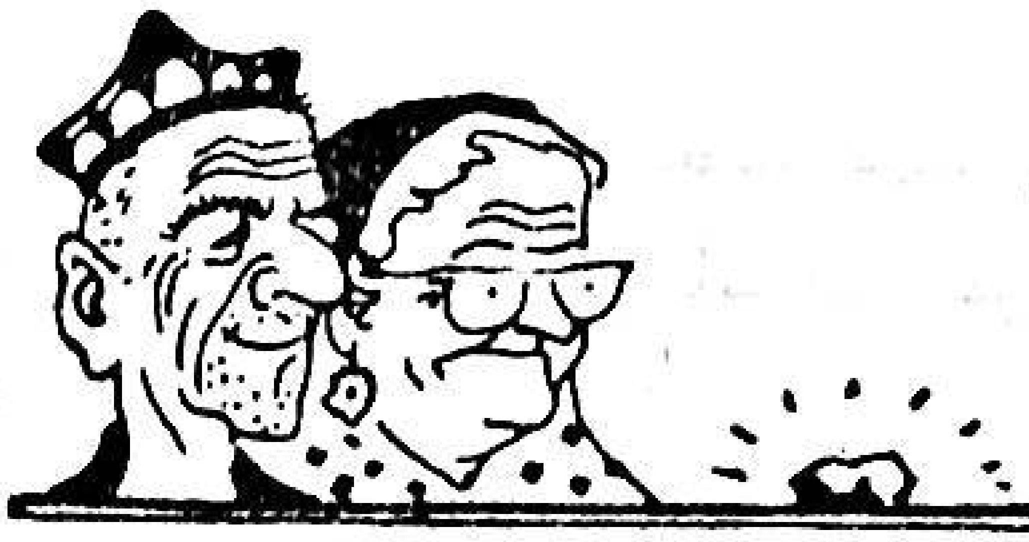

مەسەل، يۇمۇر، ساتىرا

م. سادايى

كەمتۈك سۈرەتلەر

دېڭىزنىڭ ئەسكەرتىشى

خەق ماختىنار، سۈنىڭ ئۈستىدە
ئۈزۈپ يۈرگەن كېمىسى بىلەن.
كۆتۈرۈپلا تۇرمىسام ئامان
ئۈزىدىكىن نېمىسى بىلەن؟!

غەزەپلەنسەم ھەممىسنى تەڭ
كۆمتۈرۈمەن، يۇتۇۋېتىمەن.
بىراق مېنىڭ كۆكسى-قارنىم كەڭ،
ئەپۇچانمەن، تىنىچ ئۆتىمەن.

ئاينىڭ كۆرەڭلىشى

كۆرەڭلىدى ئاي: مەن ئەجەب نۇرلۇق دەپ،
نۇرۇم بىلەن يەر-ئاسمان يورۇق دەپ.

تاڭ سۈزۈلدى شەرق ئاستا ئاقىرىپ،
غۇۋالاشتى ئاينىڭ رەڭگى تاتىرىپ.

ئىڭرىدى ئاي: مەن نۇرلانسام شۇ تاپتا،
كۈن قارىداپ، قالمايتتىڭلار ئاپتاپتا.

ئىچىمدىكى نۇر-ئاتەشنى چىقارماي،
دەم ئالايچۇ، ئەمدى ئازراق دەم ئالاي...

قۇيرۇق

سالپىيىپ تۇراتتى ئاتنىڭ قۇيرىقى
لاي-سامان چاپلاشقان چىگىش تۈرۈقى.

قۇشقاچنىڭ تۇمشۇقى ئۇنى چوقۇدى،
نېمانچە مسكىنسەن دېدى، نوقىدى.

قۇيرۇقنىڭ قىللىرى ئاستا مىدىرلاپ،
خۇشالمەن دەپ سۆزلەپ كەتتى كىتىرلاپ:

— بىلەمسەن، مەن قايناق بازارغا چىقتىم،
ئۇرمانزار-يايلاققا شىكارغا چىقتىم.

بەيگىدە داڭلاندى تېخى ئېگەم ئات،
سەندە يوق ئۇ شۆھرەت، شۇڭا كۆڭلۈم شاد.

— ئۇ يەردە دەپ يەنە سۆز ئالدى تۇمشۇق، —
سەن قايسى ئىشلاردا قازاندىڭ ئۇتۇق.

— مەن قۇيرۇق، ئېگەمنىڭ كەينىدە بىللە،
تۇرىمەن سۆرىلىپ، ئاشىمەن پەللە.

خىزمىتىم سۆڭگەچكە قونسا چاڭ، چىۋىن،
ئۈركىتىش، پاكىزلاش، ئەمەس بۇ قىيىن.

ئىشىمغا مۇناسىپ «قۇيرۇق» ئاتىقىم،
باشقا نام باب كەلمەس پىقىرغا بەلكىم...

ئەيىب

ئېگىسىنى دەپ شام
كۆيۈپتۇ ھەر ئاخشام.

سۆنۈق كۆزنەكتىن
ئۇرۇپتىكەن شامال.
بولمىغاچقا ئامال
شام ئۆچۈپتۇ دەرھال.

ئېگىسى شامالغا
قىلماي ھېچ سەۋەب.
كايىپتۇ: يارىماس
كاساپەت شام، دەپ.

ئۆكۈزنىڭ پۇشايمىنى

مايىل بولۇپ سۇخەنچىلەر سۆزىگە،
مېنى پاشا ئىلمىدى دەپ كۆزىگە.

پېشانەمگە قونغىنىدا شۇ بىزەڭ،
غەزەپلىنىپ جاكار قىلىپ كاتتا جەڭ.

ئىتتىماق بوپ چوڭ دەرەخكە پاش بىلەن،
ئۇسكەن ئىدىم تولدى كۆزۈم ياش بىلەن.

چوقاتماققا ئۇرۇلۇپ ساق مۈڭگۈزۈم،
سۇنۇپ كەتتى، ئەمدى چولاق مۈڭگۈزۈم.

بىراق پاشا ئۇچۇپ كەتتى غىڭ قىلىپ،
شادلىقىنى بۇ ئالەمگە چىڭ قىلىپ.

قۇرت ۋە ئالما

كىچىككىنە لىچىنكا قۇرت
ئۆملەپ تۇرۇپ،

شامالدا ئۆزىدىن ئۆيدى،
چېچەكنى چۈشمىگەن ئالمىنى سۆيدى.

دېدى: ئۇستۈڭدىن چاڭنى سۈپۈرۈپ،
زىيانداشلارنى قوغلىدىم سۈرۈپ.

ئالما ئويلىدى:
ئادىشىم ئوماقكەن،
كۆڭلىمۇ ئاقكەن...

ئىككىسى ئوبدان مۇڭداشتى،
چىڭ قۇچاقلاشتى.

بىر چاغدا ئالمىنىڭ بىر يېرى ئاغرىپ،
يىگىلەپ تاتىرىپ.

تولغىنىپ ساغرىپ،
ئىدا قىلدى ئادىشىنى چاقىرىپ:

ھەي كۆيۈمچان ئاداش،
كېسەل ئازابىغا تەس بولدى چىداش.

دوست بولساڭ قېنى،
قۇتقۇزغىن مېنى؟!

قۇرت ئالمىنىڭ ئىچىدىن يېدى،
ئاغرىقنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ ئىدى.

ئىتنىڭ ئەندىشىسى

ئاشقانىنى بەپ، سۆڭەك غاجاپ ئوبدان تويىمەن،
كارۋان ئۆتسە ئۈچۈم بارىدەك قاۋاپ قويىمەن.
قاۋىماي جىم ياتاي دېسەم ئەشۇ ئىگەمنىڭ
يارىماس دەپ قوغلىشىدىن بەكمۇ ئۆيىمەن.

ئوچاقنىڭ ئىقرارى

ھېچ قايسىنى سۆيمەيمەن،
سۆيىدۇرىمەن باشقىنى.
ئۆزۈم ئەسلى كۆيمەيمەن،
كۆيدۈرىمەن باشقىنى.
كۆل بولىدۇ، پەقەت كۆل،
كۆيۈپ-كۆيۈپ ئاشقىنى.

ۋەلى كېرىم

باشلامچىنىڭ مۇۋەپپەقىيتى

«جىمجىت جۇڭغارىيە» ئاتاقلىق يازغۇچى قەييۇم تۇردىنىڭ يېڭى رومانى، شۇنداقلا يازغۇچىنىڭ شىنجاڭ نېفىتچىلىكىنىڭ شانلىق تارىخى ۋە ھەر مىللەت نېفىت ئىشچىلىرىنىڭ جەڭگىۋار، قايناق تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۇرگەن ئەڭ يىرىك ئەسىرىدۇر. يازغۇچىنىڭ بۇ ئەسىرى ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولغان سانائەت-كارخانا ئەدەبىياتىدىكى بوشلۇقنى تولدۇردى؛ يازغۇچى قەلىمىنىڭ ئۇسلۇب، قۇرۇلما، بەدىئىيلىك جەھەتلەردە يېتىلگەنلىكىنى نامايەن قىلدى. يېقىنقى يىللاردىن بېرى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ساقلىقنى ساقلاش، مائارىپ، سودا-سېتىق ساھەلىرىدە ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش جەريانىدا قولغا كەلتۈرۈلگەن غايەت زور نەتىجىلەرگە بېغىشلاپ يېزىلغان، سوتسىيالىزم كىشىلىرىنىڭ ئارزۇ، غايە، تۇرمۇش قارىشى ۋە ئىنتىلىشلىرىنى ئەكس ئەتتۇرۇپ بېرىدىغان نۇرغۇن مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر مەيدانغا كېلىپ، خەلقنىڭ مەنىۋى ئېھتىياجىنى مەلۇم دەرىجىدە قاندۇردى. لېكىن سانائەت سېپىدە جاپالىق ئىشلەپ، بارلىقىنى خەلقنىڭ تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشقا بېغىشلاپ تەر تۆكۈۋاتقان ئىشچى قېرىنداشلارنىڭ تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۇرىدىغان ئەسەرلەر ناھايىتى ئاز ئىجاد قىلىندى، بۇ تېمىدىكى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر يوق دېيەرلىك بولدى.

قەييۇم تۇردى ئۇيغۇر سانائەت - كارخانا ئەدەبىياتىنى گۈللەندۈرۈش يولىدا جاپالىق ئىزدىنىپ، ئۈنۈملۈك ئىشلەپ كېلىۋاتقان يازغۇچىلىرىمىزنىڭ بىرى. ئۇ يېقىنقى ئون نەچچە يىل مابەينىدە قاراماي، مايتاغ كان رايونىدىكى ئىشچىلار ئارىسىدا تىرىشىپ تۇرمۇش ئۆگىنىپ، بىر مۇنچە ئەسەرلەرنى ياراتتى. يازغۇچى «بوغدا ئاتا» ناملىق پوۋېستىدا شىنجاڭ نېفىتچىلىكىنىڭ ئاتىسى — سېلىم بوۋا ئوبرازىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك سىزىپ چىقتى؛ ئۆزىنىڭ بىۋاستە تەسىراتى نەتىجىسىدە «ئىنژېنېر ئەلىنىڭ ھېكايىسى» ناملىق پوۋېستىنى يېزىپ چىقىپ، نېفىتلىككە بارلىقىنى بېغىشلىغان نېفىت ئىنژېنېرى ئەلىنىڭ روھىي دۇنياسىنى چوڭقۇر ئېچىپ بەردى. يۇقىرىقى ئەسەرلەر يازغۇچىنىڭ سانائەت تېمىسىغا بېغىشلانغان دەسلەپكى ئىجادىي مېۋىلىرى ئىدى. ئۇ ئون يىل ئىزدىنىش، تۇرمۇش ئۆگىنىش، نېفىت ئىشچىلىرىنىڭ روھىي دۇنياسىغا سىڭىپ كىرىش نەتىجىسىدە سانائەت تېمىسىغا بېغىشلانغان يىرىك ئەسەر — «جىمجىت جۇڭغارىيە» تىرىلوگىيىسىنى يازدى.

تىرىلوگىيىنىڭ بىرىنچى تومى — «قامەتلىك گىلتاغ» دا شىنجاڭ نېفىت ئىشچىلىرىنىڭ 1936 - يىلدىن 1945 - يىلغىچە بولغان 10 يىللىق تارىخىي مۇساپىسى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. ھازىرقى زامان نېفىتچىلىكى — شىنجاڭ تارىخىدىكى زور يېڭى ۋەقە. شىنجاڭدا ئۇيغۇر

قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەت ئىشچىلىرى نېفىت ساھەسىگە بىرقەدەر مەركەزلەشكەن. شىنجاڭ نېفىتچىلىكى قاراماي، مايتاغنى نېچىشنى مەركەز قىلغان. ئۇ يەردە بىر ئەۋلاد ئاز سانلىق مىللەت ئىشچىلار سىنىپى قوشۇنى يېتىشىپ چىققان. يازغۇچى بۇ ئەسىردە كونا جەمئىيەتتە ئىت-ئېشەك ئورنىدا خورلانغان ھەر مىللەت ئىشچىلىرىنىڭ ئوبرازىنى تارىخىي چىنلىققا ئۇيغۇن ھالدا مۇۋەپپەقىيەتلىك ياراتقان. يازغۇچى شېڭ شىسەي ھۆكۈمرانلىقى دەۋرىدىكى تارىخىي ۋەزىيەت بىلەن پىششىق تونۇشقان، ياراتقان ئوبرازلىرى ۋە پېرسوناژلارنىڭ روھىي ھالىتى، ئۈمىد، ئارزۇسى تارىخىي چىنلىققا ھۆرمەت قىلىنغان ئاساستا تەسۋىرلەنگەن. ئەينى دەۋردە شىنجاڭنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئەھۋالى قانداق ئىكەنلىكى؛ جاھالەت قاراڭغۇلۇقىدا تولغىنىۋاتقان مىللەتنى قۇتقۇزۇشنى كۆزلىگەن ئىلغار زىيالىيلارنىڭ ئىنقىلابىي ئىش-پائالىيەتلىرى ۋە چىدىغۇسىز زۇلۇم ئىسكەنجىسىدە ئىڭراۋاتقان جاپاكەش خەلقنىڭ مۇڭ-زارى؛ ئازادلىققا، ئەركىنلىككە تەشنا قەلبى، قىسمىتى، شېڭ شىسەي ھۆكۈمرانلىقى دەۋرىدىكى شىنجاڭنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتلەردىكى ئەھۋالى جانلىق يارىتىلغان تىپىك ئوبرازلار ئارقىلىق روشەن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

رومانىنىڭ ئۇسلۇبى ئۆزگىچە، قۇرۇلمىسى پۇختا بولۇپ، يازغۇچى تەرتىپلىك بايان ۋە قىستۇرما بايان شەكلىنى تەڭ قوللىنىپ، خىلمۇ خىل سەرگۈزەشتە، ئۆزگىچە مىجەز-خاراكتېرگە ئىگە پېرسوناژلار ئوبرازىنى كىتابخانلار كۆز ئالدىدا خۇددى تىرىك ئادەملەردەك گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىدۇ.

— مەشرەپ — رومانىنىڭ باش قەھرىمانى، رومانىنىڭ مۇرەككەپ سيۇژىتى مەشرەپنىڭ ئىش-پائالىيەتلىرى، سەرگۈزەشتىلىرىنى چۆرىدىگەن ھالدا قانات يايىدۇ. مەشرەپ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى چەت بىر يېزىدا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن نامرات ئىجارىكەش دېھقان ھاشىم بوۋاينىڭ ئوغلى. يۇرت چوڭى ئىمىن بەگ ئۇلارنىڭ تۆت مو يېرىنى ئاچكۆزلەرچە يۇتۇۋالىدۇ ۋە مەشرەپنىڭ سىڭلىسى نۇرسىمانىنى تۇيۇقسىز بۇلاپ كېتىدۇ. شۇڭا ھاشىم بوۋاي ئايالى رابىخان، ئوغلى مەشرەپنى كەينىگە سېلىپ، ئادالەت ئىزدەپ ئىمىن بەگ ئۈستىدىن ئەرز قىلىدۇ. ئاخىرىدا مىڭبىر جاپالار بىلەن ئۈرۈمچىگە كېلىدۇ ۋە شېڭ دۇبەنگە ئەرز سۇنماقچى بولغاندا، قاتتىق تاياققا قالىدۇ. ھاشىم بوۋاي تاياق زەربىسىدىن ئۆلۈپ كېتىدۇ. مەشرەپ ئاتا-ئانىسى ۋە سۆيۈملۈك سىڭلىسىدىن ئايرىلىپ، ئۈرۈمچىنىڭ سوغۇق ھۆۋلىغان كوچىلىرىدا يېتىم قالىدۇ. مەشرەپنىڭ ۋۇجۇدىدا قانخور ھۆكۈمرانلاردىن ئۆچ ئېلىشتىن ئىبارەت پۈتمەس-تۈگىمەس غەزەپ ئوتى يالقۇنجاپ تۇرىدۇ. ئۇ راشىدىن ئەپەندىنىڭ ئاتىلارچە يار-يۆلەكتە بولۇشى بىلەن ھۆكۈمرانلارنىڭ رەزىل ماھىيىتىنى چوڭقۇر تونۇشقا باشلايدۇ. يازغۇچى مەشرەپ ئوبرازىنى يارىتىشتا ئەمدىلا 16 ياشقا كىرگەن ئۆسمۈر بالىنىڭ ساددا خىياللار بىلەن تولغان، ھەممە نەرسىگە ھەيران قالىدىغان بالىلارچە روھىي دۇنياسىنى بالىلارغا خاس ئاددىي، چۈشىنىشلىك تىل ئارقىلىق ئەپچىللىك بىلەن ئېچىپ بېرىدۇ.

مەشرەپ باشقىلارنىڭ دەۋىتى ۋە سىڭلىسىنى ئىزدەش سەۋەبى بىلەن ئەمەت، مەھەممەتجانلارغا ھەمراھ بولۇپ، مايتاغ نېفىتلىكىگە كېلىپ ئىشچى بولۇپ ئىشلەيدۇ. بۇ جايدىكى ئۆتكۈر سىنىپىي زىددىيەت، جاپاكەش ئىشچىلارنىڭ ئېگىلمەس-سۇنماس

روھى ۋە بېشدىن ئۆتكەن نۇرغۇن ئىسسىق-سوغۇقلار مەشرەپنى تەربىيلەيدۇ. چىدامىلىق، غەيرەتلىك قىلىپ تاۋلايدۇ. مەشرەپ ئاخىرى سوپاخۇن ليەنجاڭنىڭ قىسمىغا ئەگىشىپ، ئىلى ئىنقىلابچىلىرىغا قوشۇلۇپ، مىللىي ئازادلىق ئىشلىرى ئۈچۈن قان كېچىپ جەڭ قىلىدۇ. يازغۇچى مەشرەپ ئوبرازىنى يارىتىشتا ئۇنىڭ چەت بىر يېزىدا تۇغۇلۇپ نامراتلىقتا ئۆسكەنلىكى، يەرلىك ئەمەلدارلار ۋە ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرىنىڭ قاتمۇقات زۇلۇمى ئاستىدا ئېيتقۇسىز زۇلۇمغا ئۇچرىغانلىقىنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق ئۇنىڭ ئاق كۆڭۈل، ساددا، ھۆكۈمرانلارغا قەھرى-غەزىپى كۈچلۈك، مىللىي ئازادلىققا، ئەركىنلىككە تەشنا خاراكتېرىنى، ئۆزىگە خاس روھىي دۇنياسىنى، ئالىيجاناپ ئەخلاقىي-پەزىلىتىنى روشەن گەۋدىلەندۈرۈپ بەرگەن. يازغۇچى مەشرەپ خاراكتېرىنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىنى مۇناسىپ بەدىئىي مۇھىت بىلەن تەمىن ئېتىپ، ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى ھەر تەرەپلىمە قېزىپ، مەشرەپ ئوبرازى ئارقىلىق كىتابخانلار قەلبىدە زىلزىلە پەيدا قىلغان.

راشىدىن ئەپەندى بىلەن سابىرۇۋ ئەينى دەۋردىكى قىيىن شارائىتتا ئۆسۈپ يېتىلگەن زىيالىيلىرىمىزنىڭ تىپىك ئوبرازى، راشىدىن ئەپەندى ئاق كۆڭۈل، مىللەت ئۈچۈن باش قاتۇرىدىغان، ئاجىزلارغا ياردەم قولىنى ئايىماي سوزىدىغان ئېسىل ئادەم. ئۇ دائىم ئىلغار پىكىرلىك كىشىلەر بىلەن ھەمسۆھبەتتە بولۇپ، سىياسىي ۋەزىيەت، جەمئىيەت ئەھۋالى توغرىلىق پىكىر يۈرگۈزىدۇ، مىللەتنى، ۋەتەننى زۇلمەت قوينىدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئۈزمەي كۈرەش قىلىدۇ. ئۇنىڭ خاراكتېرىدا ئەمگەكچى خەلققە نىسبەتەن ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن سالماقلىق، پەسكەش ھۆكۈمرانلارغا نىسبەتەن پۈتمەس-تۈگمەس غەزەپ ئوتى يالقۇنجاپ تۇرىدۇ.

سابىرۇۋ سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئوقۇپ كەلگەن زىيالىي، ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ۋەتەن تۇپرىقىدا زامانىۋى سانائەت بازىلىرىنى قۇرۇپ، ۋەتەننى، خەلقنى قۇدرەت تاپقۇزۇشتىن ئىبارەت بىر ئوت يالقۇنجايدۇ. ئۇ مەخپىي ھالدا ئىنقىلابىي ھەرىكەت بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، ھەتتا ئۆلۈم ئالدىدىمۇ ئۆزىنىڭ ئەقىدىسىدىن يانمايدۇ.

يازغۇچى راشىدىن ئەپەندى، سابىرۇۋ ئوبرازلىرىنى يارىتىشتا ئۇلارنىڭ سىرتقى قىياپىتى، گەپ-سۆزلىرى زىيالىيلارغا خاس بولۇشىغا ئەھمىيەت بەرگەن. ئۇلارنىڭ بىر قاتار تەسىرلىك كەچۈرمىشلىرىنى، ئىنقىلابىي پائالىيەتلىرىنى ئىنچىكىلەپ تەسۋىرلەپ، ئۇلارنى خۇددى كۆز ئالدىمىزدا ھەرىكەت قىلىۋاتقاندەك جانلىق گەۋدىلەندۈرۈپ بەرگەن.

نامان تايغان ئوبرازى بۇ رومانىنىڭ بەدىئىي قىممىتىنى تېخىمۇ ئاشۇرغان. بۇ پېرسوناژنىڭ تەن قۇرۇلۇشىنىڭ يوغان، بەرجەس بولۇشى كىتابخانلارنى ھەيران قىلسا، ئۇنىڭ يىراقنى كۆرەرلىك بىلەن ئېيتقان ئاجايىپ دانا سۆزلىرى، ئىش-ھەرىكىتى كىشى قەلبىدە سۆيۈنۈش پەيدا قىلىدۇ. ئۇ باشقىلارغا يېلىنماسلىق، قاتتىق-قۇرۇق تەنە ئاڭلىماسلىق مەقسىتىدە نېفىت ئىشچىسى بولۇپ تىرىشىپ ئىشلەيدۇ ۋە نۇرغۇن ئىشچىلارغا يار-يۆلەك، ھەمدەمدە بولىدۇ. يامانغا يالۋۇرمايدۇ. ياۋاشنى بوزەك ئەتمەيدۇ. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا يۇرتىغا نىسبەتەن كۈچلۈك مۇھەببەت ۋە ئازادلىق، ئەركىنلىككە تەلپۈنۈش روھى ئۇرغۇپ تۇرىدۇ. يازغۇچى بۇ ئوبراز ئارقىلىق ئىدىيىدە ئازادلىققا

ئېرىشكەن، ھۆكۈمرانلارنىڭ رەزىللىكلىرىنى كۆرگەن، بېشىدىن نۇرغۇن ئىسسىق-سوغۇق ئۆتكەن بىر جاپاكەش ئىشچىنىڭ ئازادلىققا بولغان تاقەتسىز خاراكتېرىنى ئېچىپ بېرىدۇ. يازغۇچى بۇ ئوبرازنىڭ ئەمەلىي پائالىيىتى بىلەن باي روھىي دۇنياسىنى ئورگانىك ھالدا بىرلەشتۈرۈپ، بۇ ئوبرازنىڭ مۇكەممەللىكىنى تېخىمۇ ئىلگىرى سۈرىدۇ.

بۇ ئەسەردە تەسۋىرلەنگەن يەنە بىر مۇھىم ئوبراز روزى دۈيجاڭدۇر. ئۇمۇ نامان تايغانغا ئوخشاش ئادالەتسىز زامان كاساپىتىدىن قېقىلىپ-سوقۇلۇپ يۈرۈپ، ئاخىرى نېفىت ئىشچىسى بولۇپ قالغان. لېكىن ئۇنىڭ خاراكتېرىگە قېنى قىزىقلىق، قاراملىق قىلىش بىلەن ئاق كۆڭۈللۈك، ساددىلىق سىڭىپ كەتكەن.

روزى دۈيجاڭ ھۆكۈمرانلار سىنىپىنىڭ ئىشچىلارنى خورلىشىغا قەتئىي قارشى تۇرىدۇ، ئۇ ئىشچىلارنى نامايىشقا ئۇيۇشتۇرىدۇ. يازغۇچى روزى دۈيجاڭنىڭ روھىي دۇنياسىدىكى ئۆزگىرىشلەرنى ھەرقايسى تەرەپتىن ئەتراپلىق ئېچىپ بېرىشكە ئەھمىيەت بېرىپ، بۇ ئوبراز ئارقىلىق ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئەڭ كۈچلۈك جەڭگىۋارلىققا، ئىنقىلابىيلىققا ئىگە خاراكتېرىنى يورىتىپ بېرىدۇ.

روماندا يەنە ئەمەت، مەھەممەتجان، چىڭ سۇڭ، لىيۇباخان قاتارلىق پېرسوناژلار ئوبرازىمۇ تەسۋىرلەنگەن. بۇ ئوبرازلار گەرچە يۇقىرىدا تەھلىل قىلىنغان ئوبرازلاردەك كەڭ ۋە مەركەزلىك تەسۋىرلەنمىگەن بولسىمۇ، ئەمما ئۇلار ئەينى دەۋر ئىجتىمائىيىتىنىڭ مەلۇم تەرىپىنى ئەكس ئەتتۈرۈشتە، رومانىنىڭ بەدىئىي سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە ۋە پېرسوناژلارنىڭ خاسلىقىنى گەۋدىلەندۈرۈشتە ئۈنۈملۈك رول ئوينىغان، ئالايلۇق، بۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەمەت، مەھەممەتجانلارنىڭ تەقدىر-سەرگۈزەشتلىرى مەشرەپنىڭكى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، ئۇلار مەشرەپ ئوبرازىنىڭ مۇكەممەللىشىشىدە ناھايىتى مۇھىم رول ئوينىغان.

روماندا ئاز بولمىغان سەلبىي پېرسوناژلار ئوبرازىمۇ يارىتىلغان، بۇ جەھەتتە ئەينى چاغدا قورۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان جاڭ خەيتىڭ ئوبرازى ئالاھىدە گەۋدىلىك.

جاڭ خەيتىڭ — ئاچكۆز، نەپسانىيەتچى، يېڭى پىكىر ئېقىمىغا، ئىلغار زىيالىيلارغا چىش-تىرنىقى بىلەن قارشى تۇرىدىغان، مىللەتلەرنى ئاياغ-ئاستى قىلىپ يەكلەپ، مىللىي زىددىيەت كەلتۈرۈپ چىقارغۇچى ۋە ئۇنىڭدىن ئۈنۈملۈك نەپ ئالغۇچى ھىيلىگەر، ئىككى قولى نۇرغۇن بىلىملىك زىيالىي، بىگۇناھ كىشىلەرنىڭ ئىسسىق قېنى بىلەن بويالغان قانخور جاللات، گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق پارازىت ئەمەلدارلىرىنىڭ تىپىك ۋەكىلى. ئۇ ئەمدىلا ئۆسۈپ يېتىلگەن نېفىت مۇتەخەسسىسى سابىرۋۇنى قەست قىلىپ ۋەھشىيلەرچە ئۆلتۈرگۈزۈۋېتىدۇ. ئۆزىنىڭ قول ئاستىدا ئىشلەۋاتقان كۆپ تىللىق زىيالىي راشىدىن ئەپەندىنىڭ ئەركىن خىزمەت ئىشلىشىگە يول قويمايدۇ ۋە ئۇنىڭغا ھەر تەرەپتىن پۈتلىكاشاڭ بولىدۇ. ئۇ گومىنداڭنىڭ قاراملىق بىلەن چوڭ مىللەتچىلىك قىلىدىغان ئەمەلدارلىرىنىڭ ۋەكىلىدۇر. ئۇنىڭ قارىشىچە، ئاز سانلىق مىللەتلەر ياۋايى ھەم نادان، كۆپ نەرسىلەرنى چۈشەنمەيدۇ، ئۇلار پەقەت ھۆكۈمەتكە قويدەك ياۋاش بولۇپ ئىتائەت قىلىش كېرەككى، زۇلۇم قانچە ئېغىر بولۇپ كەتسىمۇ قارشىلىق كۆرسەتمەسلىكى كېرەك! ئۇنىڭ رەزىل قىياپىتىنى تۆۋەندىكى قۇرلاردىن ئېنىق

كۆرۈۋالىمىز:

« ئىنژېنېر ئەپەندى، سىزمۇ قىزىقكەنسىز، ‹ قاراساسلىق › بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى بولمىغان دېگىنىڭىز نېمىسى؟ خەق ئەخمەق، نادان تۇرسا... ئۇنىڭ ‹ قارا ئالتۇن › غىچلا ‹ ئامېرىكا دوللىرى › ئىكەنلىكىنى ئۇلار نەدىن بىلسۇن! »

بۇ قۇرلار ئارقىلىق يازغۇچى جاڭ خەيتىڭ خاراكتېرىدىكى رەزىللىكىنى، ئۇنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرنى يەكلەيدىغان، پەس كۆرىدىغان قىياپىتىنى چوڭقۇر ئېچىپ تاشلىغان.

« — بولدى قويۇڭ، شۇ ئالۋاستى چۆللۈكىنى، — دېدى جاڭ خەيتىڭ قانداقتۇر بىزارلىق كەيپىياتى بىلەن قولىنى شىلتىپ، — ئۇ دەشتى-باياۋانغا ئابراكوۋ قىزىقمىسا قىزىقماۋەرسۇن، مەن تېخىمۇ قىزىقمايمەن. لېكىن مېنىڭ بىر نەرسىنى بىلگۈم كېلىدۇ. ئۇ يەرگە ئابراكوۋدىن باشقا ئىنسان قەدەم باسمىغان دېگەن گەپ راستمۇ؟...

— ئۇنداق ئەمەس، — دېدى ئىنژېنېر.

— نېمە! ئۇنداق ئەمەس دەمسىز؟ — جاڭ خەيتىڭ قانداقتۇر مەنستمەسلىك بىلەن بويىنىنى قىقىپ تۇرۇپ سورىدى، — ئەمىسە ئۇ يەردە ئادەم بارمۇ؟

— بار، يەنە تېخى ئىپتىدائىي نېفتچى...

— بەللى غەلىتە گەپقۇ بۇ! ئۇ يەردە ئالۋاستىلار نېفتچىلىك قىلامدىكىنا!...»

مانا بۇ دىئالوگلاردا جاڭ خەيتىڭنىڭ ئەخمەق، نەپسانىيەتچى، ئاچكۆز خاراكتېرى ئېچىپ تاشلانغان. ئۇنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرى پەقەت ئەخمەقلىق بىلەن ئېيتىلغان بولۇپ، كۈچلۈك ئىلمىي ۋە ئەمەلىي پاكىتلار ئالدىدىمۇ ئالجىپ يۈرۈيدىغان ئىپلاس ئەمەلدارلارنىڭ سىماسىنى كۆز ئالدىمىزدا گەۋدىلەندۈرىدۇ.

رومانىدا يەنە نۇرغۇنلىغان سەلبىي پېرسوناژلار ئوبرازى يوشۇرۇن لىنىيە ئارقىلىق تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، ئەسەردىكى ئىجابىي پېرسوناژلارنىڭ سۆزلىرىدىلا تىلغا ئېلىنىدۇ. يازغۇچى ئۆز ئەسىرىدە قوللانغان ئاشكارە لىنىيە بىلەن يوشۇرۇن لىنىيە پېرسوناژلارنىڭ ئىش-پائالىيەتلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ، بەزىدە بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ كېتىدۇ، بەزىدە ئەسەر سيۇژىتىنىڭ ئەگرى-توقاي راۋاجىدا ئايرىم كۆزگە چېلىقىپ، ئەسەردىكى ئىجابىي، سەلبىي پېرسوناژلار ئوبرازىنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلىشىدا ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينايدۇ.

رومانىنىڭ ئۈچىنچى بابى شىنجاڭ نېفتچىلىكىگە يول ئاچقۇچى، يەنى ئىپتىدائىي نېفتچى سېلىم بوۋاينىڭ سەرگۈزەشتىسىگە بېغىشلانغان. خۇددى « يۈسۈپ-زۇلەيخا » قىسسىسى ۋە « قىسسەسۇل ئەنبىيا » رومانىغا ئوخشاش ئىنتايىن گۈزەل چۆچەك بۇ باب تىل جەھەتتىن قاتتىق تاۋلانغان، رومانىنىڭ ئەڭ ياخشى، پاساھەتلىك يېزىلغان قىسمى ھېسابلىنىدۇ. سېلىم بوۋاي « قىسسە » سىنى ئوقۇغىنىمىزدا، رومانىنىڭ ئالدىنقى ئىككى بابىدىكى ۋەقەلىكلەر پۈتۈنلەي ئېسىمىزدىن كۆتۈرۈلۈپ، پەقەت مۇشۇ ۋەقەلىك ئىچىگىلا كىرىپ كېتىمىز. « قىسسە » تۈگىگەندە ئاندىن بۇ ۋەقەلىك رومانىنىڭ بىر بۆلىكى ئىكەنلىكىنى ئېسىمىزگە ئالىمىز.

سېلىم ئەسلى قەشقەرنىڭ تۈمەن دەرياسى بويىدا تۇغۇلغان، يوقسۇللۇق كېزىك كېسىلى تۇپەيلىدىن ئاتا-ئانىسىدىن ئايرىلىپ، ئاتۇشنىڭ مۇچ يېزىسىدىكى يېزا ئاقساقىلى

خوجا يۈز بېشىنىڭ مال باققۇچىسى بولۇپ ئىشلەيدۇ، سېلىم رەڭگى-روپى تۈزۈك، تەندۇرۇست، ئىشچان، زېرەك بولغاچقا، ئۇنىڭ ئۈستىگە، راۋابنى كىشىنىڭ زوقىنى كەلتۈرگىدەك چالىدىغان بولغاچقا، يۈز بېشىنىڭ ئارزۇلۇق قىزى ئايگۈل ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالىدۇ، ئايگۈل زۇلۇمغا قارشى، ئەركىن مۇھەببەتكە ئىنتىلىدىغان، ئىنتايىن گۈزەل، ئاق كۆڭۈل قىز، ئۇلارنىڭ مۇھەببىتى كۈنسايىن ئۇلغىيىپ بارىدۇ ۋە كۆپ ئۆتمەستىنلا باشقىلار تەرىپىدىن سېزىلىپ قالىدۇ. خوجا يۈز بېشى بۇ ئىشقا جان-جەھلى بىلەن قارشى تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ مۇھەببىتى زاكىسىدىلا تۇنجۇقۇش ھالىتىگە بېرىپ قالىدۇ. ئەركىن مۇھەببەتكە تەشنا ئىككى يۈرەك ئاخىرى كىندىك قانلىرى تۆكۈلگەن يۇرتىدىن ئايرىلىپ چىقىپ كېتىدۇ. مىڭبىر جاپادا ئىلىغا بارىدىغان كارۋانغا خىزمەتچى بولۇپ، شىمالغا ئۆتۈپ كېتىدۇ ۋە بىر قېتىملىق قىرغىندىن ئامان قېلىپ، جىمجىت، بىپايان جۇڭغارىيە قوينىدا نەچچە يىلنى ئۆتكۈزىدۇ. ئايگۈل بىر قېتىملىق قاتتىق بوراندا قېلىپ ساقىيالماي ئۆلۈپ كېتىدۇ. سېلىم بۇغا-ماراللارغا ھەمراھ بولۇپ، بىر يىلنى ئۆتكۈزىدۇ، كېيىن بىر ئانا كېيىكنىڭ يول باشلىشى بىلەن سېھىرلىك ماي بۇلاقلىرىغا يولۇقۇپ قالىدۇ ۋە شۇ يەردە بۇ مايلارنى سۈزۈپ ئېلىپ، ئەتراپتىكى خەلقلەرگە يەتكۈزۈپ بېرىدۇ، ئۇلارنى قاراڭغۇلۇقتىن قۇتۇلدۇرىدۇ. سېلىم بوۋاي نېفىت ئۈچۈن بارلىقىنى بېغىشلىغان كىشى. ئۇ بىر ئۆمۈر ماي بۇلاقلىرى بېشىدىن ئايرىلماي ماي چەككىلەيدۇ. بۇ كىشىنىڭ ھازىرغىچە تىللاردا داستان بولۇشى ئۇنىڭ مۇشۇ تۆھپىسىدىندۇر. يازغۇچى سېلىم بوۋاي ئوبرازىنى يارىتىشتا ئۇنىڭ تىلىنىڭ ئىندىۋىدۇئاللىققا ئىگە بولۇشىغا دىققەت قىلغان.

يازغۇچى بۇ روماندا زور تارىخىي ۋەقەلەرگە مۇناسىۋەتلىك تەپسىلاتلارنى ئەينى دەۋردىكى تارىخىي چىنلىققا ئۇيغۇن ھالدا بىرقەدەر جانلىق تەسۋىرلىگەن.

شېڭ شىسەي بىلەن سابىق سوۋېت ئىتتىپاقى ئارىسىدا يىرىكلىشىش پەيدا بولغان چاغدا، شېڭ شىسەي جاللاتلىرى سوۋېت مۇتەخەسسىسلىرى يەرلىك ئىلغار پىكىرلىك، ئىرادىلىك كىشىلەر بىلەن تىل بىرىكتۈرۈۋالدى، دېگەندەك يوقىلاڭ باھانىلەرنى تېپىپ، سابىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىن مۇناسىۋەت ئۈزمەكچى بولغانىدى. ئاق كۆڭۈل مۇتەخەسسىس كىنادى مىخايلوۋىچ مۇشۇ ئىشقا جىددىي پوزىتسىيە تۇتۇپ، چېقىمچى زەينۇل تىلماچنىڭ رەزىللىكىنى بىر يولدىلا ئېچىپ تاشلايدۇ.

چىدىغۇسىز سىنىپىي زۇلۇم ئاخىرى شىنجاڭ خەلقىنى قوزغىلىپ ھۆكۈمرانلارنىڭ تاجۇ-تەختىنى گۇمران قىلىشقا مەجبۇر قىلدى. 1944-يىلى نىلقىدىن باشلىنىپ ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىگە كېڭەيگەن ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى بۇنىڭ روشەن دەلىلى. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسى گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرىگە قاقشاتقۇچ زەربە بولدى. ئازادلىق، ئەركىنلىككە تەشنا خەلق پۈتۈن كۈچى بىلەن ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنى ياقلىدى. ھەتتا گومىنداڭ ھۆكۈمىتىدە، ھەربىي سېپىدە ۋە باشقا ساھەلەردە خىزمەت قىلىۋاتقان نۇرغۇن كىشىلەر ئويغىنىپ، يوشۇرۇن ياكى ئاشكارا ھالدا ئىنقىلابنى قوللىدى. بىر ئامال قىلىپ مىللىي ئىنقىلابنىڭ ئوچىقى — غۇلجىغا يىغىلدى. روماندا يارىتىلغان سوپاخۇن ئوبرازى يۇقىرىقى سۆزلىرىمىزنىڭ جانلىق دەلىلى. سوپاخۇن تارىخىي شەخس بولۇپ، ئەسلىدە گومىنداڭ ھەربىي سېپىدە لىيەنجاڭ دەرىجىلىك ئەمەلدار ئىدى. ئۇ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى قوزغالغاندىن كېيىن، گومىنداڭ تەرىپىدىن مايتاغقا

ئۈچ ۋىلايەت قوشۇنلىرى بىلەن ئۇرۇشقىلى ئەۋەتىلگەن. ئۇنىڭ قەلبىدە ھۆكۈمرانلارغا بولغان چەكسىز ئۆچمەنلىك، ئازادلىق، تاڭ نۇرىغا بولغان چەكسىز ئىنتىلىش ئوتى يالقۇنجىغاچقا، ئاخىرى ئۇ ھەر خىل توسالغۇ، قارشىلىق ۋە ئۆلۈم ۋەھىملىرىنى يېڭىپ ئىسيان كۆتۈرۈپ، مىڭبىر جاپالار بىلەن ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابچىلىرى سېپىگە قوشۇلۇپ كېتىدۇ ۋە كېيىن ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ مۇھىم رەھبەرلىرىدىن بىرى بولۇپ قالىدۇ. روماننىڭ سوپاخۇننىڭ ئىش-پائالىيەتلىرىگە بېغىشلانغان قىسمىدا زىددىيەت، توقۇنۇشلار ناھايىتى جانلىق تەسۋىرلەنگەن. سوپاخۇننىڭ مايتاغقا ئەۋەتىلگەندىن كېيىنكى زىددىيەتلىك ئىچكى دۇنياسى، ئوي-پىكىرلىرى، ئىگىلمەس-سۇنماس ئىرادىسى چىن تەسۋىرلەنگەن. ئۇنىڭ ئايالى تۇخاننىڭ جەڭگىۋار ئۇيغۇر ئاياللىرىغا خاس قەيسەر روھى سوپاخۇن ئوبرازىنىڭ تېخىمۇ يارقىن گەۋدىلىنىشىگە تۈرتكە بولغان.

«قامەتلىك گىلتاغ» نىڭ بەدىئىي خۇسۇسىيەتلىرى ئۈستىدە سۆز ئاچقىنىمىزدا، ئەڭ ئاۋۋال ئۇنىڭ بەدىئىي قۇرۇلمىسىنىڭ پۇختا، ۋەقەلىكىنىڭ قىزىقارلىق ۋە تىلىنىڭ راۋان ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. رومان سېيۈژىتى شۇ چاغدىكى ئىنقىلابىي كۈرەش ۋە ئىجتىمائىي تۇرمۇش ھالىتىنىڭ ئۆزگىرىشى، سىنىپىي زىددىيەت ۋە مىللىي زىددىيەتنىڭ ئۆتكۈرلىشىشى، مۇرەككەپلىشىشى بىلەن تەرەققىي قىلىدۇ.

بۇ ئەسەردە مىللىي ئالاھىدىلىك بىر قەدەر روشەن ئىپادىلەنگەن. مەيلى ئىجابىي پېرسوناژلار بولسۇن، مەيلى سەلبىي پېرسوناژلار بولسۇن، ئۇلارنىڭ خاراكتېرىدە مىللىي ئالاھىدىلىك چاقناپ تۇرىدۇ. رومانىدىكى بۇ خىل ئالاھىدىلىك ئۆز نۆۋىتىدە ئەسەرنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقىشىدا ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينىغان. يازغۇچى قازاق، موڭغۇل، رۇس قاتارلىق مىللەتلەرنى تەسۋىرلەشتە ئۇلارنىڭ تاشقى قىياپەت تەسۋىرى بىلەن ئىچكى كەچۈرمىش تەسۋىرىنى بىرلەشتۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئۆزىگە خاس ئۆرپ-ئادەتلىرىنى چوڭقۇر ھۆرمەت بىلەن يورۇتۇپ بەرگەن.

بۇ روماننىڭ تىلىدىمۇ ئۆزگىچىلىك بار. يازغۇچى قەييۇم تۇردى جانلىق تىلغا يېقىن، ئاددىي، ئوبرازلىق، ئېنىق سۆزلەرنى تاللاپ ئىشلەتكەن، ئەسەرنى ئوقۇغان كىتابخان يازغۇچىنىڭ تىل ئۇسلۇبىغا ئىختىيارسىز قايىل بولىدۇ. بۇ روماننىڭ ماڭا بەرگىنى ناھايىتى كۆپ ئىدى، ئەپسۇس يازالىغىنىم مۇشۇنچىلىك بولدى. بەزى تەھلىللىرىمدە ئاز بولمىغان يېتەرسىزلىكلەر بولۇشى مۇمكىن. ھۆرمەتلىك كىتابخانلارنى پىكىر قاتناشتۇرۇپ بېقىشقا تەكلىپ قىلىمەن.

مەسئۇل مۇھەررىر **ئەنۋەر ئابدۇرېھىم**

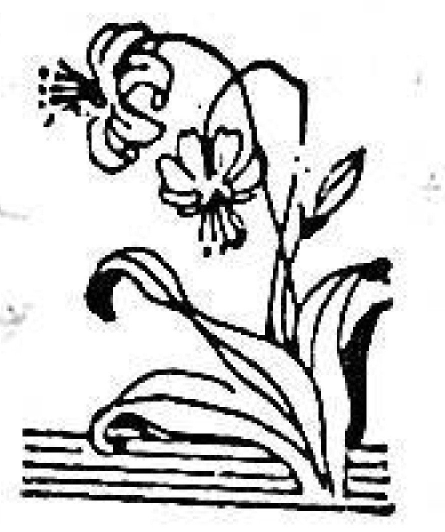

پازىل قادىر

يازغۇچى ۋە ئۇنىڭ بۇرچى

دەۋرنىڭ «سەزگۈسى، قۇلىقى، كۆزى ۋە يۈرىكى» ھېسابلىنىدىغان يازغۇچىنىڭ قەلبىدە ھامان دەۋرنىڭ جۇشقۇن ساداسى ياڭراپ تۇرىدۇ. بۇنداق يازغۇچىلارنىڭ بۇرچى ھەقىقەت ئالدىدا دۇدۇقلىماسلىق، تۇرمۇشقا نىسبەتەن رەڭۋازلىق قىلماي، ئۆز خەلقىنىڭ يۈرەك ساداسىنى، تەلەپ-ئارزۇسىنى توغرا ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىشتىن ئىبارەت. ۋۇجۇدىدا خەلقىنىڭ سۆيگۈسى، تومۇرىدا دەۋرنىڭ قېنى ئۆركەشلەپ تۇرغان ئەدىبلەرنى خەلقىمىز چىن قەلبىدىن سۆيىدۇ ۋە ھۆرمەتلەيدۇ. ئۇيغۇر پروزا ئىجادىيىتى سېپىدە تىنىمسىز ئەمگەك قىلىپ مول مەنىۋى بايلىق يارىتىۋاتقان ئەخەت تۇردى ئەنە شۇنداق تۆھپىكار يازغۇچىلارنىڭ بىرى.

ئەخەت تۇردى — ئەينى يىللاردا «تارىم» ژۇرنىلىدا تۇنجى قېتىم ئېلان قىلىنغان «گۇرۇچ» ناملىق ھېكايىسى بىلەن كەڭ جامائەتچىلىككە تونۇلغان. ئۇ شىنجاڭ داشۆنىڭ تىل-ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىلا چوڭقۇر، سىستېمىلىق بىلىم ئېلىش بىلەن بىللە، ئوتتەك قىزغىنلىق ھەم يۈكسەك شىجائەت بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەتكە ئاتلانغان. ئۇ ئاشۇ يىللاردا «ھاياتنىڭ باشلىنىشى»، «ئازاد زاماندىن ئايلىناي»، «بىزنىڭ ئەۋلاد» قاتارلىق ھېكايىلارنى ئارقا-ئارقىدىن ئېلان قىلىپ، ئۇيغۇر پروزىچىلىقى سېپىدىكى ئۈمىدلىك ياش كۈچلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالغانىدى. ھازىر قارايدىغان بولساق، ئۇ كۆزگە كۆرۈنگەن، ئىقتىدارلىق يازغۇچىلارنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. ئۇ 1980-يىلدىن كېيىن، ئاساسىي كۈچىنى پوۋېست ئىجادىيىتىگە قاراتتى. ئۇ بۇ يىللاردا «قىيانلىق دەريا»، «باھاردىكى جۇدۇن»، «مۇزلىغان يۈرەك»، «سەبىيلەر پاجىئەسى»، «قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدا»، «ئەلۋىدا، كۆز يېشىم»، «ئاھ، ناخشا» قاتارلىق پوۋېستلارنى يېزىپ، ئۆزىنىڭ كۆپ تەرەپلىمىلىك ئىجادىي ئەمگىكى ئارقىلىق پروزىمىزدىكى بىر خىل قېلىپ ۋە قاتماللىقنى بۇزۇپ تاشلاپ، رېئال تۇرمۇشنىڭ كەڭ ۋە چوڭقۇرلۇقىغا قاراپ يۈزلەندى. ئۇنىڭ پوۋېستلىرى ئىدىيىۋىلىك ۋە بەدىئىيلىك جەھەتلەردە روشەن خاسلىققا ئىگە. «قىيانلىق دەريا» ئۇنىڭ تۇنجى پوۋېستى بولۇپ، يازغۇچى بۇ ئەسىرىدە 1975-يىلى جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىدا يۈز بەرگەن رېئال ۋەقەلەرنى تەسۋىرلەش ئارقىلىق دېھقانلارنىڭ يېزا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش، ئۆزلىرىنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى تۇرمۇشىنى ياخشىلاش يولىدا دادىل كۈرەش قىلىۋاتقان جاسارىتىگە قىزغىن مەدھىيە ئوقۇپ، خەلق ئاممىسىنىڭ ئۆز ئەھۋالىنى ياخشىلاش يولىدىكى غايەت زور ئاكتىپلىقى ۋە قىزغىنلىقىغا سوغۇق سۇ سېپىپ، پۈتلىكاشاڭ بولۇۋاتقان «سول» لۇشيەن ۋەكىللىرىگە كۈچلۈك نەپرەت ئوقۇيدۇ. بۇ، «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» زورلۇق-زومبۇلۇق قىلىۋاتقان ۋاقىتتىكى يېزا

تۇرمۇشىدا مەۋجۇت بولغان زىددىيەتلەرنىڭ بەدىئىي ئىنكاسى بولۇپ، ئۇنىڭدا شۇ دەۋرگە نىسبەتەن جەڭگىۋار روھ ئۇرغۇپ تۇرىدۇ. ئەسەردىكى «قىيانلىق دەريا» ئالغا ئىلگىرىلەش ھالىتىدىكى ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا سىمۋول قىلىنغان بولۇپ، ئۇنىڭدا يارىتىلغان توختى چاۋار، ئابلا نىياز، ئەشرەپ بوۋا، ھاشى كوممۇنىست، زوللا، تاشماق، سەيدىن قارى قاتارلىق پېرسوناژلار ئوبرازىنىڭ خاراكتېرىمۇ شۇ مەركىزىي زىددىيەتنى چۆرىدىگەن ھالدا قەدەممۇ قەدەم راۋاجلىنىدۇ. توختى چاۋار، ئابلا نىياز، ئەشرەپ بوۋا، ھاشى كوممۇنىست قاتارلىق پېرسوناژلارنىڭ ئامما بىلەن ئىتتىپاقلىشىشى، ئاممىدىن ئۆگىنىش، ئاممىغا تايىنىشتىن ئىبارەت رەھبەرلىك ئۇسلۇبى، باتۇرلۇق، ئىشچانلىق، ئادىللىق، كەمتەر ۋە سەممىيلىككە ئوخشاش ئېسىل ئەخلاقىي-پەزىلىتى تولۇپ تاشقان قىزغىنلىق بىلەن مەدھىيلەنسە، باست، زوللا، تاشماق، سەيدىن قارى قاتارلىق پېرسوناژلارنىڭ خاراكتېرىدىكى قاباھەت، يامانلىق، ساختىلىق غەزەپ بىلەن قامچىلىنىپ، گۈزەللىكنىڭ ھامان رەزىللىكنىڭ ئۈستىدىن غەلىبە قىلىدىغانلىقىدىن ئىبارەت ئوبيېكتىپ قانۇنىيەتنى ئېچىپ بېرىدۇ. بۇ ئوبرازلار ناھايىتى مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان بولۇپ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدىكى كەسكىن زىددىيەتلەر كۆرەشى توختى چاۋار ۋەكىللىكىدىكى توغرا لۇشيەن بىلەن باست ۋەكىللىكىدىكى خاتا لۇشيەن ئوتتۇرىسىدىكى مۇتلەق كېلىشتۈرگىلى بولمايدىغان شىددەتلىك قارىمۇ قارشىلىقنى شەكىللەندۈرىدۇ.

توختى چاۋار ئۆگەن دەرياسى بويىدا ئۈسۈپ يېتىلگەن قابىلىيەتلىك، بەلگىلىك تەشكىللەش ئىقتىدارىغا ئىگە، خەلقنىڭ باياشادلىقى ئۈچۈن قۇربان قىلىشقا تېگىشلىك بولغان ھەممە نەرسىنى قۇربان قىلغان، قەيسەر، مۇھەببەت-نەپرەتى ئېنىق، ئۈمىدۋار، قەتئىي ئىرادىلىك كوممۇنىست، ئۇنىڭ «ۋەتىنىمىزنىڭ شۇ بىر پارچە زېمىندا يېڭى ئىگىلىكنى زامانىۋىلاشتۇرۇشنىڭ داقا-دۇمباقلىرىنى ياڭرىتىپ دەۋر تەلپىگە، خەلقنىڭ ئۈمىدىگە لايىق بىر ئىش قىلىش» غايىسى ئەمەلىيەتنى چىقىش قىلغان بولۇپ، ئۇ ھەممە ۋاقىتتا ئاشۇ غايىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن تىرىشىدۇ. بۇ خىل دۇنيا قاراش ئۇنىڭ پۈتكۈل ھەرىكىتىگە يېتەكچىلىك قىلىدۇ. ئۇ «سول» لۇشيەنگە قارشى كۆرەشتە قىلچە ئۆزىنىڭ مەنپەئەتىنى كۆزلىمەي، پارتىيە مەيدانىدا قەتئىي چىڭ تۇرۇپ، «توپىلاڭدىن توقاچ ئوغرىلىغان قارا نىيەت» باستقا قارشى باتۇرلارچە كۆرەش قىلىدۇ. باست گەرچە پارتىيە ئەزاسى بولسىمۇ، پۈتۈن ئۆمرى ھوقۇق ئۈچۈن كۆرەش ۋە تامغا چۈشەش بىلەن ئۆتكەن بولۇپ، پارتىيىنىڭ سىياسەتلىرىنى خالىغانچە ئاياغ-ئاستى قىلىپ، ئۆزىنىڭ ھوقۇقىدىن خالىغانچە پايدىلىنىپ، خاتا قاراشلىرىنى توغرا قاراشلارنىڭ ئورنىغا دەسسىتىدۇ. باشقىلارغا زىيانكەشلىك قىلىدۇ. قولىغا كىرگۈزۈۋالغان ھوقۇقنى ئۆزىنىڭ ھاۋايى-ھەۋەسلىرىنى قاندۇرۇش، ئۆزىگە ئەگەشكەنلەرنى ئۈستۈرۈش، ئەگەشمىگەنلەرنى ئۇجۇقتۇرۇشنىڭ قورالىغا ئايلاندۇرۇۋالىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ لەنگەردىكى گۇماشتىلىرىدىن پايدىلىنىپ، «قۇيرۇق كېسىش» ھەرىكىتىنى قوزغاپ، دېھقانلارنىڭ شەخسىي چارۋىلىرى ۋە قالدۇرۇق يەرلىرىنى قايتۇرۇۋېلىش ئارقىلىق ئۇلارنىڭ كۆرەش ئىرادىسىنى سۇندۇرۇشقا ئۇرۇنغاندا، توختى چاۋار مەردانىلىق بىلەن ئوتتۇرىغا چىقىپ، باستنىڭ سۇيىقەستىگە ۋاقىتىدا زەربە بېرىدۇ.

ئەسەرنىڭ باش قەھرىمانى ياچېيكا شۇجىسى توختى چاۋارنىڭ ئۆزى قىلماقچى بولغان ئىشقا بولغان ئىشەنچ، ئېتىقادى ناھايىتى كۈچلۈك، ئۇ خەلق مەنپەئەتىنى ئاياغ-ئاستى قىلغۇچىلار تارىخنىڭ جازاسىغا ئۇچرايدىغانلىقىغا ئىشىنىدۇ. گەرچە ئۇ ئاشۇ يىللاردىكى

ئىجتىمائىي شارائىت تۈپەيلىدىن بەزىدە مەغلۇپ بولغاندەك كۆرۈنسىمۇ، ئەمما مەنىۋى جەھەتتىن يەنىلا ئۈستۈن تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ھەقىقىي كومپارتىيە ئەزالىرىغا خاس بولغان ئالاھىدىلىك نۇر چاچىدۇ. ئۇ باسىت تەرىپىدىن قاتتىق تەقىپ قىلىنغان، يولسىزلىق بىلەن قاماپ قويۇلغان، ھەتتا بارلىق ۋەزىپىلىرىدىن ئېلىپ تاشلىنىپ، تارىمغا سۈرگۈن قىلىنغان چاغلاردىمۇ كەلگۈسىگە بولغان ئىشەنچىسىنى بوشاشتۇرماي «ئىشەنچىنى، ئېتىقادىنى يوقىتىش جاننى يوقىتىش بىلەن باراۋەر» دەپ قاراپ، دېھقانلارنىمۇ ئاشۇ يۈكسەك ئىشەنچ بىلەن يېتەكلەيدۇ، تەربىيىلەيدۇ. ھەر بىر مەسىلىگە ئەمەلىيەتتىن جاۋاب ئىزدەيدۇ. ھەر بىر سۆز-ھەرىكىتىدە ئاممىنىڭ، كوللېكتىپنىڭ مەنپەئەتىنى چىقىش قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئوبراز ئوقۇغۇچىنىڭ كۆز ئالدىدا دەۋرنىڭ تەرەققىيات يۆنىلىشىگە ۋەكىللىك قىلالايدىغان، بارلىق پۈتلىكاشاڭلارنى سۈپۈرۈپ تاشلاپ، باتۇرلۇق بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەيدىغان گىگانت ئادەم سۈپىتىدە گەۋدىلىنىدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، يازغۇچىنىڭ «باھاردىكى جۇدۇن»، «مۇزلىغان يۈرەك»، «سەبىيلەر پاجىئەسى»، «قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدا»، «ئەلۋىدا، كۆز يېشىم»، «ئاھ، ناخشا» قاتارلىق پوۋېستلىرى ئىجادىيىتىدىكى يېڭى ئىلگىرىلەشنى كۆرگىلى بولىدىغان مەنىۋى مەھسۇلاتلاردىن ئىبارەت. ئۇنىڭ «باھاردىكى جۇدۇن» پوۋېستىمۇ رېئال يېزا تۇرمۇشىدىن ئېلىپ يېزىلغان ھەم شۇ چاغدىكى داۋالغۇپ تۇرغان يېزىلارنىڭ ۋەزىيىتىگە، تەقەززاسىغا ئاكتىپ جاۋاب بەرگەن مۇنەۋۋەر ئەسەر.

«مۇزلىغان يۈرەك» پوۋېستى تېخىمۇ ئۆزگىچە يېزىلغان بولۇپ، يازغۇچى ئەسەرنىڭ سيۇژېت بۆلەكلىرىنى ئادەتتىكىچە تەرتىپ بويىچە ئەمەس، بەلكى ئۆزگىچە، جانلىق، قىزىقارلىق، ئەگرى-توقاي، دولقۇنسىمان تەشكىللەپ، ئىنسان قەلبىدىكى گۈزەللىكلەرگە قايناق ھېسسىيات بىلەن مەدھىيە ئوقۇپ، رەزىللىكلەرگە نەپرەت ياغدۇرىدۇ. پېرسوناژلارنىڭ خىيال ۋە ئەسلىمىسى ئارقىلىق بىرلىگەن ۋەقەلىكلەرمۇ جايىدا ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىقتىن، ئەسەرنىڭ كېيىنكى كولمىناتسىيە بۆلىكى ئۈچۈن قىزىقارلىق يىپ ئۇچىنى قالدۇرۇپ، ۋەقەلىكلەرنى بىر-بىرىگە زىچ گىرەلەشتۈرۈپ، پوۋېستنىڭ كولمىناتسىيەسىنى مۇكەممەللەشتۈرىدۇ. نەتىجىدە ئاپتورمۇ ئەينى شارائىتتىكى كىشىلىك تۇرمۇش مۇناسىۋەتلىرىنىڭ مۇرەككەپ ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرىپ، پوۋېستنىڭ زوقلاندۇرۇش كۈچىنى ئاشۇرىدۇ. شۇ ئارقىلىق مەنىۋى گۈزەللىكنىڭ بارلىق ساختىلىقلار ئۈستىدىن جەزمەن غەلىبە قىلىدىغانلىقىنى قايىل قىلارلىق ھالدا كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

يازغۇچى ئەخەت تۇردى تۇنجى ھېكايىسى — «گۈرۈچ» تىن ھېسابلىغاندا، ھازىرغىچە 35 يىللىق ئىجادىيەت يولىنى بېسىپ ئۆتتى. ئۇنىڭ كەڭ كىتابخان ۋە ئوقۇغۇچىلارغا بەرگەن ئىجادىي مېۋىسى كۆپ، رەڭدار ۋە خىلمۇ خىلدۇر. ئۇنىڭدا ھېكايە، پوۋېست، رومان بولۇپلا قالماستىن، بەلكى تۇرمۇشتىكى ھەرخىل ناچار ئىشلار ۋە بولمىغۇر ھادىسىلەر كەسكىن تەنقىد قىلىنغان ساتىرىك ۋە يۇمۇرىستىك ئەسەرلەرمۇ خېلى سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ روشەن مىللىيلىك ۋە قويۇق دەۋر روھىغا ئىگە بولغان بۇ ئەسەرلىرى مەيلى مەزمۇن، مەيلى بەدىئىيلىك جەھەتتىن بولسۇن، مىللىي پروزىمىز باغچىسىدا ئۆزگىچە پۇراق چاچتى. يازغۇچى تۇرمۇشنى ئىنچىكىلەپ كۆزىتىپ، ئۇنىڭدىكى ماھىيەتلىك نەرسىلەرنى ئۆز ۋاقتىدا سېزىپ، ئىجتىمائىي ئۈنۈمى زور بولغان، خاراكتېر ۋە پىسخىك جەھەتتىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان نۇرغۇنلىغان

پېرسوناژلارنىڭ تىپىك ئوبرازىنى ياراتتى. بۇ ئەمەلىيەت ئۇنىڭ ئىجادىيەت يولى ۋە ئىجادىيەت ئەمەلىيىتىدە ئۆگىنىش ھەم تەتقىق قىلىشقا ئەرزىيدىغان كۆپلىگەن يېڭى ئىزلىنىشنىڭ بارلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ.

مەسىلەن، ئۇنىڭ «خەير-خوش، توققۇز كۇنلۇك ماكان» ناملىق ھېكايىسىنى ئىسلاھات دەۋرىدىكى زىددىيەت ۋە كۈرەشلەر چىنلىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرۈلگەن بوشۇش خاراكتېرلىك ئەسەر دېيىشكە بولىدۇ. بۇ ھېكايىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى كۆرۈنەرلىك بولۇپ، «تارىم» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنىشى بىلەنلا جەمئىيەتتە كۈچلۈك ئىنكاس قوزغىدى. يازغۇچى بۇ ھېكايىسىدە رېئال تۇرمۇشتا مەۋجۇت بولۇۋاتقان بەزى مەسىلىلەرگە قارىتا ئۆزىنىڭ ئېنىق قارىشىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئىسلاھاتنى ساغلام راۋاجلاندۇرۇش غايىسىنى ئىپادىلەپ، ئىسلاھات دولقۇنىنىڭ ئۆرلىشىگە ئەگىشىپ، ئىسلاھات دەۋرىدىكى رېئاللىقنى ئىسلاھاتچىغا خاس يېڭى ئىدىيە بىلەن كۆزىتىپ، ئىسلاھات ئېقىمى قارىمۇ قارشىلىقلارنىڭ بىرلىكى ئىچىدە راۋاجلىنىۋاتقانلىقىنى ئىپادىلەشكە تىرىشقان.

شۇنى ئالاھىدە مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدۇكى، «ئۇنتۇلغان كىشىلەر» رومانىنىڭ ئېلان قىلىنىشى ئەخەت تۇردىنىڭ يېڭى دەۋر ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدىكى ئورنىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملىدى. يازغۇچى بۇ رومانىدا قەشقەر خەلقىنىڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تەسىرى ئاستىدا ئۆزلىكىدىن تەشكىللىنىپ، دېموكراتىيە، ئەركىنلىك ۋە ئازادلىقنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقانلىقىنى روشەن يورىتىپ بەرگەن. ئەينى دەۋردىكى ماھىيەتلىك ئىجتىمائىي، سىياسىي، دىنىي ۋە ئىقتىسادىي مەسىلىلەرگە مۇراجىئەت قىلىپ، كىشىلەرنىڭ ئېسىدىن چىقىشقا يۈزلەنگەن مەلۇم تارىخىي چوڭقۇرلۇققا ئىگە ۋەتەنپەرۋەرلىك ئۈچۈن ئابىدە تىكلىگەن. رومانىدا بايان قىلىنغان ۋەقە ھەم شەخسلەر خىلمۇخىل زىددىيەتلەر گىرەلىشىپ كەتكەن تارىخىي شارائىتتىكى تۇرمۇشتىن قېزىپ چىقىرىلغاچقا، كىشىلەرگە چىنلىق تۇيغۇسى ئاتا قىلىدۇ. رومانىنىڭ ۋەقەلىكى ئەگرى-توقاي، قۇرۇلمىسى مۇكەممەل، قىزىقارلىق ۋە ئىخچام بولۇپ، پېرسوناژلار ئوبرازى بىر قەدەر جانلىق، تەسىرلىك يارىتىلغان. ئۇلارنىڭ ھايات ھەرىكىتىدىكى زۆرۈرىيەت ھەم تەسادىپىيلىق ئامىللىرى پېرسوناژلارنىڭ خاسلىقىنى كۈچەيتىشتە مۇھىم رول ئوينىغان.

يازغۇچى پېرسوناژلارنىڭ ئىدىيىۋى ھېسسىياتىدىكى زىددىيەتنى قېزىشنى تىپىك ئوبراز يارىتىشنىڭ نۇقتىسى قىلىپ، باتۇق، نازاكەت خېنىم، مامۇت قۇرغۇي قاتارلىق پېرسوناژلارنىڭ ئۆزىگە خاس خاراكتېرى، پسىخىك ھالىتى ۋە ئەخلاقىي-پەزىلىتى جەھەتتىكى مۇرەككەپلىكنى چوڭقۇر ئېچىپ بېرىدۇ. مەسىلەن، رومانىنىڭ باش قەھرىمانى باتۇق ئىرادىلىك، ئاق كۆڭۈل، باتۇر، مەرد بولۇش بىلەن بىللە، يەنە قارام، ساددا، شەخسىيەتچى ھەم شاللاقراق يىگىت، لېكىن ئۇنىڭ مۇھەببەت-نەپرەت تۇيغۇسى كۈچلۈك بولغاچقا، ھەمدەمبەگدەك مۇشتۇمزورلاردىن ئۆچ ئېلىش، ئادالەتنى ياقلاش مەقسىتىدە قارشىلىق كۆرسىتىش يولىغا قەدەم قويغان. ئۇ نادان ھەم قارام بولغاچقا، قارشىلىق كۆرسىتىش يولىدا نۇرغۇن ئەگرى-توقاي يوللارنى بېسىپ ئۆتىدۇ. ھەتتا ھەمدەمبەگنىڭ قىزى خان بۇۋىگە يولسىزلىق بىلەن چېقىلىشتەك خاتالىقلارنىمۇ سادىر قىلىدۇ.

ئادەم — ئەدەبىياتنىڭ ئاساسىي ئوبيېكتى، رېئال ئادەملەرنىڭ روھىي دۇنياسى زىددىيەتلىك، كۆپ تەرەپلىملىك ۋە كۆپ قاتلاملىق بولغاچقا، مۇشۇنداق ئادەملەرنىڭ روھىي دۇنياسىنى بەدىئىي ئەسەردە روشەن يورىتىپ بېرىش يازغۇچىدىن ئالاھىدە بەدىئىي ماھارەتنى تەلەپ قىلىدۇ، ئەلۋەتتە. باتۇق مەيلى قاراملىق قىلىپ نەتىجە

ياراتسۇن ياكى نادانلىق بىلەن يامان ئاقىۋەت كەلتۈرۈپ چىقارسۇن. ئومۇمەن يازغۇچى 40-يىللاردىكى دېھقانلار ھەرىكىتىنىڭ كىشىسىنىڭ بۇ يادرولۇق جانلىق ئوبرازىنى يارىتىپ، كىتابخانلارغا چىنلىق تۇيغۇسى بېرىپ، ئۇلارنىڭ دىققىتىنى جەلب قىلىدۇ. بۇ ئەلۋەتتە كونا ئىجادىيەت ئۇسۇلىدىكى باش قەھرىماننى نۇقسانسىز، ھەممە نېمىسى ياخشى، سەلبىي شەخسلەرنى پۈتۈنلەي يامان قىلىپ تەسۋىرلەشتەك قاتمال ئىجادىيەت ئۇسۇلىدىن روشەن پەرقلىنىدۇ.

گەرچە روماننىڭ باش قەھرىمانى باتۇقتا بەزى خاتالىق ۋە يېتەرسىزلىكلەر بولسىمۇ، كۈرەش جەريانىدا نۇرغۇن ئەگرى-توقاي يوللارنى بېسىپ ئۆتىدۇ. قۇتلۇق ئەپەندى قاتارلىق ئىنقىلابچىلارنىڭ قىزغىن قوللىشى ۋە ياردەم بېرىشى ئارقىسىدا قەدەممۇ قەدەم ئۆزگىرىپ ۋە چېنىقىپ، ئاخىرىدا ئادالەت يولىدا جېنىنى پىدا قىلىشقا، ئىنقىلاب قىلىپ دۈشمەنلەرنى يوقاتمىغىچە قورالنى ھەرگىزمۇ تاشلىماسلىققا ئىرادە باغلىغان ئاڭلىق كۈرەشچىگە ئايلىنىدۇ.

يازغۇچى بۇ ئوبرازنى سۈرەتلىگەندە ئۇنىڭ ھەرىكەت-پائالىيىتىنى كونكرېت تەسۋىرلەپلا قالماستىن، بەلكى ئىدىيىۋى ھېسسىياتى، كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى، ئادىتى، ئوي-خىيالى قاتارلىقلارنىمۇ كونكرېت تەسۋىرلەپ، بۇ ئوبرازنىڭ خاراكتېرىدىكى مۇھىم ھالقىلارنى ئىپادىلەپ بېرىشكە تىرىشقان.

ئۇنىڭدىن باشقا، ساقچى ئەمەلدارى ھاپىز غوجا، نازاكەت خېنىم، بارات چەكەدى، تۇردى راجى، دانىش ئىمام قاتارلىقلارنىڭ روھىي ھالىتى ۋە خاراكتېرى كۈچلۈك تۇرمۇش پۇرىقىغا ئىگە قىلىنغان. بولۇپمۇ يۇقىرى تەبىقىدىكى ئائىلە ئايالى نازاكەت خېنىم دۆلەتمەن ئائىلىدە ئەركە چوڭ بولغاچقا، ئۆزىنىڭ تۇرمۇش شەكلى ۋە بەزى خۇسۇسىيەتلىرى بىلەن خەلق دۈشمىنى ھاپىز غوجىغا باغلىنىپ قالىدۇ. ئۇنىڭدا ئۆزىگە خاس خۇلق-مىجەز، ئۆزىنى كۆرسىتىش ئادىتى ۋە مۇرەككەپ پسىخىك ھالەت بولغاندىن تاشقىرى، ھاپىز غوجا بۇ ئايالنى ئۆزىگە خىزمەت قىلدۇرۇش مەقسىتىدە پىرقە جاسۇسى بولۇشقا قىستايدۇ. نازاكەت خېنىم بۇ ئىشنىڭ ماھىيىتىنى چۈشەنمىسىمۇ، ئۆزىنىڭ غۇرۇرىغا زىت ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ، ئۇنى قەتئىي رەت قىلىدۇ، ئەمما ئۇ، ھاپىز غوجا تەرىپىدىن ئاياغ-ئاستى قىلىنىدۇ. كېيىنكى بىر مەزگىلدىكى ئەمەلىيەت ئارقىلىق نازاكەت خېنىم ھاپىز غوجا قاتارلىقلارنىڭ ئادالەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقان ئىنقىلابچىلارنىڭ كۈشەندىلىرى، بىگۇناھ ئېرىنىڭ قاتىللىرى ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەندىلا، ئۇلاردىن قاتتىق سەسكىنىدۇ.

گەرچە نازاكەت خېنىم ھاپىز غوجىدەك خەلق دۈشمىنى تەرىپىدىن بىر مەزگىل ئاياغ ئاستى قىلىنسىمۇ، ئەمما ئۇ ئۆزىنىڭ نومۇسىنى پۈتۈنلەي يوقىتىۋەتمەيدۇ. بەلكى ئۆزىنىڭ ئالدانغان ھەم ناھەق خورلانغانلىقىنى بىلگەندە ھاپىز غوجىدىن ئىبارەت چايانىدىن قاتتىق نەپرەتلىنىدۇ، ئۆزىدىنمۇ نەپرەتلىنىدۇ. باتۇقنى ياخشى كۆرۈپ قالغاندىن كېيىن، نازاكەت خېنىمنىڭ قەلبىدە ھەقىقىي ئىنسانىي مۇھەببەت جۇش ئۇرىدۇ. ئەمما «يۈرەك-باغرىنى كاۋاپ قىلغان بۇ نازۇك، سىرلىق تۇيغۇلىرىنى خۇددى دېڭىز ئاستىدىكى يىگىندەك مەخپىي ھەم پىنھان تۇتۇش»قا مەجبۇر بولىدۇ. چۈنكى «ئۇ ئۆزىنىڭ ئاق ھەم يۇمشاق جىسمىنى باتۇقنىڭ مۇھەببىتى ئالدىدا پاك ھېسابلىمايتتى. گويا ئېيتقۇسىز ئەيىبى باردەك ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇراتتى. ئۇ گۈزەل قىزلىقىنى، كىرسىز پاك قەلبىنى ئۆمرىدە تۇنجى قېتىم ياخشى كۆرۈپ سۆيگەن ئادىمىگە تەقدىم قىلالماي،

ئاللىقانداق يات، كۆڭۈلسىز بىرىنىڭ قولىدا پايخان قىلىنۋەتكەنلىكىگە ئۆكۈنەتتى، ئېچىناتتى». شۇنىڭ ئۈچۈن نازاكەت خېنىم ھەسرەتلىك پۇشايمان ئىلكىدە پۇچۇلىنىدۇ. ئۇنى فېئوداللىق قائىدە-يوسۇنلار، دىنىي ئەقىدە ۋە ئائىلە قارشىنىڭ بوغۇشى، شۇنداقلا ئۇنىڭ ۋۇجۇدىنى لەرزىگە سېلىپ ئارام بەرمەيۋاتقان مۇھەببەت تەشنالىقى ۋە باللىق چاغلىرىدىن باشلاپ شەكىللەنگەن ئۆزىگە خاس خاراكتېر بىلەن رېئاللىق ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەر قاتتىق ئازابلايدۇ. مانا مۇشۇنداق قاتمۇ-قات ئازابلىنىش ئىچىدە نازاكەت خېنىمنىڭ خاراكتېرىدىكى نۇرلۇق تەرەپلەر ئاستا-ئاستا روشەنلىشىپ، كېيىنچە باتۇر قاتارلىق ئىنقىلابچىلارغا ئاكتىپ ياردەم بېرىدۇ ھەم شۇ يولدا ھاياتىدىن ئايرىلىدۇ. ئومۇمەن ئالغاندا، «ئۇنتۇلغان كىشىلەر» ناملىق بۇ رومان تارىخىي تېمىدىكى ئەسەرلەر ئىچىدە بىرقەدەر گەۋدىلىك ئورۇننى ئىگىلەيدۇ.

ئۇ تارىخىي تۇرمۇشنى ئايرىم پاكىتلار بىلەن دەلىللەش ئۇسۇلى بىلەن ئەمەس، بەلكى تىپىك شارائىتتا يارىتىلغان تىپىك ئوبرازلار ئارقىلىق يورۇتۇپ، ئەينى دەۋردىكى قەشقەردىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئۆز ئازادلىقى ۋە ئەركىنلىكىنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا ئېغىر كۈنلەردىمۇ تەقدىرداش ۋە مەسلەكداش بولۇپ، مۈرنى-مۈرىگە تىرەپ كۆرەش قىلغانلىقىنى، ئىنقىلابىي كۈرەشلەردە مىللەتلەر ھەمكارلىقىنىڭ غايەت زور رول ئوينىغانلىقىنى، خەلقىمىزنىڭ ئازادلىق ۋە ئەركىنلىككە ئېرىشىش يولىدا ئېلىپ بارغان جاپا-مۇشەققەتلىك كۈرەشلىرىنى بەدىئىي ئومۇملاشتۇرۇپ، ئوقۇغۇچىلارنى بۇ تارىخىي تۇرمۇشنىڭ قانۇنىيىتى ۋە تەجرىبە-ساۋاقلىرىنى توغرا بىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغان. ئۇ بىزنى چوڭقۇر ئىنقىلابىي ئەنئەنە تەربىيىسىگە ئىگە قىلىپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك روھىمىزنى ئۇرغىتىدۇ.

يېقىندا يازغۇچى ئەخەت تۇردى كىتابخانلارغا ئۆزىنىڭ «ھايات شۇنداق» ناملىق ئىككىنچى رومانىنى تەقدىم قىلدى.

يازغۇچى بۇ رومانىدا ھايات ۋە ئۇنىڭ چەكسىز قەدىر-قىممىتىنى، ئىنسانىي پەزىلەتنىڭ تەڭداشسىز ھاياتىي كۈچىنى ۋە ئۇلۇغلۇقىنى، نېمىنىڭ گۈزەل ۋە سەتلىكىنى، نېمىنىڭ پاك ۋە چىركىنلىكىنى ھەر خىل جانلىق ئوبرازلار ئارقىلىق ئىپادىلەيدۇ ھەم ئادەمنى ئادەم قىلىپ تۇرغان نەرسىنىڭ گۈزەل ئىنسانىي پەزىلەت ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ، كىشىلەرگە ئۈمىد ۋە ئىشەنچ ئاتا قىلىدۇ.

يازغۇچىنىڭ رېئال تۇرمۇشقا نىسبەتەن كۆزىتىشى، بايقىشى چوڭقۇرلاشقان ۋاقىتتىلا، ئاندىن ئۇ ئىجادىيەت بوسۇغىسىدىن ئىشەنچلىك ئاتلاپ كىرەلەيدۇ. يازغۇچى «ھايات شۇنداق» رومانىدا ئىجادىيەتنىڭ ئەنە شۇ باسقۇچلىرىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك باسقان. تۇرمۇشتا مەرۇپ ئاقساقالدەك ناپاك، شەخسىيەتچى، خۇنۇك ئادەملەرلا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ قارشى تەرىپىدە مەزمۇت تۇرىدىغان ھامۇت كەنجىدەك پاك، شەخسىيەتسىز، گۈزەل ئارزۇ-تىلەكلەرگە ئىگە ئادەملەرمۇ بار. بۇنداق ئادەملەر ئۆزىنىلا ئەمەس، باشقىلارنىمۇ قەدىرلەيدۇ. ھەر قاچان ئۇچۇق-يورۇق بولالايدۇ. ئەمەلىي خىزمەتلەرنى مۇستەقىل ئىشلىيەلەيدۇ.

بىز رومانىنى ئوقۇۋېتىپ، گۈزەل ئارزۇ-ئۈمىدلەرگە تولغان، ساداقەت ۋە سەممىيەتنىڭ ۋەكىللىرىدىن بولغان ھىدايەت، ۋاسىل ئەپەندى، ھامۇت كەنجى، خانقىز، مۇختەر، شۆھرەت قاتارلىق پېرسوناژلارنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن تۆھمەت قىلىنغان، ھاقارەتلەنگەن ۋە زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان تەقدىرىدىمۇ، ھايات ئۈچۈن

تىنىماي كۆرەش قىلىدىغانلىقىنى، ئۆزلىرىنىڭ سەممىي-ساداقەتلىكى، سەۋرى-تاقەت، راستچىل، كەڭ قورساق، ئىزدەنگۈچىلەرگە خاس پىداكارلىق روھى بىلەن خەلق ئىچىدە ئالاھىدە ھۆرمەت ۋە ئىناۋەت تاپقانلىقىنى كۆرگىنىمىزدە، تەسىرلەنمەي تۇرالمايمىز. ئۇلار ھەقىقەتەنمۇ سۆيۈملۈك پەزىلەت ئىگىلىرى، ئۇلار ئۆزىنىڭ سەممىيلىكى، قىزغىنلىقى ۋە مەسئۇلىيەتچانلىقى بىلەن خەلق ئالدىدىكى بۇرچىنى ئادا قىلىۋاتقان ئالاھىدە ھۆرمەتكە سازاۋەر كىشىلەر. ئۇلارنىڭ تۈپ ئالاھىدىلىكى مەنىۋى جەھەتتىكى بايلىقى، ئاپەت قۇشلىرى ئالدىدىكى پەزىلىتى، توسالغۇلار ئالدىدىكى ئۈمىدۋارلىقى، ھەسەت ئالۋاستىلىرى ئالدىدىكى باتۇرلۇقىدۇر!

رومانىدىكى مەرۇپ ئافسافال ئوبرازى ناھايىتى مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان، رېئال تۇرمۇشىمىزدا مەرۇپ ئاقساقال، ئەدھەم، سالمان، ھېكمەت سوپى، جاڭ داتۇ ۋە گۈلجانغا ئوخشاش خاراكتېردىكى ئادەملەر ئۆزلىرىنىڭ مەسئۇلىيىتىنى ئۇنتۇپ، ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، ئۆز كۆمىچىگە چوغ تارتىپ، ئەقىل-ھوشىنى يوقىتىپ، ۋىجدانىنى سېتىشتىن يانمايدۇ. جانلىق تۇرمۇشتىن ئېلىنغان بۇ كونكرېت ئوبرازلار بىزنىڭ ھېسسىياتىمىزغا تەسىر كۆرسىتىپ، بىزنى رەزىللىكتىن يىرگەندۈرىدۇ. ئاپتور ئەسەردە ھەسەتخورلۇق، كۆرەلمەسلىك ۋە سۈيىقەستلىك قىلمىشلارغا ئۆتكۈر تىغ سانجىش ئارقىلىق كىشىلەرنى سۈيىقەست، كۆرەلمەسلىك ۋە ھەسەتخورلۇقتىن ئىبارەت ئىللەتلەرگە گىرىپتار بولۇپ قېلىشتىن ساقلىنىشقا دەۋەت قىلىدۇ.

قىسقىسى، «ھايات شوئىداق» رومانى سەنئەتنىڭ ھاياتى ۋە تۈپرىقى بولغان تۇرمۇش چىنلىقىنى ئۆزىگە مەنبە قىلغان، تۇرمۇش چىنلىقىدا يىلتىز تارتقان، باي ۋە كەڭ تۇرمۇشتىن ئېلىنغان ماتېرىياللار ئاساسىدا بەدىئىي ئومۇملاشتۇرۇش، ئىخچاملاش ۋە تاللاش ئارقىلىق تىپىك ئوبرازلارنى يارىتىش نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن ياخشى رومان.

يىغىپ ئېيتقاندا، يازغۇچى ئەخەت تۇردىنىڭ ئىجادىي مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى ئۇنىڭ مۇستەقىل ئىجادىيەت ئۇسلۇبىدىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ. مېنىڭچە، بۇنى تۆۋەندىكى بىرنەچچە نۇقتىغا يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ:

بىرىنچى، يازغۇچى ئەخەت تۇردى پۈتۈن ۋۇجۇدىنى بەدىئىي ئىجادىيەتكە بېغىشلاشقا جۈرئەت قىلىشتەك پىداكارلىق روھ ۋە ئىزدىنىشىنىڭ تۈرتكىسىدە ئىجادىيەتتە خاس يول تۇتۇپ، زىددىيەت ۋە توقۇنۇشلارنى يېتەرلىك خاسلىق ۋە ھاياتىيلىققا ئىگە قىلىپ، كىشىلەر تېخى سەزمىگەن يېڭى نەرسىلەرنى ھەر تەرەپلىمە روشەن ئېچىپ بېرىش يولىدا ئىزدەندى. شۇ ئارقىلىق ئەسەرلىرىنىڭ تېماتىك خاسلىقىنى گەۋدىلەندۈرۈپ، ئادەم ۋە ئۇنىڭ باي، مۇرەككەپ روھىي دۇنياسىنى، يوشۇرۇن ئىچكى دۇنياسى ۋە نازۇك ھېسسىياتىنى ماھىرلىق بىلەن تەسۋىرلەپ، ھەر قانداق ۋاقىتتا يېڭى تۇيۇلىدىغان، ئۆز ئەھمىيىتىنى يوقاتمايدىغان يېڭى ۋە قىزىقارلىق تۇرمۇش مەزمۇنىنى ياراتتى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدىكى نۇردۇن ھاكىم، ياسىن جىگلى، باتۇق، نازاكەت خېنىم، مەرۇپ ئاقساقال، ئەدھەم قاتارلىق ئوبرازلار ئۆزىگە خاس ھايات قىممىتىگە ئىگە بولغان يېڭى، ئىندىۋىدۇئال ئادەم سۈپىتىدە كىتابخانلارنىڭ ئېسىدە ئۇزاققىچە ساقلىنىپ قالىدۇ. بۇ ئوبرازلار ئوقۇغۇچىنىڭ كۆز ئالدىدا رېئال ھاياتنىڭ قايىنىمىدىن ئۆزۈپ چىققان تىرىك ئادەم سۈپىتىدە گەۋدىلىنىدۇ. كىشىلەرنىڭ ئېڭىدا يېڭى تۇيغۇ ۋە يېڭى تەسىراتلارنى پەيدا قىلىدۇ.

ئىككىنچى، يازغۇچى يېتەرلىك تۇرمۇش بىلىمگە ۋە بەلگىلىك بەدىئىي ماھارەتكە

ئىگە. بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە مىللىي ئالاھىدىلىك، كومدىيلىك ئۇسلۇب ۋە ئۆز مىللىتىنىڭ پسخىك ئالاھىدىلىكى روشەن ئىپادىلەنگەن. ئۇيغۇرلارنىڭ مەدەنىيەت ئەنئەنىلىرىگە سادىقلىق بىلەن ۋارىسلىق قىلىنغان.

ئۈچىنچى، ئىجادىيەت ئۇسۇلى جەھەتتە ئاپتور شەكىللىۋازلىققا بېرىلمەي، رېئالىزملىق ئۇسۇل بىلەن ھايات ۋە ئادەملەر پائالىيىتىنى ئىنسان تەپەككۇرىنىڭ بارلىق مۇۋەپپەقىيەتلىرى بىلەن زىچ باغلايدۇ. بۇ ھال ئۇنى كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئالاھىدە تەرەپلىرىنى چوڭقۇر چۈشىنىش، بىلىش ۋە ئۆز ئىجادىيىتى ئۈچۈن يېڭى بەدىئىي ھەقىقەتلەرنى كۆپلەپ قېزىپ چىقىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدى.

تۆتىنچى، ئەخەت تۇردى تىل ئىشلىتىش جەھەتتە ئۆزىگە خاس ماھارەتكە ئىگە يازغۇچى. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىنىڭ تىلى شوخ، يېقىملىق، يۇمۇرلۇق، مۇزىكىلىق خۇسۇسىيەتكە باي ھەم ئوبرازلىق بولۇپ، كۈچلۈك تەسىرلەندۈرۈش ئىقتىدارىغا ئىگە. ئۇنىڭ ئەسەرلىرىدە پېرسوناژ تىلى بىلەن ئاپتور تىلى بىر-بىرىدىن روشەن پەرق قىلىدۇ. يازغۇچى پېرسوناژلارنىڭ ئوخشاش بولمىغان سەرگۈزەشتىسى، تۇرمۇش ئادىتى، كەسپى، سەۋىيىسى، ئىدىيىۋى ھېسسىياتى ۋە پسخىك خۇسۇسىيەتلىرىگە ئاساسەن، ئۇلارنى پەقەت ئۆزىگىلا تەئەللۇق بولغان ئىندىۋىدۇئال تىل بىلەن سۆزلىتىپ ئۇلارنىڭ خاراكتېرىدىكى ئالاھىدىلىكنى گەۋدىلىك ئىپادىلەيدۇ. ھەر بىر پېرسوناژنىڭ تىلى ئۆزىنىڭ خاراكتېر مەنتىقىسىگە تازا ماس كېلىدۇ. بايان تىلىمۇ مۇئەييەن خاسلىققا ئىگە. يازغۇچى بايان قىلغۇچىنىڭ تىلى ئارقىلىق ئۆزىنىڭ پېرسوناژلار ھەم ۋەقەلەرگە تۇتقان پوزىتسىيىسىنى، باھاسىنى ھەم ئىدىيىۋى ھېسسىياتىنى مەركەزلىك ئىپادىلەيدۇ. ئۇنىڭ بەزى بايانلىرىدا قىزغىن مېھرى-مۇھەببەت ۋە ئالقىش تۇيغۇلىرى ئۇرغۇپ تۇرسا، بەزى بايانلىرىدا ئۆتكۈر ھەجۋىي ھەم نەپرەتلىنىش كەيپىياتلىرى سېزىلىدۇ.

بەشىنچى، يازغۇچىنىڭ يەنە بىر مۇھىم ئالاھىدىلىكى، ئۇنىڭدا سەنئەتكارغا خاس جاسارەتنىڭ بولغانلىقىدا، ئۇ ھايات ۋە ئىجادىيەت قانۇنىيەتلىرىنى پىششىق ئۆزلەشتۈرگەچكە، تۇرمۇش ۋە كىشىلەرنىڭ مۇناسىۋىتىنى چىن ۋە ھەققانىي ئەكس ئەتتۈردى. ئۇ ئەسەر قەھرىمانلىرىنى يۈكسەك، مۇكەممەل، ئەيىبسىز يارىتىشتەك بىر تەرەپلىمىلىكتىن ساقلىنىپ، تۇرمۇش رېئاللىقىدا، ھەقىقەت ۋە خەلق مەيدانىدا چىڭ تۇرۇشتا قەتئىي، جۈرئەتلىك بولدى.

دېمەك، ئۆزىنى بەلگىلىك بىلىم ئاساسىغا ئىگە قىلىپ، مۇئەييەن ئىجادىي ئاڭلىقلىقنى يېتىشتۈرگەن تۆھپىكار يازغۇچى ئەخەت تۇردى ئۇزۇن يىللاردىن بېرى مىللىي ئەدەبىياتىمىزغا مۇناسىپ تۆھپە قوشۇپ، كىتابخانلاردا چوڭقۇر تەسىرات قالدۇردى. بىز يازغۇچىنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ھەقىقىي سەنئەتكارغا خاس جاسارەت ۋە ئىزدىنىش ئارقىلىق مىللىي ئەدەبىياتىمىزنىڭ يېڭى ۋە يۈكسەك پەللىسىگە چىقىش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ بۇرچ تۇيغۇسىنى تېخىمۇ ياخشى جارى قىلدۇرۇپ، ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ گۈللەپ-ياشنىشىغا تېخىمۇ زور تۆھپە قوشىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز.

مەسئۇل مۇھەررىر ئەنۋەر ئابدۇرېھىم

مەھەممەتتۇرسۇن ئېلى

«ئەدەبىي ئىجادىيەت پرىنسىپلىرى» ناملىق كىتابتىكى مەنتىقسىزلىك ۋە مۇجمەللىكلەر

1990-يىلى 8-ئايدا قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى «ئەدەبىي ئىجادىيەت پرىنسىپلىرى» ناملىق بىر كىتابنى نەشر قىلدى. بۇ كىتابقا 1979-يىلدىن بۇيان ئەدەبىي تەنقىدچىلىك ۋە ئەدەبىيات نەزەرىيىسى تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتقان يولداش ھېزىم قاسىمنىڭ بىر قىسىم ماقالىلىرى تاللاپ كىرگۈزۈلگەن. مەن بۇ كىتابنى ئوقۇپ، ئوبزورچىمىزنىڭ نورغۇن نەزەرىيىۋى مەسىلىلەر ھەققىدە ئىلمىگە، ئەمەلىيەتكە، مەنتىقىگە زىت، خاتا كۆز قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويغانلىقىنى بايقىدىم. ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇنىڭدىكى بىر قىسىم ماقالىلار «تارىم» ۋە «شىنجاڭ داشۆ ئىلمىي ژۇرنىلى»دا ئېلان قىلىندى. بۇلاردىمۇ ئوبزورچىمىز ئۆز كىتابىدا سادىر قىلغان خاتالىقلار تەكرارلانغان، ھەتتا كۆپەيگەن.

بىرىنچى، سۇبيېكت، ئوبيېكت ۋە سۇبيېكتىپ، ئوبيېكتىپ كاتېگورىيىلىرىنىڭ مەنىسىنى ئايرىيالمىغانلىقتىن كېلىپ چىققان مۇجمەللىك ۋە مەنتىقسىزلىكلەر

مەلۇمكى، سۇبيېكتىپ دېگىنىمىز ئادەمنىڭ ئېڭى، سەزگۈسى، روھى، ئىدىيىسى قاتارلىقلارنى كۆرسىتىدۇ.

سۇبيېكت بولسا، ئەمەلىيەت پائالىيىتى ۋە بىلىش پائالىيىتىنىڭ ئاتقۇرغۇچىسى ھېسابلانغان، ئەمەلىيەت ھەم بىلىش پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللانغۇچى، ئاڭغا ئىگە ئادەمنى كۆرسىتىدۇ. ئاڭلىق پائالىيەتچانلىق بىلەن ئىجادچانلىق سۇبيېكتنىڭ ئەڭ توپ ئالاھىدىلىكى بولۇپ، بۇ خىل پائالىيەتچانلىق ۋە ئىجادچانلىق سۇبيېكتىپ ئاڭنى ئالدىنقى شەرت قىلىدۇ. بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئاڭ سۇبيېكتنىڭ ئاساسىي فۇنكسىيىسى، بىراق ئاڭنى سۇبيېكتقا تەڭلەشتۈرۈپ قويۇشقا بولمايدۇ.

ئوبيېكت سۇبيېكتنىڭ بىلىش پائالىيىتى ھەم ئەمەلىيەت پائالىيىتى دائىرىسىگە كىرگەن نەرسىلەرنى، سۇبيېكت پائالىيىتىنىڭ ئوبيېكتىنى كۆرسىتىدۇ. تەبىئەت دۇنياسى بىلەن جەمئىيەت ئوبيېكتنىڭ ئاساسىي شەكىللىرى. ئەمما شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، تەبىئەت دۇنياسى بىلەن جەمئىيەت پەقەت ئوبيېكتلا بولالايدۇ. سۇبيېكتقا ئايلىنالمايدۇ. ۋاھالەنكى ئادەم بولسا، ھەم سۇبيېكت، ھەم ئوبيېكت بولالايدۇ، ھەتتا روھىي ھادىسىلەرمۇ نۆۋىتى كەلگەندە ئوبيېكتقا ئايلىنالايدۇ. مەيلى تەبىئەت دۇنياسى بولسۇن، مەيلى ئىنسانلار جەمئىيىتى بولسۇن، مەيلى ماددىي ھادىسىلەر بولسۇن، مەيلى روھىي ھادىسىلەر بولسۇن، ئۇلار ئادەمنىڭ پائالىيەت دائىرىسىگە كىرگەنلا بولسا ھەمدە بۇ خىل پائالىيەتنىڭ ئوبيېكتىغا ئايلانغانلا بولسا، ئوبيېكت بولۇپ ھېسابلىنىۋېرىدۇ.

ئوبيېكتىپ دېگىنىمىز، ئادەمنىڭ ئىڭىدىن تاشقىرى تۇرغان ماددىي دۇنيانى كۆرسىتىدۇ.

دېمەك، ئوبيېكت، سۇبيېكت، سۇبيېكت ۋە ئوبيېكتىپ، سۇبيېكتىپ دېگەن ئاتالغۇلار ئۆزئارا پەرقلىنىدىغان، بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغان پەلسەپۋى كاتېگورىيىلەر، شۇڭلاشقا ئۇلارنى خالىغانچە ئارىلاشتۇرۇپ ياكى ئالماشتۇرۇپ ئىشلىتىشكە بولمايدۇ. ئەپسۇسكى ئوبزورچىمىز ئۆز ماقالىلىرىدا ئۇلارنى كەلسە-كەلمەس ئىشلەتكەن.

ئۇ ئەدەبىياتنى بىردەم سۇبيېكتشۇناسلىق دېسە، بىردەم «ئەدەبىيات سۇبيېكتىپشۇناسلىق» دەيدۇ. يۇقىرىدا بىز سۇبيېكت ئادەمنى كۆرسىتىدۇ، سۇبيېكتىپ بولسا ئاڭنى، روھنى كۆرسىتىدۇ دېدۇق. ئۇنداقتا ئوبزورچىمىزنىڭ ئەدەبىيات سۇبيېكتشۇناسلىق دېگىنى ئەدەبىيات ئادەمشۇناسلىق دېگىنى بولىدۇ. ئەدەبىيات سۇبيېكتىپشۇناسلىق دېگىنى بولسا، ئەدەبىياتنى ئاڭشۇناسلىق، روھشۇناسلىق دېگىنى بولىدۇ. ئوبزورچىمىزنىڭ قايسى گېپى راست، بۇنى بىلگىلى بولمايدۇ. ئۇ بىردەم سۇبيېكتنىڭ بىلگۈچى، ئىجادىي پائالىيەت بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئادەمنى، ئىنسانني كۆرسىتىدىغانلىقىنى بىلەلمەي، ئىنسان سۇبيېكتى، ئادەم سۇبيېكتى، يازغۇچى سۇبيېكتى دېگەندەك مۇجمەل ئاتالغۇلارنى تىلغا ئالسا، بىردەم سۇبيېكتنىڭ ئاڭغا، ئىرادىگە ئىگە ئادەمنى كۆرسىتىدىغانلىقىنى ئاڭقىرالماي، سۇبيېكتنى ئاڭ، ئىرادە دەپ ئىزاھلايدۇ. ئوبزورچىمىز يەنە يازغۇچىنىڭ بىلىش دائىرىسىگە، ئەكس ئەتتۈرۈش دائىرىسىگە كىرىدىغان، يازغۇچى بىلمەكچى ھەم ئەكس ئەتتۈرمەكچى بولغان، ئوبرازىنى، تىپىنى ياراتماقچى بولغان ھەرقانداق بىر ئادەمنىڭ يازغۇچىنىڭ بىلىش ۋە ئەكس ئەتتۈرۈش ئوبيېكتى بولىدىغانلىقىنى، شۇنداقلا مۇشۇ سۇپەتتە سۇبيېكت كاتېگورىيىسىدىن چىقىپ ئوبيېكت كاتېگورىيىسىگە كىرىپ كېتىدىغانلىقىنى ھەمدە ئوبيېكت دەپ ئاتىلىدىغانلىقىنى ئۇقالماي، «ئوبرازى يارىتىلىدىغان سۇبيېكتلار»، «سۇبيېكتلارنىڭ ئوبرازىنى يارىتىشتا»، «پېرسوناژ تىپى قىلىدىغان سۇبيېكت»، «مەلۇم خىلدىكى سۇبيېكتلارنىڭ ئوبرازى قىلىپ يارىتىلىدىغان مۇنداق سۇبيېكتلار...»، «پېرسوناژلار ئوبرازى يارىتىلىدىغان سۇبيېكت» دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىدۇ. بۇلارنى ئاز دېگەندەك تېخى ئەدەبىي ئەسەرلەردە تەسۋىرلەنگەن پېرسوناژلارنىمۇ «سۇبيېكت» ياكى «سۇبيېكت پېرسوناژ» دەپ ئاتايدۇ.

ئوبزورچىمىز ماددا، مەۋجۇدىيەت، سۇبيېكتىپ، ئوبيېكتىپ، سۇبيېكت، ئوبيېكت، ماتېرىيالىزم، ئىدېئالىزم دېگەنگە ئوخشاش پەلسەپۋى ئاتالغۇلارنى كۆپلەپ ئىشلەتسە ماقالە، ئوبزورلار ھەشەمەتلىك، دەبدەبىلىك بولىدۇ، ئۇلار ماقالە، ئوبزورلارغا جەڭگىۋارلىق تۈسى بېرىدۇ دەپ قارامدۇ-قانداق؟ شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ئالدى بىلەن ھەر بىر پەننىڭ ئۆزىگە خاس ئاتالغۇلىرى بولىدۇ. سۇبيېكت، سۇبيېكتىپ، ئوبيېكت، ئوبيېكتىپ قاتارلىق ئاتالغۇلار پەلسەپىگە خاس بولغان بىلىش نەزەرىيىسى كاتېگورىيىلىرى، ئەدەبىيات نەزەرىيىسىدە ئەدەبىي ئەسەرلەردە تەسۋىرلەنگەن ئادەملەرنى ئوبراز، پېرسوناژلار، پېرسوناژلار ئوبرازى، تىپ دېگەندەك خاس ئاتالغۇلار بىلەن ئاتايدۇ. شۇڭا ئوبزورچىمىزنىڭ ئەدەبىي ئەسەرلەردە يېزىلغان، يېزىلىدىغان ئادەملەرنى، تەسۋىرلەنگەن پېرسوناژلارنى پەلسەپۋى ئاتالغۇلار بىلەن ئاتىشىنىڭ قىلچە ھاجىتى يوق. مۇبادا ئوبزورچىمىز زادى مۇشۇنداق ئاتىمىسام بولمايدۇ دەپ تۇرۇۋالسا، ئۇ چاغدا ئەدەبىي ئەسەردە تەسۋىرلەنگەن پېرسوناژ، يارىتىلغان

ئوبرازلارنى ئوبيېكت دەپ ئاتىسا مۇۋاپىق بولىدۇ. چۈنكى ئەدەبىي ئەسەردىكى ئوبراز، پېرسوناژلار ھەم يازغۇچى ئەكس ئەتتۈرگەن، ئىجاد قىلغان ئوبيېكت، ھەم كىتابخاننىڭ زوقلىنىش، بىلىش ئوبيېكتى.

ئۇنىڭدىن باشقا ئەدەبىي ئەسەرلەردە يارىتىلغان، ئىجاد قىلىنغان پېرسوناژلار ئوبرازىنىڭ مەنبە جەھەتتە ئوبيېكتىپ رېئال تۇرمۇشتىن كېلىدىغانلىقىنى، ئىجاد قىلىنىش جەريانىدا گەرچە يازغۇچىنىڭ غايىسى، ھېسسىياتى، ئىدىيىسى قاتارلىق سۇبيېكتىپ ئامىللىرى سىڭدۈرۈلسىمۇ. بىراق ئىجاد قىلىنىپ بولغاندىن كېيىنلا بىر خىل ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەتكە ئايلىنىدىغانلىقىنى، شۇڭا ئۇلارنى سۇبيېكتىپ پېرسوناژ دەپ ئاتاشنىڭ زادىلا ئەقىلگە مۇۋاپىق ئەمەسلىكىنى، بۇنداق قىلغاندا سۇبيېكتىپنى ئوبيېكتىپنىڭ ئورنىغا دەسسەتكەنلىك بولىدىغانلىقىنى، پېرسوناژلارنى سۇبيېكتىپ پېرسوناژ ھەم ئوبيېكتىپ پېرسوناژ دەپ تۈرگە ئايرىشنىڭ قىلچىمۇ ئاساسسىز ئىكەنلىكىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويغان بۇ ئوبزورچىمىز «سۇبيېكتىپ پېرسوناژ» دېگەن بىر يېڭى ئاتالغۇنى كەشىپ قىلىدۇ.

تېخىمۇ قىزىقارلىقى شۇكى، ئوبزورچىمىز «سۇبيېكت ئوبيېكتنىڭ ئاكتىپ ئىنكاسى» دېگەن يېڭى بىر كۆز قاراشنىمۇ كەشىپ قىلىدۇ ھەم ئۇنى ماتېرىيالىزملىق نۇقتىئىنەزەر دەپ ئاتىۋالىدۇ. ئەمما ماتېرىيالىزم سۇبيېكتىپ ئوبيېكتىپنىڭ ئاكتىپ ئىنكاسى دەپ قارايدۇكى، ھەرگىزمۇ سۇبيېكت ئوبيېكتنىڭ ئاكتىپ ئىنكاسى دەپ قارىمايدۇ. ماتېرىيالىزمچىلار سۇبيېكت بىلەن سۇبيېكتىپنىڭ، ئوبيېكت بىلەن ئوبيېكتىپنىڭ پەرقىنى بىلىدۇ.

بىرىنچىدىن، تەبىئەت دۇنياسى ۋە ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى شەيئى، ھادىسىلەر ئىنسانلارنىڭ بىلىش پائالىيىتى ۋە ئەمەلىيەت پائالىيىتىنىڭ دائىرىسى ئىچىگە كىرگەن چاغدا ئۇلارنى بىلگۈچى، ئۆزگەرتكۈچى، قانۇنىيەتلىرىنى بىلگۈچى ئاڭلىق ئادەمگە نىسبەتەن ئوبيېكت بولىدۇ. ئادەم ئۇلارغا نىسبەتەن سۇبيېكت ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا سۇبيېكت ئوبيېكتنىڭ ئاكتىپ ئىنكاسى دېيىش ئەمەلىيەتتە ئادەم تەبىئەت دۇنياسى ۋە ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ ئىنكاسى دېگەنلىك بولىدۇ. ئىككىنچىدىن، ئادەمنىڭ ئۆزى ھەم سۇبيېكت، ھەم ئوبيېكت بولالايدۇ. بىر پسىخولوگ مەلۇم بىر ئادەمنىڭ پسىخىك پائالىيەت جەريانى ھەققىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىۋاتقان بولسا ياكى مەلۇم بىر دوختۇر مەلۇم بىمارنىڭ كېسەللىك ئەھۋالى ھەققىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىۋاتقان بولسا، پسىخولوگ بىلەن دوختۇر تەرىپىدىن تەكشۈرۈلۈۋاتقان ئۇ ئادەملەر پسىخولوگ بىلەن دوختۇرغا نىسبەتەن ئوبيېكت ھېسابلىنىدۇ ياكى دوختۇر بىلەن پسىخولوگنىڭ ئوبيېكتى بولىدۇ. دوختۇر بىلەن پسىخولوگ بولسا، ئاشۇ ئوبيېكتلارنىڭ سۇبيېكتى بولىدۇ. ئەدەبىي ئەسەرلەردىمۇ يازغۇچى — سەنئەتكارلار تەسۋىرلەۋاتقان ئادەملەر شۇ يازغۇچى — سەنئەتكارلارنىڭ ئوبيېكتى بولىدۇ. يازغۇچى، سەنئەتكارلار سۇبيېكت ھېسابلىنىدۇ. دېمەك، ئوخشاشلا ئىككى ئادەمنىڭ بىرى ئوبيېكت، يەنە بىرى سۇبيېكت بولىدۇ. ئەمما ئوبزورچىمىز ئوتتۇرىغا قويغان «سۇبيېكت ئوبيېكتنىڭ ئاكتىپ ئىنكاسى» دېگەن ئاتالمىش «ماتېرىيالىستىك نۇقتىئىنەزەر» دىن ئادەم ئادەمنىڭ ئىنكاسى دېگەن يەكۈن چىقىدۇ. ئېنىقكى، ماتېرىيالىزم ھەرگىزمۇ بۇنداق بىمەنە سەپسەتىنى ئوتتۇرىغا قويمايدۇ. دىئالېكتىك ماتېرىيالىزم ئوبيېكت بىلەن سۇبيېكت قارىمۇ قارشىلىقىنىڭ بىرلىكى مۇناسىۋىتىگە ئىگە بولۇپ، ئۇلارنىڭ قارشىلىقى پەقەت بىلىش نەزەرىيىسى دائىرىسىدىلا مۇتلەق ئەھمىيەتكە ئىگە. ئادەتتە ئوبيېكت سۇبيېكتقا بېقىنمىغان ھالدا ئوبيېكتىپ

رەۋىشتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. سۇبيېكت ئوبيېكتقا قارىتا پاسسىپ، ئۆلۈك پوزىتسىيىدە ئەمەس، بەلكى ئاكتىپ، پائالىيەتچان پوزىتسىيىدە بولىدۇ. سۇبيېكت ئۆز ئېڭىغا، تەپەككۇرىغا تايىنىپ ئوبيېكتنى بىلەلەيدۇ، ئەكس ئەتتۈرەلەيدۇ. ھەتتا ئوبيېكتنىڭ ئايرىم، يۈزەكى خۇسۇسىيەتلىرىدىن ئۆتۈپ ئۇنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى ھەم قانۇنىيەتلىرىنى ئىگىلىيەلەيدۇ دەپ قارايدۇ. لېكىن بۇنىڭدىن ھەرگىزمۇ سۇبيېكت ئوبيېكتنىڭ ئاكتىپ ئىنكاسى دېگەن مەنە چىقمايدۇ.

ئىككىنچى، ئىدراك ھەققىدىكى يېڭى كۆز قاراش

مەلۇمكى، ئىدراك، سەزگۈ ۋە تەسەۋۋۇر (مېنىڭچە، خاتىرە دېيىش كېرەك) ھېسسىي بىلىشنىڭ ئۆزئارا زىچ باغلىنىشلىق بولغان جەريانلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتىدە سەزگۈ ئىدراكنىڭ ئاساسى ھەم مۇھىم قىسمى، ئىدراك سەزگۈلەرنىڭ چوڭقۇرلىشىشى ھەم ئورگانىك بىرىكمىسى، تەسەۋۋۇر سەزگۈ ۋە ئىدراك ئاساسىدا شەكىللىنىدۇ. ئۇ بۇرۇن سەزگەن ۋە ئىدراك قىلىنغان شەيئىلەرنىڭ مېڭىمىزدە ساقلىنىپ قالغان تەسۋىرى. دېمەك، بۇ ئۈچى بىر-بىرىگە چەمبەرچەس باغلانغان بولىدۇ. بىراق ئۇلار يەنە بىر-بىرىدىن روشەن ھالدا پەرقلىنىپ تۇرىدۇ ھەمدە ھېسسىي بىلىشنىڭ ئايرىم-ئايرىم جەريانلىرىنى كۆرسىتىدۇ. سەزگۈ-سەزگۈ ئورگانلىرىمىزغا بىۋاسىتە تەسىر قىلىۋاتقان شەيئىلەرنىڭ ئايرىم خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ ئىنكاسى. ئىدراك-سەزگۈ ئورگانلىرىمىزغا بىۋاسىتە تەسىر قىلىۋاتقان شەيئىلەرنىڭ ياكى ئۇلارنىڭ خۇسۇسىيەتلىرىنىڭ بىر پۈتۈن ئىنكاسى. تەسەۋۋۇر بولسا، شەيئىلەرنىڭ بىز ئۇلاردىن ئايرىلغاندىن كېيىن مېڭىمىزدە ساقلىنىپ قالغان ئوبرازى.

ئەپسۇسكى، ئوبزورچىمىز ئۆز كىتابىدا «ئىدراك ھېسابلانغان سەزگۈ، تۇيغۇ، تەسەۋۋۇر» دەپ يېزىپ، بۇ ئۈچىنى بىر نەرسە ياكى ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا ئىدراك ھېسابلىنىدۇ دېگەن بىر يېڭى كۆز قاراشنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ.

ئوبزورچىمىز يەنە خىيال، قىياس، تەخمىنەنلىك قاتارلىقلارنى ئىدراكنىڭ ئامىللىرى دېيىشكە بولمايدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئىدراكتىن پەرقلىق بولغان پىسخىك ھادىسىلار ئىكەنلىكىنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويىدۇ-دە، خىيال، قىياس، تەخمىنەنلىك قاتارلىقلار ئىدراكنىڭ ئامىللىرى دەيدۇ.

ئۈچىنچى، ئېستېتىك ئاڭ ھەققىدىكى بىمەنە قاراش

ئوبزورچىمىز ئېستېتىك ئاڭنى مۇنداق ئىزاھلايدۇ: «بولۇپمۇ ئۇ (بەدىئىي ئىجادىيەت قانۇنىيىتىنى دېمەكچى — نەقىل ئالغۇچىدىن) ئادەم مېڭىسى دەپ ئاتىلىدىغان تولىمۇ مۇرەككەپ بىر خىل ماددا ئارقىلىق ئىنسانىيەتنىڭ ئىجتىمائىي پائالىيىتى بىلەن، ئىچكى-تاشقى ئېڭى بىلەن ئورگانىك جىپسىلاشقان، ئۇنىڭ بىر پۈتۈن ماددىي ۋە روھىي پائالىيىتى قانداق بولسا شۇ پېتى ئۆزىگە كۆرسىتىدىغان، زامان ۋە ماكاننىڭ ئۆز تەسۋىرىنى ئۆزىگە كۆرسىتىدىغان ئىجتىمائىي ئىدىيە، نەزەرىيە ۋە كۆز قاراشلارنىڭ يىغىمى بولغان ئىجتىمائىي ئېستېتىك ئاڭنىڭ ئەڭ ئالىي شەكلى توغرىسىدىكى قانۇنىيەت، «ئۇ (بەدىئىي پائالىيەتنى دېمەكچى — نەقىل ئالغۇچى) ئادەم مېڭىسى دەپ ئاتىلىدىغان ناھايىتى مۇرەككەپ، ئالاھىدە بىر خىل ماددا ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ مەنىلىك ۋە بىمەنە، ياخشى ۋە يامان، بەختلىك ۋە بەختسىز تۇرمۇش شارائىتلىرى، ياشاش ئۇسۇللىرى، ھەركىمنىڭ ئۆزىگە خاس ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلىرىدىكى تارىخ ۋە روھ ھەقىقىتىنى راستچىللىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئىجتىمائىي ئىدىيە، نەزەرىيە ۋە كۆز

قاراشلارنىڭ يىغىمى بولغان ئېستېتىك ئاڭنىڭ ئالىي شەكلى.»

كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، ئوبزورچىمىز ئېستېتىك ئاڭنى ئىنسانلارنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى پائالىيىتى قانداق بولسا شۇ پېتى ئۆزىگە كۆرسىتىدىغان، ماكان ۋە زاماننىڭ ئۆز تەسۋىرىنى ئۆزىگە كۆرسىتىدىغان، كىشىلەرنىڭ مەنىلىك ۋە بىمەنە، ياخشى ۋە يامان، بەختلىك ۋە بەختسىز تۇرمۇش شارائىتلىرى، ياشاش ئۇسۇللىرى، ھەر كىمنىڭ ئۆزىگە خاس ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلىرىدىكى تارىخ ۋە روھ ھەقىقىتىنى راستچىللىق بىلەن ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئىجتىمائىي ئىدىيە، نەزەرىيە ۋە كۆز قاراشلارنىڭ يىغىندىسى دەپ ئىزاھلايدۇ.

ئېستېتىكىدىن باشلانغۇچ ساۋاتقا ئىگە كىشىلەرگە مەلۇمكى، ئېستېتىك ئاڭنى ھەرگىزمۇ ئوبزورچىمىز چۈشەندۈرگەندەك ئىجتىمائىي ئىدىيە، نەزەرىيە ۋە كۆز قاراشلارنىڭ يىغىندىسى دېيىشكە بولمايدۇ.

ئالدى بىلەن شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ئىجتىمائىي ئاڭ، ئىجتىمائىي ئىدىيە ۋە نەزەرىيىنىڭ مۇناسىۋىتى نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئىدىيە ئاڭنىڭ نەزەرىيىۋىلەشكەن شەكلى، نەزەرىيە بولسا، ئىدىيىلەرنىڭ سىستېمىلاشتۇرۇلۇشى ياكى ئىدىيە، كۆز قاراش، ئۇقۇم ۋە قائىدىلەر سىستېمىسى، كىشىلەرنىڭ ھېسسىي بىلىش ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئارقىلىق ئېرىشكەن تەپەككۇر مېۋىسى. مەسىلەن، ئەخلاقىي ئىدىيىلەر ئەخلاقىي ئاڭنىڭ نەزەرىيىۋىلەشكەن شەكلى. ئېستېتىك ئىدىيىلەرمۇ ئېستېتىك ئاڭنىڭ نەزەرىيىۋىلەشكەن شەكلى. دەسلەپ ئاڭ شەكىللىنىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئىدىيە ۋە نەزەرىيە بارلىققا كېلىدۇ. ئادەتتە ئاڭ نەزەرىيىۋى شەكىلگە ئىگە بولغاندىلا، ئاندىن ئىدىيە ۋە نەزەرىيىنى شەكىللەندۈرىدۇ. ئىدىيە بىلەن نەزەرىيە ئىنسانىيەت تەپەككۇرى نەزەرىيىۋى تەپەككۇر باسقۇچىغا يەتكەندىلىكىنىڭ نەتىجىسى. مەسىلەن، ئەڭ دەسلەپكى ئېستېتىك ئىدىيىلەر ئىنسانىيەت تەپەككۇرىنىڭ نەزەرىيىۋى شەكلى ھېسابلانغان پەلسەپە بارلىققا كەلگەندىن كېيىن ئېستېتىك ئاڭ ھەققىدە تەكرار مۇلاھىزە يۈرگۈزۈش نەتىجىسىدە بارلىققا كەلگەن... دېمەكچىمىزكى، مەيلى قايسى نۇقتىدىن قارىغاندا بولسۇن، ئاۋۋال ئاڭ شەكىللەنگەن بولىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن ئىدىيە ۋە نەزەرىيە بارلىققا كېلىدۇ. شۇڭلاشقا ھەرقانداق ئاڭنى ئىدىيە ۋە نەزەرىيىلەرنىڭ يىغىمى دېيىشكە بولمايدۇ. ئېستېتىك ئاڭنىمۇ، ئىجتىمائىي ئاڭنىڭ باشقا شەكىللىرىنىمۇ ئۇنداق دېيىشكە بولمايدۇ. شۇنىمۇ ئېيتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ئىجتىمائىي ئىدىيە ۋە نەزەرىيىلەرنىڭ يىغىمى ئاڭنى ئەمەس، بەلكى ئاڭ فورماتسىيىلىرىنى ۋە ھەر خىل پەنلەرنى شەكىللەندۈرىدۇ. بۇ تەرەپتىن ئېلىپ ئېيتقاندىمۇ ئېستېتىك ئاڭنى ۋە ئىجتىمائىي ئاڭنىڭ باشقا شەكىللىرىنى ئوخشاشلا ئىجتىمائىي ئىدىيە ھەم نەزەرىيىلەر يىغىمى دېيىشكە بولمايدۇ.

ھەقىقىي مەنىدىكى ئېستېتىك ئاڭ ئوبيېكتىپ مەۋجۇت گۈزەللىكنىڭ ئادەم مېڭىسىدىكى ئىنكاسى، كىشىلەرنىڭ ئوبيېكتىپ مەۋجۇت شەيئىلەر گۈزەللىكى ھەققىدىكى بىر خىل بىلىشى بولۇپ، بۇ دائىرە جەھەتتە كىشىلەرنىڭ مەۋجۇت ئېستېتىك ئوبيېكتىنىڭ گۈزەللىكى ھەققىدىكى تەسىراتى ھېسابلانغان گۈزەللىك تەسىراتىنى، ئۇزاق مەزگىللىك ئېستېتىك ئەمەلىيەت جەريانىدا شەكىللەنگەن گۈزەللىك ھەققىدىكى تونۇشى ھېسابلانغان ئېستېتىك قارىشىنى، كىشىلەرنىڭ مەلۇم خىلدىكى ئېستېتىك ئوبيېكتلارغا بولغان ئالاھىدە ياخشى كۆرۈشى ۋە مايىللىقى ھېسابلانغان ئېستېتىك قىزىقىشىنى، شۇنداقلا كىشىلەرنىڭ

گۈزەللىك جەھەتتە ئىنتىلىدىغان، تەلپۈنىدىغان ئەڭ يۈكسەك مەنزىل ھېسابلانغان ئېستېتىك غايىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئېستېتىك ئاڭ ئېستېتىكا ئىلمىگە خاس ئاتالغۇ، شۇڭا ئۇنى ئېستېتىكا نۇقتىسىدىن ئىزاھلاش كېرەك.

ئوبزورچىمىز ئېستېتىك ئاڭ ھەققىدىكى بىز يۇقىرىدا نەقىل كەلتۈرگەن ئىزاھاتىدا «زامان ۋە ماكاننىڭ ئۆز تەسۋىرىنى ئۆزىگە كۆرسىتىدىغان...»، «ئىنسانىيەتنىڭ... ئىچكى-تاشقى ئىكى بىلەن ئورگانىك جىپسىلاشقان...» دېگەندەك گەپلەرنىمۇ قىلىدۇ. قىزىق ئىش، زامان ۋە ماكاننىڭ ئۆز تەسۋىرىنى قانداقمۇ ئۆزىگە كۆرسەتكىلى بولسۇن؟! ئاڭنى ئىچكى ئاڭ ۋە تاشقى ئاڭ دەپ تۈرگە ئايرىشمۇ بىر خىل مەنتىقسىزلىك.

تۆتىنچى، پسىخولوگىيە جەھەتتە

ئوبزورچىمىز مەزكۇر كىتابىدا ئەدەبىياتنى ئىنسانىيەت پسىخولوگىيىسىگە خاس بولغان ئورتاقلىق ۋە خاسلىقنى ئىپادىلەشكە دەۋەت قىلىدۇ. ئەدەبىياتتا پېرسوناژلارنىڭ ئىچكى پسىخولوگىيىسىنى كونكرېت رېئالىيەت تەسۋىرلىرىگە تايىنىپ ئىپادىلەيدىغان جەريانغا ئايلاندۇرۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئەدەبىياتتا ئادەمنىڭ خۇسۇسىيىتى، مىجەزى، پسىخولوگىيىسى، ھېسسىياتى، كەيپىياتىنى گەۋدىلىك تەسۋىرلەشنى بارلىق ئىزدىنىشنىڭ مەركىزى قىلىش كېرەك، دەپ چاقىرىق قىلىدۇ. ئۇ يەنە ئادەم پسىخولوگىيىسى بىلەن ھەپىلىشىدىغان پسىخىكا ئىلمى دېگەننى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۆزىنىڭ پسىخولوگىيە جەھەتتىكى ساۋاتسىزلىقىنى ئاشكارىلايدۇ.

ئوبزورچىمىز ئەسلىدە ئىنسانىيەت پسىخولوگىيىسى، پېرسوناژلار پسىخولوگىيىسى، ئادەم پسىخولوگىيىسى دېمەي، ئىنسانىيەت پسىخىكىسى، پېرسوناژلار پسىخىكىسى، ئادەم پسىخىكىسى دېگەن بولسا، شۇنىڭدەك ئادەم پسىخولوگىيىسى بىلەن ھەپىلىشىدىغان پسىخىكا ئىلمى دېمەي، ئادەم پسىخىكىسىنى تەتقىق قىلىدىغان پسىخولوگىيە ئىلمى دېگەن بولسا توغرا بولاتتى. چۈنكى ئادەمدە سەزگۈ، ئىدراك، خاتىرە، تەپەككۇر، ھېسسىيات، ئىرادە، خاراكتېر، كەيپىيات قاتارلىق پسىخىك ھادىسىلەر ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، پسىخىكا دەپ ئاتىلىدۇ. ئىنساندىكى بۇ خىل پسىخىك ھادىسىلەرنىڭ پەيدا بولۇش، تەرەققىي قىلىش قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن پسىخولوگىيە دەپ ئاتىلىدۇ. شۇڭا ئادەم پسىخولوگىيىسى بىلەن ھەپىلىشىدىغان پسىخىكا ئىلمى دېيىش تامامەن خاتا.

بەشىنچى، ئابستراكت تەپەككۇر، ئوبرازلىق تەپەككۇر ۋە تەسەۋۋۇر مەسىلىسىدە

ئوبزورچىمىز يازغۇچىنىڭ تۇرمۇش ھەققىدىكى ئىنكاسى بىلىشنىڭ تۇيغۇ باسقۇچىدىكى ھېسسىي ئىنكاس بولۇپ، ئۇنى ئەقلىي بىلىش باسقۇچىغا كۆتۈرۈش لازىم، دەپ كېلىپ، بۇ پەقەت ئابستراكت تەپەككۇرنىڭ ياردىمى، يەنى يازغۇچىنىڭ تەسەۋۋۇر كۈچى ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشىدۇ دېگەننى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. بۇ قارىماققا توغرىدەك قىلسىمۇ، ئەمەلىيەتتە ئوبزورچىمىز ھېسسىي بىلىش بىلەن ئەقلىي بىلىشنى بىر-بىرىدىن ئايرىپ تاشلاپ، ئۇ ئىككىسىنىڭ دىئالېكتىك بىرلىككە ئىگە ئىكەنلىكىنى، بىر-بىرىگە سىڭىشىپ كېتىدىغانلىقىنى، يەنى ھېسسىي بىلىشنىڭ ئەقلىي بىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقىنى، ئەقلىي بىلىشنىڭمۇ ھېسسىي بىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ پەرقىنىڭ نىسپىي ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلىدۇ، ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ ھېسسىي بىلىشتىن ئەقلىي بىلىشكە ئۆتۈپ، ماھىيەتنى بىلەلەيدىغانلىقىنى ئىنكار قىلىدۇ. ئابستراكت تەپەككۇر بىلەن يازغۇچىنىڭ تەسەۋۋۇرىنى بىر نەرسە دەپ قارايدۇ. بۇ ئىككىسى راستتىنلا بىر نەرسىمۇ؟

مەلۇمكى، ئابستراكت تەپەككۇر ئۇقۇم، ھۆكۈم ۋە ئەقلىي خۇلاسە قاتارلىق شەكىللەر ئارقىلىق شەيئىلەرنىڭ ماھىيىتى ۋە ئىچكى باغلىنىشىنى ئېچىپ بېرىدىغان بىر خىل مەنتىقى بىلىش جەريانى، ئۇ ھادىسىدىن ماھىيەتكە، ئايرىملىقتىن ئومۇمىيلىققا، كونكرېتلىقتىن ئابستراكتلىققا ئۆتۈشتىن ئىبارەت بىلىش جەريانى ھېسابلىنىدۇ. تەسەۋۋۇر بولسا، ئىلگىرىكى خاتىرە ۋە تەسىراتلار ئاساسىدا يېڭى ئوبرازلارنى يارىتىدىغان، ئىجاد قىلىدىغان پسىخىك جەريان، بىراق ئۇ مېڭىمىزدىكى ئىلگىرىكى خاتىرە ۋە تەسىراتلارنىڭ ئاددىي ھالدىكى قايتا نامايەن بولۇش جەريانى ئەمەس، بەلكى مېڭىمىزنىڭ يېڭىدىن-يېڭى ئوبرازلارنى ئىجاد قىلىش جەريانى، دېمەك، ئابستراكت تەپەككۇر بىلەن تەسەۋۋۇر بىر-بىرىگە ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل پسىخىك پائالىيەت، شۇڭا ئۇلارنى ھەرگىز بىر نەرسە دەپ قاراشقا بولمايدۇ.

ئوبزورچىمىز تەسەۋۋۇر ھەققىدە سۆزلىگەندە، ئۇنى بىردەم ئوبيېكتىپ تاشقى دۇنيا ھادىسىلىرىنىڭ روشەن ھېسسىي ئوبرازى دېسە، بىردەم تەسەۋۋۇر تۇرمۇش بىلىمى توغرىسىدىكى ئۇقۇملارغا تايىنىپ پىكىر قىلىش جەريانى دەيدۇ. بىردەم روشەن ھېسسىي ئوبراز ھاسىل قىلىش ئۇنىڭ ۋەزىپىسى دەيدۇ. ئىشقىلىپ تەسەۋۋۇر ھەققىدە سۆزلەيدۇ-يۇ، ئەمما تەسەۋۋۇرنىڭ زادى قانداق نەرسىلىكىنى نازا ئاڭقىرالماي گاڭگىراپ قالىدۇ. خوش، تەسەۋۋۇر زادى قانداق نەرسە؟ ئۇ ئوبيېكتىپ تاشقى دۇنيا ھادىسىلىرىنىڭ ھېسسىي ئوبرازىمۇ ئەمەس، تۇرمۇش بىلىمى توغرىسىدىكى ئۇقۇملارغا تايىنىپ پىكىر قىلىش جەريانىمۇ ئەمەس، بەلكى ئىلگىرىكى خاتىرە، تەسىراتلار ئاساسىدا يېڭى ئوبرازلارنى يارىتىدىغان، ئىجاد قىلىدىغان پسىخىك جەرياندىن ئىبارەت.

ئوبزورچىمىز «ئوبرازلىق تەپەككۇر ۋە ئوبرازلاشتۇرۇش قانۇنىيىتى» دېگەن ماقالىسىدا ئوبرازلىق تەپەككۇرنى «نىسبەتەن مۇقىم ئۇقۇملارنى يارىتالايدىغان ۋە بۇ ئۇقۇملارنى شەيئىلەرگە تەدبىق قىلالايدىغان تەپەككۇر شەكلى، ئۇنىڭ ئوبرازلىق تەپەككۇر دەپ ئاتىلىشى مەنتىقىي ياكى ئابستراكت تەپەككۇردىن ئايرىۋېلىش ئۈچۈندۇر. يازغۇچىنىڭ ئوبرازلىق تەپەككۇر جەريانى ئۇ تۇرمۇشتىن ئىگىلىگەن ھېسسىي ماتېرىياللار ئاساسىدا چىقارغان مەلۇم بىر خىل ئەقلىي يەكۈن (ئەسەردە ئىپادىلىمەكچى بولغان ئىدىيە)نىڭ دەسلەپكى ھالىتىدىن تەدرىجىي ھالدا چوڭقۇرراق بولغان يەنە بىر ھالىتىگە ئۆتۈش ياكى ھېسسىي تەجرىبىلىرى ئاساسىدا چىقارغان دەسلەپكى ھۆكۈمدىن ئايرىملىقنى ئەمەس، بەلكى ئومۇمىيلىقنى ئۆز ئىچىگە ئالغان يېڭى ھۆكۈم پەيدا قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئېرىشىش جەريانىدۇر. بۇ جەرياندا ئۇ ئېرىشكەن خىلمۇ خىل ھۆكۈملەرنى بىر-بىرىگە سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق ئاخىرقى بىر ھۆكۈمنى چىقىرىدۇ» دەپ يازىدۇ. ئېنىقكى، ئوبزورچىمىز بۇ يەردە ئوبرازلىق تەپەككۇرنى ئۇقۇم يارىتالايدىغان، ئۇنى ئەمەلىيەتكە تەدبىق قىلالايدىغان تەپەككۇر شەكلى، ھېسسىي ماتېرىياللار ئاساسىدا چىقارغان دەسلەپكى ھۆكۈمدىن يېڭى ھۆكۈمنى پەيدا قىلىدىغان جەريان، خىلمۇ خىل ھۆكۈملەرنى بىر-بىرىگە سېلىشتۇرۇپ ئاخىرقى بىر ھۆكۈمنى چىقىرىدىغان جەريان دەيدۇ. بىرىنچىدە، بۇ ئوبرازلىق تەپەككۇر ھەققىدە قالايمىقان سۆزلىگەنلىك، ئىككىنچىدىن، ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكلىرى ئارقىلىق ئابستراكت تەپەككۇردىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان بىر خىل تەپەككۇر ئۇسۇلى ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلغانلىق، ئۈچىنچىدىن، ئابستراكت تەپەككۇرنى ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ ئورنىغا دەسسىتىكەنلىك.

شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ئەدەبىيات-سەنئەتكارلار بەدىئىي ئىجادىيەتتە

كىرىشتىن ئىلگىرى كۆپلىگەن ھېسسىي ماتېرىياللارنى توپلايدۇ. ئەمما ئۇلار بۇ ھېسسىي ماتېرىياللارنى ئۇلاردىن ئابستراكت ئۇقۇم، ھۆكۈم ۋە ئەقلىي خۇلاسىلەرگە ئېرىشىش مەقسىتىدە توپلىمايدۇ. ئۇلارنىڭ ھېسسىي ماتېرىياللارنى توپلاشتىن مەقسىتى ئەڭ ئاخىرقى ھېساباتا جانلىق، كونكرېت، ھېسسىي كارتىنىلارنى، يەنى بەدىئىي ئوبرازلارنى يارىتىشتىن ئىبارەتكى، ھەرگىزمۇ ئوبزورچىمىز دېگەندەك ئاللىقانداق ئۇقۇم ۋە ھۆكۈملەرگە ئېرىشىش ئەمەس. ھېسسىي ماتېرىياللاردىن ئۇقۇم، ھۆكۈمگە ئېرىشىش سەنئەتكارلارنىڭ ۋەزىپىسى ئەمەس، بەلكى ئۇ تەبىئىي ۋە ئىجتىمائىي پەن ئالىملىرىنىڭ ۋەزىپىسى، بۇ ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ ئاخىرقى مەقسىتىمۇ ئەمەس. بەلكى ئابستراكت تەپەككۇرنىڭ ۋەزىپىسى ۋە ئاخىرقى مەقسىتى.

ئادەتتە بەدىئىي ئىجادىيەت جەريانى ماتېرىيال توپلاش باسقۇچى، بەدىئىي پىكىر يۈرگۈزۈش باسقۇچى ۋە بەدىئىي يەتكۈزۈش باسقۇچىدىن ئىبارەت ئۈچ باسقۇچقا بۆلۈنىدۇ. ماتېرىيال توپلاش باسقۇچى سەنئەتكارلارنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىن ھېسسىي ماتېرىياللارغا ئېرىشىش باسقۇچى. بەدىئىي پىكىر يۈرگۈزۈش باسقۇچى بولسا، ئاشۇ ھېسسىي ماتېرىياللار ئۈستىدە رەتلەش، تاللاش ۋە تاۋلاش ئېلىپ بېرىپ، تەسەۋۋۇر، ئىلھام قاتارلىق پسىخىك پائالىيەتلەرنىڭ ياردىمىدە ئۆز كاللىسىدا بەدىئىي ئوبرازلارنى بارلىققا كەلتۈرۈش باسقۇچى. بەدىئىي يەتكۈزۈش باسقۇچى بولسا، بەدىئىي پىكىر يۈرگۈزۈش باسقۇچىدا سەنئەتكار ئېڭىدا بارلىققا كەلگەن بەدىئىي ئوبرازلارنى بەلگىلىك ماددىي ماتېرىياللار ئارقىلىق پىشقان بەدىئىي ماھارەت ۋە بەدىئىي دىت ياردىمىدە ماددىي ھالەتكە كەلتۈرۈش باسقۇچى. بۇنىڭدىن بىز ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ ھېسسىي ماتېرىياللاردىن ئابستراكت ئۇقۇملارنى، ھۆكۈملەرنى ھەم ئەقلىي خۇلاسىلەرنى چىقىرىدىغان جەريان ئەمەسلىكىنى كۆرەلەيمىز.

ئوبزورچىمىز يەنە ئوبرازلىق تەپەككۇرنى «ئىدىيىنى تەسەۋۋۇر ۋە ئوبرازلار بىلەن باغلايدىغان پائالىيەتچان جەريان»، «ئىدىيىنى ئوبراز ۋاسىتىسىدىن پايدىلىنىپ ئىپادىلەش ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ ئالاھىدە خۇسۇسىيىتى...» دەيدۇ ۋە بۇ ئارقىلىق سەنئەتكار ئالدى بىلەن مەلۇم بىر ئىدىيىگە ئىگە بولىدۇ، ئاندىن شۇ ئىدىيىنى ئوبراز بىلەن باغلايدۇ، بەدىئىي ئىجادىيەت دېمەك ئىدىيىنى ئوبراز ۋاسىتىسىدىن پايدىلىنىپ ئىپادىلەش دېمەكتۇر، ئوبرازلىق تەپەككۇر يازغۇچىنىڭ مەلۇم ئىدىيىنى ئوبراز ۋاسىتىسىدىن پايدىلىنىپ ئىپادىلىشى دېمەكچى بولىدۇ. بۇ ئەمەلىيەتتە ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوبرازلىق چۈشەندۈرۈشكە تەگلەشتۈرۈپ قويغانلىق.

بەدىئىي ئوبراز مەسىلىسىدە

ئوبزورچىمىز «مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان ھەربىر بەدىئىي ئوبراز ئىجتىمائىي ئىدىيىلەرنىڭ يىغىندىسى سۈپىتىدە... ئۆزىنى ئۆزى بىلىدىغان، ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلالايدىغان ئاڭغا ئىگە مۇكەممەل جانلىق ئادەم...» دەپ يازىدۇ.

ئېنىقكى، ئوبزورچىمىز بۇ يەردە مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان بەدىئىي ئوبرازنى ئىجتىمائىي ئىدىيىلەرنىڭ يىغىندىسى دەپ قارايدۇ. ئوبزورچىمىزنىڭ بۇ گېپى ئۇنىڭ «ئىدىيىنى ئوبراز ۋاسىتىسىدىن پايدىلىنىپ ئىپادىلەش ئوبرازلىق تەپەككۇرنىڭ ئالاھىدە خۇسۇسىيىتى» دېگەن گېپى بىلەن بىردەكلىككە ئىگە.

ئالدى بىلەن شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ئەدەبىي ئەسەردە يارىتىلغان، بەدىئىي ئوبرازلار ئادەتتە يازغۇچىنىڭ ئىدىيىۋى كۆز قارىشىنى ئازدۇر-كۆپتۇر ئەكس

ئەتتۇرمەي قالمايدۇ. بىراق مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان بەدىئىي ئوبرازلارنىڭ ئۆز ئىچىگە ئالىدىغىنى يالغۇز ئاشۇ ئىجتىمائىي ئىدىيە، ئىدىيىۋى كۆز قاراشلار بىلەنلا چەكلەنمەيدۇ. يازغۇچى، سەنئەتكارلار بەدىئىي ئوبرازلارنى ياراتقاندا ئۇلارغا ئىجتىمائىي ئىدىيەلەرنىڭ يىغىندىسى سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلمايدۇ. ئەكسىچە جانلىق ئادەم سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلىدۇ. بەدىئىي ئوبرازنى ئۆز ئىدىيىۋى كۆز قاراشلىرىنى ئىپادىلەيدىغان ۋاستە دەپ قارىمايدۇ. بەلكى بەدىئىي ئوبراز يارىتىشنىڭ ئۆزىنى ئالىي مەقسەت دەپ بىلىدۇ.

ئادەتتە ئەدەبىي ئەسەرلەردىكى ئوبرازلار يالغۇز ئىدىيىۋى نۇقتىئىنەزەرنى ئىپادىلەش بىلەنلا چەكلىنىپ قالمايدۇ. ئۇ يەنە يازغۇچى، سەنئەتكارلارنىڭ ئېستېتىك قاراشلىرى، ئېستېتىك باھاسى، ئېستېتىك قىزىقىشى ۋە ئېستېتىك غايىلىرىنىمۇ ئۆزىگە مۇجەسسەملەيدۇ. شۇنىڭدەك شۇ مىللەتنىڭ شۇ دەۋردىكى ئېستېتىك غايىلىرى، ئېستېتىك ئىنتىلىشلىرى ۋە ئېستېتىك قاراشلىرىنىمۇ ئىپادىلەيدۇ. بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان بەدىئىي ئوبرازلارنىڭ ھەممىسى ئۇقۇمدىن، ئىدىيىدىن چوڭ بولىدۇ.

يۇقىرىقى كەلگەندە شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ئوبزورچىمىز بەدىئىي ئوبرازنى يەنە ئۆزىنى ئۆزى بىلىدىغان، ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىدىغان ئاڭغا ئىگە جانلىق ئادەم دەيدۇ. بۇ ئوبزورچىمىزنىڭ بەدىئىي ئوبرازلارغا بەلگىلەپ بەرگەن بىكى رامكىسى. ئۇنىڭ بۇ رامكىسى بەدىئىي ئوبرازلارنىڭ دائىرىسىنى بەك تارايتىۋەتكەن. مۇبادا بەدىئىي ئوبرازلارنىڭ شەرتى ئۆزىنى ئۆزى بىلىدىغان، ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىدىغان ئاڭغا ئىگە جانلىق ئادەم بولىدىغان بولسا، ئەدەبىي ئەسەرلەردە يارىتىلغان ساراڭلار، سەۋدايىلار ئوبرازىنى نېمە دېيىش كېرەك؟ دونكىخوت، AQ قاتارلىق نۇرغۇنلىغان ئوبرازلارنى مۇۋەپپەقىيەتلىك يارىتىلغان بەدىئىي ئوبرازلار دائىرىسىدىن چىقىرىۋېتىش كېرەكمۇ؟

تىپ ھەققىدىكى بايانلار توغرىسىدا

ئوبزورچىمىز تىپ ھەققىدە سۆزلەپ كېلىپ، «ئادەم بارلىق ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ يەكۈنى ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت بۇ يېمىرىلمەس قائىدىدىن...» دېگەن گەپنى قىلىدۇ ۋە «ئادەم ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ يەكۈنى»، بۇ «يېمىرىلمەس قائىدە» دەيدۇ. ئوبزورچىمىز بۇ يەردە ماركسنىڭ «فېيېرباخ توغرىسىدا تېزىسلار» دېگەن ئەسىرىدە ئوتتۇرىغا قويغان ئادەمنىڭ ماھىيىتى ھەققىدىكى قائىدىنى كۆزدە تۇتتىمۇ ياكى ماركس ئوتتۇرىغا قويغان ئادەمنىڭ ماھىيىتى ھەققىدىكى قائىدىدىن تەسىرلىنىپ، بۇ يېڭى «يېمىرىلمەس قائىدە» نى كەشىپ قىلدىمۇ، بۇنىسى نامەلۇم، مۇبادا ئۇ ماركس ئوتتۇرىغا قويغان قائىدىنى كۆزدە تۇتقان بولسا، ئۇ قائىدە مۇنداق: «ئادەمنىڭ ماھىيىتى يەككە ئادەمنىڭ ئۆزىدە ئەسلىدىن بار بولغان ئابستراكت نەرسە ئەمەس. ئۆزىنىڭ رېئاللىقى جەھەتتە ئۇ بارلىق ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ يىغىندىسى.» كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، ماركس «ئادەم بارلىق ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ يەكۈنى» دېمىگەن، بەلكى «ئادەم بارلىق ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتلەرنىڭ يىغىندىسى» دېگەن. «يەكۈن» بىلەن «يىغىندى» ئىستېمال مەنىسىدە بىر-بىرىدىن پەرقلىنىدىغان سۆزلەر (بۇ تەرىپى كىتابخانلارغا ئايان).

ئوبزورچىمىز خاسلىق ھەققىدە سۆزلەپ كېلىۋېتىپ، «ئوبرازنىڭ خاسلىقى ئورتاقلىق،

ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت ۋە ماھىيەتلىك تۇرمۇش ئىچىدە گەۋدىلەندۈرۈلىدۇ» دەيدۇ. ئوبرازنىڭ خاسلىقى ئوبيېكتىپ قانۇنىيەت، ئۇ ماھىيەتلىك تۇرمۇش ئىچىدە گەۋدىلەندۈرۈلىدۇ دېسە، بەلكىم توغرا بولار، ئەمما ئوبرازنىڭ خاسلىقى ئورتاقلىق ئىچىدە گەۋدىلەندۈرۈلىدۇ دېسە قانداق بولىدۇ؟ خاسلىق بىلەن ئورتاقلىقنىڭ مۇناسىۋىتىدە ئورتاقلىق خاسلىق ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. خاسلىق ئىچىدە ئىپادىلىنىدۇ. خاسلىق بولمىسا، ئورتاقلىقمۇ بولمايدۇ. شۇڭلاشقا ئوبرازنىڭ ئورتاقلىقنى خاسلىق ئىچىدە گەۋدىلەندۈرۈشلا مۇمكىنكى، ھەرگىزمۇ خاسلىقنى ئورتاقلىق ئىچىدە گەۋدىلەندۈرۈش مۇمكىن ئەمەس.

ئوبزورچىمىز بەدىئىي تىپ دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن ئوبرازنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى سۆزلەپ كېلىپ، بىر-بىرىگە زىت كۆز قاراشلارنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ. مەسىلەن، پېرسوناژنىڭ ئومۇمىيلىقى ھەققىدە سۆزلىگەندە، «شۇ تۈرگە مەنسۇپ بولغان ئادەملەردە ئۇچرايدىغان ئومۇمىي، ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكلەرنى ئېچىپ كۆرسىتىپ بېرەلەيدىغان ئوبرازلار بەدىئىي تىپ دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن ئوبرازلار بولىدۇ» دېسە، خاسلىق ھەققىدە سۆزلىگەندە، «ھەربىر ئادەم يۈكسەك خاسلىققا ئىگە بولىدىغانلىقى بىلەن بىر تىپىكلەشتۈرۈلگەن پېرسوناژ» دەيدۇ. ئارقىدىنلا يەنە «تىپىكلەشتۈرۈلگەن پېرسوناژ خاسلىق بىلەن ئومۇمىيلىق يۈكسەك دەرىجىدە بىرلەشتۈرۈلگەن پېرسوناژ» دېمەكچى بولىدۇ. خوش، بۇ ئۈچ خىل قاراشتىن قايسىسى توغرا؟

ئوبزورچىمىز بىردەم «خاسلىققا ئىگە بولغانلىق ئومۇمىيلىققا ئىگە بولغانلىق... ھەرقانداق خاسلىق ئومۇمىيلىق ئامىللىرى بىلەن تولۇپ-تاشقان بولىدۇ» دېسە، بىردەم «خاسلاشتۇرۇلغان ئوبراز يەنە ئومۇمىيلاشتۇرۇلۇشى كېرەك» دەيدۇ. مەلۇمكى، خاسلاشتۇرۇش پېرسوناژلارنى خاسلىققا ئىگە قىلىش جەريانى، خاسلاشتۇرۇلغان پېرسوناژ خاسلىققا ئىگە قىلىنغان پېرسوناژ، ئوبزورچىمىزنىڭ قارىشىچە، خاسلىققا ئىگە بولغانلىق ئومۇمىيلىققا ئىگە بولغانلىق بولىدىكەن، ئۇنداقتا نېمە ئۈچۈن «خاسلاشتۇرۇلغان پېرسوناژ يەنە ئومۇمىيلاشتۇرۇلۇشى كېرەك» ئىكەن؟!

ئوبزورچىمىز «پېرسوناژنىڭ ئومۇمىيلىقى شۇ كىشىلەر ۋەكىللىك قىلغان كىشىلەر توپىدا ئۇچرايدىغان، ئۇچرىشى مۇمكىن بولغان ئورتاقلىق، بىردەكلىك، ئوخشاشلىقلارنى شۇ كىشىلەر توپىنى تەشكىل قىلغان ھەر بىر مۇئەييەن شەخسنىڭ ئىجتىمائىي مۇناسىۋىتى دائىرىسىدىكى شۇ تارىخ، شۇ تىپ، شۇ دەۋرگە خاس ئورتاق ئەمەلىيەت، ئورتاق تۇرمۇش ھادىسىلىرىنى خىيالەن ئەمەس، بەلكى ھەقىقىي بەدىئىي توقۇلما ۋاستىسى بىلەن پېرسوناژ ۋۇجۇدىغا كۆچۈرۈپ كېلىشتەك ئىجادىي جەرياننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ» دەيدۇ. ناھايىتى ئېنىقكى، بۇ يەردە ئوبزورچىمىز پېرسوناژنىڭ ئومۇمىيلىقى بىلەن مانا مۇشۇ ئومۇمىيلىقنى بارلىققا كەلتۈرىدىغان تىپىكلەشتۈرۈشنىڭ مۇھىم بىر پرىنسىپى ھېسابلانغان ئومۇمىيلاشتۇرۇش پرىنسىپىنى ئۆز ئارا ئارىلاشتۇرۇپ قويىدۇ.

ئوبزورچىمىز يەنە ئومۇمىيلاشتۇرۇش بىلەن خاسلاشتۇرۇش «بەدىئىي ئوبراز گەۋدىسىدە بىر سىممېترىك تۈز سىزىقنى ھاسىل قىلىدۇ» دەيدۇ. مەلۇمكى، خاسلاشتۇرۇش بىلەن ئومۇمىيلاشتۇرۇش تىپىكلەشتۈرۈشنىڭ ئۇسۇلى ھەم جەريانى، خاسلاشتۇرۇش پېرسوناژلار ئوبرازىنى روشەن، جانلىق خاسلىققا ئىگە قىلىش جەريانىنى كۆرسەتسە، ئومۇمىيلاشتۇرۇش بىر تۈرگە مەنسۇپ كىشىلەرنىڭ ئورتاق ماھىيەتلىك ئالاھىدىلىكلىرىنى مەركەزلەشتۈرۈپ ئىپادىلەش جەريانىنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك، خاسلاشتۇرۇش بىلەن ئومۇمىيلاشتۇرۇش روشەن خاسلىققا ۋە ئومۇمىيلىققا ئىگە بولغان

بەدىئىي ئوبرازنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت ئىجادىيەت جەريانى، خاسلاشتۇرۇش بىلەن ئومۇمىيلاشتۇرۇش بەدىئىي ئوبرازنى خاسلىققا ۋە ئومۇمىيلىققا ئىگە قىلىدۇ دېگىلى بولىدۇ. بىراق «ئومۇمىيلاشتۇرۇش بىلەن خاسلاشتۇرۇش بەدىئىي ئوبراز گەۋدىسىدە بىر سىممېترىك تۈز سىزىقنى ھاسىل قىلىدۇ» دېيىشكە بولمايدۇ. ئەپسۇسكى، ئوبزورچىمىز خاسلاشتۇرۇش بىلەن خاسلىقنى، ئومۇمىيلاشتۇرۇش بىلەن ئومۇمىيلىقنى پەرقلەندۈرمىگەن.

شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، سىممېترىكلىك ئۆزئارا ئوخشاش ياكى ئوخشاپراق كېتىدىغان ئىككى ياكى ئۇنىڭدىن ئوشۇق شەكىل ئېلېمېنتلىرىنىڭ بىر تۈز سىزىقنى مەركەز قىلىپ ئۇستىمۇ ئۇست چۈشۈشتىن ئىبارەت بىر خىل مۇتلەق تەڭپۇڭلۇقنى كۆرسىتىدۇ. ئادەتتە ئادەمنىڭ كۆزلىرى، قاشلىرى، قۇلاقلىرى، بۇرۇن تۆشۈكلىرى ئۆزئارا سىممېترىكلىكنى ھاسىل قىلىدۇ. سىممېترىكلىك يۇقىرى-تۆۋەنگە سىممېترىك، ئوڭ-سولغا سىممېترىك دېگەندەك تۈرلەرگە بۆلۈنىدۇ. ئوبزورچىمىزنىڭ «سىممېترىك تۈز سىزىق» دېگەندە نېمىنى كۆزدە تۇتقانلىقى ئېنىق ئەمەس، ئەمما سىممېترىك بىلەن تۈز سىزىق بىزنىڭ چۈشەنچىمىزدە ئايرىم-ئايرىم ئىككى نەرسە.

تىپىك مۇھىت مەسىلىسىدە

ئوبزورچىمىز تىپىك مۇھىتنى بىردەم ئەينى تۇرمۇش مۇھىتى دېسە، بىردەم تىپىك مۇھىت مەۋجۇدىيەت دەيدۇ. يەنە بىردەم «پېرسوناژ پائالىيىتىگە ئۇنداق ياكى مۇنداق تەسىر كۆرسەتكەن، ھەرىكىتىگە پۇتلىكاشاڭ بولغان ياكى ئاقيول ئاچقان. بالا-قازاغا ئۇچراتقان ياكى بەخت، ئامەتكە ئېرىشتۈرگەن نەرسە باشقا نەرسە ئەمەس، بەلكى بىز دەۋاتقان ماكان، زامان ياكى تىپىك شارائىت، تىپىك مۇھىتتۇر» دەيدۇ.

بىز بۇلاردىن ئوبزورچىمىزنىڭ تىپىك مۇھىتنىڭ نېمىلىكىنى چۈشەنمىگەنلىكىنى كۆرەلەيمىز.

تىپىك مۇھىت ئەينى تۇرمۇش مۇھىتىمۇ؟ مەلۇمكى، ئەدەبىي ئەسەرلەردە تەسۋىرلەنگەن تۇرمۇش مۇھىتى ئەسەردىكى پېرسوناژلارنى ئوراپ تۇرغان، ئۇلارنى پائالىيەت زېمىنى بىلەن تەمىنلەيدىغان، ئۇلارنىڭ خاراكتېرى، روھىي دۇنياسى، ئىدىيىۋى ھېسسىياتى قاتارلىقلارغا ياكى ئۇنداق، ياكى مۇنداق تەسىرلەرنى كۆرسىتىدىغان تەبىئىي مۇھىت ۋە ئىجتىمائىي مۇھىتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئادەتتە پېرسوناژلار ئوبرازى يارىتىلغانلىكى ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسى شۇ پېرسوناژلارنىڭ تۇرمۇش مۇھىتى ھەققىدىكى تەسۋىرلەردىن ئايرىلالمايدۇ. ئوبزورچىمىزنىڭ تىپىك مۇھىت ئەينى تۇرمۇش مۇھىتى دېگەن چۈشەنچىسى بويىچە بولغاندا، تۇرمۇش مۇھىتى تەسۋىرلەنگەن ئەسەر تىپىك مۇھىت يارىتىلغان ئەسەر بولىدۇ. ئەمەلىيەتتە تۇرمۇش مۇھىتى تەسۋىرلەنگەن ئەسەرلەرنىڭ ھەممىسىدىلا تىپىك مۇھىت بەرپا قىلىنغان بولۇشى ناتايىن. بۇنىڭغا ئېنگېلسنىڭ ھارگىنىسنىڭ «شەھەر قىزى» ناملىق ئەسىرىگە باھا بېرىپ، ئۇنىڭ بۇ ئەسەردە تىپىك مۇھىتتىكى تىپىك خاراكتېرلارنى چىنلىق بىلەن يېزىپ چىقالمىغانلىقى ھەققىدە ئېيتقان «سىزنىڭ پېرسوناژلىرىڭىز ئۇلارنىڭ ئۆزىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا يېتەرلىك تىپىكلىككە ئىگە. ئەمما ئۇ پېرسوناژلارنى ئوراپ تۇرغان ھەم ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىگە تۈرتكە بولىدىغان مۇھىت ئۇنداق تىپىك ئەمەس» دېگەن سۆزى ياخشى دەلىل بولالايدۇ. «شەھەر قىزى»دا تۇرمۇش مۇھىتى بار. ئېنگېلس ئېيتقان پېرسوناژلارنى ئوراپ تۇرغان، ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىگە تۈرتكە بولغان مۇھىت دەل تۇرمۇش مۇھىتى، ئېنگېلس مانا مۇشۇ مۇھىتنى تىپىك ئەمەس دەيدۇ. بىز ئېنگېلسنىڭ بۇ گېپىدىن

« شەھەر قىزى » دا تۇرمۇش مۇھىتىنىڭ بارلىقىنى، ئەمما تىپىك مۇھىتىنىڭ كەمچىللىكىنى كۆرەلەيمىز. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە تۇرمۇش مۇھىتىنىڭ تىپىك مۇھىتقا تەڭ ئەمەسلىكىنىمۇ بىلەلەيمىز.

مەۋجۇدىيەت بىلەن تىپىك مۇھىت بىر نەرسىمۇ؟ ئۇبىزورچىمىز « ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەتنىڭ ئىجتىمائىي ئاڭنى بەلگىلەيدىغانلىقى، مەۋجۇدىيەتتىن ھالقىغان ھالدىكى ئاڭ پائالىيەتلىرىنىڭ بولمايدىغانلىقى، ماددىنىڭ بىرلەمچى، ئاڭنىڭ ئىككىلەمچى ئىكەنلىكىدىن ئىبارەت ماتېرىيالىستىك پەلسەپىۋى قاراشتىنمۇ مەۋجۇدىيەت، يەنى تىپىك شارائىتنىڭ رولىنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقىنى كۆرۈۋالالايمىز... » دېيىش ئارقىلىق بىر تەرەپتىن، تىپىك شارائىتنىڭ تىپىك خاراكتېرگە ئىگە تىپىك پېرسوناژلار ئوبرازىنى يارىتىشتا ھەل قىلغۇچ رول ئوينايدىغانلىقى ھەققىدە كونكرېت تەھلىل ئېلىپ بېرىشنىڭ ئورنىغا ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەتنىڭ ئىجتىمائىي ئاڭنى بەلگىلەيدىغانلىقى، ماددىنىڭ بىرلەمچى، ئاڭنىڭ ئىككىلەمچىلىكىدىن ئىبارەت بولغان ماتېرىيالىستىك پەلسەپىۋى قاراشنى دەسسەتكەن بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن، تىپىك شارائىت بىلەن مەۋجۇدىيەتنى بىر نەرسە دەۋالدى. مەلۇمكى، مەۋجۇدىيەت تەپەككۇرغا نىسبەتەن ئېيتىلغان بولۇپ، ئۇ تەپەككۇردىن تاشقىرى بولغان، بىزنىڭ تەپەككۇرىمىزغا بېقىنمايدىغان، ئوبيېكتىپ ھالەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان شەيئى-ھادىسىلەرنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ ئادەتتە ماددا بىلەن مەنداش پەلسەپىۋى ئۇقۇم. بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، تەبىئەت دۇنياسى ۋە ئىنسانىيەت جەمئىيىتىدىكى تۈرلۈك-تۈمەن شەيئى-ھادىسىلەر مەۋجۇدىيەتنىڭ كونكرېت شەكىللىرى، جۈملىدىن ئادەممۇ مەۋجۇدىيەتنىڭ بىر خىل شەكلى. مۇبادا مەۋجۇدىيەت بىلەن تىپىك شارائىت بىر نەرسە دەپ قارىلىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا ئەسەردىكى ئادەم ئوبرازلىرىمۇ تىپىك شارائىتتا تەۋە بولۇپ قالامدۇ. ئادەم ئوبرازى تىپىك شارائىت دائىرىسىگە كىرگۈزۈۋېتىلسە، ئۇ چاغدا تىپىك خاراكتېردىن ئېغىز ئېچىش مۇمكىنمۇ. بۇنداق ئەھۋالدا ئېنگېلسنىڭ رېئالىزملىق ئەسەرلەردە تىپىك شارائىتتىكى تىپىك خاراكتېرلارنى يارىتىش، جىملىق بىلەن يېزىش ئەلىپى قۇرۇق گەپكە ئايلىنىپ قالامدۇ؟ مەۋجۇدىيەت پەلسەپىۋى ئۇقۇم، تىپىك شارائىت بولسا، ئەدەبىيات نەزەرىيىسىگە خاس ئاتالغۇ، ئېنگېلس تىپىك شارائىت ھەققىدە توختالغاندا، تىپىك شارائىت بىلەن مەۋجۇدىيەتنىڭ نېمىلىكىنى بىلگەچكە، بۇ ئىككى ئاتالغۇنى ھېچقاچان ئارىلاشتۇرۇپ ئىشلەتمىگەن. مەۋجۇدىيەت ئاتالغۇسىنى پەلسەپە ئەسەرلىرىدە ئىشلەتكەن. تىپىك شارائىت ئاتالغۇسىنى بولسا، ھارگىنسىنىڭ « شەھەر قىزى » ناملىق ئەسىرى ھەققىدە ئۇنىڭغا يازغان خېتىدە تىلغا ئالغان.

تىپىك مۇھىت ۋە ماكان، زامان مەسىلىسى

ئوبزورچىمىز پېرسوناژ پائالىيىتىگە ئۇنداق ياكى مۇنداق تەسىر كۆرسەتكەن، ھەرىكىتىگە پۇتلىكاشاڭ بولغان ياكى ئاقىۋىل ئاچقان. بالا-قازاغا ئۇچراتقان ياكى بەخت، ئامەتكە ئېرىشتۈرگەن نەرسە بىز دەۋاتقان ماكان، زامان ياكى تىپىك شارائىت، تىپىك مۇھىتتۇر، دېيىش ئارقىلىق بىرىنچىدىن، ماكان ۋە زاماننى پېرسوناژلارنىڭ پائالىيىتىگە ئۇنداق، مۇنداق تەسىر كۆرسەتكەن، ھەرىكىتىگە پۇتلىكاشاڭ بولغان ياكى ئاقىۋل ئاچقان. بالا-قازاغا ئۇچراتقان ياكى بەخت-ئامەتكە ئېرىشتۈرگەن نەرسە دەپ قارايدۇ. بۇ ماكان بىلەن زاماننىڭ نېمىلىكىنى چۈشەنمىگەنلىك، ماكان ۋە زامان ماددىلار ھەرىكىتىنىڭ مەۋجۇتلۇق شەكلى بولۇپ. ماكان — ماددىي مەۋجۇدىيەتلەرنىڭ

ئورنى، كۆلىمى ۋە ھەجمىنى كۆرسىتىدىغان پەلسەپىۋى ئۇقۇم، ئۇ كەڭلىك، ئېگىزلىك ۋە ئۇزۇنلۇقتىن ئىبارەت ئۈچ ئۆلچەملىك بولىدۇ. زامان ــ ماددا ھەرىكىتىنىڭ ئۈزلۈكسىز داۋام قىلىش تەرتىپىنى كۆرسىتىدىغان پەلسەپىۋى ئۇقۇم، ئۇ بىر ئۆلچەملىك بولىدۇ ۋە ئۆتكەن زامان، ھازىرقى زامان، كەلگۈسى زاماندىن ئىبارەت تەرتىپ بويىچە ماڭىدۇ. پېرسوناژلار پائالىيىتىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان، ھەرىكىتىگە پۈتلىكاشاڭ بولغان ياكى ئاقىۋول ئاچقان نەرسە ماكان، زامان ئەمەس، بەلكى ئاشۇ زامان ۋە ماكاننى ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇق شەكلى قىلغان، ئاشۇ زاماندا ھەرىكەت قىلىۋاتقان، ئاشۇ ماكاندىن ئورۇن ئالغان ئادەم ۋە باشقا شەيئى ــ ھادىسىلەردۇر.

ئىككىنچىدىن، ئوبزورچىمىز ماكان، زاماننى تىپىك مۇھىت دەپ قارىغان، ماكان ۋە زامان ماددا ھەرىكىتىنىڭ مەۋجۇتلۇق شەكلى، مەۋجۇدىيەتلەرنىڭ مەۋجۇتلۇق شەكلى. ئالدىدىلا مەۋجۇدىيەتنى تىپىك مۇھىت دەپ قارىغان ئوبزورچىمىزنىڭ ئەمدى شۇ مەۋجۇدىيەتلەرنىڭ مەۋجۇتلۇق شەكلى ھېسابلانغان ماكان، زاماننى تىپىك مۇھىت دەۋالغىنى قىزىق ئىش.

دېمەك، ئوبزورچىمىز بىردەم تۇرمۇش مۇھىتى بىلەن تىپىك مۇھىتنى بىر نەرسە دېسە، بىردەم مەۋجۇدىيەت بىلەن تىپىك مۇھىتنى بىر نەرسە دەيدۇ. يەنە بەزىدە ماكان، زاماننى تىپىك مۇھىت دەپ قارايدۇ.

خوش، ئۇنداق بولسا تىپىك مۇھىت دېگەن زادى نېمە؟

تىپىك مۇھىت تىپىك پېرسوناژلارنى ئوراپ تۇرغان، ئۇلارنىڭ خاراكتېرىنىڭ شەكىللىنىشىگە ۋە راۋاجىغا بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدىغان، ئۇلارنىڭ چوقۇم شۇنداق پائالىيەت ئېلىپ بېرىشىغا تۈرتكە بولىدىغان، شۇنداقلا جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر يۈزلىنىشىنى، يۆنىلىشىنى، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ بەزى ماھىيەتلىك تەرەپلىرىنى، دەۋر روھىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلەيدىغان ھەر خىل ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت ۋە تەبىئىي شارائىتلارنىڭ يىغىندىسىنى كۆرسىتىدۇ. ئەدەبىي ئەسەرلەردە تەسۋىرلەنگەن مۇھىت تىپىك بولۇش ئۈچۈن، بىرىنچىدىن، تىپىك خاراكتېرنى بارلىققا كەلتۈرىدىغان مۇھىت بولۇشى، ئىككىنچىدىن، جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ يۈزلىنىشىنى، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ماھىيەتلىك تەرەپلىرىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلەيدىغان مۇھىت بولۇشى كېرەك. ئېنگېلسنىڭ «شەھەر قىزى» نى تىپىك شارائىت يارىتىلمىغان دەپ تەنقىدلىشىمۇ ھاركنىسنىڭ ئۆز ئەسىرىدە جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر يۈزلىنىشىنى كۆرسىتىپ بېرەلمىگەنلىكى سەۋەبىدىن بولغان. تېخىمۇ ئېنىقراقىنى ئېيتقاندا، 19-ئەسىرنىڭ 80-يىللىرىدىكى ئەنگلىيىدە بارلىققا كەلگەن ئىشچىلار سىنىپىنىڭ ئويغىنىپ ئىنقىلابقا ئاتلانغانلىقىدىن ئىبارەت بۇ مۇقەررەر تارىخىي يۈزلىنىشنى توغرا ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلمىگەنلىكى سەۋەبىدىن بولغان.

ئەدەبىي ئەسەردە قۇرۇقتىن-قۇرۇق ئىپادىلەنگەن مۇھىتنى تىپىك مۇھىت دەپ ئاتاشقا بولامدۇ؟

ئوبزورچىمىز تىپىك مۇھىت ھەققىدە توختالغاندا، «ئەدەبىي ئەسەرلەردە تىپىك مۇھىتنى قۇرۇقتىن-قۇرۇق ئىپادىلەشكە بولمايدۇ» دەيدۇ. يۇقىرىدا تىپىك مۇھىتنىڭ نېمىلىكىنى سۆزلەپ ئۆتتۇق. تىپىك مۇھىت تىپىك خاراكتېرگە ئىگە تىپىك پېرسوناژلارنى يارىتىدىغان مۇھىت، پېرسوناژلار خاراكتېرىنىڭ تىپىكلىكى پەقەت تىپىك مۇھىتتىلا چوڭقۇر ئېچىپ بېرىلىدۇ. مۇھىتنىڭ تىپىكلىكىمۇ پېرسوناژلار خاراكتېرىنىڭ تەرەققىياتى،

ئۆزگىرىشى ئارقىلىق تېخىمۇ تولۇق گەۋدىلىنىدۇ. تىپىك خاراكتېر بىلەن تىپىك مۇھىت بىر-بىرىنى شەرت قىلىدىغان دىئالېكتىك بىرلىك مۇناسىۋىتىدە ئىكەن. ئادەتتە ھەم تىپىك خاراكتېرلارنىڭ شەكىللىنىشىگە ھەل قىلغۇچ تەسىر كۆرسىتىدىغان، ھەم تارىخنىڭ تەرەققىيات يۆزلىنىشىنى، دەۋر روھىنى، تۇرمۇشنىڭ ماھىيەتلىك تەرەپلىرىنى ئېچىپ بېرەلەيدىغان مۇھىتلا تىپىك مۇھىت بولالايدۇ. قۇرۇقتىن-قۇرۇق ئىپادىلەنگەن مۇھىت تىپىك مۇھىت ھېسابلانمايدۇ.

تەپسىلات تەسۋىرنىڭ چىنلىقىغا قارىتىلغانمۇ ياكى تىپىك مۇھىتقا قارىتىلغانمۇ؟ ئۇبزورچىمىز «كىتابخانىلارنىڭ بىرەر ئەسەردىكى بىرەر پېرسوناژلارنىڭ بىرەر قىلىقى، سۆزى، ھەرىكىتى ۋە تەقى-تۇرقى ئۈستىدىكى ‹بۇ تازا جايىغا چۈشۈپتۇ›، ‹بۇ سۆز ئۇنىڭ خاراكتېرىگە ماس كەلمەپتۇ›، ‹بۇ ھەرىكىتى تازىمۇ قاملىشىپتۇ›، ‹ئۇ چاغدا بۇنداق كىيىم كىيمەيتتى› دېگەنگە ئوخشاش باھالىرىنىڭ ھەممىسى تىپىك مۇھىتقا قارىتىلغان» دەيدۇ. ئەمەلىيەتتە، كىتابخانىلارنىڭ بۇ خىل باھالىرى تىپىك مۇھىتقا ئەمەس، بەلكى تەپسىلات تەسۋىرنىڭ چىنلىقىغا قارىتىلغان.

يازغۇچى ئالدى بىلەن ئەسەردە يېزىلغان كونكرېت مۇھىتنىڭ قانداق مۇھىت ئىكەنلىكىنى كىتابخانىلارغا تاپشۇرۇشى كېرەكمۇ؟

ئۇبزورچىمىز «يازغۇچى ئالدى بىلەن ئەسەر ۋەقەلىكىنىڭ مەيدانغا چىقىش ئاساسى بولغان كونكرېت مۇھىتنىڭ زادى قانداق مۇھىت ئىكەنلىكىنى ئېنىق تاپشۇرۇپ دەۋرنىڭ ماھىيىتىنى دەسلەپكى قەدەمدە ئېچىپ بېرىشى، ئاندىن شۇ ئاساستا ھەم خاسلىق، ھەم ئورتاقلىقتا ئىگە تىپىك پېرسوناژلارنى يارىتىش ئۈچۈن تىرىشىشى لازىم» دەيدۇ. بۇ ئەدەبىي ئەسەر ئىجادىيىتى ئۈچۈن بەلگىلەپ بېرىلگەن كەشپىيات خاراكتېرلىك يېڭى رامكا. ئادەتتە ئەسەر ۋەقەلىكىنىڭ مەيدانغا چىقىش ئاساسى بولغان كونكرېت مۇھىتنىڭ زادى قانداق مۇھىت ئىكەنلىكىنى كىتابخانىغا ئېنىق تاپشۇرۇپ ئاندىن تىپىك پېرسوناژ يارىتىش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويۇشنىڭ ھېچقانداق زۆرۈرىيىتى ۋە ئەھمىيىتى يوق.

چىنلىق مەسىلىسىدە

ئۇبزورچىمىز چىنلىقنى بەدىئىي چىنلىق ۋە تۇرمۇش چىنلىقى دەپ ئىككىگە بۆلۈپ چۈشەندۈرىدۇ. بەدىئىي چىنلىقنى ماھىيەت چىنلىقى دەيدۇ. تۇرمۇش چىنلىقىنى بولسا، ھادىسە چىنلىقى دەيدۇ. ئۇ تۇرمۇش چىنلىقى ھەققىدە سۆزلەپ كېلىپ، تۇرمۇش چىنلىقى شەيئىلەرنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى، ماھىيەتلىك بولمىغان تەرىپى، تاشقى دۇنيادىكى بىر خىل پارچە-پۇرات جەريانلار كۆرۈنۈشى، تۇرمۇش چىنلىقى نەرسىلەرنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى، ماھىيەتلىك بولمىغان تەرىپى ئىكەن، ئۇنىڭغا ساختا كۆرۈنۈش، ساختا ھادىسىلەر يوشۇرۇنغان بولىدۇ دەيدۇ. ئارقىدىنلا بەدىئىي چىنلىقنى تۇرمۇش چىنلىقى ئاساسىدا يارىتىش لازىملىقىنى، بەدىئىي چىنلىق يارىتىشتا، تۇرمۇش چىنلىقىدىن ئايرىلىپ قالماسلىقنى، تۇرمۇش چىنلىقىغا سادىق بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئۇبزورچىمىزنىڭ چۈشەنچىسىدىكى بەدىئىي چىنلىق ماھىيەت چىنلىقى تۇرسا، شەيئىلەرنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشى، ماھىيەتلىك بولمىغان تەرىپى، تاشقى دۇنيادىكى پارچە-پۇرات جەريانلار دۆۋىسى ھېسابلانغان، ساختا كۆرۈنۈش، ساختا ھادىسىلەر يوشۇرۇنغان تۇرمۇش چىنلىقىنى ئاساس قىلغاندا ماھىيەت چىنلىقى — بەدىئىي چىنلىقنى يارىتىش قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن؟! ئۇبزورچىمىز بەدىئىي چىنلىق يارىتىشتا تۇرمۇش چىنلىقىنى ئاساس قىلىشنى

تەكتىلەيدۇ. لېكىن ئارقىدىنلا بۇ گېپىدىن يېنىۋېلىپ، تۇرمۇش چىنلىقىنىلا ئاساس قىلغاندا، جانلىق بەدىئىي چىنلىق يارىتىش مۇمكىن ئەمەس دەيدۇ.

ئوبزورچىمىز يازغۇچى ياراتقان بەدىئىي چىنلىق تۇرمۇش چىنلىقىغا ئۇيغۇن بولۇشى لازىم. يازغۇچىنىڭ تەپەككۇرى تۇرمۇش چىنلىقىغا ئۇيغۇن بولسا، ئۇ ياراتقان بەدىئىي چىنلىق ھەقىقىي بەدىئىي چىنلىق بولىدۇ دەيدۇ. ئەمما بەدىئىي چىنلىقنى رېئاللىقتىكى ئوخشاشلىقلار ئوخشىمايدىغان ھالغا كەلتۈرۈلگەن، ئوخشىماسلىقلار ئوخشاشلاشتۇرۇلغان، چېتىشىپ تۇرغان نەرسىلەر ئايرىۋېتىلگەن، ئايرىلىپ تۇرغان نەرسىلەر قوشۇۋېتىلگەن، ئۇنىڭغىمۇ-بۇنىڭغىمۇ ئوخشىمايدىغان بىر خىل خىسلەتلىك «كۆلەڭگە» دەيدۇ. مۇبادا بەدىئىي چىنلىق ئوبزورچىمىز دېگەندەك خىسلەتلىك كۆلەڭگە بولىدىغان بولسا، بەدىئىي چىنلىق يارىتىش رېئاللىقنى بۇرمىلاش ۋە ساختىلاشتۇرۇش بولۇپ قالامدۇ؟! بۇنداق ئەھۋالدا بەدىئىي چىنلىقنىڭ تۇرمۇش چىنلىقىغا ئۇيغۇن بولۇشى لازىملىقنى تەكتىلەش كۈلكىلىك ئىش بولمامدۇ؟

ئوبزورچىمىز چىنلىق ھەققىدىكى باياناتلىرىدا «بىرەر ئەسەرمۇ ئۇنىڭغا تەسۋىرلەنگەن ۋەقە-ھادىسىلەر چىنلىقى، ئەقىلگە مۇۋاپىقلىقى بىلەن بەدىئىي ئەسەر سۈپىتىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرالايدۇ» دەيدۇ. چىنلىقنى بولسا، ھەقىقىيلىك، راستچىللىق دەپ چۈشەندۈرىدۇ. مۇبادا بەدىئىي ئەسەرنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش شەرتى شۇ بولسا، ئۇنداقتا تارىخىي ھۆججەتلەر، ئاخبارات خەۋەرلىرى، جۇڭگو تارىخى ۋە دۇنيا تارىخىغا ئائىت تارىخىي ماتېرىياللار نادىر بەدىئىي ئەسەرلەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشقا تامامەن ھەقلىققۇ؟!

ئوبزورچىمىز يەنە «بەدىئىي چىنلىق ھەقىقەتنىڭ تۇرمۇش چىنلىقىغا، كۈچلۈك رېئاللىققا ئىگە ياكى ئەمەسلىكى، باشقىچە ئېيتقاندا، تەپەككۇرنىڭ ئوبيېكتىپ ھەقىقەتلىككە ئىگە ياكى ئەمەسلىكى...» دەپ يېزىپ، بەدىئىي چىنلىقنى تەپەككۇر دەپ، تۇرمۇش چىنلىقىنى بولسا، ئوبيېكتىپ ھەقىقەت دەپ چۈشىنىدۇ.

مەلۇمكى، تەپەككۇر شەيئىلەرنىڭ ماھىيەتلىك خۇسۇسىيىتى ۋە ئۇنىڭ ئىچكى قانۇنىيەتلىرىنى ۋاسىتىلىق ھالدا ئومۇملاشتۇرۇپ بىلىش پائالىيىتى. ھەقىقەت بولسا، ئوبيېكتىپ شەيئى ۋە ئۇنىڭ قانۇنىيەتلىرىنىڭ كىشىلەر ئېڭىدىكى توغرا ئىنكاسى. ئوبيېكتىپ ھەقىقەت ھەقىقەتتە سۇبيېكتىپقا، ئادەمگە باغلىق بولمىغان ئوبيېكتىپ مەزمۇننىڭ بولىدىغانلىقىغا قارىتىلغان، دېمەك، تەپەككۇر بىر خىل بىلىش پائالىيىتى، ھەقىقەت تەپەككۇردىن ئىبارەت بىلىش پائالىيىتىنىڭ نەتىجىسى ھېسابلانغان توغرا بىلىش. ناۋادا ئوبزورچىمىزدەك بەدىئىي چىنلىقنى تەپەككۇر، تۇرمۇش چىنلىقىنى ھەقىقەت دەپ چۈشەنسەك، ئۇ چاغدا تۇرمۇش چىنلىقى ئوبيېكتىپ شەيئىلەر ۋە ئۇلارنىڭ قانۇنىيەتلىرى ھەققىدىكى توغرا بىلىش؛ بەدىئىي چىنلىق بولسا، مۇشۇ بىلىشكە ئېرىشىش جەريانى بولۇپ قالامدۇ؟! تۇرمۇش چىنلىقى بەدىئىي چىنلىقنىڭ نەتىجىسى بولۇپ قالامدۇ؟

بەدىئىي چىنلىق ماھىيەت چىنلىقى، تۇرمۇش چىنلىقى ھادىسە چىنلىقى دېگەن مەسىلىگە كەلسەك، ئادەتتە ھادىسە بىلەن ماھىيەت دىئالېكتىك باغلىنىشقا ئىگە ئايرىلماس بىر پۈتۈنلۈك بولۇپ، دۇنيادا ماھىيەتتىن ئايرىلغان، ئۇنى ئۆز ئىچىگە ئالمىغان ساپ ھادىسىمۇ، ھادىسىدىن ئايرىلغان، ھادىسە ئارقىلىق ئىپادىلەنمەيدىغان نۇقۇل ماھىيەتمۇ مەۋجۇت ئەمەس. بەدىئىي چىنلىقنى ماھىيەت چىنلىقى، تۇرمۇش

چىنلىقنى ھادىسە چىنلىقى دېيىش ماھىيەت بىلەن ھادىسىنى بىر-بىرىدىن ئايرىپ تاشلىغانلىق، ئۇ ئىككىسىنىڭ دىئالېكتىك باغلىنىشىنى ئىنكار قىلغانلىق. شۇنى كۆرسىتىش زۆرۈركى، مۇبادا تۇرمۇش چىنلىقى بىلەن بەدىئىي چىنلىقنى پەلسەپىدىكى ماھىيەت ۋە ھادىسە كاتېگورىيىسى ئارقىلىق چۈشەندۈرۈشكە توغرا كەلسە، تۇرمۇش چىنلىقمۇ، بەدىئىي چىنلىقمۇ ماھىيەت بىلەن ھادىسىنىڭ بىرلىكىدىن تەشكىل تاپقان بولىدۇ. رېئال تۇرمۇشتا ھەقىقىي ھادىسىلەرمۇ، ساختا ھادىسىلەرمۇ مەۋجۇت. بەدىئىي چىنلىق ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان ھادىسە ماھىيەتنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرەلەيدىغان ھەقىقىي ھادىسە. سەنئەتكارلار رېئال تۇرمۇشتىكى ماھىيەتنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرەلەيدىغان ھەقىقىي ھادىسىلەرنى تاللىۋېلىپ، شۇ ئارقىلىق ماھىيەتنى گەۋدىلەندۈرۈپ بېرىشكە تىرىشىدۇ.

تەپەككۇرسىز ھەرىكەتنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولامدۇ؟

ئوبزورچىمىز «ھەرىكەتسىز تەپەككۇر ۋە تەپەككۇرسىز ھەرىكەتنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن بولمىغىنىدەك...» دەپ يېزىپ، ھەرىكەتسىز تەپەككۇرنى، تەپەككۇرسىز ھەرىكەتنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس دېمەكچى بولىدۇ. بۇ قارىماققا ئىنتايىن توغرا، قىل سىغماس ھەقىقەتتەك تۇيۇلىدۇ.

مەلۇمكى، ھەرىكەت دۇنيادىكى بارلىق شەيئى، ھادىسىلەر ۋە جەريانلارنىڭ ئۆزگىرىشىنى ئىپادىلەيدىغان پەلسەپىۋى كاتېگورىيە، ئۇ ماددا بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان بولۇپ، ماددىدىن ئايرىلمايدۇ. دۇنيادا ماددىدىن ئايرىلغان ھەرىكەت بولمايدۇ. ھەرىكەت قىلمايدىغان ماددىمۇ بولمايدۇ. ھەرىكەت ماددىنىڭ تۈپ خۇسۇسىيىتى. ماددىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش شەكلى، ماددا ھەرىكەت قىلىۋاتقان ماددا، ھەرىكەت ماددىنىڭ ھەرىكىتى، دۇنيادا ھەرىكەتسىز ماددىنى، ماددىسىز ھەرىكەتنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس. مانا بۇلار دىئالېكتىك ماتېرىيالىزملىق ھەرىكەت قارىشى. ئېنگېلسمۇ بۇ ھەقتە «ماددىسىز ھەرىكەتنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمىغانىدەك، ھەرىكەتسىز ماددىنىمۇ تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ» دەپ كۆرسەتكەن ئىدى. ئوبزورچىمىز دىئالېكتىك ماتېرىيالىزمنىڭ ھەرىكەت قارىشى ھەققىدىكى بايانلىرىنى ئۆزگەرتىپ، ماددا دېگەن ئۇقۇمنىڭ ئورنىغا تەپەككۇر دېگەن ئۇقۇمنى ئالماشتۇرۇپ، ماددا بىلەن ھەرىكەتنىڭ ئايرىلماس مۇناسىۋىتىنى ئىنكار قىلغانىنىڭ ئۈستىگە يەنە ئىدېئالىزملىق خاتا نۇقتىئىنەزەرنى تەرغىپ قىلىدۇ.

تەپەككۇر ئۇقۇمى پەلسەپىدە ئىككى خىل مەنىدە قوللىنىلىدۇ. ئۇ بەزىدە ئەقلىي بىلىش ياكى ئۇنىڭ جەريانىنى كۆرسەتسە، بەزىدە ماددىغا، مەۋجۇدىيەتكە نىسبەتەن ئېيتىلغان ئاڭنى، روھنى كۆرسىتىدۇ. ئوبزورچىمىزنىڭ تەپەككۇرسىز ھەرىكەتنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ، دېگىنى ئەمەلىيەتتە ھەرىكەتنى تەپەككۇرنىڭ، روھنىڭ، ئاڭنىڭ ھەرىكىتى دەپ قاراپ، تەپەككۇردىن، ئاڭدىن، روھتىن تاشقىرى ھەرىكەتنى، روھتىن، تەپەككۇردىن، ئاڭدىن ئايرىلغان ھەرىكەتنى تەسەۋۋۇر قىلغىلى بولمايدۇ. روھ، ئاڭ، تەپەككۇر ماددا ھەرىكىتىنىڭ مەنبەسى، ھەرىكەت ئۇلارنىڭ مەھسۇلى دېگەننى تەرغىب قىلغانلىق. ھەرىكەتنىڭ ماددىنىڭ ھەرىكىتى ئىكەنلىكىنى، ماددىنىڭ تۈپ خۇسۇسىيىتى ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلغانلىق. ماددىدىن تاشقىرى ھەرىكەتنى قىياس قىلىدىغان، ماددا بىلەن ھەرىكەتنى ئايرىپ تاشلايدىغان بۇنداق نۇقتىئىنەزەر ئىدېئالىزملىق خاتا نۇقتىئىنەزەردۇر.

شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ماددا بىلەن ھەرىكەتنىڭ مۇناسىۋىتى نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، تەپەككۇرمۇ ئادەم مېڭىسىدىن ئىبارەت يۈكسەك دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان ماددىنىڭ بىر خىل ھەرىكەت شەكلى. بۇ نۇقتىدىن ئالغاندا،

تەپەككۇرسىز ھەرىكەتنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس دېيىش ھەرىكەتسىز ھەرىكەتنى تەسەۋۋۇر قىلىش مۇمكىن ئەمەس دېگەنلىك بولىدۇ.

ئوبزورچىمىز «يازغۇچى بىلەن بەدىئىي ئوبرازلارنىڭ بىر-بىرىگە سىڭىشكەن ھېسسىياتى...» دېگەن گەپنىمۇ قىلىدۇ.

بەدىئىي ئوبراز يازغۇچى، سەنئەتكارلارنىڭ ھېسسىياتى، غايىسى، ئىدىيىسى، باھاسى، پوزىتسىيىسى قاتارلىقلار سىڭدۇرۇلگەن رېئال تۇرمۇش ئاساسىدا بەدىئىي ئومۇمىلاشتۇرۇلغان كونكرېت، جانلىق ئوبراز. ئۇ دائىرە جەھەتتە ئادەم ئوبرازى، تۇرمۇش سۈرىتى ۋە مۇزىكىلىق مېلودىيىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئەدەبىي ئەسەرلەردە بولسا، ئاساسەن ئادەم ئوبرازىنى كۆزدە تۇتىدۇ.

ئادەتتە يازغۇچىنىڭ ھېسسىياتى بەدىئىي ئوبرازغا سىڭدۇرۇلىدۇ. بەدىئىي ئوبراز يازغۇچىنىڭ ھېسسىياتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ. ئەدەبىي ئەسەرلەردە يازغۇچىنىڭ بەدىئىي ئوبرازغا ۋە ئەسەرگە سىڭگەن ھېسسىياتى ئەسەر مەزمۇنىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمىغا ئايلانغان بولىدۇ. ئەمما بەدىئىي ئوبرازنىڭ يازغۇچىغا سىڭگەن ھېسسىياتى دېگەن قانداق گەپ؟

مەسئۇل مۇھەررىر **ئەنۋەر ئابدۇرېھىم**

(بېشى 59-بەتتە)

— ئوبدان قىپسىز، سىز بۇ خەتلەرگە قانداق قارايسىز؟

— مەن ئەمەس، دەل-دەرەخ، سۇ، ھاۋا، ھەتتا تاش، تۇپراق، گىياھلارمۇ ئىشەنمەيدۇ. ئۇيياتسىز — يالغانغا ئىنجىل، يامانلىق — ياۋنىڭ تامغىسى بىلەمسىز. بۇ بىر تۆھمەت. قۇشقاچنىڭ تۇزىقىغا لاچىن چۈشمەس دېگەندەك ئەقلى-ھوشى جايىدا ئادەملەر بۇ خەتكە بىرلا قاراپ تۇزاق ئىكەنلىكىنى بىلىۋالالايدۇ.

— لېكىن بۇ خەتنىكى بەزى پاكىتلارغا ئەستايىدىل قارىمايمۇ بولماس، قالغىنىنى ئۆزىڭىز ئويلىنىپ كۆرۈڭ.

— گۈلشات؟ — بىلالىدىنىنىڭ چىرايى بىردىنلا ئۆزگەردى، — سىز خالمىھرەنىڭ ئۇزۇن يىللىق دوستى تۇرۇقلۇق بۇ گەپلەر ئاغزىڭىزغا قانداق پاتتى. بىلەمسىز ئەگەر شەيتانغا كېرەك بولسا قۇرئاندىن دەلىل كەلتۈرىدۇ، زېرىككەن تاز كۆۋرۈك بېشىدا ئات ئۈركىتەر، دېگەندەك بۇ بىر يامان نىيەتلىك خوتۇننىڭ زەھەرخەندىلىكى.

— بىلالكا قاراڭ چىرايىڭىزنى، خۇددى كەكرى يۇتۇۋالغاندەك بولۇپ كەتتى، — گۈلشات كۈلۈۋەتتى، — ئىرادىڭىزنى چېكىپ باقسام قايناپلا كەتتىڭىز. دوختۇرخانىدىن چىققاندىن كېيىن توي قىلىۋالسىڭىزلا ھەممە گەپ بېسىقامدۇ؟

— ياق، — دېدى بىلالىدىن خۇرسىنغان ھالدا بېشىنى چايقاپ، — بۇ كېسىلىم بىلەن ئۇنىڭ ھاياتىنى نابۇت قىلىشنى خالىمايمەن.

— ئۇنتالامسىز؟

— تېنىم لەھەتكە كىرىپ كەتكۈچە ئۇنتالمايمەن! لېكىن توي قىلالمايمەن.

بىلالىدىنىنىڭ ئېغىزىغا تىكىلىپ تۇرغان گۈلشات يېنىككىنە تىنىدى.

— بىلالكا، بۇ خەتلەرنى كۆيدۈرۈۋېتەيلى، ئالىمادىس خالمىھرەنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسا، تۇگىشىپلا كېتىدۇ، ئۇنى ئايىشىمىز كېرەك.

— كۆيدۈرۈۋېتەمدۇق؟ بوپتۇ، يېنىمدا تۇرسىمۇ بىئارام بولىدىكەنمەن.

بىلالىدىن چاقمىقىنى ئېلىپ ياندۇرۇپ بەردى. گۈلشات خەتنىڭ بىر بۇرجىكىدىن كۆيدۈرۈشكە باشلىدى.

(داۋامى كېيىنكى ساندا)

مەسئۇل مۇھەررىر **كامىل تۇرسۇن**

ۋۇرۇزىن

جۇڭگو ئەدەبىياتقا مۇھتاج

مېنىڭچە، جۇڭگولۇقلارنىڭ ئەخلاق سەۋىيىسى ۋە مەنىۋى سапاسىنى تۆگەشتى دېيىشكە بولمىسمۇ، كەم دېگەندە ھالاكەت گىردابىغا بېرىپ قالدى.

مەن مۇشۇنداق گەپنى قىلغانلىقىم ئۈچۈن، بىر تالاي تاپا-تەنە، تەنقىد، ھۇجۇم ۋە قارغىشلارغا ئۇچرايدىغانلىقىمنى بىلىمەن. مۇشۇنداق گەپنى قىلغانلىقىم تۈپەيلىدىن نۇرغۇنلىغان يېتۈك، تەمكىن، ئادىل زاتلارنىڭ ئورنىدىن دەس تۇرۇپ، ماڭا بىر تالاي تەسىرلىك مىساللار ۋە تەسىرسىز سانلار بىلەن قاتتىق رەددىيە بېرىدىغانلىقىنىمۇ بىلىمەن.

بۇنىسى مۇھىم ئەمەس. مۇھىمى شۇكى، ئەگەر بىز ئاغرىقىمىزنى داۋاملىق يوشۇرساق، زور بىر تۈركۈم يازغۇچى، سەنئەتكارلىرىمىزنى، ئەدەبىيات-سەنئىتىمىزنى قولدىن بېرىپلا قالماستىن، بەلكى بىر نەچچە ئەۋلاد كىشلەرنىڭ ساغلام مەنىۋى بايلىقىدىنمۇ ئايرىلىپ قالىمىز. بۇ ھەرگىزمۇ كىشىنى ۋەھىملىك سۆزلەر بىلەن چۆچۈتكەنلىك ئەمەس، مەن شۇنىڭغا ئىشىنىمەنكى، ناۋادا مۇشۇنداق ئىشلار يۈز بېرىپ قالسا، ئۆزىمىزنىڭ گالۋاڭلىقى ۋە ئاقىل ئۆزىنى ئايايدۇ، دەيدىغان نەزەرىيىمىز تۈپەيلىدىن تارىخنىڭ گۇناھكارلىرىغا ئايلىنىپ قالىمىز.

نېمشقا شۇنداق بولىدۇ؟ غايىمىز ۋە قىممەت قارىشىمىزدا ئېغىر ئېغىش ۋە گۇمۇرۇلۇش يۈز بەرگەنلىكتىن شۇنداق بولىدۇ.

ھەممىگە مەلۇمكى، «كۈرەش» دېگەن بىر سۆز مىللىتىمىزنى ئۇدا نەچچە ئون يىللىق ئىچكى قالايمىقانچىلىققا مۇپتىلا قىلغانىدى. ئىچكى قالايمىقانچىلىق ئىقتىسادىي جەھەتتە سالغان بۇزغۇنچىلىق بىزگە ئالللىقاچان ئايان بولدى. بىز دۇنيادىكى تەرەققىي تېپىۋاتقان دۆلەتلەردىن 20 يىل، 30 يىل ياكى 50 يىل كېيىن قالدۇق. ئىقتىسادىي بۇزغۇنچىلىقنى كۆز بىلەن كۆرگىلى بولىدۇ، ئەمما مەنىۋى بۇزغۇنچىلىقنىچۇ؟ بىزنىڭ ئەخلاق-پەزىلىتىمىز، مىجەز-خۇلقىمىز، كىشىلىك قەدىر-قىممىتىمىز قانداق بولۇپ كەتتى؟

بىز ئىككى ئەۋلاد كىشىلەرگە مۇناسىۋەتلىك ياكى تەسىر كۆرسەتكەن ۋاقىت ئىچىدە ھېچبولمىغاندا ئۆزىمىزنىڭ ئەقەللىي ياشاش ھوقۇقىمىزنى قوغداش ئۈچۈن، ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز رەۋىشتە، خالاپ ياكى خالىماي باشقىلارغا زەربە بەردۇق، زىيانكەشلىك قىلدۇق. ھەتتا ھەممە يەلەن مۇشۇنداق ئويلىغان، مۇشۇنداق قىلغان ياكى مۇشۇنداق ئويلاشقا، مۇشۇنداق قىلىشقا مەجبۇر قىلىنغاچقا، بىز ياشاۋاتقان ئىجتىمائىي مۇھىت چەمبىرىكى چوڭ تىپتىكى گلادىئاتورلار مەيدانىغا ئايلىنىپ قالدى. بىز بۇ گلادىئاتورلار مەيدانىدا مەككارلىق ئارقىلىق مەككارلىققا، رەزىللىك ئارقىلىق رەزىللىككە قارشى كۈرەش قىلدۇق. چۈنكى شۇ چاغدا «كۈرەش» دېگەن سۆز ئەڭ نوپۇزلۇق سۆز بولۇپ قالغان، ئۇنىڭدىن باشقىسى، مەسىلەن، ئاق كۆڭۈللۈك،

ھەققانىيلىق، سەمىمىيلىك دېگەندەك سۆزلەر كۈلكىلىك ھالغا چۈشۈپ قالغانىدى، ھەتتا مۇشۇ پەزىلەتلەردە چىڭ تۇرغان كۆرمىڭلىغان كىشىلەر بالا-قازاغا ئۇچرىغانىدى، جەمئىيەتنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلايدىغان ۋە شۇ جەمئىيەتنىڭ مەدەنىيەت تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان كىشىلەرنىڭ ئەخلاق قارىشى بىلەن ھەرىكەت مىزانى شۇ قەدەر دەپسەندە قىلىنغان ئىدىكى، ئۇنىڭ ئىس-تۈتەكلىرى خۇددى بۇلغانغان ھاۋادەك كىشىلەرنىڭ مېڭىسىدىن ئۇزاققىچە چىقىپ كەتمىدى.

ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، بىز ھەدېسىلا كۆرەش قىلىمىز دەپ تۇرىۋالماسلىققا قەسەم قىلغان، مەنىۋى قىياپىتىمىزنى يېڭىلاش ئىرادىسىگە كەلگەن چېغىمىزدا، ئارقىدىنلا «پۇل» دېگەن يەنە بىر سۆزنى قارشى ئالدۇق. پۇل كېرەكلىك نەرسە. ئۇ ئىجتىمائىي ئىشلەپچىقىرىش بىلەن تۇرمۇشنى ماسلاشتۇرۇشتا كەم بولسا بولمايدىغان، تەڭ قىممەتتە ئالماشتۇرۇش رولىنى ئوينايدىغان بۇيۇم. ئۆتكەنكى نەچچە ئون يىل داۋامىدا بىز ئۇنى خاتا ھالدا تەنقىد قىلىپ، ئۆزىمىزنىڭ بىلىمسىزلىكى ۋە نادانلىقىنى ئىپادىلىدۇق. ئەمما پۇل نېمىلا دېگەن بىلەن ئەخلاق ئەمەس، ھەتتا دائىم دېگۈدەك ئەخلاققا مۇخالىپ كېلىدۇ. ئەگەر بۇ نۇقتىغا دىققەت قىلماي، پۇلغا چوقۇنۇش ئىدىيىسىگە پېتىپ قالساق، ئوخشاشلا بىلىمسىزلىك ۋە نادانلىق قىلغان بولىمىز، ئەپسۇسكى، بىز نۆۋەتتە دەل مۇشۇنداق بىلىمسىزلىك ۋە نادانلىق ھالىتىدە تۇرىۋاتىمىز.

دەۋرىمىزدە قورقۇنچلۇقى پەقەت ھەربىر ئادەمنىڭ پۇل توغرىسىدا سۆزلىشىۋاتقانلىقى، پۇلنى ئويلاۋاتقانلىقى، پۇلنىڭ پېيىدە يۈرىۋاتقانلىقىلا ئەمەس، شۇنداقلا پۇلنى دەپ ساختا-ناچار ماللارنى ئىشلەپچىقىرىۋاتقانلىقى، ئالدامچىلىق قىلىۋاتقانلىقى، تەۋەككۈلچىلىك يولىغا مېڭىۋاتقانلىقى، ئادەم ئۆلتۈرۈپ، مال-مۈلۈك بۇلاۋاتقانلىقىلا ئەمەس، تېخىمۇ قورقۇنچلۇقى، ئەڭ قورقۇنچلۇقى پۇلنىڭ ئادەمنىڭ قىممەت ئۆلچىمى بولۇپ قېلىۋاتقانلىقى. تۈزۈت قىلمايلا دېگەندە، ماقالەمنىڭ بېشىدىكى بىر جۈملە سۆز مۇشۇ نۇقتىغا قارىتىپ ئېيتىلغان.

ناھايىتى روشەنكى، پۇل پەيدا بولغان كۈندىن تارتىپلا ئۇنىڭغا قانلىق داغ ۋە خىلمۇ خىل ئىپلاس نەرسىلەر يوشۇرۇنغان؛ ئۇنى قانلىق داغ ۋە خىلمۇ خىل ئىپلاس نەرسىلەر بىلەن بىر ئورۇنغا قويماسلىقىمىزدىكى سەۋەب شۇكى، كىشىلەر ئۇنى بىر تەرەپتىن ئىشلەتسە، يەنە بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭدىن ھوشيار بولۇپ كەلدى. مانا ئەمدى بۇ ھوشيارلىقمۇ قالمىدى، پۇل خۇددى پاندورا ئالۋاستى قۇتىسىدەك خالىغانچە ئىس-تۈتەك پۈركۈشكە باشلىدى. ئىنسانىيەت تارىخىدا تېخى ھېچقانداق بىر دۆلەت، ھېچقانداق بىر مىللەت پۇلنى مۇنداق روشەن، ئاشكارا، ئىجابىي ھالدا مەدھىيەلەپ باققان ئەمەس، «پۇل تاپالىسىلا قەھرىمان» دېگەننى مۇنداق روشەن، ئاشكارا، ئىجابىي ھالدا تەشۋىق قىلىپ باققانمۇ ئەمەس.

بىز سىياسىي ھەممىگە قادىر دەيدىغان ئەسەبىيلىكتىن ئەمدىلا قۇتۇلۇپ، يەنە پۇل ھەممىگە قادىر دەيدىغان ئەسەبىيلىككە پېتىپ قالدۇقمۇ-قانداق؟ بىز قايسى چاغدا سىياسىينى، پۇلنى، روھىيەتنى، مەدەنىيەتنى... ئوبيېكتىپ ھالدا ئادىللىق بىلەن ئۆزىنىڭ تېگىشلىك ئورنىغا قويالايمىز؟

سودا قاينىمىغا ئىشچىلارمۇ، دېھقانلارمۇ، ئوقۇغۇچىلارمۇ، پروفېسسورلارمۇ، كادىرلارمۇ، ئەمەلدارلارمۇ ئۆزىنى ئاتتى... يازغۇچى، سەنئەتكارلارمۇ ئۆزىنى ئاتتى. ياپىرىم، جاھاندا پۇل تېپىشتىن باشقا ئىش قالمىدىمۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ پۇللار قانداق تېپىلىۋاتىدۇ؟ بۇ بىردەك سۈرۈشتە قىلىنمايۋاتىدۇ. پۇل تاپسىلا ياخشى دېيىلىۋاتىدۇ. بىز ھەقىقەتەنمۇ ئەسەبىيلىشىۋاتىمىز.

شەك-شۈبھىسىزكى، پۇل تېپىش-تاپالماسلىق بىر ئادەمنىڭ بايلىق دەرىجىسىنىلا ئەمەس، ھەتتا قابىلىيىتىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىكىنىمۇ ئۆلچەيدىغان مىزان بولۇپ قالغان چاغدا، ئادەمنىڭ ئەخلاق سەۋىيىسى بىلەن مەنىۋى ساپاسى ھالاكەتكە يېقىنلىشىپلا قالغان بولىدۇ. شۇڭا بىردىنلا «جۇڭگو ئەدەبىياتقا مۇھتاجمۇ؟ گۈزەل سەنئەتكە مۇھتاجمۇ؟ مۇزىكىغا مۇھتاجمۇ؟ سەنئەتكە مۇھتاجمۇ؟» دېگەندەك گەپ-سۆزلەر پەيدا بولدى. بۇ بەزىلەرنىڭ ئاچچىق تەنىسى بولسا، بەزىلەرنىڭ گاللىۋاڭلىقى، ئۇلار خاتالاشتى. ئەدەبىياتقا مۇھتاج بولمايدىغىنى جۇڭگو ئەمەس، بەلكى پۇل؛ يازغۇچىغا مۇھتاج بولمايدىغىنى جۇڭگو ئەمەس، بەلكى سودا قايىنىمى. ئەمەلىيەتتە جۇڭگودىن ئىبارەت بۇ دۆلەت ۋە بۇ دۆلەتتىكى مىللەتلەر ئەدەبىياتقا دۇنيادىكى ھەرقانداق دۆلەت ۋە مىللەتلەردىنمۇ بەكرەك مۇھتاج، نېمىشقا شۇنداق؟

چۈنكى دۇنيادىكى ھەرقانداق دۆلەت ۋە مىللەتتە مەنىۋى تىرەك بولمىسا بولمايدۇ، ۋەھالەنكى جۇڭگودا مەنىۋى تىرەك بولۇش ۋەزىپىسى زور دەرىجىدە تارىخىي يوسۇندا ئەدەبىياتقا يۈكلەنگەن. نېمىشقا مۇنداق دەيمىز؟ جۇڭگودا دىن بولمىغانلىقى ئۈچۈن. مەن مۇشۇ گېپىم بىلەن يەنە خەلقى-ئالەمنىڭ لەنەت-نەپرىتىگە ئۇچرايدىغانلىقىمنى بىلىمەن. ئەمما ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، مەسىلە ھەقىقەتەنمۇ دەل مۇشۇ يەردىن چىقىۋاتىدۇ.

دىن توغرىسىدا بىز نەچچە ئون يىلغىچە ئۆزىمىزگە تەمەننا قويۇپ يۈردۇق، دۇنيادا خۇداسىزلىقنى جاكارلىغان بىر نەچچە دۆلەتنىڭ بىرى بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن ئەڭ مەنىسىز مەنىۋى ئەپيۇننى چېكىشتىن تەلەيلىك ھالدا قۇتۇلۇپ قالدۇق، دەپ ئويلىدۇق. ئەمەلىيەتتە نەچچە ئون يىلدىن بېرى خۇداسىزلىقنى جاكارلاش بىلەنلا توختاپ قالمىدۇق، مىللىتىمىزنىڭ نەچچە مىڭ يىللىق تارىخىدىن قارىغاندا، ئىشىپ كەتسە، جىنغا ئىشىنىپ، خۇداغا ئىشەنمىدۇق.

جۇڭگودىكى يەرلىك دىن — تەرىقەتچىلىك، ئەمما تەرىقەتچىلىك بىر دۆۋە قالايمىقان جىن-ئالۋاستى ۋە خۇدا-ئىلاھلارغا چوقۇنۇشتىنلا ئىبارەت. ماھىيەتتىن ئالغاندا، ئۇ تېخى دىنلىق دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلەلمىگەن، يەنى ئۇ تېخى خىرىستىئان دىنى، بۇددا دىنى دېگەندەكلەرگە ئوخشاش قېلىپلاشمىغان، سىستېمىلاشمىغان، تاكامۇللاشمىغان، ۋايىغا يەتمىگەن.

جۇڭگولۇقلارنىڭ مەنىۋى دۇنياسىغا ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغىنى كۆڭزى تەلىماتى، ئەمما كۆڭزى تەلىماتى بىر خىل ئاتاقتىنلا ئىبارەت. ماھىيەتتىن ئالغاندا، ئۇ يەنىلا ئىجتىمائىي ئەخلاقشۇناسلىق (كىشىلەر ئادەتتە دەۋاتقان پەلسەپەمۇ ئەمەس)، ئەمما دىن ئەمەس.

بىزنىڭ قارىشىمىزچە، روھ ئۆلمەيدۇ نەزەرىيىسى، پانىي دۇنيا-باقىي دۇنيا نەزەرىيىسى، جەننەت-دوزاخ نەزەرىيىسى، قايتا ئاپىرىدە بولۇش نەزەرىيىسى دېگەندەكلەر دىننىڭ ئەڭ بىمەنە قىسمى، ئەمما دەل مۇشۇ مەزمۇنلار دىننىڭ ئىخلاسمەن مۇرتلىرىغا ئەڭ ئاساسلىق ۋەھىمىنى سېلىپ ئۆتتى، شۇڭا ئۇلارنىڭ دىندا بەلگىلەنگەن ئەمىر-مەرۇپلارغا بويسۇنۇشىغا ھەمدە ئۆزىنىڭ ئىدىيە ۋە ھەرىكىتىنى چەكلەپ تۇرۇشىغا توغرا كەلدى. بۇ يەردە ياخشىلىق پىرىنسىپى تۈپ پىرىنسىپ. جۇڭگونىڭ تەرىقەتچىلىكىدە مۇنداق مەزمۇنلار يوق، شۇڭا جۇڭگولۇقلاردا پانىي ئالەم قارىشىلا باركى، باقىي ئالەم قارىشى يوق. پانىي دۇنيادا جۇڭگولۇقلارنىڭ ئەھمىيەت بېرىدىغىنى «رەھىمدىللىك، ئادالەت، ئەدەب، ئەقىل، ئىشەنچ» ۋە «ئۆز-ئۆزىدىن

كامالەت تېپىپ دۆلەتنى تۈزۈش ئارقىلىق جاھاننى ئەمىن تاپقۇزۇش» . بۇنى دىنغا سېلىشتۇرغاندا ناھايىتى «رېئال» بىر ئىش دېيىشكە بولىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا، ئۇنىڭدا دىنىنىڭ دەبدەبە تۇيغۇسى ۋە يۈكسەكلىك تۇيغۇسى يوق.

بۇ خىل دەبدەبە تۇيغۇسى ۋە يۈكسەكلىك تۇيغۇسى ناھايىتى مۇھىم، ئۇ مۇشۇنداق تۇيغۇغا كەلگەن كىشىلەرگە مەنىۋى جەھەتتە غايەت زور تەسەللى بېرىدۇ، شۇنداقلا مۇشۇنداق تۇيغۇغا كەلگەن كىشىلەرنى روھىي جەھەتتىن پاكلىنىشقا ۋە يۈكسىلىشكە نائىل قىلىدۇ، ئوت دېڭىزىغا كىرىشتىنمۇ يانمايدىغان ھالەتكە كەلتۈرىدۇ.

مەن مۇنداق دېيىش بىلەن ھەرگىزمۇ دىنىنى تەرغىب قىلماقچى ئەمەسمەن، بەلكى دىن بىلەن تەرىقەتچىلىكنى سېلىشتۇرۇش داۋامىدا دىنىمىز بولمىغانلىقتىن ئامەتلىك ئىكەنلىكىمىزنى ۋە دىنىمىز بولمىغانلىقتىن ئەپسۇسلىنىدىغانلىقىمىزنى چۈشەندۈرمەكچىمەن.

شۇنداق، بىز ئىلگىرى ئاڭلىق ياكى ئاڭسىز ھالدا سىياسىي خىزمەت بىلەن ئىدىيىۋى تەربىيىنى دىنىنىڭ ئورنىغا دەسسىتىشكە ئۇرۇنغان، ھەتتا مۇشۇ مەقسەتتە «سوتسىيالىستىك ئەخلاق» دېگەنگە ئوخشاش بەزى كۆز قاراش ۋە ئۇقۇملارنى كەشىپ قىلغانىدۇق. ئەمما سىياسىي خىزمەت بىلەن ئىدىيىۋى تەربىيە مەنىۋى تىرەكنىڭ ھەممىسنى، ھەتتا ئۇنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمىنىمۇ شەكىللەندۈرەلمەيدۇ. چۈنكى مەڭگۈ ئۆزگەرمەيدىغان توغرا كۆز قاراش ۋە ئۇقۇم بولغان تەقدىردىمۇ، يەنىلا ھېسسىياتنىڭ ئورنىغا دەسسىيەلمەيدۇ، يەنىلا ئىجتىمائىي ئەخلاق بىلەن كىشىلىك ئەخلاقنىڭ ئورنىنى ئالالمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، پەقەت بىزگىلا مەنسۇپ بولغان سىياسىي خىزمەت بىلەن ئىدىيىۋى تەربىيىدىن ئىبارەت بۇ «پايدىدىن خاس پايدىلىنىش ھوقۇقى» ھازىر زور دەرىجىدە ئاجىزلىدى، ھەتتا بۇرمىلاندى. «ئومۇمىي خەلق تىجارەت قايناشقا چۈشۈش» مانا مۇشۇنداق بۇرمىلىنىش، «سىياسىي ھەممىنى بېسىپ چۈشىدۇ» نەزەرىيىسىنىڭ كۆپچۈرۈلمىسى ۋە داۋامى. چۈنكى نۇرغۇن كىشىلەر نۆۋەتتىكى ئىقتىسادىي خىزمەتنى ئەنە شۇنداق پىكىر قىلىش ئادىتى بويىچە چۈشىنىۋاتىدۇ، بولمىسا مۇنداق ئەسەبىيلىك بىردىنلا قوزغىلىپ كەتمىگەن بولاتتى.

بۇنىڭدىن باشقا يەنە شۇنىڭغا دىققەت قىلىش كېرەككى، جىمى ياخشىلىقنى ئۆز ۋۇجۇدىغا مۇجەسسەملە، جاھان ئەھلىگە شاپائەت ئەيلەيدىغان كۆڭۈزچىلار ئەنئەنىسى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا تەنقىدكە ئۇچرىغاندىن كېيىن، نۆۋەتتىكى ئىدىيىۋى قۇرۇلمىمىزدا يەنە پۇلنىڭ تەنقىدكە ئۇچرىدى، يەنە كېلىپ، پۇلنىڭ تەنقىد قىلىش قۇدرىتى روشەن ھالدا سىياسىي تەنقىدنىڭكىدىن كۆپ ئېشىپ چۈشتى. مۇلايىملىق، رەھىمدىللىق، ئەدەب، سىلىق-يۇمشاقلىق، كەمتەرلىك، مېھرىبانلىق، ئىنساپ-دىيانەت، ۋاپادارلىق، ھۆرمەت قاتارلىقلار پۇلنىڭ قۇدرىتى ئالدىدا پۈتۈنلەي دېگۈدەك تۈگەشتى. بىر-بىرىدىن پايدىلىنىشتىن ئىبارەت چاكىنا پەلسەپە بىلەن پۇل بەرمىسە ئىش قىلمايدىغان مەنپەئەتپەرەسلىك ھەممىنى بېسىپ چۈشتى. پۇل جوڭگولۇقلارنىڭ خۇداسىغا ئايلاندى، بۇنىڭدىن باشقا بىزدە يەنە نېمە قالدى؟ ھە توغرا، بىزدە يەنە ئەدەبىيات-سەنئەت قالدى.

شۇنداق، ئەدەبىيات يوقالمايدۇ، سەنئەت يوقالمايدۇ، چۈنكى گۈزەللىك كىشىلەر قەلبىدىن مەڭگۈ يوقالمايدۇ. گۈزەل غايە ۋە ئىنتىلىش ئەمەلىيەتتە ئىجتىمائىي مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچى كۈچى. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن ئىنسانىيەت تارىخىدا گۈزەللىك سىياسىيدىن، پۇلدىن ئاۋۋال مەۋجۇت بولۇپ كەلگەن، شۇنداقلا ئۇ سىياسىي بىلەن پۇل يوقالغاندىن كېيىنمۇ يەنە مەۋجۇت بولۇۋېرىدۇ.

ئىنسانىيەت مەۋجۇتلا بولىدىكەن، گۈزەللىكنىڭ بولماسلىقى، ئەدەبىياتنىڭ بولماسلىقى، سەنئەتنىڭ بولماسلىقى مۇمكىن ئەمەس.

ۋاھالەنكى، جۇڭگودا، زامانىمىزدا يۇقىرىدا چۈشەندۈرۈپ ئۆتكەن سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن گۈزەللىك، ھەتتا ئۇنىڭ ئاساسلىق ئىپادىلىنىش ۋاستىسى ئەدەبىيات ۋە سەنئەت ھېسسىياتنى ئويغىتىش بىلەن تەربىيە بېرىپ تەسىرلەندۈرۈش ئىقتىدارىنى، يەنى دىنغا ئوخشىشىپ كېتىدىغان مەلۇم بىر خىل ئىقتىدارىنى تارىخىي يوسۇندا ئۆز زىممىسىگە ئالدى.

بۇ يەردە «گۈزەللىك» دېگەن ئۇقۇمنى ئەڭ كەڭ مەنىدە، مەسىلەن، ئەخلاق گۈزەللىكى، مىجەز گۈزەللىكى، ھەرىكەت گۈزەللىكى، قەلب گۈزەللىكى دېگەندەك مەنىلەردە چۈشىنىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن.

ھېلىمۇ يادىمدا، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دىن بۇرۇنقى «دۇنيا قاراشنى ئۆزگەرتىش» پائالىيىتىدە مېنى ھەر كۈنى دېگۈدەك 18-، 19-ئەسىردىكى چەت ئەل ئەدەبىيات-سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ ماڭا بولغان تەسىرىنى تەكشۈرۈشكە بۇيرۇشتى. شۇنى دېيىش كېرەككى، بۇ تەكشۈرتۈش خاتا ئىدى. ئەمما ھېلىقى ئەسەرلەر ماڭا ھەقىقەتەنمۇ تەسىر قىلغان ئىدى. ئۆز كەچۈرمىشلىرىم بىلەن تەسىراتلىرىمنىلا مىسالغا ئالسام، مېنىڭ كىشىلىك غايەم، قىممەت قارىشىم، ئەخلاقىم ۋە مىجەزىمنى شەكىللەندۈرگەن نەرسىلەر دىنىدىن، ئىدىيىۋى خىزمەتتىن، قەدىمىي ئەنئەنىدىن كەلگەن بولماستىن، ئاساسەن ئەدەبىياتتىن، سەنئەتتىن كەلگەنىدى.

يەنە ھازىرقى ياشلارنى مىسالغا ئالساق، بۇ ئىش تېخىمۇ ئايدىڭلىشىدۇ. زامانىمىزدىكى ياشلارغا تەسىر كۆرسىتىۋاتقىنى ئاساسەن جۇڭگو ۋە چەت ئەلنىڭ نۆۋەتتىكى ئاممىباب سەنئەت ئەسەرلىرى، ئۇنىڭدىن قالسا، كىشىلەر ئارا جاھىللىشىپ ئۆتىدىغان چاكىنا پەلسەپە.

قاتتىقراق ئېيتقاندا، ئاممىباب سەنئەت-ئەسەرلىرىنى بەدىئىي ئەسەر ھېسابلىغىلى بولمايدۇ. ئاممىباب سەنئەت ئەمەلىيەتتە سەنئەت ئەمەس. ئۇ، سەنئەت تۇۋارلاشتۇرۇلغاندىن كېيىنكى مەنىۋى ئىستېمال. ئۇ، سەنئەت خىسلىتىنى يوقاتقان. بەزى ئاممىباب سەنئەت ئەسەرلىرىنىڭ كىشىگە بېرىدىغان گۈزەللىك تۇيغۇسى خۇددى ئەمەلىي ئىستېمال قىلىنىدىغان تۇۋارلارنى ئانچە-مۇنچە ئوراپ قويۇشقا ئەھمىيەت بەرگەندەكلا ئەرزىمەس بىر ئىش. ئەمما ئەدەبىيات بارلىق سەنئەت تۈرلىرىگە ئاساس سالغۇچى سەنئەت بولۇش سۈپىتى بىلەن ھازىرقى دەۋرىمىزدە تېخىمۇ مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولدى. تەبىئىيكى، بۇ يەردە دېيىلىۋاتقان ئەدەبىيات ھەقىقىي ئەدەبىيات، ئۇ ھەرگىزمۇ يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئەدەبىيات ساھەمىزدە بىر مەزگىل مودا بولغان ياكى ئابروي قازانغان، مەنپەئەتپەرەسلىك مەقسىتىدە يېزىلغان بەزىبىر ئاتالمىش ساپ ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ. شۇڭا مېنىڭچە، يازغۇچىلارنىڭ ئەدەبىياتقا مۇھتاج بولۇش-بولماسلىقى ئانچە مۇھىم ئەمەس، مۇھىمى جۇڭگو ئەدەبىياتقا مۇھتاج، بىزنىڭ مىللىتىمىز ئەدەبىياتقا مۇھتاج. ئەپسۇسكى، ھازىرقى بەزى مۇلاھىزىلەر يازغۇچىلاردىن قەلەندەرچىلىك قىلىشنى تەلەپ قىلىدىغان بىمەنىلىك دەرىجىسىگە بېرىپ يېتىۋاتىدۇ، يەنە كېلىپ، بىزنىڭ بەزى يازغۇچىلىرىمىزمۇ پۇلنىڭ ئالدىدا ئۆزىدىن نومۇس قىلىدىغان بولۇپ قالدى. بۇ ھەقىقەتەنمۇ غەرەز ئۇقمىغانلىق. ھالبۇكى ئەدەبىياتنىڭ مەسئۇلىيىتى، يازغۇچىلارنىڭ مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى، گويا

(داۋامى 122-بەتتە)

بىزنىڭ ئەدىبلىرىمىز

يازغۇچى توختى ئايۇپ

توختى ئايۇپ 1945-يىلى كۇچا ناھىيىسىنىڭ ياقا يېزىسى تاقماق كەنتىدە مەرىپەتپەرۋەر ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن. 1951-يىلدىن 1963-يىلغىچە باشلانغۇچ مەكتەپتە ۋە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك دارىلمۇئەللىمىندە ئوقۇغان. 1963-يىلدىن 1979-يىلغىچە كۇچا ناھىيىلىك سەنئەت ئۆمىكىدە كەسپىي ئىجادىيەتچى بولۇپ ئىشلىگەن. 1979-يىلدىن 1981-يىلغىچە «ئاقسۇ ئەدەبىياتى» ژۇرنىلىدا مەسئۇل مۇھەررىر، 1981-يىلدىن 1988-يىلغىچە شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىدا مۇھەررىر بولۇپ ئىشلىگەن. 1989-يىلدىن ھازىرغىچە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىدە كەسپىي يازغۇچى بولۇپ ئىشلىمەكتە.

توختى ئايۇپنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەتكە ئىشتىياق باغلىشىدا ئائىلە مۇھىتى، بولۇپمۇ ئانىسىنىڭ تەربىيىسى ۋە ئىلھاملاندۇرۇشى ناھايىتى زور رول ئوينىغان. ئىلىمگە خۇشتار، مەرىپەتپەرۋەر ئانا توختى ئايۇپنى كىچىك ۋاقتىدىن تارتىپلا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ گۈزەل، فانتازىيىلىك چۆچەكلىرى ۋە ناخشا-قوشاقلىرىدىن خەۋەردار قىلىش بىلەن بىللە مەكتەپتە تىرىشىپ ئوقۇشقا ئىلھاملاندۇرغان. شۇڭا ئۇ كىچىك چاغلىرىدىن باشلاپلا كىتاب ئوقۇش ئادىتىنى يېتىلدۈرگەن. ئەتىجىدە باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان مەزگىللىرىدىلا ئەينى يىللاردا باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپ دەرسلىكلىرىگە كىرگۈزۈلگەن لۇتپۇللا مۇتەللىپ، تېيىپجان ئېلىيېۋ، زۇنۇن قادىرى، ئۆمەر قادىرى قاتارلىق ئۇيغۇر ئەدىبلىرىنىڭ شېئىر، ھېكايىلىرىنى؛ رۇس ئەدەبىياتى نامايەندىلىرىدىن پۇشكىن، تۇرگېنېۋ، ل. تولستوي قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرىنى زور ئىشتىياق بىلەن سۆيۈپ ئوقۇغان. بۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىشىغا دەسلەپكى ئاساس يارىتىلغان.

توختى ئايۇپنىڭ «قىزىل ماي»، «تراكتورچى قىزغا» ناملىق تۇنجى شېئىرلىرى 1962-يىلى «ئاقسۇ گېزىتى»گە بېسىلغان. 1966-يىلغىچە ھەرقايسى گېزىت-ژۇرناللاردا ئۇنىڭ 100دىن ئارتۇق شېئىرى ئېلان قىلىنغان. ئۇ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە سىياسىي زىيانكەشلىككە ئۇچراپ، ئەدەبىي ئىجادىيىتىنى 10 يىلدىن ئارتۇق ۋاقىت توختىتىپ قويۇشقا مەجبۇر بولغان. 1979-يىلى نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن قولىغا قايتىدىن قەلەم ئېلىپ، دەسلەپتە شېئىر ئىجادىيىتى بىلەن، كېيىن تەدرىجىي ھالدا ھېكايە ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىشقا باشلىغان. 1980-يىلدىن بۇيان ھەرقايسى مەتبۇئاتلاردا ئۇنىڭ 40 پارچىگە يېقىن ھېكايىسى، «ئارمان»،

« قۇم باسقان دېڭىز » قاتارلىق توققۇز پوۋېستى، « قىساس » ناملىق دىرامىسى، « كېلىچەك مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ » ناملىق ئەدەبىي ئاخباراتى، « شەيتان بىلەن ساقچى » ناملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرى ئېلان قىلىندى؛ « هايات قەدرى » ، « غۇر-غۇر شامال » ناملىق هېكايىلەر توپلىمى، « مارجان بۇلاق » ناملىق پوۋېست، هېكايىلەر توپلىمى، « ئارمان » ، « قۇم باسقان دېڭىز » ناملىق پوۋېستلار توپلىمى ۋە « تەڭرىنىڭ هۆكۈمى » ناملىق رومانىنىڭ 1-تومى نەشر قىلىندى. « قاراۋۇل » ، « هاياتلىق بۇرچى » قاتارلىق بىر نەچچە پارچە هېكايىسى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ئەدەبىيات دەرسلىكىگە كىرگۈزۈلدى. « شەيتان بىلەن ساقچى » ناملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرى شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى تەرىپىدىن ئىككى قىسىملىق تېلېۋىزىيە تىياتىرى قىلىپ ئىشلەندى. بىر مۇنچە هېكايىلىرى خەنزۇ تىلىغا هەم چەت ئەل تىللىرىغا تەرجىمە قىلىندى. « قاراۋۇل » ناملىق هېكايىسى ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن مونەۋۋەر ئەدەبىي ئەسەرلەرنى باهالاشتا 3-دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، « پۇقرانىڭ قېنى » ناملىق هېكايىسى تەڭرىتاغ ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا، « قۇم باسقان دېڭىز » ناملىق پوۋېستى تۇنجى نۆۋەتلىك « تارىم » مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. ئۇ بىر نەچچە يىللىق ئەدەبىي ئىجادىيەت هاياتىدا كۆرۈنەرلىك نەتىجە قازانغانلىقى ئۈچۈن، 1991-يىللىق مەملىكەتلىك جۇڭگو جۇڭخۇا ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئىگە بولدى.

توختى ئايۇپ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ كەسپىي يازغۇچىسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ هەيئەت ئەزاسى. ئۇ هازىر « تەڭرىنىڭ هۆكۈمى » ناملىق رومانىنىڭ 2-تومىنى ۋە بۇرۇن يازغان « بۆرە ئانا » ناملىق رومانىنى نەشرگە تەييارلاش ئۈستىدە جىددىي ئىشلىمەكتە.

ئەنۋەر ئابدۇرېھىم تەييارلىغان

(بېشى 120-بەتتە)

چۈشقۇر يېزىش گۇناھ بولۇپ، ئەدەبىياتنى ئۇيۇنچۇقتا ئايلاندۇرۇشلا نوچىلىق بولىدىغانداك، نورغۇن كىشىلەر تەرىپىدىن چۈشىنىپ بولمايدىغان نەرسە دەپ مەسخىرە قىلىندى. بەزى يازغۇچىلارمۇ ماقالە يېزىپ قانداقتۇر بىر نېمىدىن ئۆزىنى قاچۇرماقچى بولىۋاتقانداك، ئەدەبىياتنىڭ هېچقانچە ۋەزنى قالمىدى دەپ جاكارلىدى. ئۆزىمىزنى قاچۇرۇش هاجەتسىز. چۈشكۈنلىشىشنىڭ تېخىمۇ ئورنى يوق. ماقالە سېتىپ جان بېقىش هەقىقەتەنمۇ ئىلاجسىزلىقتىن بولۇۋاتقان ئىش، ئەمما ئىلاجسىزلىقتا نامراتلىقنىڭ قوشۇلۇشى نومۇس قىلىدىغان ئىش ئەمەس. بىزنىڭچە، يازغۇچىلار مېڭىسىدىكى بىلىمنىڭ تولۇقلۇقى ۋە موللۇقى بىلەن مەغرۇر قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇشى كېرەك. چۈنكى جۇڭگو ئەدەبىياتقا مۇهتاج. جۇڭخۇا مىللىتىنىڭ مەنىۋى قىياپىتىنى يېڭىلاش ئەدەبىياتقا مۇهتاج.

(« يازغۇچىلار گېزىتى » نىڭ 1993-يىل 13-مارتتىكى سانىدىن ئېلىندى)

غوپۇر قادىر تەرجىمىسى

مەسئۇل مۇھەررىر **ئەنۋەر ئابدۇرېھىم**

باش يازغۇچى غەيرەت ئابدۇللا

غەيرەت ئابدۇللا 1952-يىلى 1-مارتتا ئاقسۇدا زىيالىي ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. 1959-يىلدىن 1970-يىلغىچە ئاقسۇ شەھىرىدە باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇغان. 1970-يىلدىن 1972-يىلغىچە ئاقسۇ يېزىلىرىدا قايتا تەربىيە ئالغان. 1972-يىلدىن 1976-يىلغىچە شىنجاڭ داشۆنىڭ تىل-ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇغان. ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىغا خىزمەتكە تەقسىم قىلىنغان. 1982-يىلدىن 1983-يىلغىچە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى بىلەن جۇڭگو ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ ئاخبارات تەتقىقات ئورنى بىرلىكتە بېيجىڭدا ئاچقان ئاخبارات كادىرلىرى بىلىم ئاشۇرۇش كۇرسىدا، 1985-يىلدىن 1987-يىلغىچە مەركىزىي پارتىيە مەكتىپىدە ئوقۇغان. ئۇ ھازىر مۇدىر مۇخبىر ئىلمىي ئۇنۋانى بىلەن «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسى ئۇيغۇر مۇخبىرلار بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى بولۇپ ئىشلىمەكتە.

باش يازغۇچى غەيرەت ئابدۇللا ئاپتونوم رايونىمىزدىكى كەڭ مۇشتىرىلار ئارىسىدا تەسىرى بار ئاخبارات مۇخبىرى بولۇپلا قالماي، شېئىرىيەت، پروزا ئىجادىيىتى ۋە ئەدەبىي تەرجىمە جەھەتتىكى نەتىجىلىرى بىلەنمۇ خېلى ئۇزۇندىن بۇيان كەڭ كىتابخانلارغا تونۇشلۇق.

ئۇ 1973-يىلى «تارىم» ژۇرنىلىدا ئېلان قىلىنغان «گۈل زېمىن»، «ئالتۇن دېڭىزدىكى ناخشا» ناملىق شېئىرلىرى بىلەن ئەدەبىي ئىجادىيەت سېپىگە كىرىپ كەلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ «ئۆرۈك چېچەكلىگەندە»، «قۇياشنىڭ ئەكسىنى كۆردۈم تامچىدىن»، «تارىم ناخشىسى» قاتارلىق بىر تۈركۈم شېئىرلىرى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرقايسى گېزىت-ژۇرناللاردا ئارقا-ئارقىدىن ئېلان قىلىنىپ، بۇ ياش شائىرنىڭ ئۆزگىچە خاس بەدىئىي ماھارىتىنى نامايەن قىلدى.

ئۇ «شىنجاڭ گېزىتى» ئىدارىسىدا مۇخبىرلىق ھاياتىنى باشلىغاندىن كېيىن، بارا-بارا پروزا ئىجادىيىتىگە كۆچتى. ئۇنىڭ «تاشۋاي» ناملىق تۇنجى ئوچېركى جامائەتچىلىك ئىچىدە خېلى چوڭقۇر تەسىر قوزغىدى ۋە 1990-يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ئېلىپ بېرىلغان مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئەسەرلەرنى باھالاش پائالىيىتىدە 2-دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن «گۆركارنىڭ ئوغلى»، «تەخمىنەن مۇدىر»، «بەرھەق مەسلىھەت»، «پەگادىن-تۆرگە»، «ئەقىدە»، «ئاپرېل ئەستىلىكلىرى»، «رەسمىيەت»، «شۇنداقمۇ ئاتا بار»

قاتارلىق 20 دىن ئارتۇق ھېكايە، نەسىر ھەم ئوچېرك يازدى. بۇ ئەسەرلەر تېمىسىنىڭ يېڭىلىقى، قۇرۇلمىسىنىڭ پۇختىلىقى، ئىپادىلەش ئۇسۇلىنىڭ ئۆزگىچىلىكى، تۇرمۇش پۇرىقىنىڭ قويۇقلۇقى ۋە تىلىنىڭ چۇچۇكلىكى بىلەن كىتابخانلارنى ئۆزىگە جەلپ قىلدى. مەركىزىي مىللەتلەر نەشرىياتى 1983 - يىلى ئۇنىڭ «تىيانشان بويلاپ» ناملىق ھېكايە، نەسرلەر توپلىمىنى نەشر قىلدى. ئۇنىڭ «تاش ئابىدە» ناملىق تارىخىي رومانى 1985 - يىلى شىنجاڭ - ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى. 1990 - يىلى يەنە ئۇنىڭ «ئۆز تەقدىرىنىڭ خوجايىنلىرى» ناملىق رومانى مەركىزىي مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىندى.

غەيرەت ئابدۇللا 1970 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىن ئېتىبارەن ئەدەبىي تەرجىمە بىلەنمۇ شۇغۇللىنىشقا باشلىدى. ئۇ تەرجىمە قىلغان «بەش مىڭ يىلنىڭ مابەينىدە» ناملىق كىتابنىڭ 3 - قىسمى، ۋاڭ مېڭنىڭ ئۇيغۇرلار تۇرمۇشىغا بېغىشلانغان «زەڭگەر كۆز» ناملىق ھېكايە، پوۋېستلار توپلىمى ۋە ئۇ مەھەممەت شاۋدۇن بىلەن بىللە تەرجىمە قىلغان چوڭ ھەجىملىك داستان - «ياڭ كەيخۇي ناخشىسى» قاتارلىقلار ئارقا - ئارقىدىن نەشر قىلىنىپ، بۇ ياش ئەدىبنىڭ ئۆزىگە خاس تىل سەنئىتىنى نامايەن قىلدى. ئۇ ھازىر «نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن يازغۇچىلارنىڭ ھېكايىلىرىدىن تاللانما» ناملىق تۆت قىسىملىق كىتابنىڭ تەرجىمىسى ئۈستىدە ئىشلەۋاتىدۇ.

ياش يازغۇچى غەيرەت ئابدۇللانىڭ خەلقىمىزنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشىنى بېيىتىش يولىدا كۆرسەتكەن تىرىشچانلىقى، سىڭدۈرگەن ھالال ئەجرى بىكار كەتمىدى. ئۇ ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ، جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەت يازغۇچىلىرى ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ، شىنجاڭ ئاخبارات ئىلمىي جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شۇنىڭدەك ئاپتونوم رايونلۇق ئاز سانلىق مىللەتلەر مائارىپ فوندى جەمئىيىتىنىڭ مۇدىرىيەت ئەزاسى.

بىز ئىقتىدارلىق ياش يازغۇچىمىز غەيرەت ئابدۇللانىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ۋە ئەدەبىي تەرجىمە ئەمەلىيىتىدە تېخىمۇ زور نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرىدىغانلىقىغا ئىشىنىمىز.

تەييارلىغان **ئەنۋەر ئابدۇرېھىم**

(بېشى 144 - بەتتە)

(بېشى 144 - بەتتە)

قىش كۈنلىرى ئېگىز - ئېگىز قار دۆۋىلىرى ئارىلاپ توشقان ئوۋلاپ، سوغۇق ھاۋانى سۈمۈرۈۋېتىمىز. قاردا پارچىلانغان ئەكس نۇرلار كۆزلىرىمىزنى قاماشتۇرىدۇ. ئوتقاشتەك قىزارغان ئورمان ئۈستىدىكى كۆك ئاسمان سىزنى ھوزۇرلاندۇرىدۇ. بۇلار نەقەدەر سۆيۈملۈك - ھە! ... باھار كۈنلىرىدە ئەتراپتىكى جىمى نەرسە ۋال - ۋۇل نۇر چېچىپ، بارا - بارا پارچىلانغاندا، ئېرىگەن قاردىن گۆپۈلدەپ سۇ ۋە ئىللىق تۇپراق ھىدى كېلىپ تۇرىدۇ. قار ئېرىپ كەتكەن يەرگە قىيپاش چۈشكەن كۈن نۇرىدا بوز تورغايلار پۇخادىن چىققۇچە سايرىشىدۇ. شوخ سۇلىرى ئۇيناقلاپ شاۋقۇنلاپ ئېقىپ بىر جىلغىدىن يەنە بىر جىلغىغا ئېتىلىپ بارىدۇ...

بىراق، ھازىر ھېكايىنى ئاخىرلاشتۇرۇشقا توغرا كېلىپ قالدى. سۆزۈمنى تۈگىتىشتىن ئاۋۋال مەن يەنە باھار كۈنلىرىنى تىلغا ئالىمەن: كىشىلەر باھار كۈنلىرىدىن ئاسان ئايرىلىدۇ. باھار كۈنلىرى بەختلىك كىشىلەرنىمۇ يىراق - يىراقلارغا ئېلىپ كېتىدۇ... خەير - خوش مېنىڭ كىتابخانلىرىم، سىزنىڭ ھەممە ئىشلىرىڭىز خەيرىيەتلىك بولسۇن!

(«ئوۋچى خاتىرىلىرى» نىڭ خەنزۇچە 1962 - يىللىق نەشرىدىن ئېلىندى)

تەرجىمە قىلغۇچى **ئابلىز ئىبراھىم**

مەسئۇل مۇھەررىر **مەھەممەت شاۋۇدۇن**

مۇھەممەت سادىق قەشقىرى

شىنجاڭدا 18 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا مانجۇلار ھۆكۈمرانلىقى ئورنىتىلىپ، تىنچ ئىجتىمائىي ۋەزىيەت يارىتىلىشى بىلەنلا خوجىلار ۋە جۇڭغار ئاقسۆڭەكلىرى دەۋرىدىكى بىدئەتلىك تۆپىلىڭدىن جاھالەت ئىسكەنجىسىدە بوغۇلۇپ قالغان ئۇيغۇر مەدەنىيىتى يورۇقلۇققا چىقىپ، يېڭىباشتىن تەرەققىي قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. ھاكىمىيەت ئالمىشىش مۇناسىۋىتى بىلەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ تۇرمۇشىدا يۈز بەرگەن زور سىياسىي، ئىقتىسادىي - ئىجتىمائىي ئۆزگىرىشلەر، مانجۇلار بىلەن يەرلىك فېئوداللارنىڭ مىللىي ۋە سىنىپىي زۇلۇمىنىڭ كۈچىيىشى، خەلق ئاممىسىنىڭ ئۇلارغا قارشى ئېلىپ بارغان كۈرەشلىرى بۇ دەۋر مەدەنىيىتىگە زور تەسىر كۆرسەتتى ۋە ئۇنى يېڭى تېمىلار بىلەن بېيىتتى. بۇ دەۋردە ئەدەبىي ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللانغان كۆپلىگەن يازغۇچى، شائىرلار خوجىلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى تەرىپىدىن بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىتىلغان ئۇيغۇر كلاسسىك مەدەنىيىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتەك ئۇلۇغ ئىستەكنىڭ تۈرتكىسى، شۇنداقلا خەلقنى نادانلىق، قالاقلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش، مىللىي مەدەنىيەتنى گۈللەندۈرۈشتەك مىللىي دېموكراتىك ئىدىيىۋى ئېقىمنىڭ ئىلھامى ئاستىدا ئەدەبىيات - سەنئەت سەھنىسىگە چىقىپ، ھەر خىل ژانىر ۋە مەزمۇندىكى ئەسەرلەرنى يېزىپ، ئۇيغۇر كلاسسىك مەدەنىيىتىنىڭ يەنە بىر ئالتۇن ۋەزىيىتىنى بارلىققا كەلتۈردى. بۇ دەۋر مەدەنىيىتىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى شۇكى، كۆپلىگەن مۇنەۋۋەر يازغۇچىلار ئەنئەنىۋى تېمىلار بىلەن چەكلىنىپ قالماستىن، بەلكى ئالدىنقى دەۋر مەدەنىيىتىدىن پەرقلىق ھالدا رېئاللىققا يۈزلىنىپ، قەلەمنى قورال قىلىپ، تەنقىدىي رېئالىزم ئىجادىيەت ئۇسۇلىنى يېتىلدۈردى. بۇ دەۋردىكى ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدىبلىرىدىن ھازىرغا قەدەر بىزگە مەلۇم بولغان مۇھىم نامايەندىلەرنىڭ بىرى مۇھەممەت سادىق قەشقىرىدۇر.

مۇھەممەت سادىق قەشقىرى ئۇيغۇر يازما مەدەنىيەت تارىخىدا «تەزكىرەئىي ئەزىزان» («ئۇلۇغلار تەزكىرىسى»)، «زۇبدەتۇل مەسائىل» («مەسىلىلەر جەۋھىرى»)، «ئادابۇس - سالىھىن» («ياخشى كىشىلەرنىڭ ئەدەب - ئەخلاقلىرى»)، «قىياپەتۇل - بەشەر» («ھەر خىل قىياپەتتىكى كىشىلەر»)، «رىسالەئى - كەسىپدار» («ھۈنەر - كەسىپ رىسالىسى»)؛ «تەزكىرەئىي ھەزرىتى ئەسھابۇلكەھىپ» («ھەزرىتى ئەسھابۇلكەھىپ تەزكىرىسى»)، «تاجنامەئى ئىسكەندەرىيە ۋە تاجنامەئى شاھى» (پادىشا ئىسكەندەرنىڭ تارىخى») قاتارلىق تارىخىي، ئىلمىي، بەدىئىي ئەسەرلىرى ھەم «تەرجىمەئى تارىخىي تەبەر» («تەبەرى تارىخىنىڭ تەرجىمىسى»)، «تەرجىمەئى تارىخىي رەشىدە» («تارىخىي رەشىدىنىڭ تەرجىمىسى») قاتارلىق 10 پارچىدىن ئارتۇق تەرجىمە ئەسەرلىرى ئارقىلىق ئۆز دەۋرىنىڭ مەشھۇر تارىخچىسى، قانۇنچىسى، تەرجىمانى ۋە مۇتەپەككۇر ئالىمى سۈپىتىدە جامائەتچىلىك ئارىسىدا كەڭ تونۇلغان.

مۇھەممەت سادىق قەشقىرى ھىجرىيە 1136 (مىلادى 1725) - يىلى قەشقەردە

مۇللا شاھ ئەلەم ئاخۇن ئىسملىك بىر دىنىي مۇتئەۋۋەر كىشىنىڭ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ باشلانغۇچ مەلۇماتنى ئائىلىسىدە ئاتىسىدىن ئالغان، ئاندىن كېيىن ئۆز دەۋرىدىلا ئەمەس، بەلكى قاراخانىلار دەۋرىدىمۇ يۇكسەك شۆھرەتكە ئىگە بولغان ئۈچ چوڭ مەدرىسىنىڭ بىرى — قەشقەر دۆلەتباغ يېزىسىدىكى «مەدرىسەئى ھامىدىيە» گە ئوقۇشقا كىرگەن. ئۇ، بۇ مەدرىستە دىنىي ئىلىمنى ئۆگىنىشتىن تاشقىرى، يەنە ھېساب، تىل-ئەدەبىيات، تارىخ، جۇغراپىيە قاتارلىق پەنلەرنى كەڭ دائىرىلىك ۋە پۇختا ئۆگىنىپ، ئۆز زامانىسىنىڭ كۆزگە كۆرۈنگەن ئىلىم ئەھلىلىرىدىن بىرىگە ئايلانغان. كېيىن قەشقەر شەرئىي مەھكىمىسىنىڭ باش قازىلىقىغا تەيىنلىنىپ، شەرىئەت ئىشىنى باشقۇرغان. بۇ مەزگىلدە ئالىمنىڭ شان-شۆھرىتى يالغۇز قەشقەرگىلا ئەمەس، بەلكى جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىغا كەڭ يېيىلغان. ئۇ چىقارغان ھۆكۈملەرنى ھېچبىر كىشى رەت قىلالمىغان. جەنۇبىي شىنجاڭ رايونى بويىچە مۇرەككەپ، چىگىش بولغان ۋە «ھەل قىلىش مۇمكىنچىلىكى يوق» دەپ قارالغان مەسىلىلەر مۇللا مۇھەممەت سادىق قەشقىرىنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا سۇنۇلغان. شۇنداق بولغاچقا، ئۇنىڭ «مۇللا مۇھەممەت سادىق قەشقىرى ئەلەم ئاخۇن» دېگەن مۆھرى پۈتكۈل جەنۇبىي شىنجاڭ رايونى بويىچە جامائەتچىلىك تەرىپىدىن بىردەك ئېتىراپ قىلىنغان.

مۇھەممەت سادىق قەشقىرى ئەينى دەۋردىكى يېتىلگەن دىنىي ئۆلىما، ئىختىساسلىق مائارىپچى، تالانتلىق قانۇنچى، كۆچلۈك مەرىپەتپەرۋەر ۋە تەشكىللىگۈچى بولۇش سۈپىتى بىلەن زامانىسىنىڭ تالانت ئىگىلىرىدىن بولغان ئابدۇرەھىم نىزارى (1776—1848)، تۇردۇش ئاخۇن غېرىبى (1802 — 1862)، نۇرۇز ئاخۇن زىيائى قاتارلىقلار بىلەن بىرلىكتە ئۆز دەۋرىنىڭ ئىلىم-پەن، مەدەنىيەت تەرەققىياتى ئۈچۈن كۆپ كۈچ قوشقان. ھەتتا ئالىم ئۆزىدىن بۇرۇن ئۆتكەن ئىلىم-پەن ئەھلىلىرىگە بولغان چوڭقۇر سېغىنىش ھەم ئۆز زامانىسىدىكى ۋە كېيىنكى دەۋرلەردىكى ئىلىم-پەن ئەھلىلىرىنىڭ كۆپلەپ يېتىلىشىگە چەكسىز كۆيۈنۈش ھېسسىياتى بىلەن خېلى كۆپ مىقداردىكى ئالتۇنغا سېتىۋالغان، قىممەت باھالىق، ئەتىۋارلىق مۈلكى — «مەسنۇۋى شېرىف» ناملىق كىتابنى يېگانە ئەسەر — «تۈركى تىللار دىۋانى» نىڭ مۇئەللىپى مەھمۇد قەشقىرىنىڭ زىيارىتىگە چىققان ئەدىبلەر ۋە ئىلىم مەستانىلىرىنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن مەھمۇد قەشقىرىنىڭ قەبرىسىگە مۇتلەق ۋەخپە قىلغان.

128 ياشلىق ئۆمۈر چولپىنى، ئالىم، تارىخچى، مۇتەپەككۇر، قانۇنچى، مائارىپچى مۇھەممەت سادىق قەشقىرى ھىجرىيە 1266 (مىلادى 1849)-يىلى قەشقەردە بولغان بىر قېتىملىق سىياسىي توپىلاڭدا پاجىئەلىك ھالدا قەتلە قىلىنغان. ئۇنىڭ جەسەدى ئاق مازار (ئالەمشۇمۇل ئەسەر «قۇتادغۇبىلىگ» نىڭ ئاپتورى يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ مازىرى ئالدىدىكى زەرەتگاھلىق) غا دەپنە قىلىنغان.

ئالىمنىڭ بىزگە مىراس قالدۇرغان ئىجادىي ئەمگەكلىرىدىن بىرى — نەسرى شەكلدىكى «تەزكىرەئىي خوجاكان» ناملىق ئەسىرى بولۇپ، ئاپتور ئۇنى ھىجرىيە 1182 (مىلادى 1770)-يىلى يازغان. 1817-يىلى «تەزكىرەئىي ئەزىزان» نامى بىلەن داستان شەكلدە ئۆزگەرتىپ يازغان. بۇ ئەسەر ش ئۇ ئا ر ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل-يېزىقىدىكى قەدىمكى ئەسەرلەرنى توپلاش، رەتلەش، نەشر قىلىشنى پىلانلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپا ئىشخانىسىنىڭ 7-بەش يىللىق مىللىي تىل-يېزىقتىكى قەدىمكى ئەسەرلەرنى قۇتقۇزۇش پىلانىغا ئاساسەن نەشرگە ئۇيۇشتۇرۇلۇپ، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن 1988-يىلى نەشر قىلىندى.

چاغاتايچە يېزىلغان بۇ قولىيازما ئەينى دەۋردىكى قەشقەر ھۆكۈمرانلىرىدىن بىرى مىرزا ئۇسمان بەگنىڭ ئانىسى رەھمخان ئاغچىنىڭ مەسلىھىتى بويىچە يېزىلغان بولۇپ، ئۇنىڭغا 14-ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن تارتىپ تاكى 18-ئەسىرنىڭ ئىككىنچى يېرىمىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى مەخدۇم ئەزەمدىن باشلانغان خوجىلارنىڭ يۇرتىمىز شىنجاڭغا كېلىش تارىخى، ئۇلارنىڭ شىنجاڭدىكى پائالىيەتلىرى، خوجىلار ئاقساقالى خوجاھىدايىتىللا ھۆكۈمرانلىقىنىڭ تىكلىنىشى ھەمدە ئۇنىڭ جۇڭغار خانلىقى بىلەن بىرلىشىپ يۈرگۈزگەن ھۆكۈمرانلىقى؛ ئۇنىڭدىن كېيىن داۋاملاشقان ئاپپاق خوجا ئەۋلادلىرى دەۋرى ۋە ئۇلار ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن جەڭگە-جېدەللەر؛ شىنجاڭ رايونىدا چىڭ سۇلالىسىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى تىكلەنگەنگە قەدەر بولغان بىر قاتار تارىخىي ۋەقەلەر ئىجابىي تەرەپتىن مۇقىملاشتۇرۇلغان، سەلبىي تەرەپتىن خېلى كەسكىن تەنقىد قىلىنغان ئاساستا تەپسىلىي بايان قىلىنغان. بۇ ئەسەر ئاپپاق خوجا ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى دەۋرىنىڭ مۇپەسسەل تارىخى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدىكى بايانلاردا ئىپادىلەنگەن مەزمۇنلار، بۇ دەۋرگە نىسبەتەن بىرنىڭ ئىككىگە بۆلۈنۈشى بويىچە مۇئامىلە قىلىنىشتەك دىئالېكتىك كۆز قاراش مۇئەللىپىنىڭ بەلگىلىك ئىلغار كۆز قاراشقا ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. بۇ ئەسەر گەرچە مەلۇم تەرەپلەردە دىنىي تەسەۋۋۇپچىلىق تەسىرىگە بېرىلگىنىگە قارىماستىن، 14-ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن 18-ئەسىرنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان ئارىلىقتىكى رايونىمىز شىنجاڭنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەتتى قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئەھۋاللىرىنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىشتا خېلىلا يۇقىرى قىممەتكە ئىگە بولۇپ، مۇھىم پايدىلىنىش ماتېرىيالى بولۇش سۈپىتى بىلەن بىزگە خىزمەت قىلىدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا ئالىمنىڭ 1840-يىلى يېزىلىپ، ئەينى دەۋردىكى قەشقەر ھۆكۈمرانلىرىدىن بىرى مىرزا ئۇسمان بەگكە تەقدىم قىلغان «زۇبدەتۇل-مەسائىل» ناملىق ئەسىرىمۇ ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشكە ئەرزىيدىغان ئەسەر بولۇپ، ئاپتور ئۇنى ئەينى دەۋرنىڭ سىياسىتىگە مەلۇم دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىش مەقسىتىدە يازغان. ئاپتورنىڭ بۇ ئەسىرىدە شەرىئەت قائىدىلىرىنى مىللىي ئۆرپ-ئادەت ۋە تەلەپلەر بىلەن ئۆزئارا جىپسىلاشتۇرۇش تەشەببۇس قىلىنغان. شۇنىڭدەك يەنە جەمئىيەتنى ئىدارە قىلىش ئۇچۇن مۇۋاپىق قائىدە-تۈزۈملەرنى بەلگىلەش ۋە ئۇنى ئىجرا قىلىش توغرىسىدا ھۆكۈمرانلارغا ئىجابىي مەسلىھەتلەر بېرىلگەن، تارىخىي ماتېرىيالىزملىق نۇقتىئىنەزەر بويىچە قارىغاندا، بۇ ئەينى دەۋرگە نىسبەتەن بىر خىل ئىلغارلىق بولۇپ، ئۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشكە بولىدۇ، ئەلۋەتتە. ۋاھالەنكى، ئاپتورنىڭ دەۋر چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن ئۆز قاراشلىرىنى فېئوداللىق تۈزۈم ۋە فېئوداللىق قائىدە-يوسۇنلار ئۈستىدىن ئۇزۇل-كېسىل ئىسيان كۆتۈرۈش ھەمدە ئۇنى تەل-تۆكۈس يوقىتىش يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرۈپ ئوتتۇرىغا قويالىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

مۇھەممەد سادىق قەشقەرىنىڭ مۇھىم ئەمگەكلىرىدىن يەنە بىرى 1844-يىلى يېزىلغان «ھەزرىتى ئەسھابۇلكەھپ تەزكىرىسى» ناملىق ئەسەردۇر. بۇ، دىنىي رىۋايەتلەر ئاساسىدا يېزىلغان زور ھەجىملىك تەزكىرە خاراكتېرىدىكى ئەسەر ھېسابلىنىدۇ. بۇ، ئىسلام دىنى مۇھىتىدا بارلىققا كەلگەن يازما يادىكارلىقلاردا ئۇچرايدىغان «ئەسھابۇلكەھپ» توغرىسىدىكى ھېكايىلارنى مەزمۇن قىلغان ھالدا خەلقىمىز ئارىسىدا كۆپ ئەسىرلەردىن بۇيان داۋام قىلىپ كەلگەن تونۇپاندىكى مەشھۇر «ئەسھابۇلكەھپ» توغرىسىدىكى ئەپسانە، رىۋايەتلەر ئوبرازلىق بەدىئىي تىل ۋاسىتىسى ئارقىلىق تەپسىلىي بايان قىلىنغان ئەسەر. ئەسەردە خىلمۇ خىل جانلىق

ۋە چۈچۈك سۆز، ماقال-تەمسىللەر، قىسقىسى، ھېكايىچىلىقتا زۆرۈر بولغان بەدىئىي ئىپادىلەش ۋاسىتىلىرى ناھايىتى كۆپ قوللىنىلغان، جۈملىدىن بۇ ئەسەر يالغۇز تەزكىرە خاراكتېرلىك قىزىقارلىق ئەدەبىي ئەسەر بولۇپلا قالماستىن، بەلكى تارىخ، ئاسترونومىيە ئىلمىنى تەتقىق قىلىش جەھەتتىمۇ مەلۇم قىممەتكە ئىگە. تىلشۇناسلىق تەتقىقاتىدا، بولۇپمۇ قەدىمكى دەۋر ۋە چاغاتاي خانلىقى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر تىلىنىڭ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تىلىغا ئورۇن بوشىتىپ بېرىش جەريانىنى تەتقىق قىلىشتىمۇ ئوخشاشلا پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە. مۇشۇ نۇقتىدىن ئالغاندا، بۇ ئەسەرنى ئەدەبىي شەكىلدە يېزىلغان قىزىقارلىق ساياھەت خاتىرىسى ياكى تارىخىي رىۋايەتلەر بايان قىلىنغان تەزكىرە خاراكتېرلىك تارىخىي ئەسەر دېيىشكە بولىدۇ. شۇنىڭغا ئالاھىدە دىققەت قىلىش لازىمكى، ئىسلام ئەدىبلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى يېزىقچىلىق ئۇسلۇبى بويىچە يېزىلغان بۇ تەزكىرە خاراكتېرلىك ئەسەردە تارىخىي ۋەقەلەر كۆپىنچە ئىلاھلىق تۇمانلىرى بىلەن قاپلانغان. ئەسەردىكى ئوبرازلارمۇ رومانتىك توقۇلمىلار، ئەپسانە ۋە رىۋايەتلەرنىڭ ياردىمى ئارقىلىق يارىتىلغان. بەزىدە تارىخىي رېئاللىقتىن چەتنەپ مۇبالىغىچىلىككە ھەددىدىن ئارتۇق يول قويۇلغان، مەسىلەن، مىلادى 4-ئەسىردىن بۇرۇن ئىدىقۇت (دەقيانۇس دەپمۇ ئاتىلىدۇ) رايونىغا تارقالغان بۇددا دىنىنىڭ مەھسۇلى بولغان بۇددا غارى (ھازىرقى تۇرپان شەھىرىنىڭ تەخمىنەن 55 كىلومېتر شەرقىدىكى تۇيۇق جىلغىسىدا) مىلادى 7-ئەسىردە ئەرەب يېرىم ئارىلىدا بارلىققا كېلىپ، ئاندىن دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىغا، جۈملىدىن ئېلىمىزنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىغا 10-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا، ئىدىقۇت (تۇرپان) رايونىغا 14-ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا تارقىلىشقا باشلىغان ئىسلام دىنىنىڭ مۇتلەق يالدامىسى سۈپىتىدە بايان قىلىنغان. بۇ غار ئەمەلىيەتتە بۇددا دىنىنىڭ مەھسۇلى بولسىمۇ، ئىسلام دىنى تۇرپان رايونىغا تارقىلىشقا باشلىغاندىن تارتىپ تاكى ھازىرغا قەدەر بۇ غار خەلقىمىز تەرىپىدىن «ئەسھابۇلكەھپ» (ئىسلام دىنىنىڭ ساھابىلىرىدىن بولغان يەتتە كىشىنىڭ مەڭگۈلۈك ياتقان جايى) دەپ قارىلىپ كەلمەكتە. شۇڭا بۇ ئەسەرگە نىسبەتەن تارىخ ئىلمى جەھەتتە ئەتراپلىق ۋە چوڭقۇر تەتقىق قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا چوقۇم كەسكىن تەنقىدىي مۇئامىلىدە بولۇش، ئۇنىڭدىكى بايانلارنى تارىخىي پاكىت ئورنىغا قويماسلىق لازىم. بۇ چاغاتايچە قولىيازما ش ئۇ ئا ر ئاز سانلىق مىللەتلەر تىل-يېزىقىدىكى قەدىمكى ئەسەرلەرنى توپلاش، رەتلەش، نەشر قىلىشنى پىلانلاش رەھبەرلىك گۇرۇپپا ئىشخانىسىنىڭ 8-بەش يىللىق نەشر پىلانىغا ئاساسەن رەتلىنىپ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا نەشرگە تەييارلاندى.

مۇھەممەت سادىق قەشقىرى ھەزرەتلىرىنىڭ «ئادابۇس-سالىھىن»، «قىياپەتۇل-بەشەر»، «رىسالەئىي-كاسىپدار» قاتارلىق ئەسەرلىرى كىشىلەرنى دىيانەتكە، ئەدەپ-ئەخلاققا ۋە «ئىلىمسىز ئىنساندىن نامى بار مازار ياخشى، ھۈنەرسىز ئادەم (بەر)دىن مىكىيان توخۇ ياخشى» دېگەندەك ئىلىم-ھۈنەر ئۆگىنىشكە ئۈندەيدىغان، تەربىيىۋى ئەھمىيىتى چوڭقۇر نادىر ئەسەرلەر بولۇپ، ئاپتور ئۇ ئەسەرلىرىدە ئۆزىنىڭ كىشىلىك ئەخلاققا ياتىدىغان بىر قاتار قاراشلىرىنى ئوخشىمىغان دەرىجىدە بايان قىلغان. ئالىم، مائارىپچى موللا مۇھەممەت سادىق قەشقىرى ئەرەب، پارس تىللىرى بويىچە ئۆز دەۋرىنىڭ يېتىلگەن تىل مۇتەخەسسىسى ئىدى. ئۇ ئەينى دەۋردىكى ئۆلىمالار ئارىسىدا بىر قەدەر ئومۇملاشقان قارىغۇلارچە يادلاشقا ۋە «ئەرەب تىلىدىن باشقا تىلدا ئوقۇسا يامان بولىدۇ» دەيدىغان خۇراپىي قاراشقا قارشى ھالدا

ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس ئوقۇشلۇق كىتابى-«قۇرئان» نى ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىپ چىققان ۋە «قۇرئان» نىڭ تەپسىرىسى (شەرھىسى) نى تولۇق تاماملاپ بولغان. ئۇنىڭدىن باشقا ئالىم يەنە «تارىخى تەبەرى» ۋە مىرزا مەخمۇت ھەيدەر (1449 — 1551) نىڭ 1546-يىلى پارس تىلىدا يېزىپ پۈتتۈرگەن، ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە شىنجاڭ رايونىدا قۇرۇلغان خانلىقلار ھەم بۇ جايدا ياشىغان مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتى، تارىخى، ئۆرپ-ئادەتلىرى، بولۇپمۇ چاغاتاي خانلىقى ۋە يەكەن (سەئىدىيە) خانلىقىنىڭ تارىخى ھەققىدە يېزىلغان ئىنتايىن قىممەتلىك مەلۇماتلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، ئۈچ توملۇق، نادىر ئەسىرى — «تارىخى رەشىدى» نى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلغان. ھەر تەرەپلىمە يېتىلگەن ئالىم مۇھەممەت سادىق قەشقىرى 1846-يىلى، يەنى 125 ياشقا كەلگەندە، 10-ئەسىردە ياشىغان ئەرەب تارىخچىسى ئەبۇجەئفەر مۇھەممەد بىننى جەرىر بىننى تەبەرىنىڭ ئىنسانىيەت پەيدا بولغاندىن تارتىپ تاكى ئۆزى ۋاپات بولغانغا قەدەر ئارىلىقتىكى دۇنيانىڭ تارىخى ۋە رايونىمىز شىنجاڭنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىنى ھەم بۇ جايدا ياشاپ ئۆتكەن تۈرك، ئىفتالىت (ئاق ھون) قاتارلىق مىللەتلەرگە مۇناسىۋەتلىك تارىخلار بايان قىلىنغان؛ جۇڭگو مەدەنىيەت تارىخىدىكى «تارىخى خاتىرىلەر» بىلەن تەڭ ئورۇندا تۇرىدىغان، تۆت توملۇق «تارىخى تەبەرى» ناملىق ئەسىرىنى تەرجىمە قىلىپ، شۇنى ئۆرنەك قىلىش ئاساسىدا «تارىخى ئىسكەندەر ۋە تاجنامەئىي شاھى» ناملىق چوڭ ھەجىملىك تارىخى ئەسەرنى يازغان. بۇ ئەسەر دەۋر رېئاللىقىغا ماسلاشقانلىقى، مەزمۇن جەھەتتىن «تارىخى تەبەرى» گە نىسبەتەن بىر قەدەر تولۇق ۋە مۇكەممەل بولغانلىقى بىلەن ئالاھىدە خاراكتېرلىنىدۇ. شۇڭا بۇ ئەسەر «ماتېرىياللار جەۋھىرى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئاپتورنىڭ بۇ ئەسەرنى يارىتىشىغا ئەينى چاغدىكى قەشقەر ھۆكۈمرانلىرىدىن يۇنۇس تاجى بەگ بىننى ئىسكەندەر بەگ تەشەببۇسچى بولغانلىقى ئۈچۈن، مەزكۇر ئەسەرنىڭ نامى شۇ ھۆكۈمرانىنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان. ئىجادىي ئەمگىكىنىڭ مەھسۇلى بولغان بۇ ئەسەر ئۇستىدە ئاپتور ئۈچ يىل جاپالىق ئىشلىگەن. كىتابىنىڭ ئاخىرىسىدىكى «كۆڭلەرنى چىمەنلەردە سەيلە قىلىش بىلەن ئەمەس، بەلكى خالىي يەردە ئۆتكۈزدۈم، باغۇ-بوستانلارنىمۇ، دەل-دەرەخلەرنىمۇ، مېۋىلەرنىمۇ كۆرمىدىم، ئۈچ يىل جەريانىدا غەيرەت بىلەن تىرىشىپ ئىشلەپ، بۇ كىتابنى دەخلىسىز، بىخەتەر تاماملىدىم» دېگەن مىسرالارغا قارىغاندا، ئاپتورنىڭ قەددى يادەك ئىگىلگەن مەزگىلدە بۇ ئەسەرگە قانچىلىك جاپالىق ئەجىر سىڭدۈرگەنلىكىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن قارىغاندا، تالانتلىق تارىخچى، مەرىپەتپەرۋەر، مائارىپچى، تەرجىمان، مۇتەپەككۇر، ئەدىب موللا مۇھەممەت سادىق قەشقىرىنىڭ ئۇيغۇر يازما مەدەنىيەت تارىخىغا قوشقان تۆھپىسى ئالاھىدە زور بولۇپ، ئۇنىڭ مول تەربىيىۋى ئەھمىيەتكە ئىگە بولغان بۇ قىممەتلىك ئىجادىي ئەمگەكلىرى كلاسسىك ئەدەبىيات تارىخىمىزنىڭ سەھىپىسىدىن تېگىشلىك ئورۇن ئېلىشى زۆرۈر.

ئەركىن ئىمىننىياز قۇتلۇق تەييارلىغان

مەسئۇل مۇھەررىر ئەنۋەر ئابدۇرېھىم

ئايمە ھەممەت ساھب

تونۇردا

(ھېكايە)

ھىجرىيىنىڭ 1351 - يىلى ①. سەپەر ئېيى چىقىپ كېتەي دەپ قالسىمۇ، قار - يېغىن ھېچ توختايدىغاندەك ئەمەس ئىدى. شىۋىرغان قارلارنى ئۇچۇرۇپ ۋەھىملىك ھۇشقۇتاتتى. يىراقتىن قارىيىپ كۆرۈنىدىغان ھەيۋەتلىك سىپىل، سىپىل ئۈستىدىكى جىبىسە كىچىلەرنىڭ گۈلخانلىرى يورۇتۇپ تۇرغان توپ - زەمبىرەكلەر زۇلمەت ئىچىدە چۆلدەرەپ ياتقان بۇ قەدىمىي شەھەرنى تېخىمۇ سۈرلۈك كۆرسىتەتتى.

بارات ناۋاينىڭ دەرۋازىسى غىچىرلاپ ئېچىلىپ، كوچىدا تۆت - بەش كۆلەڭگە پەيدا بولدى. كۆلەڭگىلەر يەنە ھايال بولماي قاراڭغۇلۇققا سىڭىپ كېتىپ، ئۇلاردىن بىرىلا قالدى. ئۇ ئارانلا ئۆرە تۇراتتى. ئۇ نەشتەردەك ئۇرۇلۇۋاتقان شىۋىرغاننىمۇ، قارنىڭ يۈز - كۆزلىرىنى يىڭنە سانجىغاندەك پىژىلدىتىۋاتقانلىقىنىمۇ، سوغۇق بىر نەرسىنىڭ بويۇنلىرىدىن ئىچىگە ئېقىۋاتقانلىقىنىمۇ ھېس قىلمايتتى.

ئۇ ئەلەملىك خورسىنىپ، كوچىنىڭ دوقمۇشىدىكى تونۇر بېشىدا زوڭزىيىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ بېشى غەمدىن ساڭگىلاپ كەتكەنىدى. كاللىسى ھېچ نەرسىگە ئىشلىمەيتتى، يۈرىكى تىغ تەگكەندەك ئېچىشاتتى.

تۇگەشتىم، ئەسلى - ۋەسلىمدىن ئايرىلدىم. ئەپچىپ ئالغان كىچىك خوتۇنۇم قېچىپ كەتتى، چوڭ خوتۇنۇم ئارىمىزدا نىكاھ يوق، نەچچە قېتىم ئۈچ تالاق قىلدى، دەپ مېنىڭ ئۈستۈمدىن قازىغا ئەرز قىلىپ، خېتىنى ئېلىۋالدى، يەنە تېخى مېنى قىرىق دەررىگە قويدى. نەچچە ئوغلاقنىڭ تېرىسىگە كىرىپ ئاران تەستە ئەسلىگە كەلگىنىمدە ئۇتتۇرانچى خوتۇنىنىمۇ قىماردا ئۇتتۇرىۋەتتىم، ئۇ خوتۇننى ھېلىمۇ ئاشۇ يەكەنلىك زەڭگى قۇچاقلاپ ياتام - دىكىن... خېلى سورۇنلۇقى بار خوتۇن ئىدى، ئادەمنىڭ كۆڭلىدىكىنى تېپىپ قىلاتتى، بېشىدىن پېچاقنى ئايرىمايتتى. چىلىمنىڭ سۈيىنى يەڭگۈشلەپ، تەگۋاز بېسىپ، ئوت يېقىپ بېرىدىغان ئىشلارغىمۇ خېلى پەمى بار ئىدى. مۇشۇ چاغقىچە يىگىرمىگە يېقىن خوتۇن ئاپتىمەن. لېكىن ئەشۇ بىرىلا يۈرىكىمنى بىلىقتەك ئويىنىتالىغانىدى. شۇ تاپتا يوتقاننى ئىسسىتىپ تۇرىدىغان خوتۇنۇم بولغان بولسىدى، ھەي... ئۇنىڭ بەش سەر ئالتۇن، ئون ئىككى سەر كۈمۈش قەرزى يۈرىكىمنى تىلغاپ، ئەلىمىنى ئۆرلەتمەكتە ئىدى.

ئالتە شەھەردە نامى بار قادىر شىپىلداق ئەمدى يەر بىلەن تەڭ

① ھىجرىيىنىڭ 1351 - يىلى — 1933 - يىل

بولدۇمغۇ؟ ئاھ، مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن؟! ئامەت مېنىڭدىن يۈز ئۆرۈپتۇ. پۇلى يوق يىگىت ئەمەن پۇرايدىكەن. مانا، مۇشۇ تونۇردىن چىققان كاساڭ-كاساڭ گۆشگىردە، كاۋاپلارغا خام كېكىرگەن، ئېتىمنى يېتىلەپ، چىلىمنى قوينىغا تىقىپ ماڭىدىغان، پىرە-مەشرەپلەردە ئارقامدا «خوش غوجام» دەپ تۇرۇشىدىغان، پىچاقلىرىنى تاۋاقاغا سانچىپ قويۇپ، ماڭا ياتتاياق-تىرەك بولىدىغان، چىلىمنىڭ باش ئوتىنى تۇتۇشىدىغان ئاغىنىلىرىممۇ يۈز ئۆرىدى، بارات ناۋايمۇ يۈز ئۆرىدى. بىر تەۋەڭ گىردىنى بېشىغا ئېلىپ، سەككىز بازارغا سۆكۈلدايدىغان، كونا چورۇقنى بارات ناۋاي قىلىپ قويغان كىم؟ ئۆيىدە قىمار ئېچىپ، چوتا دېگەننى غەللە ساندۇقىغا سانىماي تاشلاپ، ئايۋان-سارايلىق قىلىپ قويغان كىم؟! مانا ئەمدى قويرۇقى ياغ ئالغاندا قىلغان ياخشىلىقنى ئۇقماس بولۇپ قاپتۇ. بىرەر-ئىككى سەر بىر نەرسە ئۆتنە بېرىشكىمۇ ئۇنىمىدى. ھۇ جازانخور! خەت توختاپتۇر، قادىر شىپىلداق بار تېخى...

ئۇ كىرپىكلىرىدە قېتىپ قالغان مۇزلارنى سىرىپ چۈشۈرىۋەتتى. ئۇنىڭ تازا خۇمارى تۇتقانىدى. مانا، قوينىدا چىلىم-تەڭۋازلىرىمۇ تەييار. ئۇ سوغۇقتىن بەكلا توڭلاپ كەتكەنىدى. لېكىن ئۇنىڭ قاردا ئوت ياققىلى بىرەر تال قۇرۇق تەمەچ، قىپيال تاپالىشقا كۆزى يەتمىدى. بىرەر قاپاق مەيزاپ بولسىمۇ مەيلىدى. شۇ تاپتا گۆپۇلدىتىپ ئىچكەن بولسام، ئاچچىقىمنى باسار ئىدى. ياھۇل ئالدىدىكى تۆڭگان دۆكىنىنى ئاچقىلى ئۇنىماس بۇ چاغدا؟!

شىۋىرغان پەسىيىپ، ئاسماندىن توزۇۋاتقان قارمۇ ئازىيىپ قالغانىدى. ئۇ غولىنىڭ قورۇپ، پۇتلىرىنىڭ توڭلىغانلىقتىن سەزمەس بولۇپ كەتكەنلىكىنى ھېس قىلدى. لېكىن ئۇنىڭ يەنە نېمىشقىدۇر ئورنىدىن تۇرغۇسى كەلمىدى. تۆلكە تەلپىكىنى بېشىغا ئېخمۇ باستۇرۇپ قويدى. قوللىرىنى چەكمەن چاپىنىنىڭ يېڭىگە قايتا تىقتى.

ئۇنىڭ خىياللىرى تولىمۇ ئازابلىق ئىدى. ئۇ بۈگۈن چوڭ ئۈمىد بىلەن قوينىغا تىقىپ كەلگەن پۇللىرىنىڭ ھەممىسىنى ھايت-ھۇت دېگۈچە قولىدىن چىقىرىۋەتتى. گەپنىڭ چوڭىنى قىلىپ، ئاقىۋەتتە نېمە بولغانلىقىنىمۇ ئۇيمايلا قالدى. بارات ناۋايدىن بىر سەر ئالتۇن، ئۈچ سەر كۈمۈش قەرز ئېلىپ ئۇنىمۇ بىردەمدىلا ئۇتتۇرىۋەتتى. كالىلىسىغا ھېچ ئەقىل كەلمىدى. قارا باسقاندەك بولۇپ، دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، بارات ناۋاينىڭ قولىقىغا يەنە پىچىرلىغانىدى، لەنىتى ناۋاي جاراستاندا ئۇنى سۇندۇرۇپ دېمىگەنلىرى قالمىدى. ئۇ شۇ ئاچچىقىدا كولۇڭ قىشىغا بېرىپ ئىككى-ئۈچ چىلىمنى ئارتۇق چېكىۋەتتى. بۇ ئىشلاردىن ئۇ تولىمۇ خورلۇق ھېس قىلماقتا ئىدى. ئۇنىڭ كۆزىگە يەنە ئۇتتۇرىۋەتكەن خوتۇنى كۆرۈنۈشكە باشلىدى. ھەي، شۇ خوتۇننى نېمىشقىمۇ پوق يەپ دوغا تىككەن بولغىيدىم. ئۇ بۇنى ئويلىسا يۈرىكى مۇشۇك تاتىلىغاندەك ئېچىشاتتى. بولدى، سالۋات، جاھان ئۆزۈنىغۇ، مېنىڭمۇ ئامىتىم كېلىپ قالار. ئامەت دېگەن ئىككى يۈزلۈك نەرسە ئىكەن، ماڭا كۈلۈپ چىراي ئاچىدىغان كۈنلەرمۇ كېلەر. قولۇمغا پۇل كىرەر، خوتۇنمۇ كىرەر... -

ئۇ شۇنداق خىيالغا پېتىپ ئولتۇرغاندا تۇيۇقسىز ئارقا تەرىپىدىن كورت قىلغان بىر ئاۋاز چىقىۋىدى، چۆچۈپ كەتتى. كۆزلىرى ئالاق-جالاق بولۇپ، ئالدى-كەينىگە قارىغانىدى، ھېچ نەرسە كۆرۈنمىدى، ئۇ يۈرىكىنى سەل توختىتىپ تۇراتتى، ئارقىسىدىكى تونۇر ئىچىدىن بىرىنىڭ

پۇشۇلداپ تىنىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى.

— كىم؟

— ...

ئۇ قانداقتۇر بىرەر جىن-شايا تونۇردىن ئەيمىنگەندەك بولۇپ ئاستا تونۇرغا ئېگىلدى.

— كىمسەن؟ ئادەمىزاتمۇ يا...

— مە... مەن.

— نىمە ئىش قىلسەن تونۇردا؟

— ئە... ئەمدى... سوغۇقتا...

ياتقىلى...

— ئۆيۈڭ يوقمۇ؟ نىمە ئادەمسەن؟

— يوق، سائىلمەن.

— قەيەرلىكسەن؟

— تېگىم قاراقاشتىن.

— قارا قاشتىن؟!

— ھەئە.

قادىر شىپىلداق تەئەججۈپ بىلەن قارا قاشتىن دەپ يېنىشلاپ سوراپ قويغانلىقىنىمۇ سەزمىدى. لېكىن شۇ ھامان ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا چاقماق چېقىلغاندەك بولۇپ، بىر تەسادىپىي ئامەتتىن كۆزلىرى نۇرلىنىپ كەتتى. بىراق بۇ ئامەتكە يېتىشتە قاملاشتۇرالمىسا بېشى كېتەتتى. قاملاشتۇرالىسا جىرىڭلاپ تۇرغان پۇلغا كۆمۈلۈپ كېتەتتى. ئۇ بۇ پۇل بىلەن قولدىن كەتكەن بەختىنى، ئۇتتۇرۇۋەتكەن پۇللىرىنى، ئاشۇ پۇللارغا خوتۇنىنى، ئاتا-ئانىسىدىن مىراس قېلىپ، ئۇ قەرزگە ھېسابلاپ ئۆتكۈزۈۋېتىپ بەرگەن ئايۋان-سارايلىرىنى، ئەركەك توكى، جىگىرى بار يانتاياقلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ، ئارغىماقنىڭ ئۈستىدە قورغۇيدەك ئولتۇرۇپ ياغ چاينايدىغان نوچىلىقىنى، قادىر شىپىلداق دېگەن نامىنى — ھەممىنى قايتۇرىۋالالايتتى. ئۇ بۇلارنىمۇ ئويلاپ يەتتى. ئۇ بۇنىڭ ئۈچۈن ئوت-سۇغا كىرىشكىمۇ رازى ئىدى. قاملاشتۇرۇشقىمۇ كۆزى يېتەتتى. ئۇ بىردىنلا مۇئامىلىسىنى ئۆزگەرتتى، تىلىنى يۇمشاتتى:

— مۇساپىر ئوخشايلا، بىزنىڭ ئۆيگە بارايلى، ھازىر ھاۋا-جاھان بەكلا سوۋۇپ كەتتى. بۇ يەردە تۇنىسىلە تاڭ ئاتقۇچە قېتىپ قاللا. بىز مۇسۇلمان ئەمەسمۇ...

تونۇردىن چىققان كىشى ئۆزىنىڭ باغرى يۇمشاق، خىزىر سۈپەت ئادەمگە يولۇقۇپ قالغىنىغا خۇش بولۇپ، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ماڭدى.

بۈگۈنكى تۇتۇق ئاسماندا قۇياش ئۆزىنىڭ يېغى ئاز قالغان چىراغتەك غۇۋا جامالىنى كۆرسەتكەن چاغدا سېپىل دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدىكى رەستە يەنە دائىملىق شاۋقۇنىنى باشلىدى. دۇكاندارلار، يايمىچىلار دۇكانلىرىنىڭ ئالدىدىكى قارلارنى سۈپۈرۈپ، ئىسرىق سالماقتا. ئىسرىقدانىدىن ئادىراسمان، سەندەللەرنىڭ خۇش ھىدى

تارىماقتا. قايسىدۇ بىر ناۋاي تونۇرغا يۇلغۇن تاشلىماقتا، كىملەردۇر ئېشەككە ئارتىلغان قاقشال ئوتۇنىنىڭ سودىسىنى قىلىشماقتا، ئىمامى ئەزەمنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئېلىپ، ئالقانلارنى توپىغا سوۋاپ پۇل ساناشماقتا. يەنە كىملەردۇر پاتقاق كېچىپ ئۆز يولىغا ئالدىراشماقتا. ھەممە ئۆز ئىشى، ئۆز غېمىنىڭ كويىدا. شۇ ئەسنادا ھەممىنىڭ كۆزى ھەيرانلىقتىن چەكچەيدى.

ئۇزۇن تاسما غىلاپلىق پىچاق ئېسىۋالغان، قوش قاپاق، شاپۇرۇتلۇق بىرى ئىت تالىشىۋەتكەندەك ھۆتمە تۆشۈك بولۇپ كەتكەن كۇرەك جۇۋىسىنىڭ چۇپۇرلىرى ساڭگىلاپ، چۇرۇقىنىڭ يىرتىقلىرىدىن پايتىمىسى سۆرۈلۈپ قالغان ئوتتۇز-قىرىق ياشلاردىكى توپا چىراي، چاپاق كۆز، قولى باغلانغان بىرىنىڭ نالىسىگە قۇلاق سالماي، ئارقىسىدىن دۈشكەللىگىنىچە ئىتتىرىپ كەلمەكتە ئىدى.

— مېنى كۇنىنىڭ سىرىقىنى كۆرگىلى قويىسىلا، مەن بىر مۇساپىر، ھېچقانداق گۇناھىم يوق، جېنىم ئاكا، مېنى نەگە ئاپىرىلا؟ يارەببى...

بۇ نالە-پەرياد قۇلىقىغا كىرگەن بازار ئەھلى نېمە ئىش بولغانلىقىدىن ھەيرانۇ ھەس ئىدى.

— قادىر شىپىلداقكەن،

— توۋا، بىر مىسكىن، غېرىب-غۇرۋا بەندىنى!

— ھەق-دەۋا ئىشى چېغى...

— قادىر ئىگەم، بەندىلىرىڭنىڭ كۆڭلىگە تەۋپىق-ھىدايەت ئاتا قىل!

كىشىلەر شۇنداق دېيىشكىنىچە، بىر ئادەمنى باغلاپ ئالدىغا سېلىپ ماڭغان قادىر شىپىلداققا قاراپ تۇرۇپ قېلىشتى.

قادىر شىپىلداق ئىشىك باقارنىڭ قۇلىقىغا بىر نېمىلەرنى پىچىرلىۋىدى، سېپىل دەرۋازىسىنىڭ يان ئىشىكى ئېچىلدى. ئۇ، ھېلىقى كىشىنى قوينى سۆرىگەندەك سۆرەپ يامۇل ئىچىگە ئەكىرىپ كەتتى. ئىشىك يەنە ئېتىلدى.

شۇ تاپتا قادىر شىپىلداق ھەيدەپ كەلگەن ئادەمنىڭ تەقدىرى ئاشۇ ھەيۋەتلىك تۆمۈر دەرۋازىنىڭ ئىچىدىكى ئىشلاردەك سىر ئىدى. لېكىن سېپىل سىرتىدىكى ئىشلار ھەممىنىڭ كۆڭلىگە بەش قولدەك ئايان. يېقىندىن بېرى قاراقاش پەتىھى بولۇپتۇ. بۇ شەھەرنىمۇ پەتىھى قىلارمىش. دېگەندەك خەۋەرلەر شەھەر ئەھلىنى ساراسىمىگە سالماقتا ئىدى. خەلق غەمدە قالغانىدى. شۇڭا پۇقرالار ئاللادىن يۇرتنىڭ ئامانلىقىنى تىلەشتى. ئاۋاملا ئەمەس، قوراللىرىنى قۇچاقلاپ دۈگدىيىپ تۇرۇشقان ئىشىك باقارلارمۇ، سېپىل ئۈستىدىكى جېسەكچى-قاراۋۇللارمۇ غەمكىن كۆرۈنەتتى. ئۇلارنىڭ تۇرقىدىن ئەنسىزلىك چىقىپ تۇراتتى، ئەتراپقا ۋەھىمە، قورقۇنچ بىلەن قارىشاتتى، كۆڭلى ئۆيىدىكى چۆچۈرىدەك ئۇششاق باللىرىغا تارتىشاتتى. ئۆي-ماكانلىرىنى قورۇقداپ، سېپىل ئىچىگە كۆچۈپ كىرىۋالغان مەنسەپدارلارنىڭ كۆڭلىمۇ جايىدا ئەمەستەك قىلاتتى. كېچىلەرنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزگەنلىكتىن كۆزلىرى بەقەمدەك قىزىل ئىدى. شۇ كۈنلەردە پاتلانغان خام قەغەزگە «قاراقاشلىق ئىسيانچىلاردىن بىرىنى تۇتۇپ بەرگەنلەرگە 50 سەر كۈمۈش ئىنئام بېرىلىدۇ...» دەپ يېزىلغان ئېلان سېپىل دەرۋازىسىغا چاپلانغانىدى.

كۆپ ئۆتمەي بۇ ئېلان ئادەم كۆپ يىغىلىدىغان ھېيتگاھ دەرۋازىسى، سۇ دەرۋازىسى، قىزىق دەرۋازىسى، كۇجەن دەرۋازىلىرىنىڭ ھەممىسىگە چاپلاندى. بۇ ئېلانلار گويا قىيامەت قايىمنىڭ ئۇچۇرىدەك كىشىلەرنىڭ كۆڭلىگە تەشۋىش سېلىپ تۇراتتى. ۋەھىمىدىن غەمكىن كۆڭۈللەر لاي ئېقىندەك داۋالغۇماقتا. قايسى قىرغاق-

ئويمانلاردا پاناھلىنىشنى خىيال ئەتمەكتە ئىدى. ئۇلار ئۇچۇن جان ئامان قالسىلا مەيلى ئىدى. سېپىلى مۇستەھكەم يامۇلمۇ بۇ رېئاللىققا تەن بەرگەنىدى. ئۇلار شۇ ۋەجىدىن نۇرغۇن كۈمۈشنىڭ مەرىدىن كېچىپ، قاراقاشلىق ئىسيانچىلارنى جازالاشقا تۆت پۇتلۇق بولۇپ ئاتلانغانىدى.

قادىر شىپىلداق خۇشاللىقتىن گازىر كۆزلىرى قىسىلىپ كەتكەن ھالدا سېپىل دەرۋازىسىدىن چىقتى. ئۇنىڭ قوينى تومپىيىپ، بەلبېغى ئۈستىدىن ساڭگىلاپ قالغانىدى. شۇ تاپ ئۇنىڭ چىرايىدىن ئامتى كېلىپ، ھوشۇقى سىياھ، پوك، چاك چۈشكەن چاغلىرىدىكىدەك خۇشاللىق چىقىپ تۇرسىمۇ، لېكىن كۆڭلىنىڭ بىر يەرلىرى يەنە تەشۋىشتە ئىدى. ئۇ، شۇنداق تۇيغۇدا ھەممە ئۆز غەم-خىيالى بىلەن تەۋرەۋاتقان ھايات تويىغا سىڭىپ كەتتى.

* *

بۇگۈنمۇ ئاسماننى قارا بۇلۇت قاپلاپ تۇراتتى. خىرە يورۇپ تۇرغان ئاي ۋە بىر نەچچە يۇلتۇزنى ھېسابقا ئالمىغاندا جاھان يەنىلا ئاغزىنى يېپىپ قويغان تونۇردەك قاراڭغۇ ئىدى. باش ئەتىيازنىڭ غۇر-غۇر شامىلى توپا توزىتىپ كۆزنى ئاچۇرمايتتى. زېمىندىن ئەگىز سۈيىنىڭ نەم خۇش ھىدى كېلەتتى.

بىر چاغدا بارات ناۋاينىڭ دەرۋازىسى غىچىرلاپ، كوچىدا تۆت-بەش كۆلەڭگە پەيدا بولدى ۋە يەنە ھايالشمايلا قاراڭغۇلۇقتا غايىپ بولدى. ئۇلاردىن بىرىلا سۆرۈلۈپ قالدى. ئۇ شۇ تاپ شامال سوققان يىكەندەك ئىغاڭلاپ ئارانلا ئۆرە تۇراتتى. پۇت-قوللىرىنىڭمۇ ماغدۇرى قالمىغاندەك ئىدى.

ئۇ يەنە تونۇر بېشىغا كەلدى. قانداقتۇر بىر گۇمان، ئىستەك بىلەن تونۇر ئىچىگە بويۇنداپ قاراپ باقتى. تونۇردىن ئەمدى ئادەم ئەمەس، ئۆچۈپ قالاي دەپ قالغان قوقاسنىڭ جىلۋىلىك ئۇچقۇنى كۆرۈندى. ئۇنىڭ ئازابلىق كۆڭلى نېمىگىدۇر مەيۈسلەنگەندەك بولدى. ئۇنىڭ يۈرىكى شۇ تاپ ئاشۇ قوقاسقا كۆمۈلگەندەك ئازابلانماقتا ئىدى. كۆزلىرى چاناقلىرىغا تۇشقان ياشتىن خىرەلىشىپ كەتكەنىدى. دەرد-ھەسرىتىنى ئىچىگە سىغدۇرالمىغاندەك پات-پات ئېغىر خورسىناتتى.

قويندىكى ئاشۇ پۇللارنى ھەپتە-ئون كۈن كۆتۈرۈپ يۈرۈۋالغىنى قالغان چېغى. قايسى كۈنى كېچىسى ئامتى كېلىپ ھوشۇقى ئازراق پوك، سىياھ چۈشۈپ بەرگەندى، مانا بۈگۈن «مېنىڭ قولۇم ئەمەس، جەمشىت پىرىمنىڭ قولى، دەتتىكام!» دەپ ئىككى ئېتىشىغا قويندىكى پۇللارنىڭ ھەممىسى باشقا بىرىنىڭ قوينىغا كىرىپ كەتتى. ئۆزىنىڭ چوڭ تاشلاپ سالغىنىغا ھېچ ئىشەنمەيلا قالدى. ئۇ چۈش كۆرگەندەكلا بولدى. كۆز ئالدىدا روي بەرگەن بۇ ئىشلارنىڭ راست-يالغانلىقىغا ھېچ ئىشەنچ قىلالمىدى. تېخى گەدىنىگە تۆپلەپ قەرز مىندى. ھەي، سورۇنغا بىرەر تەلە قېتىلىپ قالغانمىكىن؟ باشقىلار ئازراق چەكسىلە، باشلىرىدىن كەتكىلى تۇرۇپلا، دەۋاتاتتى. شۇنداق بولدىمىكىن-يا؟! ئالدىراڭغۇلۇق قىلىپ قويدۇم. سورۇننىڭ بېشىدىلا چوڭ گەپ قىلىپ سالدىم، ھېلىمۇ ئىشلىتەلمىدىم. قولغا پۇل كىرگەن چاغدا، كونا قەرزلىرىنىڭ ئايىغىنى ئۈزىۋەتكەن بولسامۇ بوپتىكەن. ئۇنىڭ يەكەن، يېڭىسار، كۇچا تەرەپلەرگە بېرىپ كېلىش خىيالى بولسىمۇ، لېكىن ئۇ تەرەپلەرنىڭمۇ تىنچ ئەمەسلىكىنى، يېغىلىق بولۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ توختاپ قالغانىدى. تەۋەككۇل قىلىپ باققان بولسام، خۇدا رىسقىمنى بەرسە، بىر چاغلاردىكىدەك بىر خۇرجۇن پۇلنى ئاتقا ئارتىپ، بىر

خوتۇننى ئارقامغا مىندۇرۇپ كېلەر ئىدىم...

ئۇ بۇلارنى ئويلاپ، قولىدىن چىقىپ كەتكەن پۇللارغا ئىچى ئاغرىيتتى. يۈرىكى ئەلەمدىن ئۆرتىنەتتى.

ئۇنىڭ خۇمارى تۇتۇپ، يەنە چەككۈسى كەلگەندى. ئۇ بۈگۈنمۇ ئاچچىقنى ئىچىگە يۇتۇپ، كۈلۈك قېشىغا بېرىپ ئۈچ-تۆت چىلىمنى يالغۇز چېكىۋەتكەندى. باشلىرىنىڭ بىر يەرلىرى ھېلىمۇ ئېسىلىپ، لوقۇلداپ ئاغرىۋاتاتتى. ئۇ بىردەملىك بولسىمۇ، ھەممىنى ئۇنتۇشقا تەقەززا ئىدى

ئۇ ئورنىدىن قوپۇپ، تام-تورۇسلارنى سىلاشتۇرۇپ بېقىپ، قولىغا چىققۇدەك ھېچنەرسە ئۇچرىتالمىدى. ئۇ شۇ ھالدا بىردەم مەڭدەپ يۈرۈپ ناۋايخانىنىڭ قېيسىيىپ قالغان ئىشكىنى تاپتى، ئاندىن ئۆتۈكىنىڭ قونجىدىن؛ خەنجىرنى سۇغۇرۇپ، ئىشىكتىن قىيپال يىرماقچى بولۇۋېدى، ئىشىك ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ گۆدەك قاراڭغۇ ئۆيگە كىرىپ، بىر نەرسىگە پۇتلىشىپ كەتتى. قاراڭغۇلۇقتىن شاخ-شۇمبىلارنىڭ شاراقلىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. شۇ ھامان ئۇنىڭ كۆڭلىگە بىر ئوي كەلدى-دە، تىمسىقلاپ يۈرۈپ بىر باغ شاخنى سۆرەپ چىقىپ تونۇرغا تاشلىدى. تونۇردىن بىردەم ئىس-تۈتۈن ئۆرلەپ، ئارقىدىن لاپ قىلىپ ئوت كۆتۈرۈلدى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىمۇ، كۆڭلىمۇ يورۇپ كەتتى. ئۇ ئۆيگە يەنە كىردى. ئوتنىڭ يورۇقىدا ئەمدى ھېچنېمىگە پۇتلاشمىدى.

دۈشمىنىڭنىڭ بىر تال تۈكىنى يۇڭدىساڭمۇ ئارام. ھەي بارات ناۋاي، سۆكسۆك ئوتۇنغا چىدىماي، پاسا قالغان باراتۋاي، نەچچە ئۇلاغ ئوتۇنۇڭ تۈگۈل ئۆي-ۋاقىڭنى كۆيدۈرۈپ كۈل قىلىۋاتسامۇ دەردىم چىقمايدۇ.

تونۇرغا ئوتۇن تازا كەپلەندى. تونۇردىكى ئوتۇن چاراسلاپ كۆيەتتى. ئۇ قوللىرىنى ئوتقا قاقلاپ ئىللىتتى. ئاندىن قوينىدىن چىلىمنى، تەگۋاز خالتىسىنى ئېلىپ ئالدىدا قويدى. خالتىدىن تەگۋاز ئېلىپ، پىرسلىتىپ ئۇۋۋاپ چىلىمنىڭ مەيخانىسىغا باسقاندىن كېيىن، بىر پاي ئۆتۈكنى سېلىپ كىگىز پايپىقىنىڭ تاپىنىغا چاپلىشىپ قالغان قاقچىلىك نەشىنى ئاجرىتىپ ئالدى. ئۇنىڭ گىرۋەكلىرىدىن تىرناقلاپ ئۈزۈپ، تەگۋاز ئۈستىگە تىزدى. ئاندىن بىر تال يۇلغۇن تەمچىگە ئوت تۇتاشتۇرۇپ چىلىمنى قولىغا ئالدى.

ئۇنىڭ پۇت-قوللىرى بوشاشماقتا ئىدى. مادارى ئاشۇ ئاغزى-بۇرنىدىن نوغۇچتەك چىقىۋاتقان تۈتۈن بىلەن قوشۇلۇپ چىقىپ كەتكەندەك قىلاتتى. لېكىن ئۇنىڭ يۈرىكىنى مۇجىغان، قورسىقىغا سىغماي قالغان دەرد-ھەسرىتى، پۇشايمىنى ئاشۇ تۈتۈنگە ئوخشاش ئۇنداق ئاسان چىقىپ كېتىدىغاندەك قىلمايتتى.

ئۇ يەنە چىلىم چېكىپ، خىيالغا غەرق بولدى. ئاشۇ ئوت ئىچىدىن ئۇنىڭغا ھېلىقى جۇلدۇر كېپەن، تەركىي دۇنيا كىشى، چېپىلغان تاۋۇزدەك بىر باش كۆرۈنگەندەك بولدى. بۇ باش ئۇنىڭ كۆز ئالدىغىلا ئېسىپ قويۇلغاندەك ئىدى. ئۇ، بۇ باشنى نەچچە كۈندىن بېرى كۆرۈپ تۇردى. كۆرمەي دېسىمۇ، كوچىلاردا كېتىۋېتىپ قاراپ سالدى. كۆزۈم كۆرمىگەي دېسىمۇ، خىيالىدىن كەتمىدى. سېپىل دەرۋازىسى، ھېيتگاھ دەرۋازىسى، سۇ دەرۋازىسى، گۆجەن دەرۋازىسىنىڭ ھەممىسىدە شۇنداق باشلار ئېسىپ قويۇلغانىدى. بۇ كاللىلارنىڭ بىرلىرى ئۈچ پاختىدەك ئاق ساقاللىق، بىرلىرىنىڭ تېخى بۇرۇتىمۇ خەت تارتمىغانىدى، يەنە بىرلىرى شور باغلىغان تۇز قاپىقىدەك قوتۇر، پاينەكباش ئىدى... ئۇنىڭ كۆزلىرى

هەر قېتىم ئاشۇ كالللارغا تىكىلگىنىدە، ئۇنى سۇر ۋە ۋەھىمە باساتتى. ئۇ بۇلاردىن كۆزىنى، خىيالىنى قاچۇرۇشقا تىرىشاتتى.

ئۇ يەنە بىر چىلىم چەكتى. يىلنە-جاۋاتقان ئوتقا قاراپ ئۆتكەنكىدەك ئىككى ئېغىز گېپىنى ئوڭشاپ قىلالمايدىغان يەنە بىرەرى يولۇقۇپ قالسىدى، مېنىڭ بۇ قوينۇم يەنە ئالتۇن-تىللاغا توشار ئىدى... دەپ شېرىن خىياللارغا چۆمۈلدى.

ئۇنىڭ خىياللىرىنىڭ چېكى يوقتەك قىلاتتى. ئۇ ھەر كېچىسى كېلىپ تونۇرغا قاراپ بېقىشنىمۇ خىيالىدىن ئۆتكۈزدى. ئامتى كېلىپ قالسا ئۇتتۇرىۋەتكەن ئاشۇ خوتۇندەك بىرەرىنى قولغا چۈشۈرۈشنىمۇ ئويلىدى، تەمە قىلدى... ئۇنىڭ خىياللىرى بارا-بارا چۈشتەك غۇۋالىشىپ كەتتى. ئەمدى ئۇنىڭ كۆزىنى ئېچىشقىمۇ ھەپىلىسى قالمىغانىدى.

* *

ئۇيۇق قىزارغاندا ھېيتگاھ جامەسىدىن تارقىغان. جامائەت بارات ناۋاينىڭ تونۇرى قېشىغا كەلگەندە بارات ناۋاي بىلەن ئىمكارلىرىنىڭ ئاللا-تۆۋىسىدىن توختاپ قېلىشتى. ھەممەيلەن نېمە بولغاندۇ دەپ تونۇرغا بويۇنداپ قارايتتى. كۆرەلىگەنلەر ياقا چىشلەپ توۋا قىلاتتى. ئارىدىن باغرى يۇمشاق بىرلىرى يىغلاپ كەتتى. كىملەردۇر دۇرۇت ئوقۇشاتتى. چۈنكى تونۇر ئىچىدە كۆيۈپ كۆسەيگىلا ئوخشاپ قالغان بىر ئادەمنىڭ «كاۋپى» تۈگۈلۈپ ياتاتتى. جامائەت ھە-ھۇ دېيىشىپ جەسەتنى تونۇردىن ئېلىشتى. ئەتراپنى كۆيۈپ كەتكەن كاۋاپنىڭ پۇرىقى قاپلىدى.

— ئاھ خۇدا، نېمە كۈن بۇ؟! باللىنى تونۇرغا ئوت سېلىڭلار دەپ چىقارتسام ھايال بولماي چىرقىراپ كىرىشتى، زۇۋانىمۇ گەپكە كەلمىدى. گاھى كېچىسى يېتىم-مۇساپىرلار كىرىپ يېتىۋالاتتى. بەلكەن بولسام ئۆيىدىمۇ يوتقان-كۆرپە خېلى كەگرى ئىدى. نېمە قىسمەت ئەمدى بۇ؟!

بارات ناۋاي نېمىگىدۇر پۇشايمان قىلاتتى، يىغلايتتى. تونۇر بېشى يىغا-زارە، ماتەم-مۇسىبەتكە ئايلاندى. ھەممىنىڭ كۆزىدىن تونۇرنى پاناھ ئەتكەن، ئىگە-چاقىسىز، غېرىپ-مۇساپىر ئۆچۈن يامغۇردەك ياش تۆكۈلمەكتە ئىدى. بۇ ئىش شۇ كۈنلا ئاشۇ تونۇردىن چىققان كاۋاپنىڭ پۇرىقىدەكلا ئەتراپقا تارالدى، ھەممە ئىچىنى ئاغرىتتى. خۇددى ئاشۇ باشلىرى كېسىلىپ، دەرۋازىلارغا ئېسىلغان ناتۇۋانلارغا ئىچ ئاغرىتقاندەك ئېچىنىشتى.

شۇنىڭدىن كېيىن قادىر شىپىلداقمۇ بارات ناۋاينىڭ بوسۇغىسىغا قەدەم باسمىدى. تاۋۇكا ئۇستىدە، چىلىم ئەتراپىدا ئۇنىڭ ئىسمى پات-پات تىلغا چىقىپ قالاتتى. بەزىلەر ئۇ يەكەن يېڭىسار، كۇچا تەرەپلەرگە بارىمەن، دەپ يۈرەتتى، كەتكەن ئوخشايدۇ، ئۇتۇپ بىر نەرسە كۆتۈرۈپ كېلەلەرمىكىن، دەپ گېپىنى قىلىشاتتى. لېكىن ئارىدىن خېلى كۈنلەر، ئايلار ئۆتتى، ئۇنىڭ دېرىكى بولمىدى بەلكىم ئۇ ناھايىتى يىراقلارغا كەتكەن چېغى.

(«يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىنىڭ 1993-يىللىق 6-سانىدىن)

مەسئۇل مۇھەررىر **كامىل تۇرسۇن**

سەلەي قاسىم

سەنئۇ شائىر بولامسەن؟

شائىرلىق كوچىسى بەك ئۇزۇن كوچا،
ياخشىسى، كىرمىگىن سەن بۇ كوچىغا.
كىرسەڭ كىر، مەن ساڭا دەپ قوياي شۇنى:
جېنىڭنى ئېلىپ كىر قەلەم ئۇچىغا.

كۆپ قەلەم ئۇپراتتىم دەيدىيۇ شائىر،
ۋە لېكىن ئەڭ ئاۋۋال ئۇپرايدۇ ئۆزى.
ئۇپرىغان چېغىدا يېرىم بىھوش ئۇ،
غەيرىي بىر ئوت يېنىپ چاقنايدۇ كۆزى.

ئەسىرى خەلقىنىڭ كۆڭلىگە ياقسا،
خۇش بولۇپ كېتىدۇ كىچىك بالىدەك.
ئاي، يىللاپ ئىشلەيدۇ بىر شېئىرنى دەپ،
ھەر قېتىم ئوقۇسا بىر يەر چالىدەك.

شائىرنىڭ كۆڭلىدە ھېسسىيات قىيان،
ئاقار ئۇ بىر ئۆمۈر تارتىسمۇ زىيان.
ئۆزىنىڭ تۇتقان بىر يولى بار تايماس،
ۋاي دېمەس، دات دېمەس، چاقسىمۇ چايان.

خەلقىنىڭ تىلى ئۇ، نازۇك دىلى ئۇ،
تومۇردا ئۇخچىغان قىزىل قېنى ئۇ.
ھاتەمدەك كېرىلىپ كەلسەڭ ئالدىغا،
بىر پۇلغا ئەرزىمەس دەيدۇ سېنى ئۇ.

بارساڭ بار ئالدىغا ھېسسىيات بىلەن،
بولمىسا يانسەن پىلسىرات بىلەن.
شائىرنىڭ بىر كۆنى مىڭ ۋاراق كىتاب،
ئوقۇساڭ بىلسەن ئىجتىھات بىلەن.

شائىرنىڭ شائىرغا ياقمىقى قىيىن،
تىللامسەن، ئۇرامسەن ئاڭا بىر تىيىن.
گەرچە خار بولسىمۇ تىرىكلىكىدە،
قەدرىگە يېتىمىز ئۆلگەندىن كېيىن.

(«شىنجاڭ ئەدەبىيات-سەنئەت گېزىتى» نىڭ 18-سانىدىن)

ئابدۇخېلىل ئابدۇخېۋىر

سىلەر ھايات كۆكىمدىكى ئاي

ئۇنۇت مېنى، ئۇنۇت كۆز ياشلار،
خىيالىڭدىن يىراق چۆرىۋەت.
ئۇنۇت مېنى ئازابلىق ھېسلار،
شادلىق كۆرسەڭ ماڭا بېرىۋەت.

ئۇنۇت مېنى بىۋاپا سۆيگۈ،
ئەمدى ساڭا كۆيۈشۈم ھارام.
ئۇنۇت مېنى ھىجران ئوتلىرى،
يېتىشۇن يۈرەك قېتىمدىن يارام.

ئۇنۇت مېنى خىرە كېچىلەر،
قۇچىقىڭغا بارمايمەن تىنەپ.
ئۇنۇت مېنى ۋەدىلەشكەن جاي،
ئەمدى سېنى يۈرمەيمەن ئىزدەپ.

ئۇنۇت مېنى ساختا مەغرۇرلۇق،
ئۆز قامىتىم ئۆزۈمگە ئايان.
ئۇنۇت مېنى تۆھمەت، ھىيلىلەر،
يىتسەڭ كۆزدىن مەن بەك شادىمان.

ئۇنۇت مېنى بىخود-بەگباشلىق،
ئېزىقۇۋەرمەي ساڭا ئەگىشىپ.
ئۇنۇت مېنى قۇرۇق سۆزمەنلىك،
سەنسىز ئۆتتۈم تاغلاردىن ئېشىپ.

ئۇنۇت مېنى غەيۋەت-ھەسەتلەر،
كۆڭلى ساڭا مۇشتاقلارغا بار.

ئۇنۇت مېنى روھسىز سادالار،
دىل ئۆيۈمگە ئۇتلۇق چېقىن يار.

ئۇنۇت مېنى تەنتەك خىياللار،
قەلبىم گۈلگۈن تىلەكلەرگە باي.
ئۇنۇتماڭلار مېنى سىرداشلار،
سىلەر ھايات كۆكمىدىكى ئاي.

(«يېڭى قاشتېشى» ژۇرنىلىنىڭ 1993-يىللىق 6-سانىدىن)

ئابدۇساتتار ناسىرى

ھەسەت

ھەسەت نېمە؟
ھەسەت دېگەن ئىت،
كۈن بويى كارۋانغا
قاۋاپ چىقىدۇ.

ھەسەت نېمە؟
ھەسەت ئۇ مۈشۈك،
كۈن بويى تۆشۈكتىن
ماراپ چىقىدۇ.

ھەسەت نېمە؟
ھەسەت ئۇ چاشقان،
كۈن بويى يۈرەكنى
غاجاپ چىقىدۇ.

ھەسەت نېمە؟
ھەسەت دېگەن ئىت،
مۈشۈك،
چاشقان!
ئۆمۈر بويى بىرىنى بىرى
قوغلاپ چىقىدۇ.

(«تەڭرىتاغ» ژۇرنىلىنىڭ 1993-يىل 3-سانىدىن)

چەت ئەل ئەدەبىياتىدىن نەمۇنىلەر

تۇرگېنېۋ (رۇسىيە)

ئورمان ۋە يايلاق

...كەينىگە يېتىلەيدۇ ئۇنى ئاستىلاپ،
قايتسۇن دەپ كەنتكە - گىرىمسەن باغقا.
ئۇ يەردە سايىۋەن لىپالار ئەنە،
لاندىشلار ئېگىدۇر خۇش بۇي پۇراققا.
قىرغاقتىن ئېگىلىپ تۇرىدۇ سۇغا
ئۇ يەردە ئۆسكەن تال - سۆۋادان قاتار.
يەر مۇنبەت، قويۇقتۇر دوپ دەرەخلىرى،
كەندىر ۋە چاقىقاقلار تارقىتار ئىپار.
ئاشۇ يەر سوزۇلغان چەكسىز شۇ قەدەر،
تۇپرىقى تۇرىدۇ مامۇقتەك چاقناپ.
ئۇ يەرنى قاپلىغان قارا بۇغدايلار
تېپىنىچ ۋە مەيىن چايقىلىپ تۇرار.
ئاپئاق ۋە سۇپسۈزۈك توپ - توپ بۇلۇتتا
يانىدۇ ئالتۇندەك ۋەزنى مول ئاپتاپ.
ئىزدىسەڭ تېپىلماس ھېچنەدىن تېگى،
تەرىپلەر ھەممە بۇ ماكانىنى ماختاپ.
— «كۆيدۈرۈلىدىغان شېئىرلار» دىن
ئېلىندى.

مېنىڭ بۇ يازمىشلىرىم ئېھتىمال كىتاب-خانلارنى زېرىكتۈرۈپ قويغاندۇر. مەن بۇرۇن ئېلان قىلىنغان بىر نەچچە خاتىرىلىرىم بىلەن ئىشنى تۈگىتىپ، كىتابخانلارغا تەسەللى بېرىشنى ئويلىغانىدىم. بىراق خوشلىشىش ئالدىدا ئۈۋچىلىق ھەققىدە بىر نەچچە كەلىمە گەپ قىلمىسام بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ.

مىلتىق ئېلىپ ئوۋ ئىتى بىلەن ئوۋ قىلىش تولىمۇ كۆڭۈللۈك بولىدۇ. سىز گەرچە تۇغۇلۇپلا ئوۋچى بولمىغان بولسىڭىزمۇ، لېكىن تەبىئەت ۋە ئەركىنلىكنى ھامان سۆيۈسىز، شۇڭا بىز ئوۋچىلارغا قىزىقماسلىقىڭىز مۇمكىن ئەمەس... مېنىڭ بۇ جەھەتتىكى گەپلىرىمگە قۇلاق سالغايسىز.

مەسىلەن، باھار كۈنلىرى تاڭ ئاتماستا ھارۋىغا ئولتۇرۇپ، سەيلە - تاماشىغا ماڭغان چاغدىكى خۇشاللىقنى سىز بىلەمسىز؟ سىز ئىشىك ئالدىغا چىققىنىڭىزدا... تىنىق ئاسماندىكى يۇلتۇزلار جىمىرلىشىدۇ. نەمخۇش مەيىن شامال تۇرۇپ - تۇرۇپ يېنىك دولقۇن-لاردەك ئۆرۈلىدۇ. تۈننىڭ يوشۇرۇن ھەم تۇتۇق ئاۋازى، قاراڭغۇلۇق ئىچىدىكى دەل - دەرەخلەرنىڭ شىلدىرلاشلىرى ئاڭلىنى-دۇ. خىزمەتكار ھارۋىغا گىلەم سېلىپ، ساماۋەر قاچىلانغان يەشىكنى ئايغىمىر تۇرىدىغان جايغا قويدى. ئىككىياندا ئات تېپىرلاپ تىنىمسىز پۇشقۇراتتى. ئەمدىلا ئويقۇدىن ئويغانغان بىر جۈپ ئاق غاز بىخارامان ئىڭاڭلاپ، يولدىن ئۆتۈپ كېتى-ۋاتاتتى. قاشانىڭ كەينىدىكى گۈللۈكتە كۆزەتچى بىمالال خورەك تارتماقتا ئىدى. ھەربىر ئاۋاز گويا ھاۋادا ئويۇپ قېتىپ قالغاندەك قىلاتتى. سىز ھارۋىغا چۈشكىنىڭىز-دە ئاتلار تەكشى قەدەم بىلەن مېڭىشىپ، ھارۋىدىن گۈلدۈرلىگەن ئاۋازلار كېلىدۇ... سىز ھارۋا بىلەن چېركاۋ ئالدىدىن ئۆتۈپ تاغدىن چۈشكەندىن كېيىن ئوڭغا بۇرۇلسىڭىز توسمىدىن ئۆتۈسىز... كۆل ئۈستىدە مانان

كۆتۈرۈلۈشكە باشلىغان. سىز سەل توڭلىغاندەك بولۇپ، جۇۋىڭىزنىڭ ياقىسى بىلەن يۈزىڭىزنى توسۇۋالىسىز. سىزنى ئۇيقۇ باسىدۇ. ئاتلار يولدىكى ئويمان يەرلەرگە يىغىلىپ قالغان سۇلارنى كېچىپ ئۆتكەندە، ناھايىتى ئۇنلۇك شالاقلىغان ئاۋاز چىقىدۇ. بۇ چاغدا ھارۋىكەش ئىسقىرتىپ قويىدۇ. لېكىن سىز مۇشۇ ئەسنادا تۆت كىلومېتىردەك ئۇزاپ كەتكەن بولىسىز... ئوپۇق قىزىرىشقا باشلايدۇ. ياۋا ئۆردەكلەر قېيىنزارلىقلاردا ئويقۇدىن ئويغىنىپ، كېلەڭسىز ھالدا ئوياق-بۇياقلارغا ئۇچۇشىدۇ. قۇشقاچلار قېلىن ئوت-چۆپلۈكلەر ئەترابىدا ۋىچىرلىشىدۇ. ھاۋا ئوچۇق، يوللار تېخىمۇ ئوچۇق كۆرۈنمەكتە. ھاۋا سۈزۈلۈپ، بۇلۇتلار ئاقاردى، يەر-جاھان يېشىللىققا پۈركەندى. دېھقانلارنىڭ ئۆيلىرىدە قالانغان دېۋىرقايلىق قارىغاي شاخ-شۇمبىلىرىدىن قىزىل نۇرلار چېچىلىدۇ. تېخى ئويقۇسىغا قانمىغان كىشىلەرنىڭ سۆزلەشكەن ئاۋازى دەرۋازا ئىچىدىن ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ، سۇبھى كۆتۈرۈلۈپ، ئۇنىڭ ئالتۇن تالالىرى ئاسمانغا يېيىلغان چاغ ئىدى. تاغ جىلغىلىرىدا توپ-توپ مانانلار ئاسمانغا كۆتۈرۈلەتتى. تورغايلار چاڭلداپ سايرىشاتتى. تاڭ ساباسى ئاستا-ئاستا قېنىق قىزىل رەڭلىك قۇياشنى ئېلىپ چىقتى. قۇياش نۇرلىرى ئېقىن سۇدەك ئېتىلىپ چىقاتتى. بۇ چاغدا سىزنىڭ يۈرىكىڭىز قۇشتەك ئويناپ كېتىدۇ. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى يېڭىلىق، خۇشاللىق ۋە زوقلىنارلىق! بۇ ئەترابتىكى يىراق جايلارمۇ ئېنىق كۆرۈنىدۇ. كىچىككىنە ئورمانلىقنىڭ كەينىدە بىر كەنت بار. ئۇنىڭ سەل نېرىسىدا يەنە بىر كەنت بار. بۇ كەنتتە بىر ئاق ئىبادەتخانا، تاغدا ئاق قېيىنزارلىقنىڭ كەينىدە بىر پارچە ساسلىق بولۇپ، بۇ دەل سىزنىڭ مەنزىلگاھىڭىز... چېپىڭلار جانىۋارلار، چېپىڭلار! چوڭ قەدەملەر بىلەن ئالغا ئىلگىرىلەڭلار.... پەقەت ئۈچ كىلومېتىرلا مۇساپە قالدى. كۈن چىقىشقا ئاز قالدى. ئاسمان شىشىدەك سۈزۈك... بۈگۈن ھاۋا چوقۇم ئىنتايىن ياخشى بولىدۇ. بىر توپ ئۆي ھايۋانلىرى كەنتتىن بۇ تەرەپكە كېلىۋاتاتتى. سىزنىڭ ھارۋىڭىز تاغ ئۈستىگە چىقتى.... نېمىدېگەن گۈزەل مەنزىرە بۇ-ھە! دەريانىڭ ئەگرى-توقاي ئاققان ئون كىلومېتىرچە جايدىكى مەنزىرىسى تۇمان ئىچىدە سۇس كۆك كۆرۈنەتتى. دەريانىڭ ئۇ قېتىدا يايپېشىل ئوت-چۆپلۈكلەر يېيىلىپ ياتاتتى. بۇ ئوت-چۆپلۈكلەرنىڭ ئۇ تەرىپىدە بولسا ئۈستى تۈپتۈز كەتكەن بىرقانچە ئېدىرلىق بار ئىدى. يىراقتا بولسا بىر نەچچە قۇش ساسلىق ئۈستىدە سايرىشىپ ئۇچۇپ يۈرەتتى. ھاۋا نەم بولغاچقا، قۇياش نۇرىدا يىراقتىكى مەنزىرىلەرنى ناھايىتى ئېنىق كۆرگىلى بولاتتى... ياز كۈنلىرىگە ئوخشىمايتتى. بۇ يەردە شۇ قەدەر ئەركىن نەپەس ئالغىلى بولىدۇكى، ئۆگە-ئۆگىلىرىڭىز راھەتلىنىپ، باھارنىڭ ساپ ھاۋاسىدا پۈتۈن ۋۇجۇدىڭىز يايراپ، ئۆزىڭىزنى شۇنچە تېتىك، ساغلام ھېس قىلىسىز!

ئىيۇل ئايلىرىنىڭ ئەتىگىنى تاڭ سەھەردە دەل-دەرەخلەر ئارىلاپ سەيلە قىلىشنىڭ قانچىلىك راھەت ئىكەنلىكىنى ئوۋچىلاردىن باشقا كىممۇ بۇنچە چوڭقۇر ھېس قىلالىسۇن! ئايىغىڭىز نەم ئوتلاقتا يېشىل ئىز قالدۇرۇپ بارىدۇ، سىز ھۆل بولۇپ كەتكەن دەرەخ شاخلىرىنى قايرىپ، ئۆزىڭىزگە يول ئاچقىنىڭىزدا بۇ يەردە توپلىنىپ قالغان ئىللىق ھاۋا سىزگە گۈپپىدە ئۇرۇلىدۇ. ھاۋا ئەرمەنلەرنىڭ ئاچچىق-چۈچۈك ھىدىغا تولىدۇ. يەنە قارا بۇغداي، شىۋاقلارنىڭ خۇش پۇراقلىرىمۇ كېلىپ تۇرىدۇ. يىراقتا بىر پارچە دوپ ئورمىنى قۇياش نۇرىدا ۋاللىداپ كۆز چاقنىتىدۇ.

هاۋا يەنىلا سالقىن بولسىمۇ، لېكىن بىر خىل ئىسسىق تەپنىڭ كېلىۋاتقانلىقى بايقىلىدۇ. ھەددىدىن زىيادە خۇش پۇراقلار سىزنىڭ بېشىڭىزنى ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. دەرەخزارلىقلارنىڭ چېكى يوق... يىراقتىكى بەزى جايلاردىلا ساغرىپ پىشقان ئارپىلار ۋە شاپتۇل چېچىكى رەڭگىدىكى بىر پارچە قارا بۇغدايلىق كۆرۈنىدۇ. بۇ چاغدا بىر ئات ھارۋىسى تاراقلاپ يېتىپ كەلدى. بىر دېھقان سالماق قەدەملەر بىلەن مېڭىپ كېلىپ، ئاۋۋال ئاتلارنى سايىلىق سالقىن جايلارغا ئاپىرىپ قويىدى... سىز ئۇنىڭ بىلەن سالاملىشىسىز، ئۇ كېتىپ قالىدۇ. سىزنىڭ كەينىڭىزدە ئورغاقنىڭ كۈچلۈك شارتىلدىغان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. كۈن نەيزە بويى ئۆرلىگەندە ئوت-چۆپلەر قۇرۇشقا باشلايدۇ. كۈن ئىسسىشقا باشلاپ، ۋاقىت سائەت-سائەتلەپ ئۆتۈپ كېتىدۇ... ئۇپۇق بارا-بارا قارىيىدۇ. ھاۋادا ئوتتەك قىزىق ھارارەت تارقىلىدۇ.

— ئاكا، بۇ يەردىن ئىچىدىغان سۇ تاپقىلى بولارمۇ؟ — دەپ سورايسىز چۆپ ئورۇۋاتقان بىر ئادەمدىن.

— ئاۋۇ تەرەپتىكى جىلغىدا بىر قۇدۇق بار.

سىز يۆگەي بېسىپ كەتكەن قېلىن ياۋا ياڭاقلىقتىن ئۆتۈپ، جىلغىغا چۈشكىنىڭىزدە، تىك يار تېگىگە يوشۇرۇنغان بىر بۇلاقنى كۆرىسىز، قېلىن يوپۇرماقلىق دوپ دەرەخلىرىنىڭ شاخلىرى سۇ يۈزىنى چۈمكىۋالغان، سىز يۇمران دەرەخ شاخلىرى ئارىسىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان زۇمرەت سۈنى كۆرىسىز. سىز دۈم يېتىپ بۇ سۇدىن قانغۇچە ئىچكىنىڭىزدە سىزگە ھېچنەرسە خۇشياقماس بولۇپ قالىدۇ. سىز ھازىر سايە چۈشۈپ تۇرغان سالقىن يەردە خۇش بۇي نەم ھاۋانى سۈمۈرۈپ، ناھايىتى راھەتلىنىۋاتقانسىز، لېكىن شۇ تاپتا سىزنىڭ قارشى تەرىپىڭىزدىكى چاتقاللىقلار ئوتتەك قىزىپ كەتكەن، ئۇ ئاپتاپتا خۇددى ساغرىپ كەتكەندەك كۆرۈنىدۇ. ئەمدى بۇ نېمە ئۇشتۇمتۇت بوران چىقىپ شۇنچە تېز بېسىقىپ قالدى. ھاۋا بىر سىلكىنگەندەك بولدى. بۇ گۈلدۈرماما ئاۋازى ئەمەسمۇ؟ سىز جىلغىدىن چىقىسىز... ئۇپۇقتىكى قوغۇشۇن رەڭلىك نېمە ئۇ؟ ئىسسىق ھاۋا قويۇقلاشقانمۇ قانداق؟ قارا بۇلۇتلار تۈرۈلۈپ كېلىۋاتامدۇ-يا؟... بۇ چاغدا چاقماق شولىسى يالت-يۇلت قىلىپ قالدى... ئۇھ، ئەسلىدە بۇ قاتتىق يامغۇرنىڭ شەپىسى ئىكەن-دە! ئەتراپقا ھېلىمۇ كۈن نۇرى چۈشۈپ تۇراتتى. يەنىلا ئوۋ ئوۋلاشقا بولاتتى. لېكىن قارا بۇلۇتلار كۆپىيىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئالدىدىكى بىر تەرەپ گويا چاپاننىڭ يېڭىگە ئوخشاش بىر ئېچىلىپ، بىر يېپىلىپ، ئاسمان گۈمبىزىدەك ھەممە جاينى چۈمكىۋالغانىدى. كۆزنى يۇمۇپ-ئاچقىچە پۈتۈن جاھان قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قالدى... تېز يۈگۈرۈڭ! ئاۋۇ تەرەپتە قۇرۇق ئوت-چۆپ بېسىپ قويغان لاپاس باردەك قىلىدۇ... تېز يۈگۈرۈڭ!... چاپسان بېرىپ ئۇنىڭ ئىچىگە كىرىۋېلىڭ... يامغۇر نېمىدېگەن قاتتىق ياغقان-ھە! چاقماق نېمىدېگەن يورۇق! بەزى جايلاردا يامغۇر تامچىلىرى لاپاسلاردىن ئۆتۈپ خۇش بۇي ھىد كېلىپ تۇرغان قۇرۇق ئوت-چۆپلەرگە تامچىلايتتى... لېكىن قاراڭغا، يەنە كۈن چىقتى، قاتتىق يامغۇر ئۆتۈپ كەتتى. سىز قايتىپ چىقىڭ، يارەببىم، ئەتراپ شۇ قەدەر خۇشاللىققا چۆمۈپ نۇرلانغان. ھاۋا شۇ قەدەر ئوچۇق ۋە ساپ، بۆلدۈرگەن ۋە موگۇلار نەقەدەر خۇش پۇراقلىق-ھە!

لېكىن قاش قارىيىپ، كەچ كىرىپ قالغانىدى. كەچكى شەپەق چوغدەك تاۋلىنىپ، ئاسماننىڭ يېرىمىنى ياپقان ئىدى. كۈن ئولتۇرۇپ كېتىۋاتاتتى. ھاۋا ئىنتايىن

ئۇچۇق بولۇپ، سۇپسۇزۇك شىشىگە ئوخشاپ
كېتەتتى. يىراقنى نېپىز تۇمان باسقان
بولسىمۇ، ناھايىتى ئېنىق كۆرۈنەتتى.
ھېلىلا يەنە سۇس ئالتۇن رەڭ نۇرغا
تولغان ئورمانلىقتا شەبنەم بىلەن چوغدەك
ئالتۇن نۇرلار چۇشۇپ تۇراتتى. دەل-دە-
رەخلەرگە، ئېگىز-ئېگىز دۆۋىلەنگەن
ئوت-چۆپ دۆۋىلىرىگە كۆلەڭگە چۇشۇپ
تۇراتتى. كۈن ئولتۇردى. بىر يۇلتۇز
ئولتۇرۇپ كېتىۋاتقان قۇياش ھاسىل قىلغان
ئوت دېڭىزىدا دەسلەپ يالت-يۇلت قىلىپ
چاقنىدى... بۇ ئوت دېڭىزى ئاستا-ئاستا
ئاقىرىشقا، ئاسمان كۆكىرىشكە باشلىدى.
يەككە كۆلەڭگە غايىب بولۇپ، ھاۋانى
تۇتەك باستى. سىزنىڭ چۈشكۈن قىلىدىغان
كەنتىڭىز — دېھقانىنىڭ كەپىسىگە قايتىدىغان
ۋاقتىڭىز بولۇپ قالدى. شۇڭا مىلتىق
كۆتۈرۈپ، ھېرىپ-چارچىغانلىقىڭىزغا قارىماي
يۈرۈپ كېتىسىز... تۈن قاراڭغۇلۇقى باشلان-
دى، يىگىرمە قەدەم نېرىدىكى نەرسىنى
كۆرگىلى بولمايتتى. ئىتنىڭ ئاق رەڭگى
قاراڭغۇدا ئارانلا كۆرۈنەتتى. ئاشۇ چاتقال-
لىقلار، ئۈيۈق تەرەپ غۇۋا يورۇق تۇرات-
تى... بۇ نېمە؟ بىر زور يانغىنمۇ؟ ياق،
بۇ ئاينىڭ تۇغۇشى، پەستىكى ئوڭ تەرەپ-
تىن كەنتتىكى چىراغ نۇرلىرى كۆرۈندى...
سىز ئاخىرى قونالغۇغا يېتىپ كېلىپ،
دېرىزىدىن ئاق داستىخان سېلىنغان
شىرەنى ۋە شام يورىتىپ تۇرغان تەييارلان-
غان كەچلىك غىزانى كۆرىسىز...

بەزىدە سىز ھارۋىغا ئولتۇرۇپ چىل
ئوۋلاشقا ئورمانغا بارىسىز. ھارۋىنىڭ ئېگىز
ھەم قويۇق ئۆسكەن قارا بۇغدايلىق
ئارىسىدىكى تار يوللاردىن ئۆتۈشى تولىمۇ
كۆڭۈللۈك تۇيۇلىدۇ. باشاقلار يۈزىڭىزگە
يۇمشاقىنە ئۇرۇلىدۇ. لەيلىقازاقلار ئايىغىڭىزدا
سۆرۈلۈپ، ئەتراپتا بۆدىنىلەر ۋاقىلداپ
سايرىشىدۇ. ئاتلار ئېرىنچەكلىك بىلەن
قەدەم تاشلاپ مېڭىشىدۇ. سىز ئورمانلىقتا
يېتىپ كېلىسىز. بۇ يەر سالقىن ھەم
جىمجىت. ھەيۋەتلىك سۇۋادان تېرەكلەرنىڭ
يوپۇرماقلىرى ئۈستىڭىزدە شىلدىرلايدۇ. ئاق
قېيىنلارنىڭ ساڭگىلاپ چۈشكەن شاخلىرى
لەرزان يەلپۈنىدۇ. بىر تۈپ يوغان دوپ
دەرىخى يەنە بىر تۈپ ئېسىل لىپا دەرىخى
قېشىدا جەڭچىدەك قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ.
سىزنىڭ ھارۋىڭىز يايپېشىل چىمەنلىك،
ئالا-بۇلماچ سايە چۈشۈپ تۇرغان چىغىر
يولدا كېلىدۇ. بىر سېرىق كۆكيۈن ئالتۇن
رەڭلىك ھاۋادا بىر پەس ئايلانغاندىن
كېيىن ئۇشتۇمتۇت ئۇچۇپ كەتتى. ئۇششاق
پاشا-كومۇتىلار توپ-توپ بولۇشۇپ ئايلىنىپ
كۆلەڭگىدە پارقىراپ، كۈن نۇرىدا قارا
بولۇپ كۆرۈنىدۇ. قۇشلار بىخارامان سايرى-
شىدۇ. تومۇزغىلار چىرىلدىشىدۇ. بۇ ئاۋازلار
قوڭغۇراق گۈللەرنىڭ خۇش پۇراق ھىدى
بىلەن بەكمۇ ماسلاشقان. سىز يەنە
مېڭىۋەرسىڭىز ئورماننىڭ ئىچكىرىسىگە كىرىپ
كېتىسىز... ئورمان قويۇقلىششقا باشلايدۇ...
سىز ئۆزىڭىزنى تىل بىلەن تەسۋىرلىگۈسىز
تىمتاسلىق ئىچىدە ھېس قىلىسىز. ئەتراپمۇ
ئۇيقۇسىراپ جىمجىتلىقتا چۆككەن. بىردىنلا
شامال چىقىپ، دەرەخلەرنىڭ شاخلىرى
خۇددى ئۇشتۇمتۇت كۆتۈرۈلگەن دولقۇنلا
ردەك شاۋقۇنلايدۇ. بۇلتۇرقى قوڭۇر رەڭ
غازاڭلار ئاستىدىن ئۈنۈپ چىققان ئوت-چۆپ-
لەر ناھايىتى ئېگىز ئۆسۈپ، موگۇلارمۇ
ئۆزلىرىنىڭ مالخايلىرىنى كىيىشىپ، بىر
چەتتە تىك قەد كۆتۈرۈپ تۇرۇشىدۇ.
توشقان ئۇشتۇمتۇت يۈگۈرۈپ چىققاندا،
ئىتلار قاتتىق ھاۋشۇپ، ئۇنىڭ كەينىدىن
قوغلاپ كېتىدۇ...

مۇشۇ ئورمانلىقتا كۈزدە قىرغاۋۇللار
ئۇچۇپ كەلگەندە بۇ يەر تېخىمۇ گۈزەللىشىپ
كېتىدۇ! قىرغاۋۇللارنى ئورمانلىقنىڭ ئىچكى-

رىسىدە ئەمەس، بەلكى ئورمانىنىڭ ئەتراپىدىمۇ تاپقىلى بولىدۇ. شامال، قۇياش، يورۇقلۇق، كۆلەڭگە، ھەرىكەت، ئاۋازلارمۇ يوق. يېقىملىق ھاۋادىن كۆزدىكى ئۈزۈم ھارىقىغا ئوخشاش خۇش پۇراق كېلىدۇ. يىراقتىكى ساپسېرىق ئېتىزلىقلارنى بىر قەۋەت نېپىز تۇمان قاپلىغان. دەرەخ شاخلىرى ئارىسىدىن سۈزۈك ئاسمان كۆرۈنىدۇ. لېپا دەرەخلىرىنىڭ بىر قانچە شېخىدا ئەڭ ئاخىرقى ياپراقلار ئالتۇندەك تاۋلىنىدۇ. ھۆل يەرنى دەسسىسىڭىز يەر لۆمۈلدەيدۇ. بۇ يەردىكى ئېگىز-ئېگىز ئۆسكەن ئوت-چۆپلەر قىمىرلاپمۇ قويمايدۇ. ئۇزۇن-ئۇزۇن سوزۇلغان ئۆمۈچۈك تورلىرى سارغايغان ئوت-چۆپلەردە ۋاللىدايدۇ. بۇ يەردە ئۆزىڭىزچە راھەتلىنىپ نەپەس ئالغاندەك قىلىسىزمۇ، لېكىن كۆڭلىڭىز قانداقتۇر بىر خىل ۋەھىمە ھېس قىلىدۇ. سىز ئورمانلىقنى ئارىلاپ، يول بويى ئېتىزغا قاراپ بارسىز. بۇ جەرياندا سۆيۈملۈك ئوبرازلار، سۆيۈملۈك كىشىلىرىڭىز — ئۆلۈپ كەتكەنلىرى ۋە ھايات بارلىرىنىڭ ھەممىسى ئېسىڭىزگە كېلىپ، ئۇزۇندىن بۇيان ئۇيقۇدا ياتقان تەسىراتلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى بىردىنلا ئويغىنىشقا باشلايدۇ. تەسەۋۋۇرىڭىز ئۇچار قۇشلاردەك پەرۋاز قىلىدۇ. بارلىق نەرسە خۇددى كۆز ئالدىڭىزدا ئايان بولىدۇ ۋە ھەرىكەتكە كەلگەندەك بىلىنىدۇ. يۈرىكىڭىز بەزىدە بىردىنلا قاتتىق تېپچەكلەپ، قىزغىنلىق بىلەن ئالغا ئىنتىلىدۇ. بەزىدە تېگى يوق ئەسلىمىلەرگە غەرق بولىسىز. پۈتۈن ھاياتىڭىز خۇددى بىر قول ياغلىقتەكلا ئەپلەك ۋە تېز ئېچىلىپ يېيىلىدۇ. ئادەم بۇ چاغدا ئۆزىنىڭ پۈتۈن سەرگۈزەشتىلىرى، پۈتۈن ھېسسىياتى، پۈتۈن كۈچ-قۇدرىتى، پۈتۈن ۋىجدانىنى ئالقىنىغا ئالىدۇ. ئۇنىڭغا ھېچقانداق نەرسە توسقۇنلۇق قىلمايدۇ — قۇياش، شامال، ئاۋازلارمۇ ھەم...

كۈز كۈنلىرى ئەتىگەندە سوغۇق بولسىمۇ، كۈندۈزى ھاۋا ئوچۇق ھەم ئانچە سوغۇق بولمايدىغان كۈنلىرى ئاق قېيىن گويا چۆچەكلەردە تەسۋىرلىنىدىغان دەرەخلەردەك ئالتۇن رەڭگە كىرىپ، كۆپكۆك ھاۋا بوشلۇقىدا ناھايىتى چىرايلىق كۆرۈنىدۇ. ئۇ چاغلاردا كۈن ئېگىلىپ، ئۇنىڭ قىيپاش چۈشكەن نۇرلىرى ئانچە ئىللىق بىلىنمىسىمۇ، بىراق نۇرى ياز قۇياشىنىڭكىدىنمۇ كۈچلۈك بولىدۇ. نۇرلار ئەكس ئەتكەن ئاق تېرەكلەر قورۇق قاخشال بولۇپ قالغان بولسىمۇ، خۇش بولۇپ يېنىكلەپ قالغاندەك تۇرىدۇ. ساي، جىلغىلاردىكى قىراۋلار ئاقىرىپ ۋاللىدايدۇ. ئىزغىرىن شامال غازاڭلارنى دومىلىتىپ ئۇچۇرىدۇ. بۇ چاغدا دەريانىڭ ئويناق-ئەركە دولقۇنلىرى بىر ئۆرلەپ، بىر پەسىيىپ، لەيلەپ يۈرگەن غاز-ئۆردەكلەرنى ئېلىپ ماڭىدۇ. يىراقتا قويۇق سۆگەتلىك ئارىسىدا بىر تۈگمەن گۈرۈلدەيدۇ. كەپتەرلەر تۈگمەننىڭ ئۈستىدە ئۇچۇپ ئايلىنىپ، ئوچۇق ئاسماندا ئالا-بۇلماچ كۆرۈنۈپ جەۋلان قىلىدۇ...

يازنىڭ تۇمانلىق كۈنلىرىمۇ ناھايىتى گۈزەل كېلىدۇ. ئۇچچىلار بۇنداق كۈنلەرنى ياقتۇرمايدۇ. بۇنداق كۈنلەردە مىلتىق ئاتقىلى بولمايدۇ. چۈنكى ئۇچار قۇشلار سىزنىڭ ئايىغىڭىزنىڭ ئۈپ-چۆرىسىدە پۇرۇلداپ ئۇچۇپ، شۇ زامانلا ئاق تۇمان ئىچىدە غايىب بولىدۇ. ئەتراپنىڭ نەقەدەر جىمجىتلىقىنى تەسۋىرلەش تەس! ھەممە ئويغانغان، لېكىن ھېچ نەرسىدىن سادا كەلمەيدۇ. سىز بىر توپ دەرەخنىڭ يېنىدىن ئۆتكىنىڭىزدە ئۇ مىدىر-سىدىر قىلماي، مەغرۇر تۇرىدۇ. ھاۋاغا تەكشى تارقالغان نېپىز تۇمانلارنىڭ نېرىسىدىن ئۇزۇن-ئۇزۇن قارا كۆلەڭگە پەيدا بولىدۇ. سىز بۇنى يېقىن ئارىدىكى ئورمانمىكىن دەپ قالىسىز. لېكىن سىز يېقىن بېرىپ قارىغۇدەك بولسىڭىز،

بۇ تۇمان ئېتىز قىرلىرىدىكى قاتار-قاتار ئېگىز ئۆسكەن تەمەنلەر بولۇپ چىقىدۇ. ئۆستەڭىز ۋە ئەتراپىڭىزنىڭ ھەممىسىلا تۇمان... بىراق بۇ چاغدا مەيىن شامال سوقۇپ، شالاڭ ئىس-تۈتەككە ئوخشاپ كېتىدىغان تۇمانلار كەينىدىن گۈلنەپشەرەڭ ئاسمان نامايەن بولىدۇ. ئۇشتۇمتۇت قۇياشنىڭ ئالتۇن نۇرى پەيدا بولۇپ ئۇزۇن-ئۇزۇن نۇر تالالىرىنى ھاسىل قىلىپ، ئېتىزلىقلارغا، تۇمانلىققا شۇڭغۇپ كىرىپ كېتىدۇ. بۇنىڭغا ئۇلۇشۇپلا يەنە ئەتراپنى قاراڭغۇلۇق باسىدۇ. بۇ كۈرەش ناھايىتى ئۇزۇن داۋام قىلىدۇ. لېكىن يورۇقلۇق ئاخىرى غەلىبە قىلىپ، قۇياش نۇرلىرى ئىللىتىۋەتكەن ئەڭ ئاخىرقى تۇمانلار گاھ توپلىشىپ تەكشى يېيىلىپ، گاھ تۈرۈلۈپ ئايلىنىپ، نۇرلار چېچىلىۋاتقان تىنىق كۆك ئاسماندا غايىب بولىدۇ. مانا بۇ كۈن كۆركەم، كارامەت ئۇچۇق ھاۋالىق بىر كۈن بولۇپ قالىدۇ.

سىز ھازىر بۇ يەردىن يولغا چىقىپ، قورۇقتىن يىراقتىكى يايلاققا ئوۋ ئوۋلاشقا يۈرۈپ كېتىسىز، سىزنىڭ ھارۋىڭىز يېزا-قىشلاق ئارىلاپ ئۇن چاقىرىمچە ماڭغاندىن كېيىن چوڭ يولغا چىقىدۇ. سىز سان-ساناقسىز يۈك ھارۋىلىرىنى يانداپ، دەرۋازىلىرى ئۇلۇغ ئۇچۇق تۇرغان بىر نەچچە دەڭ-سارايلار ئالدىدىن ئۆتىسىز. قورۇ ئىچىدىكى بىر قۇدۇقنى، سايىۋەن ئاستىدا پۇرۇقلاپ قايناۋاتقان يەنە بىر ساماۋارنى كۆرىسىز، ھارۋىڭىز كەنتلەرنى ئارىلاپ كۆز يەتكۈسىز داللاردىن ئۆتۈپ، كەندىرلىك بويلاپ ئۇزۇن يول ماڭىدۇ. سېغىزخانلار بىر سۆگەتتىن يەنە بىر سۆگەتكە قونۇشىدۇ. ئۇزۇن-ئۇزۇن تىرنىلارنى كۆتۈرۈۋالغان دېھقان ئاياللىرى ئېتىزلاردا ئاستا مېڭىشىدۇ. ئەسكى بوز چاپان كىيگەن، مورىسىگە خۇرجۇن ئارتىۋالغان بىر يولۇچى ھارغىن قەدەملەر بىلەن كېتىپ بارىدۇ. پومېشچىكنىڭ كىلاسكىسىغا قېتىلغان قاۋۇل، ھارغىن ئاتلىرى ئۇدۇلىڭىزدىن چىقىپ كېلىدۇ. كىلاسكىنىڭ ئاستىغا سېلىنغان كۆرپىلەرنىڭ بىر چېتى ئېچىلىپ قالغان. پەلتو كىيگەن بىر خىزمەتكار ئاتلارنىڭ چۇلۋۇرىنى تۇتۇپ، ئارقىدىكى كىلاسكىغا دەسسەپ چىقىدىغان ئورۇندۇقتا ئالدىغا ئېڭىشىپ ئولتۇرىدۇ. ئۇنىڭ يۈزلىرىگە لاي-پاتقاق چاچراپ كەتكەن، سىز ئەمدى بىر كىچىك ناھىيە بازىرىغا يېتىپ كېلىسىز، بۇ يەردە ياغاچتىن ياسالغان قىڭغىر-سىڭغىر ئۆيلەر، چېكى يوق قاشالار، تاشتىن ياسالغان دۇكانلار، جىلغىدا قەدىمكى كۆۋرۈكلەر كۆرۈنىدۇ... يىراق-يىراقلارغا بارىسىز!... ماڭا-ماڭا ئاخىرى يايلاققا كېلىپ قالىسىز، سىز تاغدىن قارىسىڭىز بۇ مەنزىرە ئاجايىپ گۈزەل كۆرۈنىدۇ. بىر يۇملاق تۆپىلىك دولقۇنلىنىپ تۇرىدۇ. ھارۋا چاتقاللىقلار قاپلىغان جىلغىلار بىلەن تۈپىلىكنى ئايلىنىپ ئۆتىدۇ. پارچە-پارچە چاتقاللىقلار تولا يالىنىپ يۇملاق بولۇپ قالغان ئاراللارغا ئوخشايدۇ. تار چىغىر يوللار كەنتنى كەنتكە ئۇلايدۇ. ھەممىلا يەردە ئاپئاق ئىبادەتخانا بار. تۆت يېرىدە توسمىسى بار بىر ئۆستەڭ قۇيۇق سۆگەتلىكلەر ئارىسىدىن يالتىراپ ئېقىپ ئۆتىدۇ. يىراقلاردا تۇرنىلار قاتار-قاتار بولۇپ تۇرۇشىدۇ. كۆلچەكنىڭ بويىدا پومېشچىكنىڭ بىر قەدىمىي ئۆيى، ئۇنىڭ ئەتراپىدا خىلمۇ خىل ئۆيلەر، باغ-ۋاران ھەم خامان بار. ئەمدى سىزنىڭ ھارۋىڭىز ئۆز يولىدا توختىماي مېڭىۋېرىدۇ. تۆپىلىكلەر بارغانسېرى كىچىكلەپ، دەل-دەرەخلەرمۇ ئاران-ئاران كۆرۈنىدۇ. سىز ئاخىرى بىر پايانسىز يايلاققا كېلىپ قالىسىز!...

(ئاخىرى 124-بەتتە)

كۇرسانتلار ئەسەرلىرىدىن

ئابلىكىم ئابلىمىت

ساداقەت

(ھېكايە)

مېنىڭ سومكامنى كۆتۈرۈپ، ئالدىراپ ئىشخانىغا ماڭغان ۋاقتىم ئۇنىڭ ئەتىگەنلىك تازىلىقنى تۈگىتىپ ئۆيىگە ماڭغان مىنۇتلىرىغا توغرا كەلگەچكە، بىز ھەركۈنى ئەتىگەندە ئۇچرىشىپ قالاتتۇق.

ئۇ مېنى كۆرگەندە مەندىن نېمىندۇر تەمە قىلمىۋاتقاندەك چوڭقۇر ئېگىلىپ، سەدەپتەك چىشلىرىنى كۆرسىتىپ، ئىللىق تەبەسسۇم بىلەن سالام قىلاتتى. مەن ئۆزۈمنى مەغرۇر كۆرسىتىش ئۈچۈن سۇس كۈلۈمسىرەپ، بېشىمنى بوشقىنە لىڭشىتىپ قوياتتىم. بىراق ئۇ كەتكەندىن كېيىن ئىختىيارسىز ئارقامغا بۇرۇلاتتىم. كۆزلىرىم رەڭگى ئۆچكەن كۆك خالات ئىچىدە لىغىرلاپ تۇرغان ئەۋرىشىم بەدەنگە تىكىلەتتى. ۋۇجۇدۇمدا بىر خىل غىدىقلىغۇچى سېزىم ھاسىل بولاتتى.

ئۇ چىرايلىق ئىدى، كۆك خالات ئىچىدىن ئۆزىنى نامايەن قىلىپ تۇرغان زىلۋا قامىتى، چوقچىيىپ چىققان ئالمىدەك كۆكسى مېنى ئۆزىگە تارتىپ، سېھىرلىك تۇيغۇلار قايىنىمىغا سۆرەپ كىرەتتى. كېچىلىرى ئۇيقۇم قاچقان دەقىقىلەردە ئۇنى خىيالەن باغرىمغا بېسىپ، ئۇماققىنە لەۋلىرىگە ئەسەبىيلەرچە سۆيەتتىم.

مەشىنە ئوت گۈرۈلدەپ كۆيمەكتە، ئىشخانا ئىسسىق، باش چۆكۈرۈپ قىلغۇدەك ئىشمۇ، پاراڭلىشىدىغان ئادەممۇ يوق. راھەت بەخش سەزگۈلەر قوينىدا يايراپ، ئەپچىلگىنە كرېسلودا سوزۇلۇپ ياتاتتىم، ئىشىك ئېچىلىپ ئۇ يېنىك قەدەم تاشلاپ كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ قوش مەڭزى سوغۇقتىن ئالمىدەك قىزىرىپ كەتكەن ئىدى. پۈتۈمنى يىغىپ ئولتۇردۇم. ئۇنىڭ ئاپئاق، تولۇق چىشلىرى بۇرۇنقىدەك كۆرۈنۈپ، لېۋىدە شوخ تەبەسسۇم جىلۋىلەندى.

— سوغۇقنىڭ بۇنچىلىك قاتتىق بولىدىغانلىقىنى ئويلىماپتىكەنمەن، — دېدى ئۇ قوڭغۇراقتەك ئاۋازى بىلەن ئىشخانىغا كىرىشىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈشكە تىرىشىپ، — ئۆيدىن كەلگىچە بەك توڭلاپ كەتتىم، قارىسام ئىشىك ئوچۇق تۇرىدۇ، ئوتمۇ بار ئىكەن تېخى. سىزنىڭ ئىشىڭىزغا دەخلى يەتكۈزمەيدىغاندىمەن؟

خوتۇن كىشىنىڭ ھىيلىسى ئاجايىپ كۆپ بولىدىكەن، باشقا كۈنلەردە توڭلىمايدىغان كىشىنىڭ مەن يالغۇز قالغاندا توڭلاپ قالغىنىنى قارىمامدىغان. ھەرقاچان ئۆز تەلپىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن مۇشۇنداق بىر كۈننى تاللىغان-دە!

— ئۇنداق بولامدىغان، — دېدىم مەن ئىمكان بار ئىچكى ھاياجىنىمنى بېسىقتا تىرىشىپ، — باشقىلار يېزىغا خىزمەتكە كەتتى، زېرىكىپ ئۆلەي دېگەنىدىم، بەختىمگە يارىشا خۇدا سىزنى ئەۋەتىپتۇ... سىز كۈندىكىدىن كېيىن

كەلدىڭىزمۇ-قانداق؟

— ھەئە، بىر سائەت كېيىن قالدىم، — دېدى ئۇ مەن بىلەن پاراڭلاشقۇسى يوقتەك مەشكە تىكىلىپ ئولتۇرۇپ.

كۆڭلۈم غەش بولدى، شۇنداقتىمۇ بۇگۈن تەشەببۇسكار بولۇشۇم كېرەك ئىدى. شۇڭا ئاۋازىمنى يېقىملىق چىقىرىشقا تىرىشىپ:

— ئۆيىڭىزدە ئىشلىرىڭىز ئالدىراش ئوخشىمامدۇ؟ — دېدىم.

— ئانچە جىقمۇ ئەمەس. بۇگۈن بالامنىڭ دادىسىنىڭ كىيىمنى ئالماشتۇرۇپ قويمەن دەپ كېيىن قالدىم.

ھەيران بولدۇم، چوپچوڭ ئادەم تۇرۇپ ئۆز كىيىمنى ئۆزى ئالماشتۇرمىسا قانداق بولغىنى، نېمە دېگەن جاپاكەش ئايال بۇ. ماڭا قاراپ كۈلگىنىمۇ مۇشۇ سەۋەبتىن ئىكەن-دە.

— گېپىمگە ئەجەبلىنىۋاتامسىز نېمە؟ — دېدى ئۇ بىردىنلا كۆزلىرىدىن ئەلەم ئۇچقۇنلىرىنى تۆكۈپ. مەن ئۇنىڭ ئاق، سۇزۇك چىرايىغا غەم-قايغۇ سايە تاشلىغانلىقىنى تۇنجى قېتىم كۆردۈم.

— سىز بىلمەيسىز، بالامنىڭ دادىسى بىناكارلىق شىركىتىدە ئىشلەيتتى، بىز توي قىلىپ بىر يىلدىن كېيىن تامدىن يىقىلىپ كېتىپ... — ئۇنىڭ قاپقارا شەھلا كۆزلىرىدىن ئىككى تامچە ياش سىرغىپ چۈشتى، — ئىككى يىل بولدى، پۇت-قولى ھېچنېمىنى سەزمەيدۇ.

مېنىڭ پەرىزىم توغرا چىقتى. بۇنىڭدەك ئېرى سەزگۈسىدىن جۇدا بولغان، ئۆزى ياش، ئىش ئورنى، ئىش ھەققى تۆۋەن چوكان بىزدەك ئەرلىك كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغان، زەبەردەست يىگىتكە تەلپۈنمەي قالامتىمۇ! ئۇنىڭ ئېسىل مودا كىيىملەرنى كىيگۈسى، ھاياتنىڭ لەززىتىنى تېتىپ باققۇسى بار-دە، شۇڭا يالغۇزلۇقىنى بىلىپ ئەتەي كىرگەن، مەقسىتىنى ئېنىق ئېيتالماي

ياش تۆككىنىچۇ تېخى...

— كۈنلىرىڭىز زېرىكىشلىك ئۆتىدىغاندۇ؟ — دەپ سورىدىم مەقسەتكە يېقىنلاشماقچى بولۇپ، — كارىدورنى تازىلاشمۇ بىر جاپالىق ئىش، ئۆيگە بارسىڭىز يەنە ئاراملىق يوقكەن.

— زېرىكمەيمەن، زېرىككۈدەك ۋاقتىممۇ يوق، — دېدى ئۇ ياشلىرىنى سۈرتۈپ ئېغىر خۇرسىنىپ قويۇپ، — ئەتىگەندە بۇ يەرنى تازىلىۋېتىپ، ئۆيگە بېرىپ تاماق ئېتىمەن، قويلارغا يەم بېرىمەن، بالا باقىمەن، تەرەت تۆكىمەن، بۇ ئىشلار ماڭا كۆڭۈللۈك تۇيۇلىدۇ.

— ئۇخلىغىلى ياتقاندا يالغۇزلۇق ھېس قىلىدىغانسىز؟ — بۇ گەپلەرنىڭ ئېغىزىمدىن قانداق چىقىپ كەتكەنلىكىنى بىلمەي قالدىم. بىر خىل ئەسەبىي ئىنتىلىش ئىچ-ئىچىمدىن ئۆرلەپ چىقماقتا ئىدى. ئۇ سۆزۈمنى چاقچاق دەپ ئويلىغان بولسا كېرەك، شاپتۇل چېچىكىدەك قىزىرىپ كەتتى. مەن خاتىرجەم بولۇپ غەيرەتلىنىپ قالدىم:

— زېرىكسىڭىز ياتاققا كېلىپ... مەنمۇ يالغۇز... — ئۇنىڭ چىرايىدىكى قىزىللىق يوقىلىپ، مايسىدەك كۆكىرىپ كەتتى. بۇرۇن تۆشۈكلىرى كېڭىيىپ-تارىياتتى، قوشۇملىرى تۈرۈلەتتى، لەۋلىرى توختاۋسىز قىمىرلايتتى-يۇ، ئاۋۇش چىقمايتتى.

ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئېتىلىپ چىققان نەپرەت نۇرى تېنىمنى تورمۇزلاپ قويدى. ئاخىرقى سۆزلىرىم ئېغىزىمدىلا قالدى. تېنىمگە تىترەك ئولاشتى. قەددىم پۈكۈلۈپ، كۆزۈم يۇمۇلۇپ قالدى. ئۆزۈمنى چوڭقۇر ھاڭغا سىيرىلىپ چۈشۈپ كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلدىم. بىر چاغدا كىمنىڭدۇر ئاياغ ئاۋۇشى ئاڭلاندى. ئىشىك يېپىلدى. كۆزۈمنى ئاچتىم، ئۇ چىقىپ كەتكەن ئىدى.

مەندىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈردىمۇ ياكى خۇدا ئۇچرىشىشقا نىسىپ قىلمىدىمۇ،

ئەتىسىدىن باشلاپ ئۇنى كۆرمىدىم. بىر نەچچە كۈندىن كېيىن ياشانغان بىر ئەر كارىدورنى تازىلايدىغان بولدى.

بىر كۈنى ئىشخانىدا گېزىت كۆرۈپ ئولتۇراتتىم، خىزمەتدىشىم كىرىپ:

— خەۋىرىڭىز بارمىكىن، ئىلگىرىكى كارىدورنى تازىلايدىغان ئايال ئۆلۈپ كېتىپتۇ، ھەممىمىز نامازغا بارماقچى بولۇۋاتىمىز، — دېدى.

شۇندىلا ئۇنى كۆرمىگىنىمگە ئىككى ئايدىن ئاشقانلىقىنى سەزدىم. تېنىمگە يەنە تىترەك ئولاشتى.

— ئاغرىپ قالغانمىكەن؟ — دېدىم پەس ئاۋازدا.

— ئۇنىڭ ئېرى پالەچ ئىدى، ئېرى ئاخشام قازا قىپتىكەن، ئۇ ئېرىنىڭ ئىچ ئاغرىقىغا چىدىمىغان ئوخشايدۇ، يۈرەك كېسىلى قوزغىلىپ، بۈگۈن ئەتىگەندە نەپىسى توختاپ قاپتۇ.

ئۈنۈم ئىچىمگە چۈشۈپ كەتتى. كۆز ئالدىمدا ئۇنىڭ زىلۋا سىماسى تېخىمۇ نۇرلىنىپ كېتىۋاتاتتى.

مەسئۇل مۇھەررىر روزىمەھەممەت جۇمە

مەھەممەتجان ئۇبۇل

ئىمانسىز

نامازشام نامىزىدىن يانغان جامائەت مەسچىتتىن پاراڭ قىلىشقىنىچە چىقىپ كەلدى. نامازخانلارنىڭ ئالدىدا پاكار بويلۇق، قارا سەرپۇش تۇماق ئۇستىگە يوغان سەللە ئورىغان، ئۇزۇن قارا چاپان، مەسە كالاچ كىيگەن بارات مەزىن كېتىپ باراتتى. ئۇ ئۆزىگە ئەگىشىپ كېلىۋاتقان نامازخانلارغا قىزغىنلىق بىلەن ۋەزخانلىق قىلماقتا.

— ھازىرقى بەزى ياشلىرىمىزدا ئەدەب-ئەخلاقنىڭ يۇقۇندىلىرىمۇ تېپىلمايدۇ، گەپ-سۆزلىرىچۇ تېخى، ئاتا بوۋىلىرىمىزمۇ ئاڭلاپ باقمىغان گەپلەرنى قىلىشىدۇ.

— شۇنداق، شۇنداق، ئۇلار بۇزۇلۇپ كېتىۋاتىدۇ، — دېدى بىرەيلەن، — ئۇلار يا ئاتا-ئانىسىنى، يا چوڭلارنى ھۆرمەتلەشنى بىلمەيدۇ. ھاراق دېگەن نېمىنى ئىچىۋېلىپ تۈز يولدا ئېگىز-پەس دەسسەيدۇ تېخى.

— گەپ ئاتا-ئانىسىدا، — دەپ سۆزىنى داۋاملاشتۇردى بارات مەزىن، — دىيانەتلىك، بەشۋاق نامازنى قازا قىلمايدىغان كىشىلەرنىڭ بالا-چاقىلىرى خېلى ئەدەبلىك بولىدىكەن. نەدىكى ئىمانى سۇس، دىيانەتسىزلەرنىڭ باللىرى تاپتىن چىقىپ كېتىدىكەن.

— ئۇنداقلارنىڭ ئەدىبىنى ئاللا ئىگەم ئۆزى بېرىدۇ، — دېدى بىرەيلەن.

— مەزىناخۇنۇم، ئۆزلىرىنىڭ ياسىنجان خېلى ياخشى بالا بولغاندۇ-ھە؟ قايسىبىر تويدا مەست بولۇپ قالغىنىنى كۆرۈپ قالدىمۇ نېمە؟ — دەپ سوراپ قالدى بىرى.

— يوقسۇ، يوقسۇ! — دېدى بارات مەزىن ئالمان-تالمان، — بىزنىڭ ياسىنجان تولا ئوبدان بالا بولدى. ھاراق-تاماكا دېگەنلەرگە يېقىن يولىمايدۇ، ئىمانى كامىل دېسىلە!

— ئەلۋەتتە ئۆزلىرىنىڭ تەربىيىلىرى بىلەن شۇنداق بولغان-دە، — دېدى بىر نامازخان.

ئۇلار شۇنداق دېيىشكىنىچە كۆۋرۈك بېشىغا كېلىپ قالدى. بۇ چاغدا تۈن پەردىسى ئاستا-ئاستا يېيىلىپ كەلمەكتە

ئىدى. توساتتىن ئالدى تەرەپتىن ئوتتۇرا بويلۇق، شەپكىسىنى سىڭايان كىيىۋالغان بىر يىگىت تاماكىسىنى توغرا چىشلىگىنىچە دەلدەڭشىپ كەلدى-دە، نېمىگىدۇر پۈتلىشىپ يوغان سەللىلىك نامازخانلارنىڭ ئالدىدا پالاقلىدە يىقىلدى. گۇگۇم قاراڭغۇسىدا جامائەت ئۇنى تونۇيالماي غەزەپ-نەپرەتلىرىنى ئايىماي ياغدۇرۇشتى.

— بۇ قايسى ئىمانسىزنىڭ بالىسىدۇ، — دېدى بارات مەزىن ئۆزىنى باسالماي.

— بۇنداقلار دوزاختا تۇتۇرۇق بولىدۇ، — دېدى بىرەيلەن.

جامائەت ئۇنى بىردەم تىللاپ-قارغاشتى. ئارىدىن بىرى چىقىپ ئۇنى دۈشكەلىگەن پېتى ئورنىدىن تۇرغۇزۇپ قويدى. جامائەت سىنچىلاپ قاراپ چۆچۈپ كېتىشتى. بۇ بارات مەزىننىڭ ئوغلى ياسىن ئىدى. ياسىندىن قاڭسىق هاراق پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى. بارات مەزىننىڭ تىلى تۇتۇلۇپلا كەتتى.

هۇ!... هوي! ياسىن! نېمە ئىش بۇ! هۇ ئىمانسىز!

بارات مەزىن تىللىغىنىچە ياسىننىڭ يۈزىگە بىر كاچات سالدى. ياسىن ئۇيقۇدىن ئويغانغاندەك سەل چۆچۈدى-دە، بارات مەزىننى كۆرۈپ سۆزلىگىلى تۇردى:

— سەن مېنى ئىمانسىز دېدىڭما؟ مەن ئىمانسىزما؟ ئىمانسىز دېگەن سەن، سەن! مەسچىتكە يىغىلغان ئاشلىقنى سېتىپ... خەجلىدىڭ، يەنە... يەنە...

— جۆيلىمە بەدبەخت! — بارات مەزىن ياسىننىڭ يۈزىگە يەنە بىر كاچات سالدى. ياسىن ئورنىدا دەلدەڭلەپ تۇرۇپ يەنە سۆزلەشكە باشلىدى:

— مەسچىتنىڭ كىگىزلىرىنى ئوغرى ئالدى دەپ ساتمىدىڭمۇ؟ دەپ باققىنە دادا، سەن ئىمانسىزمىكەنسەن، مەنمۇ؟ يەنە هېلىقى ياغاچلارنى... ياغاچلارنى...

بارات مەزىن ئارقىسىغا يىقىلىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئاغزى توختىماي مىدىرلايتتى، لېكىن تاۋۇش چىقمايتتى.

مەسئۇل مۇھەررىر روزىمەھەممەت جۇمە

مەھەممەتئىمىن ياقۇپ

ئۇنتۇپ قېلىش

(هېكايە)

ئۇنى يوقلاپ كەلدىم. ئۇ دارىلمۇئەللىمىندىكى ساۋاقدىشىم ھەم يېقىن دوستۇم ئىدى. راستىنى ئېيتقاندا، ئۇنى نېمە ئۈچۈن يوقلاپ كەلگەنلىكىمنىمۇ بىلمەيتتىم. مەن توي قىلغاندا ئۇ تويۇمغا قاتناشقان ۋە بىر-ئىككى ئايدىن كېيىن مېنى يوقلاپ بارغانىدى. بۇ قېتىم ئۇ توي قىلدى، بىراق ئۇنىڭ تويىغا قاتنىشالمىدىم. ئارىدىن ئىككى ئاي ئۆتتى. مانا ئەمدى مەن ئۇنى يوقلاپ كەلدىم.

ئۇلار مېنى قىزغىن قارشى ئالدى. ئاندىن قانداق بولۇپ كېلىپ قالغانلىقىمنى سوراشتى. ئۇ مائارىپ ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرۈپ كەلگەندىن بۇيان بىر ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىشلەۋاتاتتى. ئۆيگە كىرىپ هەيران قالدىم. ئۆيى ناھايىتى ئېسىل بولۇپ، زامانىۋى جاھازلار بىلەن زىننەتلەنگەن ئىدى. ئۇ قانداق قىلىپ قىسقىغىنە ۋاقىت ئىچىدە بۇنچىلىك ئۆي تۇتۇۋالغاندۇ؟ ئۇ مېنى لۈم-لۈم كرېسلوغا تەكلىپ قىلدى،

ئۇلتۇردۇم. مەنمۇ ئۇقۇتقۇچى، توي قىلغىنىمغى-
مۇ بىر نەچچە يىل بولۇپ قالدى، بىراق
ئۆيۈم بۇنچىلىك ئەمەس. ئېھتىمال سەھرا-
نىڭ سەھرالىقى بولسا كېرەك. شەھەر
دېگەندە ئۆي تۇتماق ئاسان ئوخشايدۇ.
ئۇ مېنى چاي ئىچىشكە تەكلىپ قىلدى.
ئىچىدىن قارىسا سان-ساناقسىز تۆشۈكى
باردەك كۆرۈنىدىغان نەپىس پىيالىنى
قولۇمغا ئېلىپ قېنىق دەملەنگەن چايدىن
ئوتلىدىم. ئۇنىڭ بىلەن تاغدىن-باغدىن
پاراڭلاشتۇق. يېزىدا خىزمەت قىلماقنىڭ
قىيىنلىقىنى سۆزلىمىدىم، چۈنكى ئۇمۇ بىلىم
ئاشۇرۇشقا كېتىشنىڭ ئالدىدا بۇنىڭ تەمىنى
يەتكۈچە تېتىغانىدى. بالا-چاقىلىق بولۇپ
كەتكەنلىكىمنى ئاڭلاپ ئۇ ئۇھ تارتتى،
ئېچىنغاندەك قىلدى، كېيىن مۇبارەكلىدى.
ئۇنىڭ چىرايلىق ئايالى بىزگە چاي قۇيۇپ
بەرگەندىن كېيىن چىقىپ كەتكەنچە
كىرىپمۇ قويمىدى. ئۇنىڭدىن سورايدىغان
گەپلىرىم باردەك قىلاتتى. نېمىنى سوراي-
دىغان بولغىيدىم؟ ئىشقىلىپ بىر نېمىنى
سورىغۇم كېلىپلا تۇراتتى، كىرىسە بولاتتى،
ئاخىرى مەن گەپ ئارىسىدا ئۇنىڭدىن
سورىدىم:

— ئۇنى قانداق قىلىپ قولغا چۈشۈ-
رۈۋالغانسەن؟ مەكتەپتىكى چاغدا خەت
ياز، مۇھەببىتىڭنى ئىزھار قىل، دېسەم،
ياخشى كۆرۈشۈمغۇ كۆرىمەن، بىراق ئېگىز
شاختىكى ئالمىغا ئېسىلىمەن دەپ ئوڭدا
چۈشەرمەنمىكىن، دەپ ئۇنىمىغانىدىڭ.
ھەتتا مەن ئوتتۇرىدا ئەلچى بولاي
دېسەممۇ ئۇنىمىغان، ھالىمغا چۈشلۇق ئىش
قىلاي، شۇ قاتارلىق ئېسىل قىزنىڭ ئۆزى
بىلەن تەڭ، ھەتتا ئۆزىدىن ئۈستۈن تۇرىدى-
غان يىگىتنى بولۇشى چوقۇم، دېگەنىدىڭ.
ئاشۇ ئېسىل يىگىتنىڭ قولىدىن بۇ ئېسىل قىزنى
قانداق قىلىپ تارتىۋالغانسەن؟

— ۋۇي، بۇ ئۆيدە مېنىڭ ئايالىمۇ
بارمىكەن تېخى؟ ئۇنتۇپ قاپتىمەن، —
دېدى ئۇ ۋە ئورنىدىن قوزغالدى. ئۇ ئىشىك
تۈۋىگە بېرىشىغا ھېلىقى ئېسىل قىز پەتنۇستا
تاماق كۆتۈرۈپ كىرىپ كەلدى.

— مۇشۇنداق ئۇنتۇپ قېلىپ قولغا
چۈشۈرگەن بولمامدۇ؟ — دېدى ئېسىل
قىز ئۈستەلگە تاماقنى قويۇۋېتىپ.

كۈلۈشتۇق، مەكتەپتىكى كەپسىز
چېغىمىزدىكىدەك تەبىئىي ۋە شوخلۇق بىلەن
كۈلۈشتۇق. كۈلۈشۈپ ئولتۇرۇپ تاماق
يېيىشتۇق. بۇ پاراڭلاردىن ئۇلار ئىككىسىنىڭ
بىر-بىرىگە ناھايىتى ئىجىل ئەر-خوتۇنلار-
دىن ئىكەنلىكىنى سەزدىم. ئۇلارنىڭ
ناھايىتى كۆڭۈللۈك، خاتىرجەم ئۆتۈۋاتقانلىقى-
نى پەملىدىم. توي قىلغىنىغا ئۇزۇن بولمى-
دى، دەسلەپ مۇشۇنداق بولىدۇ، دەپ
ئويلىدىم. بىزمۇ شۇنداق بولغان، تويدىن
كېيىنمۇ خۇددى توي قىلىشتىن ئىلگىرى باغنىڭ
ئارقىسىدا، كەچقۇرۇنلىرى جىمىپ قالغان
مەكتەپ قورۇسى ئىچىدە، يالغۇز، خىلۋەت
ياتقىمىدا، دوقمۇشلاردا بىر-بىرىمىزنى مارد-
شىپ، كۆزلىرىمىزگە قارىشىپ يۈرگەن چاغلار-
دىكىدەك بىر-بىرىمىزگە قېنىشماي يۈرگەن،
ئەمما دەسلەپكى بالىمىز تۇغۇلغاندىن كېيىنلا
ھەر ئىككىلىمىز تەبىئىي رەۋىشتە بىر-بىرىمىز-
نى ئۇنتۇپ قېلىشتۇق، مېھرىمىزنى بالىمىزغا
بېرىدىغان بولۇشتۇق، تېخى بالىمىزنى
بىر-بىرىمىزدىن قىزغىنىشىپ ئۇرۇشۇپمۇ
قالاتتۇق. ئىككىنچى قىزىم تۇغۇلغۇۋىدى،
بالىغا كۆڭلى-كۆكسۈم خېلىلا توق بولۇپ
قالدى. ئانىسىغا بولغان ھېسسىياتىممۇ بىر
ئاز سۇسلاشتى. ئەمدى بالىمىزنى قىزغىنىپ
ئەمەس، بىر ئۆينى تۇتۇپ بولالماي
ئۇرۇشىدىغان بولدۇق. ئۆي دەپ كىرىپ-چى-
قىپ يۈرۈشلا كۇپايە قىلمايدۇ، زامانغا
لايىق، خەقلەرگە ئوخشاش ئۆي تۇتماق
بىر گەپ ئىكەن. ئاشۇنداق بولىدۇ،
بۇلارمۇ بىر-بىرىگە دەسلەپ قېنىشمايدۇ.

كېيىنچە، بولۇپمۇ مېنىڭكىگە ئوخشاش ئىككى بالىسى بولغاندا چۈشىنىپ قالدۇ. ۋۇي، مەن نېمە دەپ ئۇلارغا يامانلىق تىلەپ قالدىم؟ ياق، بۇ يامانلىق تىلىگەنلىك ئەمەس، ئىشلار ئاشۇ يۆنىلىشتە يۈرۈشۈپ بارىدۇ، بۇ تەبىئىي شۇنداق ئىش...

— سەن شەھەرگە كىرىۋېلىپ بەك ئوبدان قىلدىڭ، يېزىنىڭ جاپاسىنى بىزلا تارتىپ ئۆتۈپ كېتەيلى، — دېدىم مەن بولمىغۇر خىياللىرىمدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن.

— باشلىق بولۇپ قالسام سېنىمۇ ئەكىلىۋالارمەن، — دېدى ئۇ كۈلۈپ.

— ياق، سېنىڭ باشلىق بولۇش تەمەيىڭ يوق، شۇنداق ئەمەسمىدىڭ، ئەمدى شۈكرى قىلىدىغان يەرگە يەتتىڭ، ياكى بۇ كەمدە ئومۇمىي ئېقىمغا ئەگەشكۈڭ كېلىپ قالدىمۇ؟

— قويە ئومۇمىي ئېقىمىڭنى، تۇرمۇشۇم خاتىرجەم ئۆتسە، مائاشلىق بولغانىنىڭ نىشانىسى ئۈچۈن ياشىنىپ قالغان ئاتا-ئانامنى بېقىۋالسام شۇ كۇپايە، ئۇنىڭدىن كېيىن نېمە بولسام مەيلى.

داستىخان يىغىشتۇرۇلدى. ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ تېلېۋىزورنىڭ سىمىنى چاتتى ۋە:

— تىل-ئەدەبىيات دېگەننىڭ تاپشۇرۇقنى تەكشۈرمەك بىر گەپ ئىكەن. تېلېۋىزور كۆرگۈڭ بارمۇ؟ ئىشىم بىردەمدە تۈگەيدۇ، — دېدى.

ئۇ يىراقتىن كونترول قىلغۇچنى قولۇمغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ، يان ئۆيگە چىقىپ كەتتى. ئايالىمۇ قاچا-قۇچىلارنى يىغىشتۇرۇش ئۈچۈن ئاشخانىغا كىرىپ كەتكەنىدى.

مەن ھەيران ئىدىم، تۇۋا دەيتتىم ئۆزۈمگە، ئوقۇتقۇچىلارنى شەھەرلەردىن تۆۋەنگە، يېزىلارغا چۈشۈرۈپ تەكشەش ئېلىپ بېرىلىۋاتقان مۇشۇنداق بىر پەيتتە، ئۇ قانداق قىلىپ خىزمىتىنى بۇنداق ئالماشتۇرۇۋالالىغاندۇ؟ بىلىم ئاشۇرۇپ كېلىپ ئاشۇ يىراق يېزىغا بارغىلى ئۇنىمىغۇيدى، مائارىپ ئىدارىسىدىكىلەر ئۇنىڭ تەلىپىگە ئەجەب ئاسانلا ماقۇل بولدىغۇ؟ يېڭى ئالماشقان باشلىقلار ئاشۇنداق كۆڭلى يۇمشاق كىشىلەرمىدۇ؟ يېزىدا ئىشلەۋاتقان چېغىدا ئۇ دائىم ئالمىشىشنى ئېغىزىدىن چۈشۈرمەيتتى. بولدىلا، بۇ ئىشقا نېمانچە ئىچىمنى پۇشۇرۇپ كېتىمەن؟ بۇمۇ ئۆزىنىڭ ئىشىغۇ ئاخىر...

مەن يىراقتىن كونترول قىلغۇچنىڭ رەقەملىك توچكىلىرىنى بىر-بىرلەپ بېسىشقا باشلىدىم. ئىنگلىزچە «دەرىجىدىن تاشقىرى» دېگەن خەت يېزىلغان ئەڭ ئاخىرقى بىرىنى بېسىۋېدىم، يېقىملىق چەت ئەل مۇزىكىسى ئاڭلىنىپ، ئېكراندا تۆۋەندىكى كۆرۈنۈشلەر بىر-بىرلەپ نامايەن بولدى:

قېتىپ قالغان كۆرۈنۈش: مۇشۇ شەھەرنىڭ مەركىزىي كوچىلىرىدىن بىرى. يىراقتا بىر ئادەم غۇۋا كۆرۈندى. كۆرۈنۈش بارغانچە يېقىنلاپ كەلدى، ھېلىقى ئادەم يانتۇ تۇراتتى. كۆرۈنۈش يېقىنلاپ توختىشى بىلەن تەڭلا ئاندىن ئۇ ھەرىكەتلىنىپ ئۇدۇلغا قاراپ كېلىشكە باشلىدى... قايناق بازار. ئۇ ئىككى ئادەم بىلەن ئۇچراشتى، قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى. ئۇلار قاتارلىشىپ بازاردىن چىقىپ كەتتى... سودىگەرلەرنى ئۇچراشتۇرۇپ، ئارىدىن پايدا ئۇندۇرىۋالدى، دەپ ئويلاپ قالدىم.

تونۇش كوچا. ئوھوي، مۇشۇ كىچىككىنە شەھەرنىڭ كوچىلىرىغۇ بۇ!؟ بايىقى ئىككى ئادەم سالماق قەدەم تاشلاپ كەلمەكتە. كۆرۈنۈش تېخىمۇ يېقىنلاپ، ئېكراندا ئۇنىڭ كۆكرىكىنىڭ يۇقىرىسى كۆرۈندى. نېمە؟ بۇ كىشى دوستۇم، ئالدىراش تاپشۇرۇق تەكشۈرۈۋاتقان ئاشۇ تىل-ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسىمۇ نېمە؟ دەل ئۆزى شۇ. ئۇنىڭ چىرايىدا ئۈمىد، ئىشەنچ، يەنە خەۋپسىرەش،

بئاراملىق ئىپادىلىرى ئەكس ئېتىپ تۇرماقتا.
ئەنە، ئۇ ئۇدۇل ناھىيىلىك مائارىپ
ئىدارىسى بىناسىغا كىرىپ كەتتى. كۆرۈ-
نۈشلەر تېز ئالمىشىپ، ئۇنىڭ ئىدارىگە
بىرنەچچە قېتىم كىرىپ چىققانلىقىنى ئەكس
ئەتتۈردى.

مائارىپ ئىدارىسى ئىشخانىسى. ئۇ
باشلىقلار بىلەن سۆزلەشمەكتە. ئۈچ
نەپەر باشلىق (بىرى ئايال) ئۇنىڭ
سۆزلىرىنى ئاڭلاپ بولۇپ، يەنە ئۇنىڭغا
بىر نەرسىلەرنى چۈشەندۇردى.

— ئاتا-ئانام ياشىنىپ قالدى، يەنە
ئىنىلىرىم بار، ئائىلىمىزنىڭ ئىقتىسادىي
قىيىنچىلىقى بەك ئېغىر، — دېدى ئۇ سۆز
ئېلىپ، — بىلىم ئاشۇرۇشقا بېرىشنىڭ
ئالدىدا بۇ ئەھۋالنى سىلەرگە بىر قېتىم
ئېيتقانىدىم. ناۋادا مەن ئۆيلىنەي دېسەم
ئائىلەمدىكىلەر ماڭا ھەرگىز ياردەم
قىلالمايدۇ. ھازىرقى ئەھۋالدا تېخى مەن
ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالمىسام بولمايدۇ.
مۇشۇ نۇقتىدا...

— بۇنى بىز چۈشىنىمىز، خەتتىمۇ
بۇ ئەھۋاللارنى تەپسىلىي يېزىپسىز، بىراق
بىز ھازىر تەلىپىڭىزنى ئورۇنلاشقا ئامالسىز.
يېقىن ئەتراپتىكى مەكتەپلەردە شتات
ئارتۇق. بىر قۇر تەڭشەپ ئورۇنلاشتۇرۇۋالغان-
دىن كېيىن، ئاندىن بىز سىزنى مۇۋاپىق
ئورۇنغا يۆتكەپ ئورۇنلاشتۇرۇپ قويايلى.
سىزنى ئۇنتۇپ قالمايمىز، ھازىرچە ئىلگىرىد-
كى مەكتىپىڭىزدە ئىشلەپ تۇرۇڭ.

— جۇيجاڭ، مەن ئەينى چاغدا ئۇ
يەردە بەكمۇ قىيىنچىلىق تارتىپ قالغانىدىم،
ھازىرمۇ بۇ ئەھۋال قىلچە ئۆزگەرگىنى
يوق، ئۇنىڭ ئۈستىگە ... ئائىلەممۇ...

— ئۇنداق بولسا، مۇنداق كېلىشەي-
لى، — دېدى كېيىنرەك كىرىپ، باشتىن-ئاخىر
گەپ قىلماي ئولتۇرغان ئىدارە كادىرلار بۆلۈمى-
نىڭ غورا قاپاق باشلىقى، — ئىدارىمىز سىز
بىلىم ئاشۇرغان مەكتەپكە سىز ئۈچۈن
بىر مۇنچە پۇل چىقىم قىلدى. شۇ پۇلنى
سىز تۆلەڭ، ئاندىن بىز سىزنى دېگىنىڭىز-
چە ئورۇنلاشتۇرايلى.

— ئوھو، ھازىرقى شارائىتتا مەن
بۇ پۇلنى ھەرگىزمۇ تۆلىيەلمىگۇدەكمەن.

— ئۇنداق بولسا، ئىشلەپ تۇرۇڭ،

— ماقۇل، ئىشلەپ تۇراي.

كوچا. ياپيېشىل مەجنۇنتاللار سايە
تاشلاپ تۇرغان پىيادىلەر يولى. ئۇ بېشىنى
تۆۋەن سالغان ھالدا كەلمەكتە. ئالدى
تەرەپتىن ۋېلسىپىتلىك بىر يىگىت ئۇنىڭ
ئۇدۇلىغا كېلىپ توختىدى. يىگىت ئۇنىڭ
بىلەن تەڭ دېمەتلىك بولۇپ، ئوخشاشلا
يۈزۈر كىيىنگەنىدى.

— ئۈرۈمچىدىن ھېلىقى مال كەپتىكەن،
تاپشۇرۇۋالسۇن دەيدۇ، يۈر ئۇنى چۈشۈ-
رىۋالايلى.

— ھازىر ئالدىراشمەن. ماڭا ۋەكالى-
تەن رېمونتخاناڭغا چۈشۈرۈپ تۇر. ھە
راست، كەچكىچە ئىككىنى قوراشتۇرۇپ
بەر، تېز بول.

— ماقۇل.

— ئۇنتۇپ قالما-ھە، قاراڭغۇ چۈشكۈ-
چە جەزمەن قوراشتۇرۇپ بولۇڭلار، كەچتە
ئۆزۈم بارىمەن.

ھېلىقى يىگىت ئارقىسىغا يېنىپ ۋېلسىپىتى-
نى مىنگىنىچە يۈرۈپ كەتتى.

كەچقۇرۇن، كىنو باشلانغان چاغ.
قاتار كەتكەن ئائىلىلىكلەر قورۇسى. ئۇ
پارقىراپ تۇرغان بىر ۋېلسىپىتنى بىر
ئىشىكنىڭ ئالدىغا توختاتتى، ئىشىكنى
چەكتى. بىردەمدىن كېيىن مائارىپ
ئىدارىسىنىڭ يېڭىدىن سايلانغان ئورۇق
باشلىقى ئىشىكنى ئاچتى. ئۇ ئاق ئىچ مايكا
كىيگەن باشلىق يالاڭباش ئىدى. باشلىق
ئۇنى ئىچكىرىگە تەكلىپ قىلدى. ئۇ ۋېلسىپىتنى
ئەكىرىپ، ھويلىغا توختىتىپ قويغاندىن كېيىن،

باشلىققا ئەگىشىپ ئۆيگە كىردى. كىرىشلوغا ئولتۇرۇپ پەتە ئوقۇپ قايتىدىن ھال ئەھۋال سورىدى، ئاندىن يەنە چۆكۈپ ئولتۇردى. باشلىقنىڭ ئايالى كىرىپ چاي قويدى... داستىخان يىغىشتۇرۇلدى.

— ئەمدى ئاشۇ بالا ئوقۇش پۈتتۈرۈپ كەلسە، ئوبدانراق بىر جايغا ئورۇنلاشتۇرۇۋالسىلا غەملىرى تۈگەيدىكەندە، — ئۇ گېپىنى ئاخىرلاشتۇرمايلا ئورنىدىن قوزغالدى.

— شۇنى دېمەمسىز ئۇكام، ئالاھىدە يوقلاپ كەلگىنىڭىز ياخشى بوپتۇ، پات-پات كېلىپ تۇرۇڭ، ھەي، بۇ باللارنىڭ غېمىنى تولا قىلىپ، بېشىمىز باللارلا پاينەكلىشىپ كەتتى دەڭا. ھازىر ھېلىقى بالىنىڭ ئاچىسىنى رەسمىيلەشتۈرەلمەي بېشىم قېتىپلا قالدى. ھەي ئۇكام، مەشەدە قونۇپ قالامسىز يا، ئۆيىڭىزگە بارسىڭىزمۇ ئوخشاش بولغاندىكىن؟

— خوش جۇيجاڭ، باراي.

— ۋاقتىڭىز چىقسىلا كېلىپ تۇرۇڭ ئەمسە، مەنمۇ سىزدەكلەرگە خوشتار ئادەم.

— كېلىمەن، ماقۇل ئەمسە، خوش...

باشلىق ئۇنى ئۇزىتىپ قويغاندىن كېيىن ئۆيگە كىرىپ، تاماق شىرەسى ئۈستىدە تۇرغان ۋېلىسىپىت ئاچقۇچىنى كۆرۈپ، ئۇنى قولىغا ئالدى-دە، ئالدىراپ ھويلىغا چىقتى. ئۇ يېتىلەپ كىرگەن ۋېلىسىپىت ھويلىدا تۇراتتى.

— ۋوي، ئۇ دائىم پىيادە يۈرگەچكە، ئۇنتۇپ قالغانمۇ نېمە؟

باشلىق سىرتقا چىقتى، بىراق كېچە قاراڭغۇلىقى ئۇنى ئۆز باغرىغا سىڭدۈرۈپ كەتكەنىدى...

كېچە، يەنە بىر باشلىقنىڭ ئۆيى. ئۇ باشلىق بىلەن پاراڭلاشقاچ تاماق يېمەكتە. تاماق يېيىلىپ بولدى. ئۇ يەنە ۋېلىسىپىتنىڭ ئاچقۇچىنى شىرە ئۈستىدە قويۇپ ئۇنتۇپ قېلىپ چىقىپ كەتتى.

كەچقۇرۇن. قوياش تېخى ئولتۇرمىغان چاغ. بۇ كىچىككىنە شەھەر كەچكى شەپەق نۇرىدا تاۋلانماقتا، ئۇ بىر ۋېلى-سىپىتنى مىنىپ، شەھەرنىڭ جەنۇبىدىكى زىچ ئولتۇراقلاشقان ئاھالىلەر رايونىغا كەلدى. ۋېلىسىپىتنىڭ ئالدىدىكى سېۋىتىدە تومپايغان بىر خۇرۇم سومكا بار ئىدى، ئۇ كۆك سىرلىق تۆمۈر دەرۋازا ئالدىدا توختاپ، دەرۋازىنى قاقتى. بىردەمدىن كېيىن يېنىك ئاياغ تىۋىشى ئاڭلىنىپ، ئارقىدىنلا دەرۋازىنىڭ كىچىك ئىشىكى ئېچىلدى، ئۇنىڭ ئالدىدا مائارىپ ئىدارىسى-نىڭ يېقىندىن سايلانغان ئايال باشلىقى نامايەن بولدى. باشلىق ئېگىز بويلۇق، ئوتتۇرا ياشتىن ھالقىغان ئايال ئىدى.

— ھە، سىزمىدىڭىز؟ بىرەر ئىشىڭىز بارمىدى؟ قېنى، ئىچكىرى كىرىڭ، — دېدى ئايال يانغا ئۆتۈپ. ئۇ ۋېلىسىپىتنى كۆتۈرۈپ ئۆتكۈزۈپ كىرىپ كەتتى.

ئايال باشلىقنىڭ رەڭمۇ رەڭ گۈللەر بىلەن بېزەلگەن ئازادە ھويلىسى. پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىدا ئۇ مول راسلانغان داستىخانغا ئولتۇرۇپ چاي ئىچمەكتە. باشلىق ھويلا ئىشلىرىنى قىلغاچ، ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلاشماقتا.

— ئابدۇرېشىتكام بىر يەرگە كەتكەن ئوخشىمامدۇ ھەدە؟

— ھە، ئۈلۈشكۈن يېرىم ئايلىق كاماندىروپكىغا چىقىپ كەتكەن.

بۇ ئائىلىنىڭ [illegible] قىزى ۋېلىسىپىتنى يېتىلەپ كىرىپ كەلدى. ئۇ ناھايىتى چىرايلىق، يېڭى مودىدىكى كىيىملەرنى كىيگەن قامالاشقان قىز ئىدى.

— ۋوي، سىزنى قانداق شامال ئۇچۇرۇپ كەلگەندۇ بۇ يەرگە؟ تىنچ تۇردىڭىزمۇ؟ — دېدى قىز ۋېلىسىپىتنى توختىتىپ قويغاندىن كېيىن ئۇنىڭغا قاراپ.

ئۇ دەرھال ئورنىدىن قوزغالدى.

— كېلىڭ زۇلپىيە، ئۆزىڭىزمۇ تىنچ تۇردىڭىزمۇ؟

— ئولتۇرۇڭ، شۇنداق قىلىپ ماڭارىپ ئىنستىتۇتىدا ئوقۇپ كېلىپ بولدۇم دەڭ؟

— ھەر ھالدا ئوقۇشمۇ پۈتتى.

— قەيەردە ئىشلەيدىغان بولدىڭىز، يەنە شۇ بۇرۇنقى ئورنىڭىزدىمۇ؟

— قالغىنى سىزنىڭ ماڭا ياندىشىپ بېرىشىڭىزگە باغلىق دەڭا!

ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ قويۇشتى.

— ئانا، — دېدى قىز، — ئۆزۈن بۈگۈن كىنو-تىياتىر كۆرمىگىلى، بۈگۈن ئۇرۇمچىدىكى داڭلىق ئارتىسلار كەپتۇ، كۆرۈپ چىقايلىچۇ؟

— سىز دوستلىرىڭىز بىلەن كۆرۈپ چىقىڭ، — دېدى ئانىسى داستىخانني يىغىشتۇرۇۋاتقان قىزىغا قاراپ.

— سىز بىللە چىقمىسىڭىز مەنمۇ چىقمايمەن، دوستلىرىممۇ تېخى، دائىم ئادەمنىڭ جېنىغا تېگىدۇ ئۇ ۋىتىلداقلار.

— نېمە دەپ؟

— شۇ... تولا ئىنچىكىلەپ كەتمەڭا!

— ماقۇل، سىڭلىڭىزنىمۇ بىرگە ئېلىپ چىقايلى ئەمسە، بىراق ئۆيگە كىم قارايدۇ؟

— قوشنىمىزنىڭ بالىسىنى ماقۇلغا كەلتۈرۈپ قويدۇم.

— بىلەت ئېلىپ كەلدىڭىزمۇ؟

— ھازىر... — دېدى قىز خۇشال بولۇپ ۋە تېزلا ۋېلىسىپىتىنى يېتىلەپ دەرۋازىغا قاراپ ماڭدى.

— توختاپ تۇرۇڭ زۇلپىيە، مەن مۇشۇنى يەملەپ سىلەرگە بىلەت ئېلىپ قويغان، — دېدى ئۇ ۋە يانچۇقىدىن تىياتىر بىلىتىنى چىقىرىپ ئۇزاتتى.

— ئۇنداقتا قانداق بولىدۇ؟ — دېدى ئايال، — بوپتۇ ئەمسە، ئېلىپ بولغان نەرسىنى قايتۇرۇۋەتكىلى بولمايدۇ. بىلەتنى سىز يانچۇقىڭىزغا سېلىپ قويۇڭ، ھازىرلا مەشەدىن بىللە چىقايلى.

كېچە، «غالىبىيەت» كىنو-تىياتىرخانىسىنىڭ يازلىق كۇلۇبى. كۇلۇبقا ئادەملەر تولغان. سېرىق چىراغ يورۇتۇلغان سەھنىدە بىر نەچچە ئارتىس تاماشىبىنلارنى تېخىمۇ بەكرەك جەلپ قىلىش ئۈچۈن، ئويۇن باشلىنىشتىن بۇرۇن يېنىك مۇزىكىلارنى ئورۇنلىماقتا. ئۇ ئوتتۇرا رەتنىڭ ئالدىدىراق بىر جايدا ئايال باشلىق ۋە ئۇنىڭ قىزلىرى بىلەن بىرگە ئولتۇرماقتا. ئۇ باشلىقنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ، باشلىقنىڭ سورىغان سوئاللىرىغا جاۋاب بەرمەكتە. پاراڭ ئۈزۈلگەندىن كېيىن، ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ باشلىققا بىر نېمىلەرنى دەپ قويغاندىن كېيىن كېتىپ، بىردەمدىن كېيىن مارۇژنى كۆتۈرۈپ كەلدى.

— قېنى مارۇژنى يەڭلار، دىمىق بولۇپ كەتتى بۇ يەر، — دېدى ئۇ. ئاندىن زۇلپىيەنىڭ يېنىغا كېلىپ ئولتۇردى. ئىككىسى ئويۇن ئاخىرلاشقانغا قەدەر ئۆزمەي پاراڭلىشىپ چىقتى.

ئويۇن ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئۇ باشلىق ۋە ئۇنىڭ قىزلىرىنى ئۆيگە ئاپىرىپ قويدى.

— قىزىم، ئۇنى ئۇزىتىپ قويۇڭ، — دېدى ئۇ ۋېلىسىپىتىنى يېتىلەپ ماڭغاندا ئانا زۇلپىيەگە.

قىز ئۇنى ئۇزىتىپ قويۇپ كىردى. ئانا قىزىغا قاراپ مەنىلىك كۈلۈمسىرەپ دېدى:

— قىزىم، قادىر دېگەن بالا بىلەن راستىنلا ئايرىلىپ كەتتىڭلارمۇ؟

— ئانا!... ئەجەب بۇ ئىشلار بىلەنلا قالدىڭىز، — دېدى زۇلپىيە ئانىسىغا تەتۈر قاراپ.

— قىزىم، سىزنىڭ غېمىڭىزنى يېمەي

بولمايدۇ. بۇنداق كېتىۋەرسىڭىز، كېيىن... بايىقى بالا خېلى...

— ھە، ئۇ مېنىڭ ساۋاقدىشىم، ئوبدان بالا!

— سىزنىڭچە...

— ئانا، ئەجەب تولا شۇ بالا بىلەنلا قالدىڭىز، كېيىن بىر گەپ بولار! — دېدى قىز ئەمدى ئاچچىقىدىن يېنىپ شوخ كۈلگەن ھالدا ۋە سۇپىغا قاراپ ھېلىقى سومكىنى كۆردى، — ۋۇي، ئانا، ئۇ سومكىسىنى ئۇنتۇپ قاپتۇ ئەمەسمۇ!

— نېمە، ئۇنتۇپ قاپتۇ؟ ئەكىلە قېنى! — دېدى سىڭلىسى ۋە ئىتتىك قولىغا ئېلىپ ئېچىشقا تەمشەلدى.

— ھەي، ئاچما! ئۇ دېگەن ياشقىلارنىڭ نەرسىسى.

ئۇنىڭغىچە قىز سومكىنى ئېچىۋەتتى ۋە بىر پارچە باغاقچىنى ئېلىپ ئاچىسىغا بەردى. ئاچىسى خەتنى قولىغا ئېلىپ ئۈنلۈك ئوقۇدى:

«جۇيجاڭ، لايىقىدا بولمىسىمۇ، بۇ ئاددىي كۆڭلۈمنى قوبۇل قىلارلا.»

زۇلپىيە خەتنى ئوقۇپ بولۇپ، سومكىدىكى نەرسىلەرنى چىقىرىشقا باشلىدى. ئېسىل شىپۇڭ دۇخاۋىدىن بىر كىيىملىك، يەنە ئالىي دەرىجىلىك سارجا، ئىككى قىزغا ئاتالغان ئەڭ يېڭى مودىدىكى كىيىمدىن بىر يۈرۈشتىن...

— ئانا، — دېدى زۇلپىيە بۇ نەرسىلەرگە قاراپ تۇرۇپ قالغان ئانىسىغا بۇرۇلۇپ، — بۇنى قايتۇرۇۋېتەمدۇق ياكى ئۇنىڭغا رەھمىتىڭىزنى يەتكۈزۈپ قويامدىمەن؟

مائارىپ ئىدارە باشلىقلىرى ئىشخانىسى، ئەتىگەن. ئىككى ئەر باشلىق قاپاقلىرى سېلىنغان، كۆزلىرى قىزارغان، چىرايلىرىنىڭ رەڭگى ئۆڭگەن ھالدا گەپ قىلىشقىمۇ خۇش ياقماي ئولتۇرماقتا. ئايال باشلىقمۇ ھەدەپ پېشانىسىنى تۇتۇپ بىئارام بولغانلىقىنى ئىپادىلىمەكتە. ئۇ كرېسلوغا چۆكۈپ توختىماي سۆزلىمەكتە. باشلىقلار پات-پات بىرەر ئېغىزدىن جاۋاب بېرىپ قويۇپ ئولتۇرماقتا. بىر كەمدە ئىككى ئەر باشلىق تەڭلا يانچۇقلىرىنى ئاختۇرۇشۇپ ۋېلسىپىت ئاچقۇچلىرىنى تېپىپ ئۇنىڭغا ئۇزاتتى. ئۇ بۇ ئاچقۇچلارنىڭ ئۆزى «ئۇنتۇپ» قالغان ئاچقۇچ ئىكەنلىكىنى دەرھال تونۇدى ۋە ئايال باشلىققا قارىدى. ئايال باشلىق ھەيران بولۇپ قاراپ قالغانىدى.

— بولدى، مەن ئۆزۈمنىڭ بىر ۋېلسىپىتىنى ئاران مىنىپ بولالايمەن، — دېدى ئۇ ۋە ئاچقۇچلارنى ئالماي چىقىپ كەتتى. باشلىقلار يېزىق ئۈستىلگە بېشىنى قويۇپ كۆزلىرىنى يۇمۇشتى.

ئارىدىن كۆپ ئۆتمەي ئىشىك ئېچىلىپ، ئۇ بىر تاغارنى سۆرەپ كىرىپ كەلدى ۋە تاغارنىڭ ئاغزىنى ئېچىپ بىر تاۋۇزنى ئېلىپ چاي ئۈستىلگە قويدى.

— جۇيجاڭ، پىچاق بارمۇ؟ — دەپ سورىدى ئۇ، ئەر باشلىقلارنىڭ ئۇخلاۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ ئايال باشلىقتىن. ئەر باشلىقلار ئويغىنىپ كېتىپ بېشىنى كۆتۈرۈپ، خۇش ياقمىغان ھالدا كۈلۈپ قويۇشتى.

— پىچاق دېگەن ئەرلەردە بولمامدۇ ئەخمەق؟ — دېدى ئەر باشلىقلاردىن بىرى پىچىقىنى ئۇنىڭغا ئۇزىتىپ.

ئۇلار تاۋۇز يېيىشتى. تاۋۇز يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن ئۇ پىچاقنى ئېگىسىگە قايتۇرۇپ بېرىپ ئىشىككە ماڭدى.

— مۇنۇ تاغاردىكى تاۋۇزلارنى... ئۇنتۇپ قالمىغانسىز؟

— ئۇنتۇپ قاپتىمەن، — دېدى ئۇ جاۋاب بېرىپ، — بۇنى يەنە مەي چىشلىۋالغاندا، قىزىتمىلىرى ئۆرلەپ قالغاندا يېيىشەلا.

ئۇ چىقىپ ئىشىك تۈۋىدە سەلگىنە تۇرۇۋالدى. ئىچكىرىدىن تۆۋەندىكى سۆزلەر ئاڭلاندى:

— بۇ خېلى ئايىغى تېنىك يىگىتكەن-ھە؟ ئادەمنىڭ كۆڭلىنى چۈشىنىشلىرى جايىدا.

— ئۇنتۇپ قېلىشلىرىچۇ، جايىدا بولغاندۇ؟ ھاھ... ھاھ... ھاھ...

ئىككى تەرىپى رەت-رەت تېرەكلەر بىلەن قاپلىنىپ تۇرغان ئاسفالت يول. ئەتىگەن. يولنىڭ جەنۇب تەرىپىدىكى ئېتىزلاردا كېۋەزلەر غوچچىدە ئېچىلىپ كەتكەن. ئۇ ۋېلىسىپىت بىلەن كەلمەكتە. ئۇ بىردەم ماڭغاندىن كېيىن ئۇڭغا بۇرۇلۇپ «M ناھىيىلىك ئۇيغۇر تولۇق ئوتتۇرا مەكتىپى» دېگەن قىزىل رەڭلىك ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ۋېۋىسكا ئېسىلغان كۆك سىرلىق تۆمۈر دەرۋازىدىن كىرىپ كەتتى...

كۆرۈنۈشلەر ئاياغلاشتى. مەن يىراقتىن كونترول قىلغۇچنىڭ «دەرىجىدىن تاشقىرى» دېگەن خەت يېزىلغان مەنپىي بەلگىلىك توپچىسىنى بېسىۋەتتىم. تېلېۋىزوردىن كاژىلدىغان ئاۋاز چىقىپ، ئېكراندىكى سانسىز ئۇششاق نۇر توپچىلىرى يامغۇر ياغقاندەك چىملداشقا باشلىدى...

ئۇ كىرىپ كەلدى. ئايالنىڭ ئىشلىرىنى تۈگىتىپ كىردى. ھەر ئىككىلەن كىرېسلوغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى.

— كۆرمىدىڭمۇ؟ — دېدى ئۇ قولۇمدىن يىراقتىن كونترول قىلغۇچنى ئېلىپ كونۇپكىلىرىنى بېسىۋېتىپ، — ئىككىنچى قانالدا «بەشىنچى باشقارما» ① نى بېرىۋاتاتتى، بەك ياخشى فىلىم...

ئۇلار جىددىي ھەرىكەتلىك بۇ فىلىمنى پۈتۈن دىققىتى بىلەن كۆرۈشكە باشلىدى. مەن بايىقى كۆرگەنلىرىمدىن تېخىچە ھەيران ئىدىم. بولۇپمۇ تېلېۋىزورنىڭ بۇنداق «دەرىجىدىن تاشقىرى» قانىلىنىڭمۇ بارلىقىنى بىلمىگەنلىكىمدىن ھەيران ئىدىم. ئۆزۈم فىزىكا ئوقۇتقۇچىسى تۇرۇپ، مۇشۇنىمۇ بىلمەي يۈرۈپتىمەن تېخىچە! ياكى بۇنداق دەرىجىدىن تاشقىرى قانال مۇشۇ تېلېۋىزوردىلا بارمىكىنە؟

ئۇلار ھەتتا ئۆزلىرىنىمۇ ئۇنتۇغان، ئۆزلىرىنىڭ مەۋجۇتلىقىنىمۇ ئۇنتۇغان ھالدا تېلېۋىزور كۆرمەكتە. قارىغاندا، مېنىمۇ ئۇنتۇپ قالغان ئوخشايدۇ. ئورنۇمدىن تۇردۇم، سىرتقا ماڭدىم، ئۇلار سەزمىدى.

مەسئۇل مۇھەررىر روزىمەھەممەت جۇمە

ئەخمەتجان ئىسمائىل

مۇھەببەت خېتى

قوشۇلماقتا تەقدىرداش يوللار،
شاد چۈشلەرگە تەبىردۇر جاھان.
قىيا بېقىش سېھرىدە بۇ دەم
ئۇنتۇلماقتا ئاداققى ھىجران.

ئورنىماقتا كۈن-تۈنلىرىمدە
پاك تۇيغۇلار قېتىغا مەھكەم.
ئورماندىكى ئاھۇ كۆزىدەك،
چاقناپ تۇرار سۆيۈملۈك ئەتەم.

كىچىككىنە ياپراق كۆيىدەك
ئوماقىنە تىل چىققان قىزچاق

بىز ئىككىمىز كىم ئىدۇق دەسلەپ،
جۇپ بولۇشتۇق قاچاندىن بېرى؟

(1) «بەشىنچى باشقارما» — «بەشىنچى باشقارما ھەرىكەتتە» نى دېمەكچى.

تىك-تاك تۇپتەك نازۇك ھاياتتا
تونۇشتۇقمۇ ئۇنتۇپ ھەممنى؟
يۇلتۇزلاردەك كېلىپ ۋە كېتىپ،
ياشايدىكەن دۇنيادا ئادەم.
كېلىپ-كېتىپ تونۇشتۇقمۇ بىز
ئېيتقىن ماڭا ئېھ، تونۇش كۈلكەم؟

تاپقىنىمدەك ھىدىڭنى قايتا
تېپىۋالدىم نازۇك سىرلارنى.

مەكتۇپ بولۇپ جاھانغا ئاستا
تۇغۇلغاندا يۇمران يۈرىكىم،
تۇغۇلغاندا يېڭى بىر سادا:
ۋۇجۇدۇڭدەك يارقىن ۋە سەبىي
بەخت تولۇپ قالدى ھۇجرامغا.

ئېھ، سۆيۈملۈك مۇھەببەت خېتى،
ياشارماقتا مېھرىڭدە ئۆمۈر!

ئوسمانجان موسا

ۋىسال تېگى

ئازاب كۆپمۇ ياكى ۋىسال دۇنيادا،
بىر سېنى دەپ ئازاب چەكتىم ئەي دىلبەر.
ئەقىدەمچۈن بەدەل بەردىم ۋاپادا،
ۋىسال ئۈچۈن تەشۋىش بەردى كېچىلەر.

ھەر گۇگۇمدا تەشۋىش، ئاچچىق پىچىرلاش
ئۈۋال قىلدىڭ يۈرىكىمگە بەك ئۈۋال.

بەرداش بەردىم كۆتۈشلەرگە، ھىجرانغا،
بىر كۈنلىرى قۇچارمەن دەپ قۇت ۋىسال.

كۈلۈپ كەلگىن ناز-كەرەشمە، جىلۋىدە
تۈگەپ ھىجران، تارقاپ كەتسۇن جۇت-چاڭلار.
پاك مۇھەببەت قۇياشىدا چاقنىسۇن
بىزگە ھايات، بەخت بەرگەن ھۆر تاڭلار.

چوپانى

ئىككى غەزەل

1

نىگار، ئىشقىڭدا گۈل چېھرىم سېرىق يودتەك بولۇپ قالدى،
ئۆزۈم غەمناك، كۆزۈم نەمناك، كۆڭلۈم سودتەك بولۇپ قالدى.
ئېچىڭ ئاغرىدىمۇ قانداق، بېقىپ نەرگىس كەبى تاتلىق،
تەبەسسۇم ھەديە قىپتىڭ دىلىم ئوتتەك بولۇپ قالدى.
كۆزۈڭنىڭ تەكتىگە شۇڭغۇپ دىلىڭنىڭ مېھرىنى سۈزسەم،
گۇگۇمدا گاس بولۇپ ياتقان تىلىم ئۇدتەك بولۇپ قالدى.
لېۋىڭدە لەۋلىرىم بەزمە ئۇيۇشتۇرغان ئىدى دىلبەر،
دىلى ھەسرەتكە قۇل بولغان رەقىب جۇتتەك بولۇپ قالدى.
ۋاپا-سۆيگۈ بىلەن قۇرغان ئىدۇق يۈكسەك، بۈيۈك قورغان،
رەقىب مەغلۇپ بولۇپ ئاخىر گويا بۇتتەك بولۇپ قالدى.

2

قىزىق قۇم باغرىدا قالغان بېلىقتەك چاڭقىدى قەلبىم،
شۇڭا سالغۇ تېشى يەڭلىغ ئۇيۇققا قاڭقىدى قەلبىم.

ئۇپۇق سەتھگە گۈل چەككەچ گوياكى زەئپران يەڭلغ،
كلاسسك كۈيلرى برلە تېڭگنى چايقدى قەلبم.
سالام-تەزىملرى برلە بېھشتن چقتى لەك-لەك ھۆر،
ئەشۇ ھۆرلەرنى جەم ئەيلەپ ئاۋايلاپ تاسقدى قەلبم.
ئېلپ قالماپتۇ بر ھۆرمۇ دلمنڭ ئەلگكى ئى يار،
شۇڭا يامغۇر سۈيى يەڭلغ دلڭغا سايقدى قەلبم.
بۈيۈك قەلبڭ بلەن روھم ئۈيۈلتاشتەك بولۇپ كەتتى،
بولۇپ جەننەت ماڭا دۇنيا، قۇياشتەك بالقدى قەلبم.

غېنى روزى

ئانلار ھاردۇقتا چقڭلار ئەمدى

بر چاغلار ئانلار يللار ئالددا،
سلەرمۇ پاك سەبىي بالا ئدڭلار.
تۇرمۇشنڭ يۈكنى ھاپاشلاپ يۈرۈپ،
ئگلدى، دۈمچەيدى ئەمدى بېلڭلار.

يللار قار چېچپتۇ چاچلرڭلارغا،
چرايلق يۈزلەرنى قورۇق بېسپتۇ.
مۈشكۈلنى يېڭپ تەر تۆكتۈڭلار ھامان
ئلگرلەش يولدا ھاردۇق يېتپتۇ.

ئانلار ھاردۇقتا چقڭلار ئەمدى،
چوڭ بولدۇق بزلەرمۇ تارتايلى جاپا.
قەرزنى تۆلەيلى ئەمگەن سۈتلەرنڭ
ئەۋلادلار ئز باسسا گۈللەيدۇ دۇنيا.

ئسكەندەر بېشر

ياشلق

نەۋقران ياشلقڭ مسالى بۈركۈت،
قانات قاق بلمدن، ئۇچۇرغن كۆكتە.
بغۇبار ياشلقڭ گوياكى ئالتۇن،
بھۇدە خيالغا بەرمگن ئۆتنە.

ھاياتلق يلتزى، ئۇلدۇر ياشلق،
ئۇرغتار ئۇ ئەقل، جاسارەت تەندە.
غەۋۋاس بول پەن-بلم دېڭزلرىدا،
تلسملق ئالەمنڭ ئاچقۇچى سەندە.

بۇ ساندكى شېئرلارنڭ مەسئۇل مۇھەررىرى **مامۇت زايت**

نەسردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى

يەھيا سادىق

نەسردىن ئەپەندى لەتىپىلىرى

«مۆت» ماركىلىق...

دائىم كىشىلەرنىڭ ھارىقىنى ئىچىپ ئۆگىنىپ قالغان، مەھەللىدە كىمنىڭ ئۆيىگە مېھمان كەلسە تىڭ-تىڭلاپ، ئولتۇرۇش راسا قىزىغاندا «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ چاقىرىلمىغان مېھمان بولۇپ كىرىۋالىدىغان بىرەيلەن بىر كۈنى ئەپەندىدىن:

— ئەپەندىم، ھازىر ھاراقنىڭ تۈرى كۆپىيىپ كەتتى، ئېيتىپ باقسىلا، قايسى ماركىلىق ھاراق ياخشى، — دەپ سوراپتۇ. ئەپەندىم بۇ كىشىنىڭ تەبىئىتىنى ياخشى بىلگەچكە:

— مەن ھاراق ئىچمىگەچكە قايسى ماركىلىق ھاراقنىڭ ياخشىلىقىنى بىلمەيمەن، لېكىن سىز ئۈچۈن بىرلا ماركا بار، شۇ ئەڭ ياخشى ھاراق، — دەپتۇ. ھېلىقى ئىچەرمەن:

— ئۇ قايسى ماركىلىق ھاراق، — دەپ سوراپتۇ.

— «مۆت» ماركىلىق ھاراق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ئەپەندىم.

بالام ئېلىپ بېرىدۇ

ئەپەندىمنىڭ چوڭ ئوغلى ئوقۇپ خىزمەتكە چىقىپتۇ، ئۆيلىنىپ ئىككى پەرزەنتلىك بوپتۇ، تۇرمۇش ھەلەكچىلىكى بىلەن بولۇپ بىرەر قول سائىتى ئېلىپ تاقىيالماپتۇ. بىر كۈنى ئۇ بالىلىرىنى ئېلىپ ئەپەندىمنى يوقلاپ بېرىپتۇ. ئەپەندىم ئوغلى بىلەن ئەھۋاللىشىپ ئولتۇرۇپ:

— بالام، خىزمەتكە چىققىنىڭغا خېلى يىللار بولدى، تۈزۈكرەك بىرەر سائەت ئېلىپ قولۇڭغا تاقىۋالساڭ بولمامدۇ؟ — دەپتۇ. ئوغلى:

— بالىلار چوڭ بولۇۋاتىدۇ، ئوقۇشنى تۈگىتىپ خىزمەتكە چىقسا سائەت ئېلىپ بېرەر، — دەپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئەپەندىم راسا كۈلۈپتۇ. ئوغلى:

— دادا نېمىشقا كۈلۈپ كەتتىڭىز؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ھەي بالام، سەن خىزمەتكە چىققىلى 15 يىل بولدى، ماڭا بىرەر سائەت ئېلىپ بەردىڭمۇ؟ — دەپتۇ ئەپەندىم. ئوغلى خىجىل بولۇپ بېشىنى ئېگىپتۇ.

مۇئاۋىن ۋېيۈەنجاڭ تۆمۈر داۋامەت يازغۇچلار بىلەن سۆھبەتلەشتى

مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن ۋېيۈەنجاڭى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى تۆمۈر داۋامەت 2-ئاينىڭ 28-كۈنى چۈشتىن ئىلگىرى يازغۇچىلارنى يوقلاپ كېلىپ، ئۇلار بىلەن سۆھبەتلەشتى.

يولداش تۆمۈر داۋامەت ئالدى بىلەن يازغۇچىلاردىن سەممىي ھال سورىدى. ئۇلار بىلەن قەدىناسلارچە ئىنتايىن قىزغىن، سەممىي سۆھبەتلەشتى. سۆھبەت يىغىنىغا قاتناشقان يازغۇچىلار خۇددى قەدىناس دوستى، كەمسىپدىشى بىلەن بىر يەردە ئولتۇرغاندەك ناھايىتى ئۇچۇق-كۆڭۈللۈك بىلەن ئۆز كۆڭلىدىكى سۆزلىرىنى ئېيتتى.

يولداش تۆمۈر داۋامەت يازغۇچىلارنىڭ پىكىر-تەلەپلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلىدى. ئۇ، ئەدەبىيات-سەنئەتنىڭ، جۈملىدىن ئەدەبىي ژۇرناللارنىڭ خەلقنىڭ ئاڭ-سەۋىيىسى، ئىدىيە، ئەخلاق، پەن-مەدەنىيەت ساپاسىنى ئۆستۈرۈش، مەنىۋى مەدەنىيەتنى گۈللەندۈرۈش ۋە ئىگىلىكنى راۋاجلاندۇرۇشتىكى رولىنىڭ مۇھىملىقىنى تەكىتلىدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە يازغۇچىلارنى ئىلھاملاندۇرۇپ، ئۇلاردىن شىنجاڭنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىشلىرىنى گۈللەندۈرۈشكە كۆپرەك تۆھپە قوشۇشىنى ئۈمىد قىلدى.

ئۇ مۇنداق دېدى: يازغۇچىلار، سىلەرنىڭ خىزمىتىڭلار تېخىمۇ ئۈنۈملۈك بولسۇن، شىنجاڭنىڭ ئەدەبىي ئىجادىيەت ئىشلىرىنى گۈللەندۈرۈپ، ئۇنى شىنجاڭنىڭ تىنچ-ئىتتىپاقلىقىنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەش، خەلقىمىزنىڭ خاتىرجەم، راۋان ئىلگىرىلىشى، ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتى ۋە جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشقا كۆپرەك كۈچ چىقىرىڭلار، تۆھپە قوشۇڭلار.

سۆھبەت يىغىنى ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مەجلىسخانىسىدا ئۆتكۈزۈلدى. سۆھبەت يىغىنىغا ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات-سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى، مەدەنىيەت نازارىتى ۋە يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مەسئۇللىرىدىن قەييۇم تۇردى، مەھەممەت زۇنۇن، مەھەممەت شاۋۇدۇن ھەمدە ئابدۇرېھىم ئۆتكۈر، ئىمىن تۇرسۇن، زوردۇن سابىر، تۇرسۇنئاي ھۈسەيىن، مامۇت زايىت، مەھەممەت باغراش، قاھار جېلىل، توختى ئايۇپ، خالىدە ئىسرائىل قاتارلىق يازغۇچىلار، «تارىم»، «ئەدەبىي تەرجىمە»، «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ مەسئۇللىرى قاتناشتى.

(ئۆز خەۋىرىمىز)

«تارىم» ژۇرنىلىنىڭ ژۇرنال ئارقىلىق ئوقۇتۇش كۇرسىغا 3-قارارلىق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئېلانى

بىرىنچى، ئىككىنچى قارارلىق كۇرسىمىز غەلىبىلىك ئاخىرلاشتى. كۇرسانتلار ئىچىدىن بىرمۇنچە تالانت ئىگىلىرى بايقالدى. ئۇلارنىڭ ياخشى ئەسەرلىرى تاللاپ ئېلان قىلىندى ۋە ئالاھىدە كۆزگە كۆرۈنەرلىك بولغانلاردىن بىرنەچچىسى ئاپتونوم رايونلۇق يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندى. ھەۋەسكارلارنىڭ تەلىپىگە بىنائەن بۇ كۇرسنى داۋاملىق ئېچىشنى قارار قىلدۇق.

ئوقۇتۇش ئۇسۇلى: كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى تاپشۇرۇق ئىشلەپ (شېئىر، ھېكايە، ئوبزور يېزىپ) ئەۋەتىدۇ. تاپشۇرۇقلارنى مەخسۇس مۇئەللىملەر كۆرۈپ تەكشۈرىدۇ ۋە تەلەپكە ئۇيغۇن بولغانلىرىنى ژۇرنالنىڭ كۇرسانتلار سەھىپىسىدە ئېلان قىلىدۇ. ئوقۇتۇشتا ئەسەر ئېلان قىلىشتىن سىرت يەنە خەت ئارقىلىق يېتەكلەش ئېلىپ بېرىلىدۇ. ھەربىر تاپشۇرۇققا ئايرىم-ئايرىم باھا يېزىلىدۇ. كەمچىلىك-نۇقسانلىرى كۆرسىتىلىپ بېرىلىدۇ ۋە نېمىلەرگە دىققەت قىلىش كېرەكلىكى توغرىسىدا مەسلىھەت بېرىلىدۇ.

ئوقۇتۇش مۇددىتى 8 ئاي (1994-يىلى 5-ئايدىن 12-ئايغىچە) بولىدۇ. مۇددەت توشقاندا ئوقۇش تۈگىتىش گۇۋاھنامىسى بېرىلىدۇ.

كۇرسانتلارغا ھەر ئايدا بىر نۇسقىدىن «تارىم» ژۇرنىلى ئەۋەتىپ بېرىلىدۇ.

ئوقۇتۇش ھەققى 100 يۈەن بولىدۇ. بىرىنچى ياكى ئىككىنچى قارارلىق كۇرس ئوقۇغۇچىلىرى قايتا ئوقۇماقچى بولسا ئۇلارغا 30 يۈەن ئېتىبار قىلىنىدۇ. دېھقانلار، چارۋىچىلار ۋە ئوقۇغۇچىلار كۇرسقا تىزىملانسا 80 يۈەن ئېلىنىدۇ.

كۇرسقا تىزىملانغانلار ئوقۇش ھەققى ئەۋەتكەن كۈندىن باشلاپ تاپشۇرۇق ئىشلەپ (شېئىر، ھېكايە، ئوبزور يېزىپ) ئەۋەتىشكە باشلىسا بولىدۇ. ئەۋەتىلىدىغان تاپشۇرۇقلارنىڭ سانىغا چەكلىمە قويۇلمايدۇ. تاپشۇرۇقلار ئۆلچەملىك قەغەزگە قۇر ئاتلاپ كۆچۈرۈش تەلەپ قىلىنىدۇ.

تىزىملىتىش ۋاقتى ئېلان چىقىرىلغان كۈندىن باشلاپ 5-ئاينىڭ ئاخىرىغىچە بولىدۇ.

ئوقۇش ھەققى ئاددىي پېرېۋوت چېكى ئارقىلىق ئەۋەتىلىدۇ، ئەۋەتكۈچىنىڭ ئىسىم-فامىلىسى، ئادرېسى، پوچتا نومۇرى ئېنىق يېزىلىشى كېرەك.

خەت-چەكلەرگە «ئۈرۈمچى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 22-قورۇ «تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى ئوقۇتۇش مەركىزىگە تېگىدۇ» دەپ يېزىلسا بولىدۇ.

پوچتا نومۇرى: 830000

«تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى ئوقۇتۇش مەركىزى

تۆمۈر داۋامەت« تا-
رىم» ژۇرنىلىنىڭ بىر
قىسىم مۇھەررىرلىرى
بىلەن بىللە.

تۆمۈر داۋامەت ئايال
ئەدىبلەر بىلەن بىللە.

سۆھبەتتىن كۆرۈنۈش.

قەييۇم تۇرسۇن، ئابلىز ئابدۇللا فوتوسى .

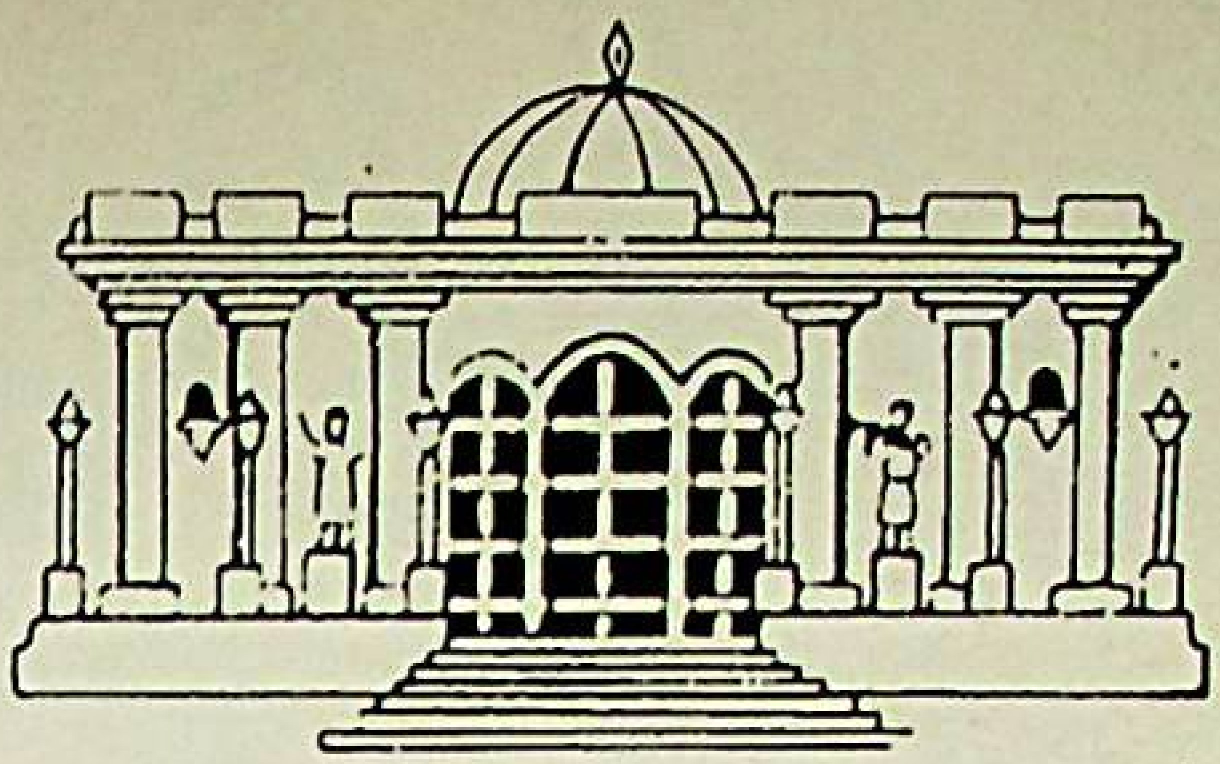

《塔里木》 文学月刊(维吾尔文) TARIMA MONTHLY LITERATURE JOURNAL IN UIGHUR LANGUAGE تارىم

编　　辑：《塔里木》编辑部
出　　版：新疆人民出版社
排　　版：《博格达》电子排版中心
封面印刷：新疆包装装潢印刷厂
正文印刷：乌鲁木齐市印刷厂
发　　行：乌鲁木齐市邮局
发　　行：中国国际图书贸易总公司
订阅、零售：各地邮局所

1994-يىل 4-سان (398-سان)، 44-يىل نەشرى.
تۈزگۈچى «تارىم» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمى.
ئۈرۈمچى جەنۇبىي دوستلۇق يولى 22-قورۇ، تېلېفون نومۇرى: 416214.
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى، «بوغدا» ئېلېكترونلۇق
مەتبەئە مەركىزىدە تىزىلدى. مۇقاۋىسى شىنجاڭ رەڭلىك سۈرەت، ماركا
مەتبەئەسىدە بېسىلدى، تېكىستى ئۈرۈمچى شەھەرلىك باسما زاۋۇتىدا
بېسىلدى. ئۈرۈمچى پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلىدۇ.
جۇڭگو كىتاب سودىسى باش شىركىتى چەت ئەللەرگە تارقىتىدۇ.
مەملىكەت بويىچە ھەممە جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتىرى قوبۇل قىلىدۇ.

国际标准刊号: ISSN 1002—9044 :خەلقئارالىق ئۆلچەملىك ژۇرنال نومۇرى
国内统一刊号: CN 65—1010/I :مەملىكەت بويىچە بىرتۇتاش ژۇرنال نومۇرى
国外代号: Q 4462 — چەت ئەللەرگە تارقىتىش ۋەكالەت نومۇرى: Q 4462
邮发代号: 58—66　定　价: 2.20元 — پوچتا ۋەكالەت نومۇرى: 66-58، باسما تاۋاق: 10، باھاسى: 2.20 يۈەن
邮政编码: 830000 :پوچتا نومۇرى